

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КООРДИНАЦІЙНЕ БЮРО З ПРОБЛЕМ КРИМІНОЛОГІЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ**

**КРИМІНОЛОГІЧНА ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА:
ДОСВІД, ПРОБЛЕМИ СЬОГОДЕННЯ ТА ШЛЯХИ
ЇХ ВИРІШЕННЯ**

**Матеріали
міжвідомчого науково-практичного круглого
столу
(Київ, 24 листопада 2022 року)**

**Київ
2022**

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КООРДИНАЦІЙНЕ БЮРО З ПРОБЛЕМ КРИМІНОЛОГІЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ

КРИМІНОЛОГІЧНА ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА:
ДОСВІД, ПРОБЛЕМИ СЬОГОДЕННЯ ТА ШЛЯХИ
ЇХ ВИРІШЕННЯ

Матеріали
міжвідомчого науково-практичного круглого
столу
(Київ, 24 листопада 2022 року)

Київ
2022

Редакційна колегія:

Черней В. В., доктор юридичних наук, професор, ректор Національної академії внутрішніх справ;

Гусарев С. Д., доктор юридичних наук, професор, перший проректор Національної академії внутрішніх справ;

Чернявський С. С., доктор юридичних наук, професор, проректор Національної академії внутрішніх справ;

Шахун В. І., доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, голова Координаційного бюро з проблем кримінології НАПрН України, голова Київського міського осередку ВГО «Асоціація кримінального права України», професор кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ;

Василевич В. В., доктор юридичних наук, професор, учений секретар Вченої ради Національної академії внутрішніх справ;

Левченко Ю. О., кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ;

Корольчук В. В., кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Національної академії внутрішніх справ від 21 жовтня 2022 року (протокол № 2)

Матеріали подано в авторській редакції. Відповідальність за їх якість, а також відсутність у них відомостей, що становлять державну таємницю та службову інформацію, несуть автори

Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення [Текст] : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 24 листоп. 2022 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.] . – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. – 242 с.

УДК 343.9

ЗМІСТ

НАУКОВІ ДОПОВІДІ

Бараш Є. Ю. ПРОГРЕСИВНА СИСТЕМА ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ У ВИДІ ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ	11
Батиргарєєва В. С. ВИКЛИКИ, ЩО ПОРОДИЛА ЗБРОЙНА АГРЕСІЯ ПРОТИ УКРАЇНИ: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ.....	17
Богатирьов І. Г. СУЧАСНИЙ СТАН ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	21
Вознюк А. А. ПРОБЛЕМИ ПРИТЯГНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВОЄННІ Й ІНШІ ЗЛОЧИНИ, ВЧИНЕНІ ПРЕДСТАВНИКАМИ ДЕРЖАВИ-АГРЕСОРА, В УКРАЇНІ	23
Головкін Б. М. ФАКТОРИ РИЗИКУ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНОГО ТРАВМАТИЗМУ ТА СМЕРТНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ	27
Джуужа О. М., Тичина Д. М. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА «УСТАНОВКА» ЖЕРТВИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОТИПРАВНОГО ПОСЯГАННЯ.....	31
Джуужа А. О. РОЛЬ ЖЕРТВИ У ВЧИНЕННІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ	35
Дьордій В. І. ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ЗАХОДИ СТАБІЛІЗАЦІЇ ОБСТАНОВКИ НА РІВНІ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ (КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ).....	37
Іващенко В. О. МІЖНАРОДНІ АСПЕКТИ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ	42
Кваша О. О. ПРІОРИТЕТИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	45

Коваленко В. В. ЗАРУБІЖНА ПРАКТИКА ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ ЗАСУДЖЕНИМИ ТА ЇЇ ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ДО КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ОСОБЛИВИХ УМОВАХ	48
Колб О. Г., Бусел А. О. ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДОТРИМАННЯМ ПРАВ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ В УКРАЇНІ	52
Конопельський В. Я., Агапова К. В. ДЕТЕРМІНАНТИ КРИМІНАЛЬНОЇ ПРОТИПРАВНОСТІ УЧАСНИКІВ МОЛОДІЖНИХ УГРУПОВАНЬ	54
Кузнецов В. В. КРИМІНОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ОХОРОНИ	58
Кулакова Н. В. ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ОБ'ЄКТИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ	62
Кулик О. Г. КРИМІНОЛОГІЧНІ РИЗИКИ, ПОВ'ЯЗАНІ З НАДАННЯМ ГРОМАДЯНАМ ПРАВА НА ПРИДБАННЯ, НОСІННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ЦИВІЛЬНОЇ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ	66
Левченко Ю. О. ЗАПОБІГАННЯ ТЕРОРИСТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	69
Макаренко Н. К. ЗАПОБІГАННЯ ПРОФЕСІЙНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ: СПЕЦІАЛЬНО-КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАХОДИ	75
Медицький І. Б. ВТРАТИ ЗЕМЕЛЬНОГО ТА ЛІСОВОГО ФОНДІВ УКРАЇНИ ВІД ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ	79
Микитчик А. В. СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ НЕЗАКОННОГО ВИКОРИСТАННЯ З МЕТОЮ ОТРИМАННЯ ПРИБУТКУ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ, БЛАГОДІЙНИХ ПОЖЕРТВ АБО БЕЗОПЛАТНОЇ ДОПОМОГИ	82

Миронюк Т. В. ДИСКРИМІНАЦІЯ У СФЕРІ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ.....	85
Мозоль С. А. АНАЛІЗ СТАНУ ЗЛОЧИННОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ГУНП В СУМСЬКІЙ ОБЛАСТІ)	89
Назимко Є. С., Тіточка Т. І. ОСОБА НЕПОВНОЛІТНЬОЇ ЖЕРТВИ СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА, ВЧИНЕНОГО ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ.....	92
Тимошенко В. І. ОСНОВНІ ФАКТОРИ ПРОТИПРАВНОЇ ПОВЕДІНКИ.....	95
Расюк Е. В. ПРОБЛЕМИ КОМУНІКАЦІЇ В ОРГАНАХ І ПІДРОЗДІЛАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ЗАХОДІВ З ПРОФІЛАКТИКИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ	98
Семенюк О. Г. НАЦІОНАЛЬНИЙ КООРДИНАТОР У СФЕРІ БОРОТЬБИ З ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ	105
Сюраєчик В. Г. ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ КРИМІНАЛЬНОЇ СУБКУЛЬТУРИ НА ЗЛОЧИННІСТЬ І ЇЇ ВИКОРИНЕННЯ В СУСПІЛЬСТВІ.....	108
Шармар О. М. ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ	114
Циганов В. В., Корольчук В. В. ГРОМАДСЬКИЙ ПОРЯДОК В УМОВАХ ГІБРИДНОГО МИРУ: ПРОБЛЕМИ ВСТАНОВЛЕННЯ Й УТРИМАННЯ.....	119
НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ	
Басараб Н. В. СПЕЦІАЛЬНО-КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ РОЗБОЯМ В УКРАЇНІ	123

Будік І. М. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАПОБІГАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЗЛОЧИННИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ І ПРЕКУРСОРІВ	127
Варава Д. В. ЖЕРТВА НАРКОТИЗМУ ЯК ОБ'ЄКТ ВІКТИМОЛОГІЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ.....	131
Величенко Л. О. ПОЛІЦІЯ ЯК СУБ'ЄКТ ЗАПОБІГАННЯ НЕЗАКОННОМУ ПОВОДЖЕННЮ ЗІ ЗБРОЄЮ, БОЙОВИМИ ПРИПАСАМИ ТА ВИБУХОВИМИ РЕЧОВИНАМИ.....	132
Гарасим П. С., Дучимінська Л. М. ДЕЯКІ ПРАВОВІ ПРОГАЛИНИ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ ЗДІЙСНЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДОТРИМАННЯМ ПРАВ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ В УКРАЇНІ ТА РОСІЙСЬКІЙ ФЕДЕРАЦІЇ	135
Гранкіна В. І. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ	137
Груздь О. І., Швидка К. О. ПРОФІЛАКТИЧНІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ СТАТЕВИМ ЗЛОЧИНАМ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ	140
Дорошенко К. К. ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРЕДСТАВНИЦТВО В СУДІ БЕЗ ПОВНОВАЖЕНЬ	143
Заровецький В. В. ОБОВ'ЯЗКОВЕ ДАКТИЛОСКОПЮВАННЯ ЯК РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОСОБИ.....	147
Зеленяк П. А. ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ ПРОТИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ	149
Ісаєнко Є. Г. ЗАПОБІГАННЯ ПЕРешКОДЖАННЮ ЗАКОННІЙ ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ.....	153

Колб Р. О., Ковальчук В. С. ОСОБЛИВОСТІ ПРОКУРОРСЬКОГО НАГЛЯДУ ЗА ДОТРИМАННЯМ ПРАВ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ В УКРАЇНІ	157
Колодчин Д. В. МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ В ПЕНІТЕНЦІАРНІЙ СФЕРІ	160
Лисенко А. О. ДЕТЕРМІНАНТИ, ЩО СПРИЯЮТЬ ВЧИНЕННЮ НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ НЕПОВНОЛІТНІМИ	163
Лобан Д. В. ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ОСОБИ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ НА ПАСАЖИРСЬКОМУ ЗАЛІЗНИЧНОМУ ТРАНСПОРТІ УКРАЇНИ	166
Маруненко І. Ю. СУСПІЛЬНА НЕБЕЗПЕКА КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ НЕПОВНОЛІТНІМИ ОСОБАМИ ЖІНОЧОЇ СТАТІ	169
Мельник О. І. ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОФІЛАКТИКА ЗЛОЧИННОСТІ СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ	172
Мікіш А. С. СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ПОРУШЕННЯМ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ АБО ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ, ТА ЇХ РОЗСЛІДУВАННЯ	175
Новик В. А. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЛІСОВОГО ФОНДУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ	179

Околіт О. В. КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА УЧАСТЬ У ЗЛОЧИННІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ.....	182
Перепічка Н. Г. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНУ ПРОБАЦІЇ В УКРАЇНІ.....	187
Пирожик О. В. ОСОБЛИВОСТІ ТРИМАННЯ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ В УКРАЇНІ ТА ДЕЯКІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ПІДХОДИ В ЦЬОМУ НАПРЯМІ.....	190
Політова А. С. ПРИЧИНИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В УКРАЇНІ	191
Посудевський І. В. КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКА ЗЛОЧИННІСТЬ ІНОЗЕМЦІВ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.....	195
Пустовий О. О. ІНСТИТУТ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ У ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН	197
Собкович О. В. ЗАПОБІГАННЯ ШАХРАЙСТВУ У СФЕРІ СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	201
Соловей В. В. СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ЩОДО НЕЗАКОННОГО ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ В УКРАЇНІ	205
Срібна А. Ю. АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ОСІБ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА	207
Ткаченко П. І. ДИНАМІКА САМОВІЛЬНОГО ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ АБО МІСЦЯ СЛУЖБИ: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ.....	210

Хлівнюк Д. Г. ЗЛОЧИННІСТЬ НЕПОВНОЛІТНІХ: ПРИЧИНИ ТА ПРОФІЛАКТИКА	214
Чекан Н. В. ІНДИВІДУАЛЬНО-ПРОФІЛАКТИЧНІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ НАСИЛЬНИЦЬКИМ ЗЛОЧИНАМ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ МАРГІНАЛЬНІ ГРУПИ	217
Чхеїдзе Г. М. ВІКТИМОЛОГІЧНІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ВІДНОСНО ІНОЗЕМЦІВ	221
Шубіна С. А. ЗАПОБІГАННЯ ПРИВЛАСНЕННЮ, РОЗТРАТІ МАЙНА АБО ЗАВОЛОДІННЯ НИМ ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ У СФЕРІ ЖИТЛОВО- КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ	223
Рудик М. М. КРИМІНОЛОГІЧНЕ ПРОГНОЗУВАННЯ В СФЕРІ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ АВТОМОБІЛЬНОГО ТРАНСПОРТУ	227
Гуцалюк М. В. ОСОБЛИВОСТІ ПРОТИДІЇ КІБЕРЗЛОЧИННОСТІ ПІД ЧАС КІБЕРВІЙНИ	231
Плуговенко К. О. ПРОТИДІЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ	234
Люлін В. О. СПЕЦІАЛЬНО-КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ НА ОБ'ЄКТАХ ВОДОПРОВІДНО-КАНАЛІЗАЦІЙНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ	237
Золотарьова О. І. ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ	240

Бараш Євген Юхимович,
професор кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ПРОГРЕСИВНА СИСТЕМА ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ У ВИДІ ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Становлення правової держави в Україні вимагає реального утвердження гарантування дії принципу верховенства права (ст. 8 Конституції України) [1] що безпосередньо пов'язано з належним забезпеченням ефективності захисту прав та законних інтересів людини, яка в нашій країні визнана найвищою соціальною цінністю. І це, на нашу думку, повною мірою стосується осіб, яким за рішенням суду призначене кримінальне покарання, зокрема у вигляді довічного позбавлення волі (ст. 64 КК України). Однак вирішення цього завдання як у комплексі, так і щодо зазначеної категорії осіб, прямо залежить від приведення вітчизняної системи виконання покарань у відповідність до міжнародних стандартів.

Вчинення особливо тяжких злочинів вимагає застосування покарань відповідного ступеня суворості, тому чимало держав застосовують щодо осіб, які вчинили особливо тяжкі злочини, найвищу міру покарання – смертну кару, це як винятковий, найсуворіший вид покарання, що полягає у примусовому позбавленні життя засудженого від імені держави за вироком суду [2].

Способом виконання смертної кари, який застосовувався в Україні, був розстріл, як і в усіх інших державах, що утворились у результаті розпаду СРСР. Відсутність смертної кари є обов'язковою умовою для перебування держави в Раді Європи. Це стало однією з причин скасування смертної кари в Україні. В нашій державі мораторій на виконання смертних вироків розпочав діяти 1995 року, незадовго до вступу України в Раду Європи. Проте через кілька місяців смертні вирокі знову продовжили виконувати, зробивши висновок, що рішення про мораторій було ухвалено без дотримання належної процедури. Це могло призвести до виключення України з Ради Європи, але 1997 року мораторій на виконання смертних вироків знову почав діяти, і з тих пір в Україні нікого не страчували. 29 грудня року Конституційний Суд України визнав, що смертна кара суперечить Конституції України, чим остаточно заклав шлях до її відновлення. У зв'язку з цим 2000 року Верховна Рада України внесла зміни до Кримінального кодексу України, якими остаточно вилучила поняття «смертна кара» з офіційного списку кримінальних покарань України [3].

Нині більшість держав світу вирішили застосовувати «як крайню міру» довічне позбавлення волі. Найбільш суворим видом покарання із передбачених чинним КК України є покарання у виді довічного позбавлення волі, яке було запроваджене в українську систему покарань Законом України від 22 лютого 2000 р. «Про внесення змін до Кримінального, Кримінально-процесуального та Виправно-трудового кодексів України» [4].

Як показує зарубіжний досвід строки і умови що відбування покарання у виді довічного позбавлення волі різні. Наприклад, в Австрії середній термін довічного ув'язнення складає 22 роки, Англії і Уельсі – 14,4 років, Швеції – 9 років, Франції – 18 років, Італії – 21 рік, Хорватії – від 20 до 40 років, Данії і Нідерландах – максимум 20 років, Фінляндії – від 10 до 15 років, Угорщині – від 15 до 30 років. У Канаді мінімальний термін, після якого може бути розглянуте питання про дострокове звільнення ув'язненого, складає 10 років у випадку скоєння тяжкого злочину (вбивство другої міри) і максимальний – 25 років – за особливо тяжкий злочин (вбивство першого ступеня). Питання про умовно-дострокове звільнення може розглядатися в Шрі-Ланці після 6 років фактичного відбування покарання, Японії – після 10 років, Германії і Люксембурзі – після 15 років, Польщі – після 20 років, Латвії та Литві – після 25 років, а Естонії – не менше 30 років [5].

В Україні засуджені до довічного позбавлення волі мають право на помилування заміни довічного позбавлення волі на позбавлення волі на строк не менше двадцяти п'яти років, згідно статті 87 Кримінального кодексу України. З моменту введення цієї норми в Україні було помилувано дві особи. Довічне позбавлення волі стало альтернативою покаранню у виді смертної кари. Першочергове ця альтернатива не повинна була пом'якшити покарання. Відмічалось що в історії середньовіччя довічне позбавлення волі вважалось разом з каторжними роботами та утримання в одиночних камерах більш суворим покаранням ніж смертна кара. Сьогодні особи, які відбувають будь яке покарання, в тому числі і довічне позбавлення волі не повинні нести додаткових покарань через жорстокість умов утримання.

В доповіді Європейського комітету по попередженню катувань та нелюдському або такому що принижує людську гідність поводження і покарання СРТ/Іпф (2016)10-part засуджених до довічного позбавлення волі, опублікованому в 2016, відмічалось що в ряді країн, в тому числі і в Україні – довічно ув'язнені, як правило, утримуються окремо від інших засуджених. Зазначається що в деяких країнах, що довічно ув'язнені при цьому піддавалися дуже жорсткого режиму утримання та суворих заходів безпеки. Наприклад, довічно ув'язнених замикали в камерах (поодинокі або пари) на 23 години на добу; їм заборонялося спілкуватися навіть із довічно ув'язненими з інших камер (у тому числі й час прогулянок на свіжому повітрі), не дозволялося працювати за межами своєї камери та, взагалі, не пропонувалася якась цілеспрямована діяльність. Більше того, у низці установ до ув'язнених

застосовувалися анахронічні правила, єдина мета яких полягала в посиленні покарання та пониження цих ув'язнених (наприклад, заборона лежати на ліжку протягом дня, обов'язок читати статтю Кримінального кодексу, за яким вони засуджені, щоразу, коли наглядач відкривав (двері камери, обов'язок носити тюремну уніформу певного кольору тощо). На думку ЕКПЗ, така практика явно нелюдська, принизлива і неприйнятна. Слід також зазначити, що в окремих країнах права довічно ув'язнені на контакти із зовнішнім світом (зокрема, це стосується відвідувань) вкрай обмежені по порівняно з іншими категоріями засуджених.

Науковці вважають, що зміна умов утримання засуджених до довічного позбавлення волі є однією з форм реалізації принципу гуманізму. Зазначає, що реалізація гуманізації виконання покарання у виді довічного позбавлення волі повинна стосуватися реформування механізмів регулювання та організації діяльності установ виконання покарань, підвищення взаємодії цих установ з іншими правоохоронними органами й громадськістю, удосконалення діяльності з виправлення та ресоціалізації засуджених [6].

Важливим питанням у сфері гуманізації виконання покарання у виді довічного позбавлення волі є удосконалення організації його виконання. Так, фактично зміна змісту діяльності з реалізації (виконання) цього виду покарання, яке передбачає вдосконалення умов та порядку його здійснення (відбування), обумовлює і зміну способів та методів діяльності самої пенітенціарної системи нашої держави, де аспект виправлення і ресоціалізації засудженої особи стає домінуючим. Довічне позбавлення волі можна розглядати як кримінальне покарання, систему заходів впливу на особу, форму обмеження прав особи, і як складову загальної діяльності представників пенітенціарної системи щодо здійснення єдиної державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. Із цієї точки зору вчені пропонують розглядати довічне позбавлення волі як певний організаційно – правовий процес, стосовно якого здійснюється управління з боку персоналу установ виконання покарання задля досягнення мети виправлення й ресоціалізації засудженої особи [7].

Після 2010 року були внесені зміни до кримінального і кримінально-виконавчого кодексів (Частина четверта статті 151 в редакції Закону № 1186-VI від 08.04.2014}, № 435-VII від 05.09.2013, № 1492-VIII від 07.09.2016}, {Стаття 150 в редакції Закону № 1828-VI від 21.01.2010}, Абзац другий частини п'ятої статті 151 в редакції Закону № 1492-VIII від 07.09.2016}, № 18 від 21.01.2010, № 1186-VI від 08.04.2014, № 1492-VIII від 07.09.2016}, кримінально-виконавчий кодекс був доповнений статтями 151-1,151-2. Ці зміни стосувалися витрачання для придбання продуктів харчування, одягу, взуття, білизни та предметів першої потреби грошей, зароблених у виправних колоніях, одержання за переказами, за рахунок пенсії та іншого доходу, без обмеження; одержування один раз на місяць короткострокове

побачення та один раз на два місяці тривале побачення з близькими родичами.

Зі зміною державної політики в сфері виконання покарання в напрямку посилення уваги до прав та законних інтересів засуджених особливого значення набуває соціально-правовий кримінально-виконавчий інститут – прогресивна система виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі. Історичний вітчизняний та міжнародний досвід доводить, що саме його застосування має сприяти (і сприяє) дієвості реалізації процесу виправлення та ресоціалізації засуджених через особисте удосконалення, поступову зміну умов тримання у виправних закладах закритого типу, завдяки застосуванню цілої системи стимулюючих заходів.

Як раз доповнення кримінально-виконавчого кодексу України статтю 151-1 зміна умов тримання засуджених до довічного позбавлення волі стала одним із засобів застосування соціально-правового кримінально-виконавчого інституту – прогресивна система виконання та відбування покарання у виді довічного позбавлення волі.

Наступним кроком до застосування прогресивної системи виконання та відбування покарань у виді довічного позбавлення волі став запропонований Міністерством юстиції на основі трьох справ ЄСПЛ: Василь Іващенко проти України, Найд'юн проти України та Петухов проти України (№ 2) розгляд низки змін до діючого законодавства. Верховна Рада України 18 жовтня прийняла в другому читанні та в цілому урядові законопроекти 4048 від 03.09.2020 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини» та 4049 від 03.09.2020 «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини». Обидва були внесені Урядом ще у 2020 році.

18.10.2022 року був прийнятий закон 2689-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини», який вносить зміни до Кримінального кодексу України та Кримінально-виконавчого кодексу. Ці зміни дають можливість стосовно засуджених до довічного позбавлення волі, згідно статей 81, 82 Кримінального кодексу України може бути застосовано умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, заміну покарання у виді довічного позбавлення волі на покарання у виді позбавлення волі на певний строк або заміну невідбутої частини покарання більш м'яким.

Згідно статті 81 частини 3 Кримінального кодексу України умовно-дострокове звільнення від відбування покарання може бути застосоване після фактичного відбуття засудженим: не менше трьох чвертей строку покарання, призначеного судом за умисний особливо тяжкий злочин, у разі заміни покарання у виді довічного позбавлення волі на покарання у виді позбавленням волі на певний строк, а також

покарання, призначеного особі, яка раніше звільнялася умовно-дostroково і знову вчинила умисне кримінальне правопорушення протягом невідбутої частини покарання.[8]

Згідно статті 82 частини 5 3 Кримінального кодексу України заміна покарання або його невідбутої частини більш м'яким покарання у виді довічного позбавлення волі може бути замінено на покарання у виді позбавлення волі строком від п'ятнадцяти до двадцяти років, якщо засуджений відбув не менше п'ятнадцяти років призначеного судом покарання.

Стаття 154 частині 3 Кримінально-виконавчого кодексу України що до порядку дострокового звільнення від відбування покарання зазначається Стосовно засудженого, щодо якого відповідно до статей 81, 82 Кримінального кодексу України може бути застосовано умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, заміну покарання у виді довічного позбавлення волі на покарання у виді позбавлення волі на певний строк або заміну невідбутої частини покарання більш м'яким, орган або установа виконання покарань у місячний термін надсилає клопотання до суду у порядку, встановленому кримінальним процесуальним законодавством. Адміністрація органу або установи виконання покарань після відбуття засудженим установленого Кримінальним кодексом України строку покарання зобов'язана в місячний термін розглянути питання щодо можливості представлення його до умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, заміни покарання у виді довічного позбавлення волі на покарання у виді позбавлення волі на певний строк або заміни невідбутої частини покарання більш м'яким.[9]

В частині 12 цієї статті зазначається що разом із поданням щодо можливості представлення засудженого до довічного позбавлення волі до заміни невідбутої частини покарання більш м'яким адміністрація виправної колонії подає до суду висновок щодо ступеня виправлення засудженого до довічного позбавлення волі. Визначення ступеня виправлення засудженого до довічного позбавлення волі та складення висновку здійснюються за участю уповноваженого органу з питань пробації. Порядок та методика визначення ступеня виправлення засудженого до довічного позбавлення волі встановлюються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. Основною метою подання висновку щодо ступеня виправлення засудженого до довічного позбавлення волі є забезпечення суду інформацією, що є необхідною для визначення можливості заміни покарання у виді довічного позбавлення волі на більш м'яке та визначення в індивідуальному порядку строку позбавлення волі засудженому, стосовно якого вирішується зазначене питання.

Частина 13 цієї статті визначає Особа, засуджена до довічного позбавлення волі, додатково до подання щодо можливості представлення її до заміни покарання на більш м'яке у виді позбавлення

волі на певний строк повинна подати індивідуальний план виправлення та ресоціалізації. Такий план має містити заходи, здійснення яких у період відбування більш м'якого покарання у виді позбавлення волі на певний строк дасть змогу засудженій особі усунути фактори, що можуть негативно впливати на утримання від вчинення повторного кримінального правопорушення, та факти, що свідчать про перспективи виправлення та ресоціалізації засудженої особи після звільнення. Форма індивідуального плану виправлення та ресоціалізації визначається центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. Засуджена особа, якій покарання у виді позбавлення волі на певний строк призначено в порядку заміни більш м'яким покаранням та в якій настало право на застосування умовно-дострокового звільнення, додатково повинна подати до суду звіт про виконання індивідуального плану виправлення та ресоціалізації під час відбування більш м'якого покарання, у тому числі аналіз причин успішності або неуспішності виконання заходів, передбачених зазначеним планом.[9]

Висновок: Вказане вище свідчить про те що зміни в законодавстві, які відбулися в Україні що до порядку умов виконання та відбування покарання осіб засуджених до довічного позбавлення волі наближають вітчизняне законодавство до вимог міжнародних стандартів поведіння з засудженими. Сучасні тенденції в реформуванні системи виконання покарання в Україні свідчать про посилення актуальності питання її відповідності сучасному рівню соціально-економічного розвитку суспільства, принципам гуманізму, поваги до прав та свобод людини, а відповідно, – стану забезпечення гарантій збалансованого співвідношення законних інтересів засуджених та держави, відповідності порядку їхнього тримання в умовах ізоляції європейським стандартам. Останні зміни до законодавства сприяють запровадженню нових підходів до реалізації і правового інституту – прогресивна система виконання та відбування покарання у виді довічного позбавлення волі, дієвості реалізації процесу виправлення та ресоціалізації засуджених.

Список використаних джерел

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Музика А. А. Смертна кара / А. А. Музика, В. М. Пуйко. URL: <http://www.zakony.com.ua>.
3. Смертна кара. Матеріал з вільної енциклопедії. URL: <http://uk.wikipedia.org/wik>
4. Про внесення змін до Кримінального, Кримінально-процесуального та Виправно-трудового кодексів України: Закон України № 1483-III від 22 лютого 2000 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>
5. Довічне позбавлення волі. URL: <http://uk.wikipedia.org>.
6. Бараш Є. Ю. Загальні тенденції гуманізації та перспективи пенітенціарної пробації щодо довічного позбавлення волі / Є. Ю. Бараш

// Вісник Асоціації кримінального права України. 2015. № 1 (4). С. 344–354.

7. Бараш Є. Ю. Удосконалення організації виконання покарання у вигляді довічного позбавлення волі як відображення процесів реформування пенітенціарної системи України / Є. Ю. Бараш, С. І. Скоков // Право і Безпека. 2011. № 2 (39). С. 40.

8. Кримінальний кодекс України. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25–26, ст.131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>).

9. Кримінально-виконавчий кодекс України; Кодекс, Закон від 11.07.2003 № 1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>.

Батургарєва Владислава Станіславівна,
директор НДІ вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса Національної
академії правових наук України, головний
науковий співробітник Державної наукової
установи «Інститут інформації, безпеки і
права» Національної академії правових наук
України, доктор юридичних наук, професор

ВИКЛИКИ. ЩО ПОРОДИЛА ЗБРОЙНА АГРЕСІЯ ПРОТИ УКРАЇНИ: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Анотація. У тезах визначається роль кримінологічної науки для розв'язання низки складних проблем, що виникають в умовах воєнного стану. Із цією метою автором наведено деякі з цих проблем, як-от: зміна структури злочинності в Україні; необхідність посилення захисту інформаційного простору; поява раніше невідомих суспільно небезпечних явищ тощо.

Ключові слова: кримінологічна наука, злочинність, воєнний стан.

Summary. The theses define the role of criminological science in solving a number of complex problems arising under martial law. To this end, the author lists some of these problems, such as: changing the structure of crime in Ukraine; the need to strengthen the protection of the information space; appearance of previously unknown socially dangerous phenomena, etc.

Keywords: criminological science, crime, martial law.

Дев'ять місяців триває оборона нашої країни. Час, який минув, показав, що жодні випробування українського народу на стійкість і мужність не здатні завадити науковій думці та зупинити розвиток національного права. Як дивно це не звучало б, війна – не лише виклик для всього суспільства, для кожної людини, а й час значного сплеску творчості вчених. Адже зрозуміло, що континуум нашого буття, перерваний збройною агресією, породив чимало проблем, у тому числі криміногенного плану, які потребують вивчення їх сутності, точної

правової оцінки, або стати на заваді їх подальшому існуванню й поширенню.

Кримінологічна наука, як ніяка інша галузь юридичного знання, здатна опрацювати «рецепти лікування» тих соціальних негараздів у вигляді злочинності та окремих її проявів, від яких продовжує потерпати українське суспільство навіть під в умовах війни. І тут потрібно виділили кілька проблем, яким кримінологам та іншим представникам наук кримінального циклу потрібно приділити увагу у першу чергу.

По-перше, робота над проектом нового Кримінального кодексу України перейшла із парадигми мирного часу у формат необхідності опрацювання чисельних викликів і загроз, що з'явилися через збройну агресію проти України. І в кримінально-правовій матерії чимало місця буде відведено захисту основ національної безпеки, інформаційного простору, правовідносинам із забезпечення миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, військовим кримінальним правопорушенням та ін. У зв'язку із цим кримінологія, не очікуючи закінчення роботи над проектом нового Кримінального кодексу, має бути готовою оперативню розпочати дослідження із цих мейнстримових тем, щоб дати адекватну відповідь на ті суспільно небезпечні діяння, якими супроводжується ворожа навала.

По-друге, події останніх місяців викликали колосальні зміни у структурі злочинності. В історії Української держави ще ніколи не було такої ситуації, коли у структурі злочинності злочини проти основ національної безпеки посіли б другу сходинку після злочинів проти власності. До того ж змінюється й наше ставлення до кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства і міжнародного правопорядку. Зі злочинів, які ще деякий час тому здавалися нам суцільною неможливістю в цивілізованому світі і тим паче в українській дійсності, як такий собі рудимент ХХ ст., ці діяння перетворилися на наше сьогодення і так само дали колосальне зростання числа подібних протиправних випадків в Україні.

Ще кілька слів про характер злочинності. Справа в тому, що сьогодні докорінно змінюється її структура. Введення до складу багатьох злочинів обтяжуючої обставини «вчинення діяння в умовах воєнного стану або надзвичайної ситуації» означає, що у структурі злочинності, замість традиційного превалювання злочинів невеликої і середньої тяжкості, переважатиме тяжкі й особливо тяжкі злочини. До того ж, повторимося, будуть вимірюватися тисячами кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки та злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Подібна статистика свідчить про тектонічні зсуви у злочинності, які визначатимуть напрями розвитку і кримінологічної науки, і науки кримінального права, і криміналістики на десятиліття вперед.

По-третє, під час збройної агресії проти України інформаційний простір для нас є порталом, в якому ми плекаємо надію, що Україна

переможе. Отримання відповідної інформації є реалізацією природного права на доступ до інформаційного простору через мережу Інтернету, яке від 2017 року визнається Організацією Об'єднаних Націй одним з фундаментальних прав людини.

Напевно, настав час використовувати інформаційний простір не лише як портал новин, а й як інструмент успішної протидії гібридній війні, яку розв'язала проти України РФ і яку тривалий час ми програвали. У цій війні, на жаль, немає ані правил, ані моральних принципів, але є велика потреба убезпечувати своє життя, життя країни від тяжких наслідків, до яких призводить ця інформаційна війна і будь-які інформаційні загрози, що засмічують екологію душі, екологію нашого буття.

Все частіше і частіше сьогодні говорять про те, що Homo sapiens (людина розумна) дедалі перетворюється на Homo potitia (людину інформаційну). Ще деякий час тому це звучало якось фантастично, але у теперішній час перед науковою спільнотою постає завдання – не запізнитися з такою трансформацією. Тому вже зараз потрібно поставити червоні стрічки, аби убезпечити себе від потужних негативних наслідків, до яких може призводити чорне дзеркало інформаційного простору. І вирішити це завдання має насамперед кримінологія.

Отже, інформаційний сектор нашої держави та нашого життя потребує особливого захисту, адже гібридну інформаційну війну ніхто не відміняв, навпаки, почастишали випадки кібератак на державні інституції, об'єкти критичної інфраструктури, комерційні структури, благодійні фонди, масово поширюються фейки. З огляду на останній факт знов таки актуальним завданням залишається прийняття Закону України «Про протидію дезінформації». Крім того, виправданням уявляється посилення кримінальної відповідальності за втручання в роботу різних електронних та інформаційно-комунікаційних систем і мереж та відповідний кримінологічний аналіз цих негативних явищ.

По-четверте, у Кримінальному кодексі України невідповідно з'явилася норма про відповідальності за торгівлю гуманітарною допомогою. Вона є вельми затребуваною, оскільки часто-густо на стихійних торговельних майданчиках або у місця видачі відповідної допомоги спостерігаються випадки спекуляції цими товарами.

По-п'яте, сьогодні викликає занепокоєння криміногенна обстановка на територіях, що перебувають у безпосередній близькості до зони ведення бойових дій. Війна для багатьох, поряд із вибухами, почалася з розбитих вітрин магазинів та пограбувань. У народі це зветься мародерством. І хоча термінологія не зовсім, так би мовити, аутентична, але сутність явища та ж сама: нечесні люди намагаються пожитися під час важкого для країни становища. Недаремно до статей розділу «Злочини проти власності» Особливої частини КК введено обтяжуючу відповідальність обставину, а саме: вчинення відповідних злочинів в умовах воєнного або надзвичайного стану. Водночас корисливі злочини викликають ще одну серйозну проблему – проблему

самосуду стосовно крадіїв і грабіжників. І фактично самосуд межує з протиправністю.

Щоб ситуація остаточно не перетворилося на хаос, потрібно: посилювати патрулювання вулиць, залучати сили територіальної оборони і небайдужих громадян. Така діяльність викликає необхідність озброєння людей. В Україні прийнято безпрецедентний Закон «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України». Згідно з цим Законом цивільні особи можуть брати участь у відсічі збройної агресії Російської Федерації, зокрема, отримуючи вогнепальну зброю і боєприпаси до неї. Однак це обоюдогостра тема, яка викликає чимало проблем, починаючи від правомірності володіння зброєю, її застосування і закінчуючи колізійністю норм щодо оцінки шкоди, що може настати внаслідок її застосування, та неправомірним її використанням у злочинних цілях.

По-шосте, від початку збройної агресії РФ проти нашої держави ситуація на автошляхах України зазнала великих змін, які проявляються в багатьох аспектах, як-от: зміна інтенсивності і характеру руху; поява на автошляхах незвичайних для мирного часу транспортних засобів – військової техніки; руйнація доріг та об'єктів дорожньої інфраструктури; замість цього, обладнання на дорогах нових споруд (пункти контролю за рухом транспорту та блокпости) тощо. Разом із тим держава вимушена була вдаватися до безпрецедентних заходів, відключивши пристрої для контролю за швидкістю по всій країні, а так само зовнішнє освітлення у темний час доби і світлофори у прифронтових зонах. Не рідкістю є зараз й відсутність номерних знаків на автотранспортних засобах. Все це створює неабияку напругу для учасників дорожнього руху під час знаходження на проїжджій частині, а отже, й до погіршення стану дотримання законності на автошляхах.

Вище перелічена лише частина тих складних питань, що потребують свого обговорення кримінологами найближчим часом. Нарешті, свідченням великої затребуваності практикою доктринальної думки є чисельні звернення правоохоронних органів за фаховими висновками до науковців Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України. Так, за нетривалий час перед фахівцями Інституту поставали завдання кримінально-правової кваліфікації ракетно-бомбових ударів по території України; питання порядку зберігання та поводження з трофеями, що є доказами вчинення злочинів агресії, а так само випадки «залишення» цих трофеїв «на згадку» нашими громадянами, що мешкають у районах, де велися або ведуться бойові дії; завдання кримінально-правової оцінки дій учасників приватних військових компаній, на кшталт «Вагнер», на боці РФ; питання відповідальності за участь у псевдорезервдухах на тимчасово окупованих територіях України та російської паспортизації громадян України; випадки глорифікації учасників збройної агресії РФ проти України; надання кримінологічного аналізу колаборації вчителів на окупованих територіях та ін.

Таким чином, горизонти кримінологічної науки у подальшому лише розширюватимуться, що призведе, з одного боку, до посилення її практичної складової, а з другого, до популяризації цієї науки серед широкого загалу.

Богатирьов Іван Григорович,
професор кафедри кримінально-правових
та адміністративно-правових дисциплін
Міжнародного економіко-гуманітарного
університету імені академіка Степана
Дем'янчука, доктор юридичних наук,
професор

СУЧАСНИЙ СТАН ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Війна, яка несподівано прийшла на нашу землю, внесла свої зміни у різні державні інституції. Вона втрутилась у мир, безпеку і людські цінності [1, с. 5]. Не обійшла вона і пенітенціарну систему України, яка більше дев'яносто років була практично закритою, мало доступною і є найбільш вразливою.

Історія дослідження місць несвободи показує, що саме ці місця дійсно є вразливими, оскільки в них відбувають покарання засуджені за кримінальне правопорушення (злочин), деякі з них вчиняють нові кримінальні правопорушення, а є ті, які не стають на шлях виправлення і ресоціалізації.

Крім цього вразливість місць несвободи проявляється у їх не дофінансуванні з боку держави, а також не задовільного матеріально-побутового, медичного та соціального забезпечення. Все це безумовно впливає на повсякденне життя засуджених, ув'язнених та персоналу який їх обслуговує.

Торкаючись стану ПС України, вбачається, що і держава і суспільство не готові до великих витрат на осіб, які вчинили кримінальне правопорушення. Так, ПС України не вигідна для пріоритету держави, оскільки для утримання засуджених і ув'язнених потрібні великі кошти. До цього варто додати такі проблеми, як:

– застосування до засуджених засобів виправлення ресоціалізації (ст. 6 КВК України);

– регулярні порушення прав засуджених місцях несвободи;
– вчинення засудженими в місцях несвободи і в уповноважених органах пробації нових кримінальних правопорушень;

– соціальну незахищеність персоналу ПС України;
– підготовка засуджених до звільнення з ПС України тощо [2, с. 10].

Щодо суспільства, воно розуміє, що засуджена особа в місцях несвободи набуває специфічні та шкідливі звички, які активно передаються в суспільство. До цього варто додати хронічні та

інфекційні хвороби, психічні розлади, втрата здоров'я. Але не готове до витрат пов'язаних з наслідками виконання і відбування покарання.

На даний час, пенітенціарна система України значною мірою залежить від створення і зародження нової парадигми пенітенціарного обслуговування засуджених в місцях несвободи Державної кримінально-виконавчої служби України (далі ДКВС України) та в уповноважених органах з питань пробації Державної установи «Центр пробації» (далі ДУЦП), яка має замінити в державі репресивно-каральну концепцію виправлення і ресоціалізації засуджених на концепцію соціалізації, ресоціалізації та реінтеграції.

Примітно, що саме недостатня наукова розробленість стану пенітенціарної системи України (далі ПС України) в умовах військового стану, визначила необхідність її наукового дослідження і вироблення теоретичних та практичних пропозицій щодо реформування (розвитку) цього публічного інституту.

Такий стан справ багато в чому пояснюється тим, що пенітенціарна системи України не була готова функціонувати в умовах війни, особливо забезпечити соціалізацію, ресоціалізацію та реінтеграцію засуджених в умовах окупації, швидко провести їх евакуацію, надати алгоритм дій персоналу місць несвободи. На завершення робимо висновок, що сучасний стан ПС України в умовах військового стану є актуальною і мало досліджуваною проблемою.

Більше того, саме надзвичайні події (пандемія коронавірусної хвороби, а потім й війна) показали, що ДКВС України, Міністерство юстиції України не були готові до самих подій, їх наслідків та подальшого їх розгортання, а також швидко, послідовно, оптимально та адекватно реагувати на ті виклики, які виникали у ПС України в умовах війни. Як видається надзвичайно важливим напрямком подальшого функціонування ПС в умовах військового стану є:

– збільшення в бюджеті держави видатків на функціонування ПС України;

– залучення до її реформування зарубіжні інвестиції;

– розширення можливостей науки та інститутів громадянського суспільства у наданні підтримки та допомоги ПС України;

– посилення координаційної діяльності Офіса Генерального прокурора щодо нагляду за утриманням військовополених в спеціально створених дільницях місць несвободи.

Список використаних джерел

1. Богатирьов І.Г Вітчизняна війна на Чернігівщині (нариси реальний подій): книга. Київ: ВД «Дакор», 2022. 160 с.

2. Пенітенціарна парадигма виконання покарання у виді позбавлення волі: моног [І.Г. Богатирьов, А.В. Боровик, Д.В. Колодчин, А.Є. Шевченко та інш.] Одеса: Вид. дім «Гельветика», 2022. 288с.

Вознюк Андрій Андрійович,
завідувач наукової лабораторії з проблем

протидії злочинності навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

ПРОБЛЕМИ ПРИТЯГНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВОЄННІ І ІНШІ ЗЛОЧИНИ, ВЧИНЕНІ ПРЕДСТАВНИКАМИ ДЕРЖАВИ-АГРЕСОРА, В УКРАЇНІ

Анотація. У роботі проаналізовано сучасні проблеми притягнення до кримінальної відповідальності за воєнні та інші злочини, вчинені представниками держави-агресора, в Україні: 1) пов'язані із звільненням від відбування покарання за ст. 84-1 КК України; 2) пов'язані з доступом правосуддя; 3) пов'язані з імунітетом комбатанта (бойовим імунітетом).

Ключові слова: кримінальна відповідальність; покарання; звільнення від відбування покарання; активне сприяння розкриттю злочину; добровільне відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням; військовополонений; комбатант; воєнні злочини; порушення законів і звичаїв війни; міжнародне гуманітарне право; збройний конфлікт; засуджений; обвинувачений; досудове розслідування.

Summary. The paper analyzes modern problems of criminal prosecution for war and other crimes committed by representatives of the aggressor state in Ukraine: 1) related to exemption from serving the sentence under Art. 84-1 of the Criminal Code of Ukraine; 2) related to access to justice; 3) related to combatant immunity (combat immunity).

Keywords: criminal liability; punishment; release from serving a punishment; actively helping to solve the crime; voluntarily compensation of the loss caused by criminal offence; prisoner of war; combatant; war crimes; violation of the laws and customs of war; international humanitarian law; armed conflict; condemned; accused; pre-trial investigation.

Російська агресія проти України розпочалася зі збройного вторгнення в Крим у лютому-березні 2014 р. У подальшому – з квітня 2014 р. війна на сході України. Майже через 8 років – 24 лютого 2022 р. відбулося широкомасштабне вторгнення російської федерації в Україну під назвою «спеціальна військова операція». Цей міжнародний збройний конфлікт увесь час супроводжувався і супроводжується вчиненням низки воєнних злочинів проти українського народу. Серед найбільш трагічних, масштабних та всесвітньовідомих: Іловайська трагедія (Іловайський котел) – віроломне вбивство українських військовослужбовців під час виходу із оточення, а в подальшому – позасудові страти, тортури та інше жорстоке поводження з українськими військовополоненими [1], масові катування, звалтування та вбивства цивільних у Бучі, Бородянці, Ірпені, Гостомелі та інших населених пунктах Київської області [2], масові вбивства та катування в Ізюмі [3], найбільш чисельні масові вбивства в Маріуполі

(бомбардування драмтеатру, лікарень, Азовсталі, житлових будинків тощо) [4], знищення на території колишньої виправної колонії в смт Оленівка будівлі, де утримували українських військовополонених (понад 50 українських захисників загинуло та 130 отримало поранення) [5], ракетний обстріл залізничного вокзалу в Краматорську [6] тощо.

Станом на 30 жовтня 2022 р. зареєстровано понад 41 тисячу порушень законів та звичаїв війни (ст. 438 КК України) [7]. Це не лише найбільш небезпечні, але й найчисельніші воєнні злочини, вчиненні на території України військовослужбовцями збройних сил російської федерації, а також іншими категоріями воєнних злочинців (найманцями, членами приватних військових компаній, членами незаконних збройних/військових формувань ДНР та ЛНР, підконтрольних російській федерації тощо).

Окрім воєнних злочинів представники держави-агресора вчиняють й інші кримінально протиправні діяння, передбачені КК України. За таких обставин важливо забезпечити ефективне реагування на зазначені факти вчинення кримінально протиправних діянь з метою притягнення до справедливої міри покарання осіб, які їх вчинили. Адже саме кримінальне покарання та невідворотність його застосування є тими чинниками, які в певній мірі утримують осіб від вчинення кримінально протиправних діянь вперше або повторно.

Однак нині в Україні чимало обставин суттєво перешкоджають процесу не лише кари, але й виправлення осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, та запобігання вчиненню ними нових кримінально протиправних деліктів.

1. Проблеми, пов'язані зі звільненням від відбування покарання за ст. 84-1 КК України.

Недосконалість підстав звільнення від відбування покарання задля забезпечення обміну як військовополонених, зокрема, полягає у визначенні єдиною умовою для застосування цього заходу кримінально-правового характеру письмової згоди засудженого на проведення такого обміну. Водночас законодавець не висуває жодних інших умов: ні визнання вини, ні щирого каяття, ні активного сприяння розкриттю кримінального правопорушення, ні добровільного відшкодування шкоди, завданої злочинцем чи кримінальним проступком.

Звільненню від відбування покарання підлягає будь-яка категорія засуджених, що належить до осіб, щодо яких уповноваженим органом прийнято рішення про обмін як військовополонених, незалежно від громадянства, категорії вчинених кримінально протиправних діянь, попередніх фактів засуджень, характеристики особи, інших обставин.

Його застосування не передбачає досягнення мети покарання: ні кари, ні виправлення засуджених, ні запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами.

2. Проблеми доступу правосуддя.

Проблеми притягнення до кримінальної відповідальності воєнних злочинців надзвичайно ускладнене з низки причин. По-перше, частина

території України, на якій вчиняється значна частина воєнних злочинів, є окупованою. Водночас значна частина воєнних злочинів, насамперед порушення законів і звичаїв війни, вчиняється на окупованій території. Щодо осіб, які їх вчинили, то тут можливо декілька варіантів їх подальшого перебування: 1) вони продовжують залишатися на окупованій території; 2) вони виїжджають на територію держави-агресора або в іншу країну; 3) вони потрапляють в полон до ЗСУ, а в подальшому частина їх передається для обміну як військовополонених. У першому та другому варіанті практично не можливо затримати осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, а відтак і проводити з ними слідчі (розшукові) дії.

За таких обставин проведення повноцінного розслідування вчинених ними кримінальних правопорушень здійснювати надзвичайно складно. Тому стосовно зазначеної категорії злочинів досить часто здійснення спеціальне досудове розслідування та судовий розгляд за відсутності обвинуваченого (*in absentia*). Існують труднощі у зборі доказів та належному їх процесуальному оформленні. Серед найбільш значущих виокремлюють такі: швидка зміна оперативної обстановки; часті передислокації військових частин і підрозділів; загибель, поранення та перебування в полоні свідків, потерпілих, підозрюваних у ході бойових дій; зміна місця події внаслідок бомбардування, артилерійського чи мінометного обстрілу, захоплення противником; мінування місць пригод, обстріл снайперами; велика кількість проваджень, що розслідуються одночасно в обмежені терміни; притягнення до кримінальної відповідальності сторін збройного конфлікту; значний проміжок часу від моменту вчинення масових вбивств до початку дослідження місць масових поховань, що унеможливило їх ідентифікацію через розкладання трупів; проблеми у формуванні доказової бази, оскільки розстріли проводились у місцях, які виключали можливість присутності небажаних свідків; вибіркоче надання органам кримінальної юстиції різноманітної військової інформації, тобто документів, предметів, фотографій з безпілотників, розшифрованих записів радіоперехоплень тощо про події, які могли стати чи були предметом розслідування [8, с. 83]. Крім того наявні виклики, пов'язані з відновленням роботи правоохоронних органів на деокупованих, зумовлені як руйнуванням чи розграбуванням окупантами приміщень, де вони знаходились, так і проблемами організаційного та матеріально-технічного забезпечення [9, с. 116].

3. Проблеми, пов'язані з імунітетом комбатанта (бойовим імунітетом).

Фактично положення міжнародного гуманітарного права щодо зазначеного імунітету дозволяють притягувати до кримінальної відповідальності лише за воєнні злочини. У зв'язку з цим, наприклад, військовослужбовець збройних сил російської федерації, який вбив військовослужбовця Збройних сил України на полі бою і не порушив під час вчинення цього діяння норм міжнародного гуманітарного права, не

підлягає кримінальній відповідальності ні за порушення законів і звичаїв війни (ст. 438 КК), ні за умисне вбивство (ст. 115 КК). На практиці щодо комбатантів закривають також кримінальні провадження у зв'язку з відсутністю складу кримінальних правопорушень й за іншими статтями КК України (наприклад, за ст. 110, 332-2).

Список використаних джерел

1. Розслідування Іловайської трагедії. Офіс Генерального прокурора: [сайт]. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/rozsliduvannya-ilovaiskoji-tragediyi>.

2. Понад тисячу: Венедіктова озвучила кількість убитих окупантами українців у Київській області. 11 квітня 2022. Слово і діло. Аналітичний портал: [сайт]. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/04/11/novyna/suspilstvo/tysyachu-venediktova-ozvuchyla-kilkist-ubytyh-okupantamy-ukrayincziv-kyivskij-oblasti>.

3. Собенко Н. Міста перетворені на братські могили: Як реагує світ на масові вбивства в Ізюмі. 17 вересня 2022. Суспільне. Новини: [сайт]. URL: <https://suspilne.media/282699-masovi-vbivstva-v-izumi-ak-reague-svit/>.

4. Ворожко Т. ООН повідомляє про 4253 жертви серед мирного населення. Маріупольська влада – 22 тисячі лише в місті. Як їх рахують. 08 червня 2022. Голос Америки – українською: незалежні новини, відео, аналітика: [сайт]. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/zhertvy-jak-rahuyut/6608486.html>.

5. Гуйван О. Минуло 40 днів після теракту в Оленівці. Що відомо. 06 вересня 2022. Суспільне. Медіа: [сайт]. URL: <https://suspilne.media/278855-minulo-40-dniv-pisla-teraktu-v-olenivci-so-vidomo/>.

6. Ракетний обстріл залізничного вокзалу в Краматорську здійснили з окупованої частини Донеччини – експертиза СБУ. Радіо Свобода: [сайт]. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/kramatorsk-obstril-vokzalu-sbu-ekspertyza/31861334.html>.

7. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-жовтень 2022 р. Офіс Генерального прокурора: [сайт]. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/statistika>.

8. Батюк О. В., Дмитрів С. О. До питання організації розслідування воєнних злочинів. Соціально-правові студії. 2021. Вип. 3 (13). С. 77–87.

9. Коваленко А. В. Деякі правові й організаційні проблеми збирання, дослідження та використання доказів під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану. Проблематика документального оформлення, визначення шкоди та відшкодування збитків, завданих Україні та її громадянам внаслідок збройної агресії Російської Федерації: тези наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 червня 2022 р.). Харків: НЮУ ім. Ярослава Мудрого, 2022. С. 114–117.

Головкін Богдан Миколайович,

головний науковий співробітник сектору дослідження проблем злочинності та її причин Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України

ФАКТОРИ РИЗИКУ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНОГО ТРАВМАТИЗМУ ТА СМЕРТНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

1. Ключовими показниками оцінювання стану безпеки дорожнього руху в державі є рівень смертності і травматизму внаслідок дорожньо-транспортних пригод. До повномасштабної війни Росії проти України ситуація з безпекою дорожнього руху в цілому залишалася складною. Так, у 2019 р. в ДТП загинуло 3 454 осіб і 32 736 травмовано, 2020 р. 3 541 загинуло і 31 974 травмовано, 2021 р. 3 238 і 29 738 відповідно. У розрахунку на 1 млн. населення, в Україні смертність в ДТП становила 82, 85 і 71 осіб відповідно. Це майже вдвічі більше, ніж в державах-членах Європейського Союзу (42 особи на млн. населення) [1, с. 67-68]. За десять місяців 2022 року на підконтрольних Україні територіях у ДТП загинула 2 161 людина (або мінус 18 % порівняно з аналогічним періодом минулого року), крім того, травмовано 18 261 людину (мінус 28 %). Водночас, за даними Державної патрульної служби на 25% збільшилася кількість загиблих пішоходів. В середньому щодоби в аваріях на дорогах гине десять людей [2].

Основними причинами виникнення ДТП із летальними наслідками вважаються перевищення безпечної швидкості (41%), порушення правил маневрування (17%), недотримання безпечної дистанції (11%), виїзд на смугу зустрічного руху 6%, порушення правил проїзду перехресть (5%), керування у нетверезому стані (5%), порушення правил обгону (4%) та ін [3, с. 144–145].

2. Всесвітня організація охорони здоров'я (далі – ВООЗ) вирізняє поведінкові і середовищні фактори ризику настання смертності і травматизму внаслідок ДТП. При цьому ключову роль у виникненні ДТП із тяжкими наслідками відіграє ризикована поведінка і помилки в керуванні транспортними засобами (далі – ТЗ). До поведінкових факторів ризику належать перевищення швидкісного режиму, керуванням у стані алкогольного сп'яніння, невикористання захисних шоломів, ременів безпеки і дитячих утримуючих пристроїв, розсіяне водіння. Середовищні фактори включають небезпечну дорожню інфраструктуру, небезпечні транспортні засоби. Окремо вирізняється неналежний догляд за постраждалими після аварій [4]. Між тим, слід вирізняти фактори ризику ДТП з тяжкими наслідками, пов'язані з особливостями дорожнього руху, складом учасників дорожнього руху і взаємодією між ними, а також із заходами контролю за безпекою дорожнього руху.

3. Під час війни в Україні діють вже традиційні, а також нові фактори ризику дорожньо-транспортного травматизму і смертності. До того ж, вплив таких факторів на безпеку дорожнього руху змінюється, залежно від ефективності управління безпекою дорожнього руху в умовах різних фаз війни та характеру поведінки різних категорій учасників дорожнього руху.

За даними дослідження U-Cycle (ГО «Асоціація велосипедистів Києва») «Дослідження впливу перевищення швидкості до 20 км/год на травматизм і смертність у ДТП» небезпечне порушення швидкісного режиму залишається однією з найпоширеніших причин смертей на автомобільних дорогах (44%) [5, с. 22]. Зауважу, що перевищення безпечної швидкості є глобальною проблемою для Європейського Союзу і тут, Україна, на жаль, не виключення. Ще до війни, новозбудовані автомагістралі і великі потужності моторизованих ТЗ певним чином «провокували» їзду на максимальних швидкостях. Запроваджена система автоматичної фіксації порушень правил дорожнього руху і заходи вимірювання швидкості руху автомобілів за допомогою приладів «ГгуСАМ» тимчасово і несуттєво покращували ситуацію з аварійністю на дорогах. У перші чотири місяці війни система моніторингу швидкісного режиму на автомагістралях із зрозумілих причин була відключена. Це зумовило відчуття безконтрольності і безкарності у водіїв ТЗ, що негативно позначилося на показниках смертності на дорогах.

На друге місце серед поведінкових факторів ризику дорожньо-транспортного травматизму і смертності можна поставити віктимну поведінку пішоходів, серед яких чимало осіб похилого віку та дітей. В умовах війни кількість наїздів на пішоходів вже збільшилася на чверть і найближчим часом ситуація навряд чи зміниться. Головна причина – це відсутність освітлення проїжджої частини, пішохідних переходів, перехресть вулиць, непрацюючі світлофори під час знеструмлення населених пунктів і дорожньої інфраструктури, у поєднанні з недисциплінованістю та безвідповідальністю пішоходів, які масово ігнорують використання світловідбивальних елементів на верхньому одязі та переходять вулиці у невстановлених місцях. В умовах темряви на аварійність також впливає засліплення учасників дорожнього руху світлом зустрічного транспорту.

Ризик ДТП з тяжкими наслідками суттєво зростає через невикористання мотоциклетних шоломів, ременів безпеки та дитячих утримуючих пристроїв. В умовах воєнного стану питання перевірки уповноваженими суб'єктами дотримання правил пасивної безпеки водіїв і пасажирів стало другорядним, а культура піклування учасників дорожнього руху про особисту безпеку залишається на низькому рівні.

Третю позицію серед факторів ризику посідає керування автомобілем у стані алкогольного/наркотичного сп'яніння та під впливом інших психоактивних речовин. За даними ВООЗ, ризик скоєння смертельного аварії водіями, які вживали амфетаміни

збільшується у 5 разів. На початку війни суворий пропускний режим на дорогах, комендантська година, виписування повісток на блокпостах нетверезим водіям суттєво знизили статистику летальних випадків у ДТП. Натомість у другій половині 2022 року ця проблема загострилася, що пов'язано із зростанням рівня споживання наркотичних речовин і алкогольних напоїв серед водіїв ТЗ.

Розсіяне водіння як фактор поведінкового ризику вчинення ДТП із травмованими чи загиблими полягає у відволіканні уваги водіїв на телефонні розмови і смс-повідомлення під час руху, реагуванні на звукові сигнали повітряної тривоги, вибухи і пожежі на шляху слідування, а також у відстеженні онлайн-повідомлень в месенжерах про загрозу ракетних обстрілів. Дається взнаки і перевтома та перебуванні в стресовому стані при переміщенні у прифронтових районах чи зоні ведення активних бойових дій.

4. Серед середовищних факторів ризику значний вплив на смертність і травматизм у ДТП в умовах війни здійснюють небезпечна інфраструктура та небезпечні транспортні засоби. Насамперед, йдеться про відсутність дорожніх знаків на дорогах загального і місцевого значення, пошкоджене дорожнє покриття на деокупованих і прифронтових територіях, зруйновані мости і дорожні розв'язки, хаотично облаштовані блокпости та інші фортифікаційні споруди, непоодинокі стоянки військової техніки і комерційного транспорту у невідведених місцях. Це призводить до наїздів на перешкоди у темну пору доби, зіткнення із зустрічним транспортом, перекидання ТЗ та інші аварії. Залишається невирішеною проблема незручної міської інфраструктури, замала кількість штучних перешкод для зниження швидкості у місцях концентрації пішоходів, відсутність захисних островців на перехрестях і тротуарах, великі радіуси поворотів, мала ширина тротуарів і велика ширина проїзної частини, відсутність окремих смуг для руху громадського транспорту, необлаштовані зупинки громадського транспорту, невпорядковані зони паркування, мала кількість підземних пішохідних переходів тощо. Крім того, від початку війни на територію України на пільгових умовах ввезено мільйони одиниць вживаних ТЗ для потреб ЗСУ, територіальної оборони і волонтерів. Переважна більшість таких автомобілів знаходиться у незадовільному технічному стані і під час експлуатації створює загрозу аварій з тяжкими наслідками.

На окрему увагу заслуговують фактори ризику, пов'язані з особливостями дорожнього руху під час війни. Відбувається природний перерозподіл дорожнього трафіку та зміна інтенсивності дорожнього руху на окремих ділянках автомобільних шляхів, що пов'язано із локалізацією бізнесу на території західних регіонів і переміщенням населення із Сходу на Захід України. Врахуємо, що під час війни основні автомагістралі використовуються для спільного руху комерційного транспорту, приватного транспорту, гуманітарних вантажів, переміщення колон військової техніки, транспортних засобів

тилового забезпечення і спеціального моторизованого транспорту для військовослужбовців. Слід зауважити, що у містах обласного і районного значення через перенаселення різко зросла інтенсивність дорожнього руху, з'явилася велика кількість водіїв та пішоходів з числа тимчасових переселенців, які погано орієнтуються на місцевості, у зв'язку з цим своїми діями постійно створюють і потрапляють в ДТП, частина з яких призводить до смерті і тяжкого травматизму.

В умовах війни та тимчасового ослаблення контролю за безпекою дорожнього руху загострилася проблема нелегальних комерційних перевізників вантажів і пасажирів, що порушують усі вимоги безпеки, постійно стають учасниками ДТП з тяжкими наслідками.

Підсумовуючи зазначу, що в умовах війни людський фактор у вчиненні ДТП із загиблими і травмованими залишається домінуючим. Однак роль середовищних факторів, пов'язаних із необлаштованою дорожньою інфраструктурою, відсутністю освітлення в населених пунктах, обмеженим регулюванням дорожнього руху, недостатнім контролем за безпекою дорожнього руху, зростає порівняно з мирним часом. Нові тенденції у сфері дорожнього руху, розглянута структура факторів ризику ДТП із тяжкими наслідками мають бути враховані для перегляду державної політики у сфері підвищення рівня безпеки дорожнього руху [6, с. 39–40; 7, с. 8–9].

Список використаних джерел

1. Головкін Б.М. Оцінка дорожньо-транспортної аварійності та тяжкості її наслідків в Україні. Проблеми законності. 2022. Вип. 156. С. 52–75. URL: <http://plaw.nlu.edu.ua/issue/view/15283>

2. Безпека дорожнього руху в Україні під час війни: перемоги та нові виклики: експертна дискусія. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3611341-bezpeka-doroznogo-ruhu-peremogi-ta-novi-vikliki-v-umovah-vijni.html>.

3. Тетяна Бондар, Ольга Беленчук, Олександр Пина, Євген Міненко. Аналіз та результати заходів щодо забезпечення безпеки дорожнього руху в Україні за період (2011–2020 рр.). Дороги і мости. 2021. Вип. 24. С. 134–148. URL: <http://dorigimosti.org.ua/ua/analiz-ta-rezulytati-zahodiv-iz-zabezpechennya-bezpeki-doroghnogo-ruhu-v-ukrayini-za-period-2011-2020-roki>

4. Global status report on road safety 2018. Geneva: World Health Organization, 2018. URL: <https://www.who.int/publications/item/9789241565684>.

5. Дослідження впливу перевищення швидкості до 20 км/год на травматизм і смертність у ДТП. 2022. Київ. 32 с. URL: file:///C:/Users/prof/Desktop/%D0%94%D0%A2%D0%9F/Doslidzhennia_in-teraktyvnyy-fay-1.pdf

6. Голіна В.В. Безпека дорожнього руху та шляхи її забезпечення в Україні. Безпека дорожнього руху в умовах воєнного стану: матеріали Всеукраїнської науковопрактичної онлайн-конференції (в авторській

редакції), (м. Кривий Ріг, 27 травня 2022 року). Кривий Ріг, 2022. С. 8–11.

7. Батиргарєєва В.С. Дорожній рух у прифронтовому регіоні: виклики воєнного стану. Безпека дорожнього руху в умовах воєнного стану: матеріали Всеукраїнської науковопрактичної онлайн-конференції (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 27 травня 2022 року). Кривий Ріг, 2022. С. 38–41.

Джу́жа Олександр Миколайович,
головний науковий співробітник відділу
організації наукової діяльності та захисту
прав інтелектуальної власності Національної
академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор;
Тичина Дмитро Михайлович,
провідний науковий співробітник наукової
лабораторії з проблем протидії злочинності
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, старший науковий
співробітник

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА «УСТАНОВКА» ЖЕРТВИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОТИПРАВНОГО ПОСЯГАННЯ

Розробка дієвих заходів щодо запобігання кримінальним правопорушенням на віктимологічній основі та запобігання підвищеній віктимності потенційних жертв передбачає насамперед пізнання структури особи та проникнення в механізм «рушійних» мотивів поведінки потерпілого.

Відомо, що змістовна сторона дій кожної людини головним чином визначається структурою її особи. Серед учених-кримінологів існує думка, що саме психологічні й біологічні якості, що виявляються в особистісному компоненті індивідуальної віктимності, є головними причинами віктимності [1]. Таким чином, за умови існування певних негативних зовнішніх факторів, на етапі проходження особою процесу соціалізації, існує велика вірогідність формування в неї віктимного потенціалу. Крім того, будь-які конфлікти, кризи й травмуючі ситуації на стадії формування особи можуть ставати негативними факторами, що матимуть дезадаптуєчий вплив, а в подальшому сприятимуть вчиненню аутоагресивних дій.

Характеристика особи проявляється лише у конкретних діях. Наприклад, людина недостатньо вихована, з ослабленим контролем волі може допустити дії, які порушують соціальні норми (правові чи моральні), свідомо чи несвідомо висловити свою неповагу до них. Звідси один крок не лише до правопорушення, а й до такої поведінки, яка у людей викликає зустрічну агресивну реакцію. Таким чином,

загальна спрямованість особи, і зміст її окремих вчинків детерміновані соціальними відхиленнями.

Серед інших соціальних властивостей особи, що зумовлюють зміст поведінки людини, важливе місце належить соціальній установці. Психологи до поняття «установка» відносять розумову та первинну готовність людини, спрямовуючи усі її реакції на об'єкти, з якими вона пов'язана, а також їх схильність до оцінок [2, с. 142]. Правознавці під «установкою» розуміють певний, порівняно стійкий метод поведінки, сукупність первинних форм ставлення до людей [3, с. 43]. Тобто, «установка» у загальному вигляді представляє собою стійку поведінкову реакцію на типові життєві ситуації та дії інших осіб. На її формування впливає багато факторів. Автор психологічної теорії установки Д. М. Узнадзе вважає, що при наявності потреби і засобів її задоволення у суб'єкта виникає особливий стан, який можна характеризувати як схильність, спрямованість, готовність здійснити акт, що веде до задоволення потреби. Це і є установка – готовність до здійснення певної дії [3].

Для характеристики особи злочинця кримінологія користується терміном «антисупільна (асоціальна) установка», пов'язуючи з нею злочинну спрямованість індивіда, що виражається у її протиправній поведінці. Однак, як показує практика, конкретним приводом низки кримінальних правопорушень стає неналежна поведінка жертви, в основі якої часто лежать негативні її соціальні властивості. Однак, людина може стати жертвою кримінального правопорушення і за позитивної поведінки при якій виражаються її позитивні соціальні властивості. Тому стосовно характеристики жертви та її поведінки правильніше, на наш погляд, говорити про негативну і позитивну установки.

Слід визнати, що негативна установка жертви має чимало подібних елементів з антигромадською установкою особи-правопорушника – індивідуалізм, зневага до норм моралі, негативне ставлення до суспільних інтересів тощо. Звідси, у ряді випадків буває важко чітко встановити особу жертви та правопорушника, а в процесі розвитку деяких конкретних кримінальних протиправних актів її учасники змінюються ролями (нападник стає жертвою, а потенційна жертва злочинцем – інверсія жертви).

Виходячи з визначальної ролі соціального в поведінці особи, кримінологічна теорія не заперечує і того, що вчинки людини залежать також і від природної індивідуальності. Однак, у минулому при дослідженні структури особи допускався часом спрощений підхід. Він полягав у формуванні поняття «особи» лише як сукупності суспільних відносин і виключав її біологічно обумовлену підструктуру. Це призводило до негативної соціалізації особи, яка так само хибна, як і її біологізація [4, с. 138].

Сучасні психологи, кримінологи, правознавці виходять із того неприкладного факту, що особа у цілому формується під впливом таких факторів – соціального та біологічного. При цьому основне значення тут

має соціальний фактор, який відіграє найбільш істотну роль у її формуванні, підпорядковуючи собі біологічно обумовлену підструктуру. Зрозуміти співвідношення соціального та біологічного в людині можна лише шляхом вивчення взаємовпливу та взаємопроникнення таких станів у структурі особи, при цьому біологічні сприймаються як цілісність, а її окремі властивості (риси поведінки, характеру) – як елементи структури особи.

Загалом такі структурні властивості особи можна систематизувати до чотирьох основних підструктур, властиві будь-якій людині [2, с. 142–143].

До першої групи належать прагнення, інтереси, ідеали особи, її індивідуальний світогляд й переконання, ставлення до себе, праці, інших людей. Ця підструктура обумовлена виключно соціальним, її зазвичай визначають поняттям «спрямованість особи». Властивості особи, що входять до цієї підструктури, не мають вроджених задатків, водночас, вони залежать від багатьох біологічно обумовлених факторів.

Друга підструктура включає знання, навички, а також вміння і звички, які розвиваються на їх основі. Ця підструктура визначає навченість особи. До таких властивостей належать як соціальні, так і біологічні елементи.

Третю підструктуру особи становлять індивідуальні особливості різних психічних процесів, що є за своєю сутністю формами відображення навколишнього середовища. Властивості, що входять до цієї підструктури, значною мірою вроджені та біологічно обумовлені.

Четвертою підструктурою є переважно біологічно обумовлені якості, що зазвичай називаються темпераментом чи типологічними властивостями особи. Оскільки в цих властивостях проявляються особливості сили, врівноваженості та рухливості основних первинних процесів, ця підструктура виступає біологічною базою розвитку особи загалом.

Положення про структуру особи, на наш погляд, має виняткове значення не тільки для теорії віктимології, а й для кримінологічної методики розробки найдієвіших заходів запобігання кримінальним правопорушенням та віктимізації жертв злочинного посягання.

Зокрема, для практичних аспектів віктимології безпосередній інтерес представляє той факт, що між підструктурами особи та шляхами її формування загалом існує прямий зв'язок. Так, спрямованість особи формується переважно через виховання; досвід набувається шляхом навчання; тренування – основний вид формування четвертої підструктури. Формування третьої підструктури здійснюється як шляхом виховання, так і в процесі навчання й тренування. І, звичайно ж, провідна роль у формуванні особи належить соціальним факторам, які мають основне значення у поясненні основних причин поведінки людини, зокрема і потенційної жертви. Так, аналіз судової практики свідчить про те, що шахраї часто домагаються своєї злочинної мети не тільки внаслідок довірливості або легковажності потерпілих, а й

внаслідок їх жадібності, корисливості, нечесності, прагненні отримати ті чи інші вигоди, блага, незважаючи на вимоги моралі, в силу готовності задовольнити свої бажання й потреби вусупереч встановленому порядку, в тому числі й на шкоду іншим особам чи державі. У разі досягнення позитивного результату, користь виступає рушійною силою у нових шахрайських діях, і вони повторно сміливіше спрямовують свої зусилля на досягнення злочинних цілей тощо (рецидив жертви).

Бездоганна поведінка сприяє і несприятливому формуванню особи, яка за певних умов штовхає таку людину на сумнівний зв'язок із злочинцем, прирікаючи його (знову ж у певній ситуації) на роль жертви. Між потенційною жертвою та її поведінкою (дією та бездіяльністю) знаходяться такі об'єктивні обставини як довілля, конкретна життєва ситуація [5; 6], які у певній віктимологічній ситуації, особистісних якостей суб'єкта зумовлюють варіант поведінки. Точніше, особистісні якості – інтерес, схильність, установка, мотив та інші індивідуальні риси особи – у взаємодії з конкретною життєвою ситуацією, у якій перебуває жертва, спрямовують її поведінку. Так, у негативних рисах характеру жертв шахрайства переважають жадібність, користь, некритичність. Багатьом жертвам звалтування властиві применшення моральних цінностей особи, відсутність елементарної обережності у зав'язуванні знайомств й відносин із мало відомими їм людьми, нездатність орієнтуватися у суспільстві. Серед негативних якостей жертв убивства насамперед слід назвати нестримність, запальність, безглуздість, почуття переваги над оточуючими та слабковість.

Однак, кінцевий результат поведінки суб'єкта – чи стане він жертвою протиправної дії – залежить аж ніяк не від нього (за винятком небагатьох випадків, коли заподіювач шкоди і жертва є однією особою). Вирішальна роль належить злочинцеві, його особистим якостям і поведінці. Дії потенційної жертви виступають як привід протиправних дій особи злочинця.

Список використаних джерел

1. Головкін Б. М. Кримінологічне поняття віктимізації. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2015. № 2 (15). С. 93–96.
2. Платонов К. К. Социальное и биологическое в структуре личности. Вопросы философии. 1970. № 9 С. 142–145.
3. Узнадзе Д. Н. Экспериментальные основы психологии установки. Тбилиси: Из-во АН Грузинской ССР, 1961. 211 с.
4. Джужа О. М., Тичина Д. М. Чи існує генетична схильність особи до вчинення кримінального правопорушення? Правовий часопис Донбасу. 2020. № 1 (70). С. 135–144. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pppd_2020_1_18
5. Джужа А. О. Теоретичні та практичні засади віктимологічного запобігання злочинам в Україні: автореф. дис...докт. юрид. наук: 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Харків: Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2017. 35 с.

6. Туляков В. О. Вчення про жертву злочину: соціально-правові основи: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Одеса, 2001. 37 с.

Джу́жа Анастасія Олександрівна,
професор кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

РОЛЬ ЖЕРТВИ У ВЧИНЕННІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Різні аспекти вивчення особи та поведінки жертви злочину професор Л. В. Франк визначав за трьома основними параметрами: статусу, позиції та ролі жертви [1, с. 58–59].

Під статусом жертви слід розуміти сукупність її прав, обов'язків та форм діяльності.

Визначення статусу жертви має велике практичне значення. Так, у ряді статей Закону про кримінальну відповідальність як кваліфікуючі зазначені ознаки, що дозволяють судити про статус жертви (щодо вагітної жінки; малолітньої, безпорадної особи або особи, яка перебуває в залежності від винного; скоєння насильницьких злочинів щодо особи або її близьких у зв'язку з виконанням ними своїх службових обов'язків, професійного чи громадського обов'язку). При цьому кримінальний закон розглядає відповідні ознаки статусу жертви як обставини, що обтяжують відповідальність винного та покарання.

Встановлення специфічних ознак статусу жертви може мати значення виявлення потенційних жертв, тобто осіб, які володіють підвищеними віктимними властивостями через свою приналежність до певної професії чи виконання певних соціальних ролей.

Позиція жертви визначається особливостями її поведінки та відносин між учасниками кримінальних правопорушень, головним чином між жертвою та злочинцем.

Проблема поведінки жертви до, під час, а іноді після вчинення злочину одна із ключових віктимологічних проблем.

Роль жертви злочину – найскладніша складова віктимологічного потенціалу, оскільки визначається статусом жертви та її поведінкою в сукупності.

Роль жертви може бути відкритою та прихованою. Під відкритими слід розуміти жертви вчинених та виявлених кримінальних правопорушень, визнаних суб'єктами кримінальної процесуальної діяльності. Прихована роль жертви породжує такі поняття, як потенційна, випадкова, латентна жертва.

Латентна жертва, на відміну від потенційної, характеризується реальною заповіданістю їй внаслідок скоєного злочину шкодою, хоча факт

цього кримінального правопорушення через різні причини залишається не виявленим.

Практика показує, що особливо високий відсоток латентності серед жертв згвалтування, домашнього (побутового) насильства, кишенькових крадіжок, вуличних пограбувань тощо [2, с. 133–134].

У Законі про кримінальну відповідальність в окремих складах злочинів відображено деякі елементи криміногенної ситуації, пов'язані з роллю жертви (наприклад, перевищення меж необхідної оборони, скоєння вбивства або заподіяння шкоди здоров'ю у стані ефекту).

Так, серед загальної кількості кримінальних правопорушень можна назвати такі:

а) злочини, жертва яких пасивно податлива. Така жертва відрізняється наївністю чи довірливістю, психічною хворобою чи розумовою недорозвиненістю, «багатим» зовнішнім виглядом, екстравагантністю, природною фізичною слабкістю чи безпорадним станом, спричиненим вживанням алкоголю, наркотиків тощо;

б) злочини, які виникають внаслідок конфлікту між злочинцем та жертвою. Тобто формується негативний мотив помсти, який породжений конфліктом, що раніше мав місце;

в) злочини, які мають на меті викликати певну поведінку жертви. Такі злочини відбуваються із застосуванням насильства або загрози його застосування з метою примусу жертви до певної поведінки, особливо у військових конфліктах, що супроводжуються викраденням людей, захоплення заручників, незаконним позбавленням волі, мародерством тощо;

г) злочини складного віктимологічного характеру. До них слід віднести кримінальні правопорушення, які на початку їх вчинення не дозволяють визначити, хто є жертвою, а хто є зазіхачем.

Конфлікт розвивається таким чином, що жертва з об'єкту кримінального посягання, що перебуває під загрозою, може перетворитися на суб'єкт злочину або навпаки (так звана інверсія жертви).

Посткримінальний вплив на потерпілих є досить поширеним явищем, що має тенденцію до зростання.

Вплив на потерпілих має: злочинець (81 %); їхні родичі (15,8 %); друзі заподіювача шкоди (3,5 %).

Як засоби впливу на потерпілих виступають: фізичне насильство, завжди пов'язане з психічним, – щодо 3–5 %; психічне насильство – 77 %; умовляння, прохання – 19 %, підкуп від осіб, які зазнають посткримінальної дії, – 3–5 %.

Залежно від досягнутих після впливу результатів, потерпілі від злочину поділяються на стійких і нестійких і вживають різних заходів, спрямованих на протидію розслідуванню.

Серед жертв першої групи «стійких» – 55 % чоловіків та 45 % жінок, другої групи «нестійких» – 61,5 % чоловіків та 38,5 % жінок.

Причинами прийняття жертвою рішення про протидію органам досудового слідства та суду є:

- 51 % – уникнути помсти з боку родичів винного, влаштувати особисте життя, зберегти близькі, сімейні, інтимні та дружні стосунки;
- 34 % – страх, страх подальшого переслідування з боку злочинця, що звільнився;
- 7,5 % – матеріальна зацікавленість жертв кримінальних правопорушень;
- 6,5 % – бажання приховати власну антигромадську поведінку;
- 3,5 % – бажання помститися злочинцеві за заподіяну шкоду (як матеріальні збитки, так і фізичні страждання).

У сучасних умовах суб'єктами посткримінального впливу дедалі частіше стали виступати члени злочинних угруповань та організованих злочинних груп, корумповані представники влади; правоохоронних органів.

Причетність жертви до злочину вивчається головним чином з метою відшукування необхідних віктимологічних заходів запобігання кримінальним правопорушенням [3, с. 48], тобто з метою розвитку спеціального напрямку в кримінології – віктимологічного запобігання окремим видам кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел

1. Франк Л. В. Віктимология и віктимность. Душанбе: Ирфон, 1972. 126 с.
2. Джужа О. Віктимология на захисті прав і законних інтересів жертви злочину. Право України. 2002. № 2. С. 133–134.
3. Косенко С. С. Віктимологічна профілактика в системі запобігання злочинів. Підприємство, господарство і право. 2006. № 12. С. 48–52.

Дьордай Володимир Іванович,

начальник управління головної інспекції
Головного управління Національної поліції в
Закарпатській області, кандидат юридичних
наук, доцент

ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ЗАХОДИ СТАБІЛІЗАЦІЇ ОБСТАНОВКИ НА РІВНІ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ (КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ)

Починаючи з 24 лютого 2022 року з початку військової агресії Російської Федерації проти України зазнав значних змін усталений порядок функціонування та розвитку всіх сфер суспільного існування України. Не стали виключенням і зміни у сфері криміногенної ситуації

та стану злочинності на території України. В умовах переосмислення моральних та людських цінностей громадянами України, не викоринилися нажалі і випадки скоєння злочинів та кримінальних проступків, а також адміністративних правопорушень. З огляду на виклики, які з'явилися в суспільстві, перед правоохоронними органами та Національною поліцією виникли надважливі завдання із збереженням найбільш вагомих принципів належного існування демократичного суспільства, а саме функціонування верховенства права, дотримання прав і свобод людини, законності, забезпечення публічної безпеки та порядку, протидії злочинності, охорони прав, свобод та інтересів суспільства, держави, а також надання допомоги громадянам, що її потребують.

З огляду на конституційний обов'язок перед громадянами України щодо захисту держави від військової агресії Російської Федерації, відбиття нападів ворожих військ, очікувалося суттєве зниження злочинності в регіонах на яких не відбувалися військові дії, однак як показує статистика значних зрушень в цьому напрямку не відбулося.

Проведеним аналізом стану злочинності на території Закарпатської області з'ясовано, що упродовж січня – жовтня 2022 року зареєстровано 96 тис. 298 заяв і повідомлень (2021 – 105 699) про правопорушення та інші події. Із вказаної кількості заяв та повідомлень з ознаками кримінальних правопорушень до ЄРДР внесено відомості по 14 тис. 228 фактам (2021 – 13 761). Із них 11 тис. 304 кримінальних провадження розслідувалося підрозділами дізнання.

При цьому не зважаючи на зменшення в цілому в порівнянні з 2021 роком заяв та повідомлень громадян про скоєння правопорушень, відмічається збільшення в 2022 році фактів скоєння саме тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень.

Аналізуючи детермінанти, що вплинули на стан злочинності в умовах воєнного стану слід відмітити, що починаючи з 24 лютого 2022 року до Закарпатської області (населення Закарпатської області до війни становило 1 244 500 громадян) прибуло 338 589 внутрішньо переміщених осіб (дані офіційної статистики стосовно осіб, які зареєструвалися та стали на облік у відповідних територіальних громадах та органах самоврядування). При цьому за неофіційною статистикою у Закарпатську область переїхало більше 600 000 громадян. Станом на 01.11.2022 на території області продовжує проживати 122 814 внутрішньо переміщених осіб.

У зв'язку із збільшенням кількості населення області збільшилося навантаження на всі соціальні інституції та відмітився ріст злочинності та правопорушень. Зокрема на 19,3 % збільшилася кількість злочинів, які скоєні в громадських місцях та на 30,5 % злочинів, скоєних на вулицях.

Особливе занепокоєння викликало збільшення кількості тяжких та особливо тяжких злочинів на 12 % (з 2077 в 2021 до 2339 в 2022), із яких на

66 % збільшилася кількість вбивств (з 12 до 27), тяжких тілесних ушкоджень на 40 % (з 20 до 33), звалтувань на 30 % (з 7 до 10).

Слід відмітити значне погіршення динаміки в напрямку збільшення кримінальних правопорушень пов'язаних з вчиненням шахрайських дій.

Протягом 2022 року зареєстровано 764 шахрайства, що на 249 (33%) більше ніж за аналогічний період минулого року (2021 – 515).

Відповідно прогнозовано збільшилася кількість кримінальних правопорушень щодо незаконного обігу зброї на 40 % (з 84 до 138).

Не залишилися поза увагою кримінальні правопорушення по лінії протидії наркозлочинності, в поточному році відбулося зростання таких злочинів на 185 фактів (34%), а саме з 366 в 2021 році до 551 в 2022 році.

Аналізуючи статистичні дані слід відмітити, що значну роль у погіршенні криміногенної ситуації в Закарпатській області відіграли внутрішньо переміщені особи, серед яких, як з'ясувалося в результаті системного моніторингу, окрім осіб, які дійсно покинули місця проживання у зв'язку із обстрілами та військовими діями Російської Федерації, виявилися також особи із кримінальним минулим та такі, які цілеспрямовано використали дану ситуацію для скоєння злочинів.

Не потрібно також відкидати і той факт, що внаслідок прибуття до Закарпатської області внутрішньо переміщених осіб, активізувалися відповідні кримінальні елементи як на території Закарпатської області так і інших областей які спрямували свої кримінальні та протиправні зусилля в напрямку саме внутрішньо переміщених осіб, скоюючи проти них кримінальні правопорушення. Особливо це стосується корисливих злочинів таких як крадіжок, грабежів, шахрайств (значна частина шахрайств була пов'язана із пошуком переміщеними особами місця проживання).

Внаслідок військової агресії Російської Федерації проти України також збільшилася на 58 % кількість фактів безвісного зникнення громадян з 147 в 2021 році до 353 в 2022 році, та злочинів пов'язаних із незаконним переправленням чоловіків, які підлягають мобілізації через кордон України до Європейських країн із якими межує Закарпатська область, зокрема в поточному році кількість таких злочинів збільшилася на 74 % з 52 фактів в 2021 році до 200 в 2022 році.

З огляду на вищевказані відомості та аналізуючи динаміку змін, з метою недопущення дестабілізації криміногенної ситуації в умовах воєнного стану та збільшення кількості населення, внаслідок переміщення значної кількості внутрішньо переміщених осіб, слід вжити заходи, направлені на стабілізацію обстановки в регіонах, а саме:

1) Збільшити кількість нарядів патрульної поліції на території обслуговування, при цьому в склад нарядів залучати працівників оперативних служб;

2) З метою недопущення проникнення на територію обслуговування осіб, раніше неодноразово судимих за скоєння злочинів, рецидивістів, осіб, які переховуються від слідства та суду, диверсійних груп забезпечити цілодобове функціонування загороджувальних постів поліції на всіх в'їздах в область та цілодобове чергування на вокзалах, аеропортах і при цьому залучати для перевірок працівників УСБУ, ДПСУ, представників територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки;

3) Створити електронний облік осіб, які перевірені поліцейськими та працівниками, що несуть службу на загороджувальних постах, вокзалах, аеропортах (з можливістю завантаження фото документів, автотранспорту, номерних речей, тощо) з метою відслідковування громадян, які виношують кримінальні наміри;

4) Забезпечити перевірку внутрішньо переміщених осіб (отримавши попередньо інформацію із територіальних громад) за всіма обліками Національної поліції, з метою виявлення осіб, які представляють оперативний інтерес;

5) Здійснювати відпрацювання населених пунктів з метою перевірки внутрішньо-переміщених громадян, які ухиляються від обліку в територіальних громадах і при цьому з'ясовувати причини та перевіряти за обліками;

6) Створити умови для дієвої та конструктивної взаємодії між правоохоронними органами при відпрацюванні як внутрішньо переміщених осіб так і громадян, які перебувають на території обслуговування без реєстрації у територіальних громадах та органах місцевого самоврядування. З цією метою провести спільні наради за участі керівництва правоохоронних органів;

7) Здійснювати належний супровід кримінальних проваджень за фактами скоєння внутрішньо переміщеними особами кримінальних правопорушень, з метою належного кримінально-процесуального реагування та обрання запобіжних заходів у вигляді взяття під варту стосовно підозрюваних.

Список використаних джерел

1. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96-вр>.

2. Закалюк А.П. Курс сучасної української криминології: теорія і практика. Книги 1,2,3 / П. П. Михайленко, В. О. Глушков, В. І. Шакун К., 2007. С. 183–198.

3. Профілактика злочинів: [підруч.] / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін.; за заг. ред. О. М. Джужа. Київ: Атіка, 2011. 720 с. С. 280.

4. Шеремет О.С. Правова допомога населенню як частина загальносоціальних заходів запобігання злочинності органами місцевого

самоврядування. Право та державне управління. 2016. № 2 (23). С. 102–105

5. Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 02.07.2015 № 796 «Про затвердження Положення про патрульну службу МВС», *Електронний ресурс. Сайт ВРУ.*

6. Постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 № 877 «Про затвердження Положення про Національну поліцію», *Електронний ресурс. Сайт ВРУ.*

7. Соловйов Є.В. Внутрішня вимушена міграція як об'єкт державного регулювання. *Theory and Practice of Public Administration.* 2016. № 3(54). С. 1–5.

8. Про забезпечення прав та свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 року (зі змінами і доповн.) № 1706-18. *Відомості Верховної Ради України.* 2015. № 1. Ст. 1.

9. Тарасенко Ю.М. Злочинність внутрішньо переміщених осіб, як нове явище кримінальної дійсності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2018. Серія ПРАВО. Випуск 50. Том 2.

10. Постанова ВРУ від 31 березня 2016 року № 1074-VIII. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Стан дотримання прав внутрішньо переміщених осіб та громадян України, які проживають на тимчасово окупованій території України та на тимчасово неконтрольованій території в зоні проведення антитерористичної операції», *Відомості Верховної Ради (ВВР),* 2016, № 18, ст. 203).

11. Інформаційний портал Національної поліції України. URL: <http://101.11.7.11/armor/pub/index.php>.

Іващенко Віта Олександрівна,
професор кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

МІЖНАРОДНІ АСПЕКТИ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Анотація: Розглянуто окремі аспекти міжнародної співпраці у запобіганні та протидії злочинності, основні форми такої співпраці та правову основу її здійснення.

Ключові слова: запобігання злочинності; протидія злочинності; форми міжнародної співпраці у запобіганні та протидії злочинності.

Summary: Some aspects of international cooperation in preventing and countering crime, the main forms of such cooperation and the legal basis for its implementation are considered.

Keywords: crime prevention; combating crime; forms of international cooperation in preventing and countering crime.

Характерною особливістю сучасної злочинності є широке використання нею міжнародних зв'язків. Через проблему глобалізації держави змушені докладати спільних зусиль, здійснювати постійну міжнародну співпрацю у запобіганні та протидії злочинності.

Саме міжнародна співпраця на даний час є специфічною діяльністю держав та інших учасників міжнародного спілкування у сфері запобігання злочинності, поведження з правопорушниками. Можна виділити дві основні форми такої співпраці:

по-перше, співпраця у межах міжнародних органів та організацій, в тому числі неурядових;

по-друге, співпраця на підставі міжнародних угод.

У зв'язку з цим робота із запобігання злочинності здійснюється не лише на підставі вітчизняного законодавства, а й чинних міжнародних документів, положення яких Україна має дотримуватись відповідно до загальноприйнятих принципів і норм міжнародного права. Так, згідно з ч. 1 ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України [1].

До документів у сфері запобігання та протидії злочинності відносяться міжнародні багатосторонні пакти і конвенції, прийняті Організацією Об'єднаних Націй (далі – ООН). Саме ООН стала центром координації діяльності держав та міжнародних організацій у запобіганні злочинності. ООН встановлює єдині стандарти та норми, приймає міжнародні документи, які стосуються питань заборони окремих злочинів, запобігання, переслідування й покарання за їх вчинення, поведження з правопорушниками.

Так, у межах ООН розроблені та прийняті:

- Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами 1949 р.;
- Додаткова конвенція про скасування рабства, работоргівлі та інститутів і звичаїв, подібних до рабства 1956 р.;
- Єдина конвенція про наркотичні засоби 1961 р.;
- Конвенція про злочини і деякі інші акти, вчинені на борту повітряного судна 1963 р.;
- Гаазька конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден 1970 р.;
- Конвенція про психотропні речовини 1971 р.;
- Конвенція про запобігання та покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних агентів 1973 р.;
- Конвенція про боротьбу з захопленням заручників 1979 р.;
- Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р.;
- Конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу та ядерних установок 1979 р.;
- Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 р.;
- Конвенція про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 р.;
- Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства 1988 р.;
- Міжнародна конвенція про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців 1989 р.;
- Конвенція проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р. та багато інших документів.

У згаданих міжнародних конвенціях регулюються також питання видачі злочинців, взаємної юридичної допомоги в розслідуванні таких злочинів та інші форми і напрями співпраці держав.

Крім того, відповідні документи з питань запобігання та протидії злочинності приймаються в межах діяльності Ради Європи. Наприклад, Конвенція Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню 1987 р., Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми 2005 р., Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства 2007 р. Зазначені документи ратифіковано Україною, окремі – з заявами.

Звернемо увагу на Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція), яка була укладена ще в 2011 р. та набула чинності з 1 серпня 2014 р. Стамбульська конвенція

звертає увагу на питання гендерної рівності та наголошує, що обов'язком кожної демократичної європейської держави є повністю викоринити насильство у всіх його формах, а також створити систему запобігання насильству над жінками та належного покарання винних [2]. Україна нарешті у 2022 році ратифікувала зазначений документ, заявивши зокрема, що відповідно до пункту 3 статті 62 Конвенція є правовою підставою для співробітництва з питань надання взаємної правової допомоги в кримінальних справах, екстрадиції або виконання судових рішень у цивільних або кримінальних справах у разі надходження запиту від держави – учасниці Конвенції, з якою Україна не має договору про надання взаємної правової допомоги у кримінальних справах, екстрадицію або виконання судових рішень у цивільних або кримінальних справах [3].

Крім багатосторонніх документів, держави можуть укласти двосторонні договори з питань співпраці, наприклад, про взаємну правову допомогу.

Підсумовуючи викладене зазначимо, стрімке зростання злочинності та її глобалізація у сучасному світі вимагає застосування різноманітних заходів запобігання та протидії їй. У цьому напрямку продовжує вдосконалюватися міжнародна правова база щодо заборони, запобігання і протидії міжнародним злочинам та злочинам міжнародного характеру. Документи, що будуть прийняті у майбутньому, повинні максимально уніфікувати й узагальнити досвід діяльності державних, у тому числі правоохоронних, органів різних країн, закріпити основні напрями міжнародної співпраці у цій сфері. Держави і в подальшому мають узгоджувати порядок обміну інформацією про такі злочини та злочинців, здійснювати підготовку спеціалістів з питань запобігання і протидії таким суспільно небезпечним діям. В Україні також потрібно продовжувати практику приведення вітчизняного законодавства у відповідність до міжнародних та європейських стандартів.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr>.

2. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами від 11 трав. 2011 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text.

3. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами: Закон від 20 черв. 2022 р. № 2319-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2319-20#n2>.

Кваша Оксана Олександрівна,
вчений секретар Інституту держави і права

імені В. М. Корецького НАН України,
доктор юридичних наук, професор

ПРІОРИТЕТИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Державна політика України, яка перебуває у стані війни з росією, потребує ревізії у багатьох сферах. Одним із пріоритетних напрямів вважаю вдосконалення антикримінальної політики та її складової – кримінально-правової політики. Необхідна мобілізація всієї системи вітчизняної кримінальної юстиції для ефективного розслідування та притягнення до відповідальності винних у злочинах проти українського народу.

З початку повномасштабного вторгнення російсько-терористичних військ на територію нашої держави вітчизняний законодавець вніс певні зміни до Кримінального кодексу України (далі – КК). Насамперед йдеться про кримінально-правову охорону основ національної безпеки. Доречно згадати, що розділ I Особливої частини КК – єдиний, назва якого не зазнала змін із набранням чинності Закону України у 2019 році. До 2022 року у цьому розділі містилися виключно злочини, і жодного кримінального проступку. Однак з появою новели, передбаченої у статті 111-1 «Колабораційна діяльність», в частині першій встановлено відповідальність за кримінальний проступок, адже санкція за відповідні дії (у частинах 1 і 2) передбачає основне покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років. Ця стаття, не зважаючи на своє нетривале існування, неодноразово піддавалася критиці з багатьох аспектів. На думку Р. О. Мовчана, аналіз чинної ст. 111-1 КК засвідчує, що саме ця ідея, зміст якої полягає у прагненні пом'якшити, а не посилити відповідальність за певні форми державної зради, і була сприйнята народними депутатами України [1, С. 47]. Такі непродумані рішення у сфері кримінального законодавства можна вважати проявом «хаотичної кримінально-правової політики». Слід погодитись із науковцями у тому, що «у сучасних умовах, що характеризуються прискоренням темпів суспільного розвитку, появою нових видів правовідносин, виникає проблема модернізації законотворчості» [2, с. 80]. Тому слід ставити питання не про зміну назви аналізованого розділу на «Кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України», а про адекватну оцінку законодавцем ступеня суспільної небезпечності колабораційної діяльності, про необхідність зміни відповідних санкцій цієї статті в частині включення до них основного покарання у виді позбавлення волі.

Головний пріоритет усієї державної політики України – це утвердження і забезпечення прав і свобод людини. Не вдалося захистити фундаментальні державні цінності як то конституційний лад, суверенітет, територіальну цілісність і недоторканність, і, як результат – брутальне порушення російськими окупантами прав і свобод громадян

України. О. Дудоров та М. Хавронюк акцентують увагу на тому, що утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави і за таких обставин норми про злочини проти людини та її прав повинні були б мати першість в Особливій частині КК [3, с. 36]. Однак далі вчені все ж аргументують обґрунтованість «першості» злочинів проти основ національної безпеки України тим, що призначення цього розділу є «більш значущим, ніж просто захист інтересів держави». Погоджуючись загалом із позицією вчених, критично сприймаю таке применшення значення держави як об'єкта кримінально-правової охорони. Незахищена держава не здатна захистити права і свободи своїх громадян, гарантовані Конституцією України, що сьогодні і відбувається у багатьох українських містах і селах.

Очевидно, що необхідна і зміна назви розділу I Особливої частини КК, насамперед в частині відмови від терміну «безпека», який дублюється в Особливій частині КК у назвах багатьох розділів.

Потребує також розгляду питання: «Чи охоплює аналізований розділ усі можливі злочинні посягання на безпеку держави?». З початку агресії РФ проти нашої держави у 2014 році, очевидно, що ні. Доречно звернутися до норм КК УРСР. В Особливій частині цього Кодексу, так само як і у чинному КК, відповідальність за «Злочини проти держави» було закріплено у першій главі. Слід звернути увагу на структуру останнього, яка складалася із двох частин «Особливо небезпечні злочини проти держави» та «Інші злочини проти держави». До першої част було віднесено, зокрема, такий злочин як «Терористичний акт». У 1989 році до цієї глави КК була включена також стаття 62-1 «Заклики до вчинення злочинів проти держави», у якій каралися публічні заклики до зради Батьківщини, вчинення терористичного акту або диверсії). Отже, за своєю сутністю терористичні злочини законодавцем було віднесено до особливо небезпечних злочинів проти держави (за чинним КК – проти основ національної безпеки). Тоді як в чинному КК терористичні злочини розміщені в розділі «Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки». Цей історичний дискурс важливий, урахувавши складнощі кваліфікації дій учасників терористичних організацій так званих ДНР і ЛНР. Неодноразово зверталась увага на невідповідність суті терористичних організацій «ДНР» і «ЛНР» кримінально-правовим ознакам таких організацій. Українська правова реальність останнього десятиріччя – це діяльність на території нашої держави терористичних організацій, які мають на меті знищення самої держави. Є. О. Письменський зазначає, що в окремих випадках сприяння діяльності терористичної організації є одним із способів вчинення діяння, що визначається як колабораціоністське, становить тим самим посягання на національну безпеку держави, охоплюючи громадську безпеку як її складову [4, с. 104]. При такому підході діяльність

учасників «ДНР» і «ЛНР» охоплюється нормами розділу I Особливої частини КК.

У цьому контексті доречно згадати Закон про кримінальне право Ізраїлю (все частіше проводяться паралелі між ситуацією у цій державі та українськими реаліями), де поняття терористичної організації визначено в ст. 91 як «організація, мета й діяльність якої спрямовані на повалення держави або на заподіяння шкоди її безпеці чи безпеці її жителів або євреїв в інших державах» [5]. Сутність такого розуміння терористичної організації є прийнятною і щодо діяльності т. зв. ДНР і ЛНР.

Після повномасштабного вторгнення в Україну російського агресора у згаданому вище Законі України «Про боротьбу з тероризмом» поняття терористичної діяльності як «діяльності, яка охоплює: планування, організацію, підготовку та реалізацію терористичних актів, підбурювання до вчинення терористичних актів» доповнено словосполученням «пропаганду російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України» [6]. У цьому контексті доречно згадати, що Росію державою-терористом визнала Верховна Рада України, а серед міжнародних інституцій першою – Парламентська асамблея Ради Європи.

Прагнучи удосконалити розділ I Особливої частини КК, вчені згадують саме про антидержавну спрямованість вчинених злочинів. З огляду на викладене, є сенс розпочати наукове обговорення доцільності законодавчого формулювання в розділі I Особливої частини КК складу злочину під умовною назвою «Створення та діяльність злочинної організації антидержавної спрямованості».

На мій погляд, з прийняттям у 2001 році чинного КК України відбулась підміна понять «держава» і «національна безпека». Для чіткого розмежування понять національної і державної безпеки пропоную відмовитись від терміну «безпека» у першому розділі Особливої частини. Поділяю позицію вітчизняних вчених, що «поняття «безпека» фактично набуло значення філософської категорії, оскільки воно охоплює всі належні аспекти життєдіяльності особи, суспільства і держави, а також безпосередньо відіграє в ній визначальну роль» [7, с. 15]. Тому пропоную змінити назву аналізованого розділу «Злочини проти основ національної безпеки України» на «Злочини проти держави». Після 24 лютого все більш очевидно, що і назва Стратегії національної безпеки України (14.09.2020) «Безпека людини – безпека країни» [8] мала б бути викладена в іншій послідовності «Безпека країни – безпека людини». І пріоритетний вектор кримінально-правової політики України в умовах війни має бути таким «Безпека держави – безпека людини».

Список використаних джерел

1. Мовчан Р.О. «Воєнні» новели Кримінального кодексу України: правотворчі та правозастосовні проблеми: монографія. Вінниця: Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2022. 244 с.

2. Карпунцов В.В., Вереша Р.В. Системність нормотворчості – важливий чинник твердого правопорядку. Правопорядок і правовий режим в Україні. Наукова монографія. Кер. Авт.. колективу А. О. Селіванов. К.: Логос, 2022. С. 80-95.

3. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право: Навчальний посібник. Київ: Ваіте, 2014. 944 с.

4. Письменський Є.О. Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в Україні (кримінально-правові аспекти): наук. нарис. Северодонецьк, 2020. 123 с.

5. Закон об уголовном праве Израиля. Постатейный перевод с иврита на русский язык. СПб: Юрид. центр Пресс, 2010. URL: <https://library.khpg.org/files/docs/1375279180.pdf> дата звернення 11.11.2022

6. Про боротьбу з тероризмом. Закон України від 20.03.2003 № 638-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>.

7. Державна політика забезпечення національної безпеки України: основні напрямки та особливості здійснення: монографія / Криштанович М.Ф., Пушак Я.Я., Флейчук М.І., Франчук В.І. Львів: Сполум, 2020. 418 с.

8. Стратегія національної безпеки України. Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n5>.

Коваленко Валентин Васильович,

доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України

ЗАРУБІЖНА ПРАКТИКА ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ ЗАСУДЖЕНИМИ ТА ЇЇ ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ДО КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ОСОБЛИВИХ УМОВАХ

Гармонізація законодавства України та зарубіжних країн щодо виконання покарання є перспективним напрямом реформування кримінально-виконавчої системи України, основне завдання якого полягає у приведенні її умов функціонування до європейських стандартів. Це дозволить забезпечити її відкритість, наповнення прогресивними зарубіжними концепціями, загальновизнаними міжнародними принципами, нормами з прав і свобод людини й громадянина, які б забезпечували надійність охорони як інтересів суспільства, так і особи у сфері кримінально-виконавчої діяльності.

Основними міжнародними нормативними актами, що регламентують діяльність установ виконання покарань та поведження з ув'язненими, є розроблені Радою Європи Європейські тюремні правила та прийняті 1955 року ООН Мінімальні стандартні правила поведження з ув'язненими, які визнані вихідним документом для формування

законодавчими органами, судами й тюремними адміністраціями політики у сфері виконання покарань. Типовими ознаками функціонування пенітенціарних систем зарубіжних країн є те, що всі пенітенціарні системи створюються з метою ізоляції від суспільства осіб, які вчинили злочин; засуджені в пенітенціарних установах утримуються як в одиночних камерах, так і в загальних приміщеннях; розподіл пенітенціарних установ відбувається за рівнем безпеки; впровадження елементів прогресивної системи відбування покарання, умовно дострокове звільнення, звільнення за хворобою та іншими обставин, роздільне тримання засуджених [1, с. 18; 2, с. 48].

На сьогодні в кожному американському штаті існують свої пенітенціарні системи. Тюремне ув'язнення за цією правовою групою може бути трьох видів: короткострокове (зазвичай призначається за нетяжкі злочини та на строк до одного року); тривале (законодавство федерації та штатів іноді не обмежує максимальні строки позбавлення волі – це може бути 20, 30, 40 і навіть 200, 300 і більше років); довічне позбавлення волі (призначається за найнебезпечніші злочини або як альтернатива смертній карі, або за сукупністю вироків і злочинів, або особі, яка має дві чи три судимості, головним чином за тяжкі злочини) [3, с. 147].

Адміністрація більшості тюрем США класифікує засуджених відповідно до імовірності вчинення ними втечі та оцінювання їх небезпеки на такі категорії: засуджені, які тримаються в умовах максимальної ізоляції, від яких треба очікувати втечі, а також засуджені, які можуть завдати шкоди собі та іншим; засуджені, які тримаються в умовах суворої ізоляції, яких замикають у камерах і блоках, але яким дозволяється працювати у бригадах під наглядом у приміщеннях тюрми; засуджені, які тримаються в умовах обмеженої ізоляції, які працюють у бригадах під наглядом неозброєної охорони за межами тюрми та без нагляду – на території тюрми; засуджені, які тримаються в умовах мінімальної ізоляції, яким дозволяється жити та працювати за межами тюрми без нагляду; засуджені, які «перебувають під опікою суспільства» [4, с. 129].

Водночас, імплементація норм права Англії у вітчизняне законодавство є проблематичним через специфіку правової системи країн. Місця ув'язнення Англії мають багатовікову історію. Саме Англія, в якій раніше, ніж в інших державах, почався процес первісного нагромадження капіталу, є батьківщиною першої в історії каторжної тюрми. Пенітенціарна система Великобританії складається з центральних і місцевих (міст, графств й інших регіонів) в'язниць. Цей розподіл дозволяє мати досить гнучку мережу виправних установ для різних категорій злочинців. У місцевих пенітенціарних установах містяться особи, які чекають віддання до суду та виголошення вироку [4, с. 130].

На сьогоднішній день покарання у виді позбавлення волі в Англії здійснюється за прогресивною системою, що передбачає одиночне

ув'язнення з подальшим переведенням до загальної камери, де режим поділяється на три ступені. Просування у межах ступенів із набуттям відповідних пілґ залежить від поведінки засудженого. Увесь строк відбування покарання поділяється на такі періоди: пробний період (одиначне ув'язнення); виправний період (загальне ув'язнення із залученням до праці); умовно-дострокове звільнення (після відбуття не менше ніж 3/4 строку покарання).

Такий розподіл на думку І. Богатирьова та М. Пузирьова дозволяє: по-перше, об'єднати у відносно однорідні групи близьких за ступенем соціальної небезпеки та виправлення злочинців; по-друге, точніше й ефективніше спланувати процес їх виправлення за строками, інтенсивністю та іншими параметрами; по-третє, їх відносно рівні строки позбавлення волі знімають ту психологічну напругу, яка виникає в середовищі ув'язнених, які спільно відбувають строки покарання, що різко відрізняються. Позитивним аспектом пенітенціарної системи Англії є те, що засуджені мають можливість вступати до коледжів, а також навчатися у вищих навчальних закладах за заочною формою навчання. Цікавим моментом цієї системи виконання покарань слід визнати й те, що начальник тюрми має право, помістивши засудженого за злісне порушення дисципліни до ізолятора на 28 днів, не зарахувати цей час до загального строку тюремного ув'язнення [5, с. 15; 6, с. 135].

У процесі відбування покарання у виправних колоніях Норвегії проводиться політика так званої нормалізації. Це означає, що засудженим залишають всі ті права, які не вступають у суперечність з виконанням покарання, і застосовують ті обмеження, які зумовлені змістом покарання. У більшості пенітенціарних закладів кількість персоналу дорівнює кількості засуджених, що в них утримуються. Толерантне ставлення до засуджених є обов'язковим. Саме співробітники зобов'язані ввічливо ставитися до засуджених, а не навпаки. Водночас, із законодавства Швеції можна імплементувати у вітчизняне законодавство норму, згідно з якою строк застосування до засудженого умовно-дострокового звільнення від відбування покарання може бути відкладено на 15 днів у разі вчинення засудженим порушення умов відбування покарання. Це могло б стимулювати правосвідому поведінку засудженого [4, с. 131].

На нашу думку наведена практика відбування покарання заслуговує на увагу як така, що може сприяти підвищенню дисциплінованості засуджених і запобіганню вчинення ними правопорушень, у тому числі злочинів, вона може бути імплементована у національне законодавство. Однак, до використання зарубіжного досвіду в Україні варто ставитися з певною часткою обережності.

Проведений аналіз практики процесу забезпечення виконання покарання у виді позбавлення волі за кордоном (як на європейському континенті, так і за океаном (США, Канада та ін.) дозволяє констатувати, що, по-перше, чинне кримінально-виконавче законодавство України є недосконалим і таким, що потребує виводів

за кращими світовими практиками, по-друге, зазначені видозміни є необхідно умовою підвищення ефективності та результативності вітчизняних установ виконання покарань закритого типу, а також невід'ємним елементом забезпечення безпечних умов життєдіяльності визначених у законі суб'єктів виконання-відбування покарання. Доцільним є запровадження порядку застосування до засудженого умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, що може бути відкладено на 15 днів у разі вчинення засудженим порушення умов відбування покарання; заходів підвищення фінансової спроможності виправних колоній шляхом запровадження часткового відшкодування із заробітку, пенсій та іншого доходу засуджених вартості їх харчування, одягу, взуття, білизни, комунально-побутових та інших наданих послуг; програм матеріального забезпечення засуджених; інституту «приватної тюрми»; досвіду функціонування приватних і урядових виправних установ. Потребує відновлення роботи Наукової та Науково-експертної рад у складі центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації (нині це Міністерство юстиції України).

Список використаних джерел

1. Іваньков О. І. Міжнародно-правові стандарти у сфері забезпечення захисту прав засуджених до позбавлення волі: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2016. 233 с.
2. Лучко С. В. Становлення та розвиток пенітенціарних установ зарубіжних країн: порівняльний аналіз. Зарубіжний досвід функціонування пенітенціарних систем: сторінки історії та виклики сьогодення: матеріали кругл. столу (Київ, 14 трав. 2015 року). Київ, 2015. С. 47–50.
3. Панасюк Б. М. Проблеми реабілітації ув'язнених: західний досвід. Проблеми пенітенціарної теорії і практики. 2001. № 6. С. 144–157.
4. Vitaliy Vasylyk. International experience in the functioning of penitentiary systems foreign countries and its implementation in Ukraine. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. No 6-3 (Vol. 1). P. 127–134.
5. Богатирьов І. Г. Зміни умов відбування покарання у виді позбавлення волі на прикладі США і Великобританії (порівняльний аналіз). Зарубіжний досвід функціонування пенітенціарних систем: сторінки історії та виклики сьогодення: матеріали кругл. столу (Київ, 14 трав. 2015 р.). Київ, 2015. С. 14–17.
6. Пузирьов М. С. Міжнародно-правове регулювання диференціації та індивідуалізації виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк. Протиправна поведінка: погляд крізь призму юридичної науки: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Ніжин, 24 лют. 2012 р.). Ніжин, 2012. С. 134–136.

Колб Олександр Григорович,

голова робочої групи волонтерів Волинської обласної організації Всеукраїнської

громадської організації інвалідів «Союз Чорнобиль України», доктор юридичних наук, професор;
Бусел Андрій Олегович,
студент II-го курсу Національного університету «Одеська юридична академія»

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДОТРИМАННЯМ ПРАВ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ В УКРАЇНІ

У даній роботі здійснено аналіз нормативно-правових актів, що стосуються змісту та порядку проведення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод військовополонених, які тримаються у спеціальних установах України та Російської Федерації.

Ключові слова: громадський контроль; військовополонений; правовий статус; міжнародне право; сфера виконання покарань; правообмеження.

In this work, an analysis of legal acts related to the content and procedure of public control over the observance of the rights, legitimate interests and freedoms of prisoners of war held in special institutions of Ukraine and the Russian Federation was carried out.

Keywords: public control; prisoner of war; Legal Status; international law; the scope of execution of punishments; legal restrictions

Як показує практика, розпочинаючи з 2014 року та особливо з часу відкритої у лютому 2022 року воєнної агресії Російської Федерації (РФ) проти України, набули підвищеної актуальності та прикладного значення ті питання, що стосуються здійснення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод військовослужбовців, яких у повній мірі можна у зв'язку з цим віднести до своєрідних потерпілих від військових дій [1].

Сутність цієї проблеми полягає у тому, що чинне законодавство України, зокрема кримінально-виконавче, не в повній мірі кореспондується зі змістом норм міжнародного права, які регулюють питання утримання військовополонених [2]. Зокрема, чинне кримінально-виконавче законодавство (ст. 2 Кримінально-виконавчого кодексу (КВК)) не передбачає залучення персоналу Державної кримінально-виконавчої служби (ДКВС) України до утримання військовополонених – це виключна компетенція Військової служби правопорядку (ВСП) Збройних Сил України [3]. Більш того, як це витікає із змісту п. 14 ст. 92 Конституції України, виключно законами визначається організація і діяльність органів і установ виконання покарань (УВП).

Звертає на себе увагу у зв'язку з цим й такий юридичний факт: відповідно до положень ч. 2 ст. 25 КВК, об'єктом громадського контролю є права лише засуджених осіб. У той самий час, як свідчить

практика, переважна частина військовополонених РФ такої статус не мають.

Отже, у наявності складна прикладна проблема сьогодення, яка має бути вирішена й на доктринальному рівні. Тим більше, що утримання військовополонених України у РФ взагалі не відповідає вимогам міжнародного права як по формі (у контексті проблем, мова про які велась вище), так і по змісту, а саме: держава-агресор взагалі не визначила правовий статус утримання зазначених осіб, не дотримуючись при цьому елементарних норм загальноновизнаних міжнародно-правових актів з питань, що стосуються забезпечення прав людини та громадянина [4]. Так, відповідно до положень ст. 3 Конституції України, права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. При цьому їх утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком нашої держави.

Зазначений конституційний підхід у повній мірі стосується й іноземців та осіб без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах. Більш того, вказані суб'єкти суспільних відносин коригуються, як це витікає із змісту ст. 26 Основного закону, тими самими правами і свободами, як і громадяни України. Як з цього приводу закріплено в ст. 1 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Високі Договірні сторони гарантують кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, які визначені у даній Конвенції [4]. Натомість, у ст. 1 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими у зв'язку з цим затверджено положення про те, що Високі Договірні Сторона зобов'язуються дотримуватись й забезпечувати дотримання вказаної Конвенції за всіх обставин [2].

Як показали результати аналізу утримання військовополонених в Україні, на практиці існують й інші проблеми, які варто вирішувати з огляду вимог міжнародного права, але при цьому, без сумніву, варто уникати тих правових прогалин і колізій, які мають місце у нормативно-правових актах з означених питань, щоб не допустити критичних оцінок і незадовільних оцінок з боку як національних громадських об'єднань, так і міжнародних моніторингових груп, що має місце щодо оцінки порядку і умов утримання військовополонених у РФ, у тому числі у частині забезпечення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод вказаних осіб.

Список використаних джерел

1. Kolb, A. G., Hrushko, M., Teteriatnyk, H., Chepik-Trehubenko, O., & Kotliar, O. (2021). Peculiarities of Realization of the International Mechanism for the Protection of the Rights of Victims of Armed Conflict in the East of Ukraine. *Cuestiones Políticas*, 39(71), 334–349. <https://doi.org/10.46398/cuestpol.3971.17>

2. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12.08.1949. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

3. Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України: Закон України від 07.03.2002 № 3099-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод («Римська Конвенція») від 04.11.1950. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

Конопельський Віктор Ярославович,
завідувач кафедри кримінального права
та кримінології Одеського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор;
Аганова Каріна Вікторівна,
аспірант кафедри кримінального права
та кримінології Одеського державного
університету внутрішніх справ

ДЕТЕРМІНАНТИ КРИМІНАЛЬНОЇ ПРОТИПРАВНОСТІ УЧАСНИКІВ МОЛОДІЖНИХ УГРУПОВАНЬ

У сучасному розумінні детермінізм – це вчення про загальну обумовленість явищ. Це визнають усі. Як визнають і те, що вихідними принципами детермінізму являються зв'язок і взаємодія. Як зазначає Н. Ф. Кузнецова, кримінологічна детермінація являє собою вид соціальної детермінації, яку можна розглядати в рамках більш загальної системи – детермінації подій і явищ природи й суспільства. У свою чергу ця детермінація – різновид універсального зв'язку явищ [1].

Найчастіше терміном «детермінанти злочинності» у науковій літературі охоплюються причини та умови вчинення злочинів. На думку О. М. Джужі, причинами злочинності є такі процеси і явища, які породжують злочинність як свій безпосередній наслідок [2, с. 79]. Як зазначає Н. М. Ярмиш, детермінізм – це категорія, що виражає будь-яку обумовленість явищ, предметів, процесів, усі види зв'язків між ними. Причинність же – категорія, призначена для того, щоб висловлювати виключно причинно-наслідкові відносини, тобто має більш вузьке значення [3, с. 35].

Причинами та умовами злочинності є система соціально-негативних явищ та процесів, які її детермінують як свій наслідок. Причини та умови злочинності не випадковий механічний набір детермінант злочинності, а система, яка являє собою єдність та цілісність взаємодіючих підсистем та елементів, які розташовані в певній ієрархії та підрядності рівнів. Причини – це явища (системи), що породжують інші явища (системи) – наслідок. Причинний зв'язок – зв'язок генетичний. При визначенні того, що було причиною, а що наслідком, треба виділити два основні елементи, один з яких «причина», а інший – «наслідок». До причин протиправної поведінки необхідно відносити соціально-психологічні детермінанти, які складаються з таких

елементів, як економічна, політична, правова, побутова психологія на різних рівнях суспільної свідомості [4, с. 66].

Другим, після причини, видом детермінант є умови. Ними можуть бути різноманітні фактори, які сприяють чи створюють можливість виникнення наслідку. Їх дія на наслідок опосередкована причиною. Категорія «умова» пов'язана з категорією «можливість» та її кількісним виразом «ймовірність». Умови не містять тих потенційних сил, якими володіють причини для породження наслідку. Але вони забезпечують дію (прояв) причини. Без умов, без взаємодії їх з причиною остання або не буде діяти, або не з'явиться. За наявності одних тільки умов можливість появи наслідку не перетворюється в реальну дійсність.

Стосовно предмета нашого дослідження перше – це конкретні злочинці та вчинені ними кримінальні правопорушення, а друге – молодіжна злочинність як особливе соціальне явище. Головним залишається те, що злочинна спрямованість особистості в силу її способу життя і поведінки створює передумови для вчинення саме кримінальних протиправних діянь. Отже, першочергове значення мають умови суб'єктивного характеру. Точніше, центральною є проблема особистості, але дуже істотну роль відіграє й соціальне середовище.

Кримінальні правопорушення молоді проявляються у формі індивідуальних спонукань, утворюючи реальний соціальний зміст відповідної злочинної поведінки. Коріння зазначеного соціального змісту слід шукати не тільки в самій особі злочинця, а й (можливо, головним чином) в її міжособистісних відносинах. Але навіть при цьому, на нашу думку, неприпустимим є ігнорування значення та ролі особи злочинця [5, с. 326].

Кримінологією давно встановлено, що особи молодіжного віку частіше чинять кримінальні правопорушення агресивного, імпульсивного характеру. Протиправна ж поведінка осіб старшого віку менш імпульсивна, більш обдумана, в тому числі і з точки зору можливих наслідків такої поведінки. Нарешті, вік багато в чому визначає потреби, життєві цілі людей, коло їх інтересів, спосіб життя, що не може не позначатися на протиправних діяннях. Тенденція росту злочинності неповнолітніх вимагає не лише моральної, а й спеціальної правової підготовки. Необхідно також пам'ятати, що багато хто із цієї категорії правопорушників має психічні аномалії (як спадкові – психопатія, слабоумство в формі дебільності і ін., так і такі, що мають набутий характер – алкоголізм, наркоманія, травми центральної нервової системи та ін.) [6, с. 48].

Аналіз вивчених кримінальних проваджень засвідчує, що такий вид злочинності, як насильницька, значною мірою є наслідком міжособистісних зіткнень. Насильницькі злочини як за генезисом, так і за змістом, є завжди конфліктами, причому ці конфлікти є доволі гострими і мають різноманітні форми прояву, які в результаті призводять до кримінального насильства.

Загалом можна говорити про значне збільшення в життєдіяльності суспільства приводів для вчинення кримінальних правопорушень. Вони часто виникають у результаті провокуючої поведінки потерпілих, що взагалі характерно для детермінації посягань молодіжних угруповань. Як свідчать результати вивчення матеріалів кримінальних проваджень у архівах судів, більшість хуліганств вчинюється стосовно осіб, які перебувають у стані сильного сп'яніння.

Отже, до чинників, що належать до причинного комплексу та сприяють вчиненню кримінальних правопорушень молодіжними угрупованнями, відносять і віктимну поведінку жертв. Аналіз такої поведінки потерпілих дає змогу глибше розібратися в тому, чому вчиняються кримінальні правопорушення у громадських місцях, які особи частіше стають їх жертвами, який механізм відносин «злочинець – жертва», і на цій основі виробити заходи віктимологічного запобігання [7].

На якісний характер молодіжної злочинності також впливає зниження порогу моральних цінностей, маргіналізація певної частини населення, зростання кількості стресових ситуацій, ослаблення різних форм соціального контролю, негативний вплив соціального середовища. Під впливом соціальних та інших суперечностей, що об'єктивно склалися, створюються умови для формування і дії найрізноманітніших внутрішніх мотивів до вчинення насильства: користь, прагнення до задоволення своїх внутрішніх потреб, прагнення до самоствердження будь-якими способами тощо. Для значної кількості молодих людей стало звичайною справою вирішувати міжособистісні конфлікти насильницьким шляхом, без звернення до правоохоронних органів відповідно до передбачених законом процедур.

Молодіжні групи виникають стихійно і особи, що входять до них, проводять у них весь свій вільний час. Це визначається специфічними потребами у спілкуванні. Молодь охоче бере участь в неформальних групах тому, що це не потребує особливих здібностей, спеціальних знань. Крім цього, участь в такій групі задовольняє потребу до активного спілкування, створює можливість для самоствердження. При бажанні заслужити визнання, підліток пристосовується до законів, що панують в групі, а це сприяє зростанню його комфортності. Усі ці чинники обумовлюють вчинення ним у майбутньому таких дій, які він не здійснив би сам.

Виходячи з вищевикладеного варто констатувати, що політичні та соціально-економічні зміни, зниження рівня життя, втрата моральних орієнтацій, ослаблення функцій сім'ї, криміналізація суспільства наклала глибокий відбиток на поведінку молоді. У загальному вигляді, на думку опитаних співробітників правоохоронних органів, факторами, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень молодіжними угрупованнями є: нестабільність економіки – 31 %; зниження рівня життя – 39 %; неспроможність сім'ї – 22 %; недоліки громадського устрою – 3 %; стратифікація суспільства на групи – 5 %.

Молодіжні угруповання в умовах зростання існуючих протиріч суспільства почали об'єднуватися, щоб якимось самоорганізуватися та гармонізувати найближче оточення. За результатами опитування «неформальні», виявлено такі фактори, що сприяли вступу ними до неформальних груп: набуття почуття безпеки та емоційного комфорту – 61 %; необхідність отримання оцінки своїх дій з боку однолітків – 38 %; самоствердження – 14 % та незалежність від дорослих – 52 %.

Неформальні групи справді стали для молоді формою компенсації життєвих невдач і тим соціальним простором, у якому вони отримали можливість реалізувати себе – самоствердитися у суспільстві.

Таким чином, до спеціальних детермінантів вчинення кримінальних правопорушень молодіжними угрупованнями слід віднести: дисфункціональність сім'ї; соціальну дезадаптацію особи та інші відчуження від соціального середовища; вікові, психічні та інші особистісні особливості; готовність уникнути від вирішення життєвих проблем у світі алкоголю та наркотиків, що утворюють тимчасову ілюзорну стабільність; відсутність можливості реалізуватися у суспільно корисній діяльності; відчуття безцільності існування; відданість близьким; дистанціювання від успішних молодих людей; вплив асоціального середовища.

Список використаних джерел

1. Кузнецова Н. Ф. Проблемы криминологической детерминации / под ред. В. Н. Кудрявцева. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984. 208 с.
2. Криминологія: навч. посіб. / О. М. Джужа, В. В. Василевич, Ю. Ф. Іванов та ін.; за заг. ред. О.М. Джужі. Київ: Прецедент, 2004. 208 с.
3. Ярмыш Н.Н. Теоретические проблемы причинно-следственной связи в уголовном праве (философско-правовой анализ): монография. Харьков: «Право», 2003. 512 с.
4. Профілактика злочинів: підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі. К.: Атіка, 2011. 720 с.
5. Півень А. В. Особливості детермінації вуличної злочинності неповнолітніх. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. 2011. № 7. С. 325–328.
6. Рудой К. М. Щодо актуальності профілактики злочинів, скоєних неповнолітніми. Підліток і Закон. 2011. С. 43–49.
7. Джужа А. О. Теоретичні та практичні засади віктимологічного запобігання злочинам в Україні: автореф. дис...докт. юрид. наук: 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право». Харків: Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2017. 522 с.

Кузнецов Віталій Володимирович,
в.о. провідного наукового співробітника
відділу дослідження проблем взаємодії
держави та громадянського суспільства
Київського регіонального центру
Національної академії правових наук
України, доктор юридичних наук, професор

КРИМІНОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ОХОРОНИ

Анотація. Аналіз профільних нормативних актів засвідчив факт використання терміна «запобігання» в двох значеннях як мети (наразі ця позиція переважає) та діяльності. Підтримана теоретична позиція, що запобігання, так і профілактика кримінальним правопорушенням – це процес (діяльність), який допомагає перешкодити протиправній діяльності та її потенційним наслідкам. Запропоновано в профільних нормативно-правових актах використовувати термін «запобігання» як діяльність, а не її мета.

Обґрунтовано, що чинних повноважень УДО України недостатньо для реалізації превентивної функції. Це обумовлюється зовнішньою агресією проти України, що потребує розширення реальних повноважень правоохоронного органу для запобігання протиправним посяганням на посадових осіб і членів їх сімей та об'єкти, щодо яких здійснюється державна охорона. На виконання таких задач запропоновано переглянути у бік зменшення кількості посадових осіб та об'єктів щодо яких здійснюється державна охорона, оновити спільні накази між правоохоронними органами під час здійснення державної охорони та в профільному нормативно-правовому акті встановити певні превентивні охоронні заходи.

Ключові слова: державна охорона, запобігання, корупція, правоохоронний орган, правопорушення, превентивна функція.

Abstract. The analysis of relevant regulations showed the use of term «prevention» in two meanings as a goal (currently this position prevails) and activity. It is theoretically supported that precautions and prevention of criminal offenses is a process (activity) that helps to prevent illegal activities and their potential consequences. It is proposed to use the term «precaution» as an activity in the relevant regulations, rather than its goal.

It is substantiated that the current powers of the DSPU are insufficient for the implementation of the preventive function. This is due to the external aggression against Ukraine, which requires expanding the real powers of law enforcement to prevent unlawful encroachment on officials and members of their families and objects under state protection. To perform such tasks, it is proposed to review the reduction of the number of officials and objects under state protection, update joint orders between law enforcement agencies during state protection and establish certain preventive protection measures in the relevant legal act.

Keywords: state protection, precaution, corruption, law enforcement body, offense, preventive function.

Згідно з частинами першими статей 10, 11 Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» від 4 березня 1998 р. (далі – Закон), державна охорона здійснюється Управлінням державної охорони (УДО) України, яке є державним правоохоронним органом спеціального призначення, підпорядкованим Президентові України та підконтрольним Верховній Раді України. Відповідно до ст. 12 Закону на УДО України покладаються такі завдання: «здійснення державної охорони щодо органів державної влади України; забезпечення безпеки посадових осіб, визначених цим Законом, за місцем їх перебування як на території України, так і за її межами; забезпечення безпеки членів сімей посадових осіб, визначених цим Законом, які проживають разом з ними або супроводжують їх; запобігання протиправним посяганням на посадових осіб і членів їх сімей та об'єкти, щодо яких здійснюється державна охорона, їх виявлення та припинення; ...» (подібне положення відтворено у п. 21 Порядку забезпечення безпеки посадових осіб, щодо яких здійснюється державна охорона у місцях постійного та тимчасового перебування, затвердженого Наказом УДО України від 27.05.2011 № 210 – далі Порядок) [3, 4]. Також до повноважень УДО України відноситься право «проводити у порядку, визначеному Законом України «Про оперативнорозшукову діяльність», гласні та негласні оперативні заходи з метою запобігання посяганням на посадових осіб і членів їхніх сімей та об'єкти, щодо яких здійснюється державна охорона, виявлення і припинення таких посягань» (абз. 5 ч. 1 ст. 13 Закону) [3]. Одним із способів здійснення державної охорони є «проведення профілактичних заходів з метою запобігання протиправним посяганням» (п. 1 ст. 15 Закону) [3].

Окремим заходом запобігання та врегулювання конфлікту інтересів в УДО України визначений обов'язок військовослужбовців щодо вжиття заходів щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, передбачених Законом України «Про запобігання корупції» (ст. 16-1 Закону) [3].

Серед прав військовослужбовців УДО України окремо виділено право «використовувати транспортні засоби, що належать органам державної влади України, підприємствам, установам, організаціям і громадянам (крім транспортних засобів, що належать дипломатичним представництвам іноземних держав і міжнародним організаціям, а також спеціального призначення), для запобігання кримінальним правопорушенням...» (п. 4 ст. 18 Закону; п. 19 Порядку) [3, 4].

Порядок забезпечення безпеки посадових осіб, щодо яких здійснюється державна охорона у місцях постійного та тимчасового перебування (затверджено Наказом УДО України від 27.05.2011 № 210) використовує термін «запобігання» для окреслення мети окремих охоронних заходів.

Отже серед вказаних завдань, повноважень та способів здійснення державної охорони чітко прослідковується превентивна функція УДО України.

Указані нормативні положення лише фрагментарно розкривають значення кримінологічного забезпечення державної охорони і викликають певні питання: чи планує УДО України трансформувати власні повноваження для реалізації вказаної функції; чи такі межі превентивної функції відповідають чинному законодавству; чи достатньо таких повноважень УДО України для реалізації вказаної функції? На нашу думку, відповіді на ці питання є важливими у світлі сучасного реформування значеного державного правоохоронного органу.

Слід пригадати, що УДО України тривалий час намагається презентувати громадськості проекти як нових законів про державну охорону, так і проекти законів про внесення змін та доповнень до чинного профільного нормативного-правового акту.

Аналіз відповідних проектів (наприклад, проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» та деяких інших законодавчих актів України щодо здійснення державної охорони» (2021)), по-перше, не дозволяє говорити про принципові зміни в повноваженнях та задачах цього органу. Отже УДО України не пропонує розширити межі превентивної функції, яку виконує цей правоохоронний орган спеціального призначення.

По-друге, ст. 12 Закону покладає на УДО України таке завдання як запобігання протиправним посяганням на посадових осіб і членів їх сімей та об'єкти, щодо яких здійснюється державна охорона, їх виявлення та припинення, а в ст. 15 вказаного Закону фактично відбувається розширення цієї задачі через «проведення профілактичних заходів з метою запобігання протиправним посяганням» [3]. Чи відповідає така задача засобам її реалізації? На нашу думку – ні. УДО України не може здійснювати превентивну діяльність щодо будь-яких протиправних посягань (наразі цією категорією охоплюються не тільки кримінальні правопорушення, але й адміністративні правопорушення, дисциплінарні, цивільні тощо). Також слід пригадати ст. 16–162 вказаного Закону, які уповноважують військовослужбовців УДО України дотримуватися вимог антикорупційного законодавства та встановлюють певні обмеження та відповідальність за їх порушення [3].

Отже слід констатувати, з одного боку, розширення переліку інструментів забезпечення державної охорони (за рахунок загальної превенції), з іншого – відбувається звуження тих задач, які задекларовані та реально реалізуються УДО України (щодо запобігання корупції).

Наведені положення свідчать про використання в згаданих нормативно-правових актах терміна «запобігання» в двох значеннях як мети (наразі ця позиція переважає) та діяльності. Також маємо паралельне вживання понять «запобігання» та «профілактика». Чи відповідає таке вільне використання термінології сучасній

кримінологічній теорії? Не поглиблюючись у самостійну наукову дискусію щодо співвідношення термінів «профілактика» та «запобігання», ми підтримуємо позицію Я.Ю. Кондратьєва, який визначив родовим поняттям саме «запобігання злочинам» (сьогодні – кримінальним правопорушенням), а профілактика, попередження, припинення та розкриття розглядаються ним як стадії, етапи, що складають зміст головного напрямку боротьби – запобігання вчиненню кримінальним правопорушенням [1, с. 17]. На нашу думку, лише законодавче визначення відповідних термінів дозволить нарешті завершити цю дискусію. Однак для уніфікації термінології, та зважаючи на правила законодавчої техніки, пропонуємо сьогодні використовувати єдиний загальний термін – «запобігання» (див. ч.1 ст. 1 Кримінального кодексу України).

З вищевикладених визначень стає зрозумілим, що як запобігання, так і профілактика вчиненню кримінальним правопорушенням – це процес (діяльність), який допомагає перешкодити протиправній діяльності та її потенційним наслідкам.

Отже пропонуємо в згаданих нормативно-правових актах використовувати термін «запобігання» як діяльність, а не її мета. Також є слушною думка В.І. Шакуна, який вважає, що слід говорити про запобігання саме вчиненню кримінальних правопорушень [5, с. 352].

По-третє, на нашу думку, чинних повноважень УДО України недостатньо для реалізації превентивної функції. Оскільки зовнішня агресія проти України потребує розширення реальних повноважень відповідного правоохоронного органу для запобігання вчиненню протиправних посягань на посадових осіб і членів їх сімей та об'єкти, щодо яких здійснюється державна охорона. Наприклад, згідно п. 3 ст. 10 проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» та деяких інших законодавчих актів України щодо здійснення державної охорони» (2021), УДО України уповноважене координувати діяльність органів, які беруть участь у здійсненні державної охорони. Також потребують оновлення спільні накази між правоохоронними органами під час здійснення державної охорони [2, с. 438].

Потребує врахування положення Закону України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 року щодо превентивних поліцейських заходів (ст. 31). На нашу думку, УДО України, як правоохоронний орган, здійснюючи запобігання вчиненню кримінальних правопорушень у сфері державної охорони, повинно мати у власному арсеналі відповідні правові інструменти. Для їх конкретизації пропонується встановити чіткий перелік превентивних охоронних заходів: 1) перевірка документів особи; 2) опитування особи; 3) поверхнева перевірка і огляд; 4) зупинення транспортного засобу; 5) вимога залишити місце і обмеження доступу до визначеної території; 6) обмеження пересування особи, транспортного засобу або фактичного володіння річчю; 7) проникнення до житла чи іншого володіння особи;

8) застосування технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото– і кінозйомки, відеозапису, засобів фото– і кінозйомки, відеозапису. Перелік таких заходів може бути передбачений окремою нормою (наприклад, у ст. 18-1 Закону), а порядок їх застосування повинен бути регламентований Порядком.

Список використаних джерел

1. Кондратьєв Я. Ю. Теоретичні, правові та оперативно-тактичні засади запобігання злочинам оперативними підрозділами кримінальної міліції: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2004. 444 с.

2. Микитюк М. А. Державна охорона в Україні: адміністративно-правове регулювання: [монографія] / Приват. ВНЗ «Львів. ун-т бізнесу та права». Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2018. 471 с.

3. Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб: Закон України від 4 березня 1998 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/160/98-вр>.

4. Порядок забезпечення безпеки посадових осіб, щодо яких здійснюється державна охорона у місцях постійного та тимчасового перебування: затв. Наказом Управління державної охорони України № 210 від 27 травня 2011 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0700-11>.

5. Шакун В. І. Попередження злочинності. Велика українська юридична енциклопедія. У 20-ти томах. Том 18. Кримінологія. Кримінально-виконавче право. Харків: Право, 2019. С. 351–353.

Кулакова Наталія Володимирівна,
професор кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ОБ'ЄКТИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ

Збереження і примноження культурної спадщини забезпечується системою правових та організаційно-управлінських заходів, що регулюються Конституцією України, ратифікованих парламентом України міжнародними конвенціями, законодавчими актами щодо забезпечення збереження культурних надбань, серед яких, Закони України «Про охорону культурної спадщини», «Про охорону археологічної спадщини», «Про музеї та музейну справу», «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» та іншими нормативними актами.

Предметом охорони об'єкта культурної спадщини є характерна властивість об'єкта культурної спадщини, що становить його історико-культурну цінність, на підставі якої цей об'єкт визнається пам'яткою. Все це обумовлює актуальність розвитку та впровадження міжнародного законодавства.

З метою обліку об'єктів матеріальної та духовної культури виняткової історичної, художньої, наукової чи іншої культурної цінності, що мають важливе значення для формування національної самосвідомості українського народу і визначають його вклад у всесвітню культурну спадщину створено Державний реєстр національного культурного надбання, до якого заносяться пам'ятки історії; пам'ятки археології; пам'ятки містобудування і архітектури; пам'ятки мистецтва; документальні пам'ятки. Також до реєстру можуть бути занесені й інші об'єкти, що становлять виняткову цінність з огляду історії, культури, етнології чи науки.

Необхідність дослідження стану, структури та тенденцій кримінальних правопорушень, що посягають на об'єкти культурної спадщини України обумовлена необхідністю отриманням достовірних даних щодо розповсюдження окремих складів кримінальних правопорушень, характеристики осіб, які їх вчиняють на певній території. Знання закономірностей дасть можливість визначити не тільки різноманітні параметри досліджуваних злочинів, але й охарактеризувати осіб, що мають підвищену схильність до їх вчинення. Саме сукупність отриманих знань буде сприяти розробці ефективного прогнозу змін у стані, структурі та динаміці кримінальних правопорушень на території України.

Особливу небезпеку викликають кримінальні правопорушення пов'язані з крадіжками культурних цінностей, які мають високий рівень латентності. Викрадення, а потім торгівля ними – має характер неризикованого та високо прибуткового бізнесу для осіб, що пов'язані з організованою злочинністю. Ці кримінальні правопорушення, від крадіжки культурних цінностей до історичних атерфактів мають розповсюдження у всьому світі, починаючи від країни походження, транзиту, так і призначення. Більша частина крадіжок предметів мистецтва вчиняється не тільки з приватних квартир, але й з музеїв та місць відправлення релігійних обрядів. Це, як правило, ікони, монети, книги, зброя, картини, скульптури та релігійні предмети, золоті та срібні речі.

Чинне кримінальне законодавство [1] передбачає відповідальність за посягання на окремі об'єкти культурного надбання, а саме на культурні цінності, культурну спадщину, пам'ятки культурної спадщини, археологічну спадщину та документи чи унікальні документи Національного архівного фонду. Ефективну роль у запобіганні таким злочинам відіграють підрозділи Національної поліції, а саме оперативники Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції спільно з колегами-правоохоронцями провели 13 санкціонованих обшуків. Було вилучено 6066 предметів, які можуть мати культурну цінність, які змогли вивезти лише двома вантажними автомобілями. За попередніми оцінками, вилучені предмети мають ознаки археологічних предметів: старовинна зброя та предмети озброєння, прикраси та деталі одягу, керамічний, металевий та скляний посуд. Окрім цього, один з вилучених предметів є стародруком і належить до бібліотечного фонду України [2].

Також необхідно звернути увагу на те, що одним з кримінальних правопорушень, що має високий рівень латентності є контрабанда культурних цінностей. Основним безпосереднім об'єктом контрабанди є встановлений порядок переміщення через митний кордон України товарів та інших предметів, вказаних в диспозиції ч. 1 ст. 201 КК України [1]. Під товарами розуміється будь-яке рухоме майно, в тому числі і культурні цінності, під якими розуміється об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України. Предметом контрабанди можуть бути як і культурні цінності України, так і культурні цінності інших держав.

Служба безпеки України викрила організоване угруповання контрабандистів культурних цінностей до ЄС. Під час обшуків у зловмисників вилучено підготовлену до нелегального переправлення колекцію предметів старовини на суму майже мільйон доларів. Серед виявленого: 21 одиниця холодної зброї різних періодів, у тому числі античного, обладунки, золоті і срібні монети часів Київської Русі, а також 1800–1900-х років, численні старовинні предмети побуту.

За попередніми даними слідства, учасники угруповання організували канал незаконного переміщення культурних цінностей за кордон для продажу. Контрабандний товар ділки переправляли своїм іноземним замовникам через сервіси міжнародного поштового зв'язку. Для приховування протиправної діяльності вони вказували у деклараціях недостовірну інформацію щодо відправлення. Після завершення досудового розслідування розглядатиметься питання щодо передачі вилучених культурних цінностей до музейного фонду України.

Особливого значення сьогодні набуває інформація щодо предметів, які мають культурну цінність. Для цього МВС України створено ресурс, в якому зазначаються всі втрачені або вкрадені предмети, що мають культурну цінність. Через підвищення кількості крадіжок будьте уважними, адже вкрадені цінні предмети злочинці можуть виставляти на продаж. До них належать: картини; ікони; монети; скульптури; антикваріат та інше.

Для цього громадянин можуть впізнати щось з бази розшукуваних культурних цінностей [4].

Але необхідно зазначити, що кримінальні правопорушення що культурних цінностей можуть бути кваліфіковані за іншими статтями Кримінального кодексу України про що свідчить офіційна статистика. Як правило ці норми передбачають кримінальну відповідальність за крадіжки (ст. 185 КК України), грабежі (ст. 186 КК України), розбої (ст. 187 КК України), вимагання (ст. 188 КК України), шахрайства (ст. 190 КК України). Але це не виключає, що діяння де в якості предмета виступають культурні цінності, можуть бути привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України). За даними офіційної статистики

значну частку кримінальних правопорушень, що посягають на культурні цінності є крадіжки.

Тому сьогодні необхідним є створення національної бази даних, що пов'язана з базою Інтерполу про викрадені та вивезені культурні цінності.

В основі такої бази повинні бути підготовлені описи державних колекцій з використанням стандартів, що дозволяють здійснювати розповсюдження інформації у випадках крадіжки або контрабанди.

Також необхідно звернути увагу на те, що 3 24 лютого 2022 року 469 об'єктів культурної спадщини в п'ятнадцяти регіонах України було серйозно пошкоджено або зруйновано військами РФ. Збитки вже становлять сотні мільйонів гривень [5].

Найбільша кількість була вчинена у таких областях – Донецькій 30,0 % (129), Харківській 22,1 % (104), Київській 16,8 % (79) та Луганській 12,1 % (57).

В інших областях була вчинена менша кількість кримінальних правопорушень проти об'єктів культурної спадщини – в Чернігівській 8,1 % (38), Сумській 5,9 % (28), Запорізькій області 3,8 % (18), Миколаївській 2,1 % (10), Житомирській 1,2 % (6); Херсонській 1,2 % (6), Києві 1,0 % (5), Дніпропетровській 1,0 % (5), Одеській 0,85 % (4), Вінницькій 0,42 % (2), Львівській 0,21 % [5].

За даними Міністерства культури та інформаційної політики зазнали пошкодження та руйнування не менше 140 об'єктів культурної спадщини, серед них 23 пам'ятки національного значення (21,5 %), 110 пам'яток місцевого значення (78,5 %). Окремо необхідно звернути увагу на те, що було зруйновано 53 релігійні споруди, які перебувають на обліку як пам'ятки архітектури, історії та містобудування [6].

Окремо потрібно зазначити, що і таке кримінальне правопорушення, як «Умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду» (ст. 252 КК України) вчиняється. Протягом шести місяців 2022 року обліковано кримінальних правопорушень звітному періоді – 14, і 2 особам було вручено повідомлення про підозру.

За шість місяців 2022 року також було вчинено «Незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини» (ст. 298 КК України) – 22 кримінальних правопорушення, і 2 особам вручено повідомлення про підозру. З них було вчинено проступки (ч. 1 ст. 298 КК України) – 1, а злочини (ч. 2–5 ст. 298 КК України) – 21 [7].

Саме тому комплексне розв'язання проблеми охорони об'єктів охорони культурної спадщини можливе при спільній діяльності світової спільноти на основі застосування запобіжних заходів, що передбачені міжнародно-правовими актами.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс: Кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

2. Найбільшу в історії незалежної України незаконну колекцію старожитностей, вилучених у колишнього народного депутата, повернули державі. URL: <https://mkip.gov.ua/news/7317.html>.

3. СБУ попередила контрабанду культурних цінностей за кордон на майже мільйон доларів. URL: <https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-poperedyla-kontrabandu-kulturnykh-tsinnostei-za-kordon-na-maizhe-milion-dolariv>.

4. Культурні цінності. URL: <https://mvs.gov.ua/activity/rozsuk/kulturni-cinnosti-1888>.

5. В Україні запустили проєкт для збору коштів на відновлення зруйнованої росіянами культурної спадщини. URL: <https://mkip.gov.ua/news/7566.html>.

6. Україна з часів Другої Світової війни не стикалася з таким масштабом злочинів проти культурної спадщини. URL: <https://mkip.gov.ua/news/7598.html>.

7. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за шість місяців 2022 року. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya>.

Кулик Олександр Георгійович,
завідувач науково-дослідної лабораторії
кримінологічних досліджень та проблем
запобігання злочинності Державного
науково-дослідного інституту МВС України,
доктор юридичних наук, професор

КРИМІНОЛОГІЧНІ РИЗИКИ, ПОВ'ЯЗАНІ З НАДАННЯМ ГРОМАДЯНАМ ПРАВА НА ПРИДБАННЯ, НОСІННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ЦИВІЛЬНОЇ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ

Тези присвячені аналізу кримінологічних ризиків, пов'язаних із можливим запровадженням в Україні ліберального режиму обігу цивільної вогнепальної зброї. Дослідження базується на результатах досліджень наслідків використання цивільної вогнепальної зброї у США – країні, у якій така зброя вже тривалий час знаходиться у значній кількості населення.

Ключові слова: зброя, цивільна вогнепальна зброя, ліберальний режим обігу цивільної вогнепальної зброї, вбивство, самогубство.

Theses are devoted to the analysis of criminological risks associated with the possible introduction in Ukraine of a liberal regime of circulation of civilian firearms. The study is based on the results of studies of the consequences of the use of civilian firearms in the United States, a country in which such weapons have been in a large number of the population for a long time.

Keywords: weapons, civilian firearms, liberal regime of circulation of civilian firearms, murder, suicide.

В історії України мали місце численні спроби прийняти законодавчий акт, який регулював би обіг цивільної вогнепальної зброї.

Відповідна законотворча діяльність активізувалася у 2021 р., в результаті чого 23.02.2022 Верховною Радою України був прийнятий у першому читанні проєкт Закону України «Про право на цивільну вогнепальну зброю» [1]. Те, що зазначене питання має бути предметом законодавчого регулювання не викликає сумніву у більшості авторів. Але доволі складною і спірною залишається проблема вибору режиму обігу цивільної вогнепальної зброї в країні: чи це буде ліберальний режим, що передбачає придбання різних видів такої зброї значною кількістю населення (за безспірними виключеннями – алкоголіки, наркомани, раніше засаджені тощо); чи режим жорсткого контролю, за якого право придбати певні види такої зброї отримують лише окремі категорії осіб, які за родом діяльності потребують захисту та пройшли перед придбанням зброї відповідну підготовку.

Приймаючи таке рішення, законодавець має оцінити кримінологічні ризики, які несе прийняття ліберального режиму обігу цивільної вогнепальної зброї. Найбільша кількість досліджень, в ході яких були визначені такі ризики природно була проведена в найбільш «озброєній» країні світу – у США. Наведемо стислий перелік результатів таких досліджень з нашим коментарем та деякими доповненнями.

1. Наявність цивільної вогнепальної зброї створює підвищену загрозу для оточуючих. Вогнепальна зброя є дієвим засобом спричинення смерті або тілесних ушкоджень, тобто джерелом підвищеної небезпеки. Наявність вогнепальної зброї полегшує вчинення вбивств, самогубств, підвищує ймовірність нещасних випадків. Так, у період 1999–2016 рр. у США згідно з відомостями з бази даних WISQARS Центру з контролю за захворюваннями, від вогнепальної зброї сталося 336 579 самогубств (51,8 % усіх самогубств), 213 175 вбивств (67,7 % усіх вбивств) [2]. За результатами дослідження, проведеного у США, вогнепальна зброя була другою за частотою причиною смертей серед дітей (15 % всіх дитячих смертей) [3]. Ряд досліджень підтверджують підвищену небезпеку наявності цивільної вогнепальної зброї підчас домашніх конфліктів та насильства. Встановлено, що ризик жінки бути вбитою збільшується на 500 %, якщо під час побутової сварки у домі є зброя [4].

У цій країні протягом останніх десятиліть регулярно трапляються масові розстріли людей, зазвичай учнів шкіл. Це, зокрема, розстріли у школі «Колумбайн» (штат Колорадо, 1999 р., 12 вбитих); початковій школі «Сенді-Гук» (м. Н'ютаун, штат Коннектикут, 2012 р., 26 вбитих); початковій школі м. Ювалд (штат Техас, 2022 р., 20 вбитих) тощо.

2. Наявність цивільної вогнепальної зброї у громадян збільшує ймовірність її використання у разі виникнення конфлікту. Так, у 2013 р. ФБР встановило, що в ході суперечок через ревності, сварки у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння тощо від вогнепальної зброї

загинуло 1962 людей, що становить 59,9 % від загальної кількості осіб, які загинули в процесі сварок [5].

В Україні матеріали подібних досліджень нам знайти не вдалося. Натомість, було проведене нерепрезентативне експрес-вивчення повідомлень про факти кримінального застосування вогнепальної зброї, кваліфіковані як хуліганство, опублікованих на офіційних вебсайтах Головних управлінь Національної поліції в окремих областях України. Протягом березня–травня 2022 р. встановлено 54 таких повідомлення. У більшості випадків зброя застосовувалася особами у стані алкогольного сп'яніння без вагомих підстав, у 43 випадках були здійснені постріл або декілька пострілів.

3. Наявність цивільної вогнепальної зброї у громадян створює сприятливі умови для її захоплення злочинцями. У 2005–2010 рр. у США під час вчинення злочинів проти власності (крадіжок речей, квартирних крадіжок, крадіжок автомобілів тощо) було викрадено 1,4 млн одиниць вогнепальної зброї [6]. Зрозуміло, що вкрадена або захоплена цивільна вогнепальна зброя, ймовірно, використовується для вчинення нових злочинів.

4. На практиці громадянам рідко вдається використати цивільну вогнепальну зброю для самооборони. У період з 2007 р. по 2011 р. при вчиненні насильницьких злочинів у США лише 0,79 % жертв насильницьких злочинів і 0,12 % жертв посягань на власність захищалися за допомогою погрози застосування чи застосування вогнепальної зброї, що є найменш застосовуваною захисною поведінкою [7].

Загальновідомо, що здійснення таких захисних дій потребує належної спеціальної (навички поводження зі зброєю та ведення стрільби) та морально-психологічної підготовки (готовність протистояти загрозам, витримка у стресовій ситуації, відсутність страху застосування зброї). Навіть працівники правоохоронних органів, які проходять спеціальну підготовку та регулярні тренінги, далеко не завжди успішно застосовують зброю у ситуаціях припинення злочину.

5. Зростання числа випадків притягнення до кримінальної відповідальності за перевищення меж необхідної оборони осіб, які застосовують цивільну вогнепальну зброю для захисту. Застосування вогнепальної зброї для захисту часто веде до поранення або смерті нападника, тобто до тяжких наслідків. Оскільки реальний ступінь небезпечності посягання буває непросто встановити, особливо у разі конфліктної ситуації, слідчі та суди в таких випадках схильні оцінювати подію за наслідками. Відповідно, у разі спричинення тяжкої шкоди нападнику і незначної шкоди особі, яка захищалася, правоохоронці і суди можуть кваліфікувати подію як перевищення меж необхідної оборони.

Підсумовуючи викладене, можна зробити наступні висновки.

Проект Закону України «Про право на цивільну вогнепальну зброю» після суттєвого доопрацювання доцільно прийняти. В той же

час, немає причин поспішати з прийняттям зазначеного законопроекту, оскільки поширення серед населення цивільної вогнепальної зброї, як стверджується в окремих публікаціях ЗМІ, не підвищить рівень обороноздатності країни за сучасного характеру військових дій. Досвід інших країн світу не дає підстав для запровадження в країні ліберального порядку обігу цивільної вогнепальної зброї, тобто надання права придбати її широким верствам населення. В даний час таке право доцільно надати конкретним категоріям осіб, які через професійний статус, місце проживання тощо можуть більшою ймовірністю стати жертвами нападу.

Список використаних джерел

1. Постанова ВРУ «Про прийняття за основу проекту Закону України про право на цивільну вогнепальну зброю» від 23.02.2022 № 2096-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2096-20#Text>.
2. CDC, WISQARS Database, cdc.gov (accessed July 17, 2018).
3. Cunningham R. M., Walton M. A., Carter P. M. The Major Causes of Death in Children and Adolescents in the United States. *New England Journal of Medicine*, Dec. 20, 2018.
4. Mayors against Illegal Guns, «The Connection between Domestic Violence and Weak Gun Laws» ncdsv.org, Feb. 27, 2013.
5. FBI, «Expanded Homicide Data Table 11: Murder Circumstances by Weapon, 2013» fbi.gov (accessed Mar. 24, 2015).
6. Lynn Langton, «Firearms Stolen during Household Burglaries and Other Property Crimes, 2005–2010» bjs.gov, Nov. 2012.
7. Spitzer S. A., Staudenmayer K. L., Tennakoon L., Spain D. A., Weiser T. G. Costs and Financial Burden of Initial Hospitalizations for Firearm Injuries in the United States, 2006–2014. *American Journal of Public Health*, Apr. 11, 2017.

Левченко Юрій Олександрович,
завідувач кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, професор

ЗАПОБІГАННЯ ТЕРОРИСТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. У статті розглянуто напрями діяльності правоохоронних органів щодо запобігання терористичній діяльності. Запропоновано низку рекомендацій, що можуть бути ефективно використані у запобіжній діяльності.

Ключові слова: терористична діяльність, тероризм, об'єктивні детермінанти тероризму, суб'єктивні детермінанти тероризму, типологія терористів, запобігання злочинам.

Summary. The article examines the areas of activity of law enforcement agencies in the prevention of terrorist activities. A number of recommendations that can be effectively used in preventive activities are proposed.

Keywords: terrorist activity, terrorism, objective determinants of terrorism, subjective determinants of terrorism, typology of terrorists, crime prevention, criminological aspect.

Поширення тероризму загрожує людству серйозним регресом в умовах життя, і в силу нарощування технічної потужності загрожує загибеллю людської цивілізації. Тому, проблема тероризму потребує термінового і невідкладного вирішення і вимагає для свого рішення спільних зусиль всього світового співтовариства, вироблення нової системи ціннісних орієнтацій, концептуальної перебудови бачення, пояснення і розуміння світу [1, с. 6].

Аналіз наукових праць із питань дослідження терористичних актів, свідчить про підвищений інтерес наукової спільноти до вирішення цієї суспільно небезпечної проблеми. Теоретико-методологічним й практичним значенням характеризуються отримані згаданими вченими наукові результати про історичні витоки, сутність, класифікацію й детермінанти терористичних актів, а також представлені моделі запобігання й шляхи протидії цьому суспільно небезпечному явищу. Разом із цим, у зв'язку зі швидкоплинністю часу, істотними змінами в життєдіяльності суспільства й держави, варто зазначити, що певні гіпотези та твердження науковців, що представлені у дослідженнях потребують детальної перевірки [2, с. 69].

Найбільш практичним та значущим є поділ детермінант терористичної діяльності на об'єктивні та суб'єктивні. Основу детермінації тероризму, імовірно, становлять існуючі суспільні суперечності. Водночас тероризм різних часів і видів відрізняє мотивація застосування власне терористичних способів вирішення соціальних конфліктів

Специфічними об'єктивними детермінантами для сучасної ситуації в Україні стало неадекватне (спотворене) розуміння значною частиною населення південно-східних регіонів України та спотворена пропаганда з боку організаторів терористичної діяльності: а) перебігу Революції Гідності (вихід протистояння за мирні межі); б) наслідків Революції Гідності (тлумачення їх як «державного перевороту», «захоплення влади фашистами-націоналістами» тощо); в) специфічного ставлення до працівників правоохоронних органів після Революції Гідності (коридори ганьби, ніч гніву у містах західного регіону тощо). Ці детермінанти були посилені: а) прихованим, а подекуди відкритим українофобством значної частини населення цих регіонів; б) систематичним поширюванням проросійських настроїв та антиукраїнської пропаганди; в) відсутністю об'єктивної поінформованості громадян про реальну ситуацію в державі тощо. Українські науковці та політики припускають виникнення в Україні

терористичних задумів і проявів задовго до виникнення сучасної ситуації. Відтак влада не передбачила жодних напрямів щодо запобігання їм. Це, зокрема, запропоновано розглядати як одна із ключових детермінант сучасної ситуації в Україні [3, с. 448].

Серед сприятливих умов для поширення тероризму в усіх його проявах Концепція боротьби з тероризмом в Україні визначає: агресивні дії РФ щодо України; наявність на території України великої кількості найбільш уразливих об'єктів можливих терористичних посягань; зростання рівня злочинності, пов'язаної з незаконним обігом зброї, вибухових та отруйних речовин й інших засобів масового ураження; посилення інтересу міжнародної організованої злочинності до України у високоприбуткових сферах протиправної діяльності (легалізації злочинних доходів, контрабанди зброї, небезпечних матеріалів та наркотиків, біологічних та хімічних відходів, ядерних матеріалів; нелегальної міграції); внутрішні міграційні процеси, у т.ч. спричинені збройною агресією РФ проти України, а також загострення міграційної кризи у світі [4, с. 88].

Для організованої терористичної злочинності характерна наявність об'єднання осіб для вчинення саме терористичних злочинів, стійкість групи (організації), налагоджена система зв'язків учасників терористичних формувань, розподіл між ними ролей тощо. Їхня головна відмінність від організованих злочинних груп і організацій – це те, чому підпорядкована і на що спрямована здійснювана ними злочинна діяльність. Так, за вчинення злочинної діяльності організованими групами та організаціями, – це придбання, нагромадження, збільшення кримінальних доходів, установлення контролю над владними структурами з використанням значного, нажитого злочинним шляхом, капіталу, налагодження і розвиток корумпованих зв'язків. Терористичні ж формування мають такі головні цілі, як вказані в ст. 258 КК України, – пов'язані з впливом на прийняття рішень органами державної влади, юридичними особами, провокації збройного конфлікту, погіршення міжнародних відносин тощо

Терористична діяльність на території України носить груповий характер, передбачає використання вибухових пристроїв, зброї, запалювальних сумішей і в основному триває до одного року (70 %). За результатами експертного опитування працівників СБУ встановлено, що створенням терористичних груп або терористичних організацій на території України займаються військові формування і силові відомства РФ (62,3 %), міжнародні терористичні організації (17,4 %), незаконні збройні формування «ДНР» та «ЛНР» (14,6 %), стійкі злочинні об'єднання (5,8 %) [5, с. 43].

Слід також мати на увазі, що терористична група або організація можуть бути власне терористичними або змішаними (терористичними і загальнокримінальними). Інакше кажучи, у другому випадку терористична група (організація) може бути спрямована на вчинення не

тільки терористичних, але й інших злочинів, спрямованих проти особистості, власності тощо. Якщо ж спочатку група (організація) створюється для вчинення злочинів терористичної спрямованості (з метою здійснення терористичної діяльності) або вибирає собі цю мету як основну на пізніших етапах свого існування, вона є винятково терористичною.

Серед джерел фінансування терористичної діяльності в Україні, варто віднести: кошти держави-агресора (50,6 %), кошти від незаконного бізнесу в Україні (21,7 %), кошти від окремих політичних сил (20,5 %), таємні фонди міжнародних терористичних організацій (7,2 %). Висловлюється думка про гібридний характер терористичної діяльності, що полягає в комбінуванні цілеспрямованих насильницьких, технологічних, диверсійних та інформаційних протиправних дій на території України, проти громадян України за її межами, в інформаційному просторі України та в українському сегменті мережі Інтернет, у терористичних цілях. Зроблено висновок, що в нинішніх умовах посилюється загроза вчинення терористичних актів у місцях масового перебування людей, знищення та пошкодження об'єктів критичної інфраструктури, вчинення кіберзлочинів у терористичних цілях, захоплення заручників з цією метою [5, с. 44].

За соціально-демографічною характеристикою найбільшу питому вагу у складі контингенту терористів становлять чоловіки віком 30–45 років без певного роду занять і стабільних джерел доходів, що в основному проживають на тимчасово окупованій території України. Домінуючими морально-психологічними ознаками злочинців є екстремістські погляди, вороже сприйняття людей із проукраїнською позицією, готовність до тяжких форм насильства і байдуже ставлення до загибелі випадкових жертв. Найвищою кримінальною активністю вирізняються учасники стійких злочинних об'єднань, незаконних військових та збройних формувань, працівники силових відомств РФ [5, с. 45].

Крім того, помітну роль у вчиненні терористичних злочинів відіграють колишні працівники силових структур і професійні військові. За даними експертного опитування працівників СБУ, участь у терористичній діяльності на території України беруть професійні військові (34,8 %), кримінальні елементи (30,4 %), місцеві жителі, які входять до складу незаконних збройних формувань (30,4 %), а також інші особи (представники спецслужб та їх агенти). Для злочинної поведінки терористів характерні чітке слідування інструкціям кураторів, конспірація, планування, розвідка, підготовка до вчинення терористичних актів, супровід і прикриття під виконання злочинного наміру, використання вибухових пристроїв, зброї, запалювальних сумішей.

Успішне запобігання будь-яким злочинам, зокрема, передбачених статтями 258–258-5 КК України можлива лише на основі глибокого та повного знання складів цих злочинів, аналізу їх ознак та елементів,

причин та умов їх вчинення, тощо, у контексті сучасних тенденцій терористичної загрози для України.

Проаналізувавши антитерористичне законодавство, систему міжнародних інституцій і їх повноваження, програмні документи, а також кращі практики протидії тероризму у США, Великій Британії, Ізраїлі, ФРН та інших країнах пропонуємо головні напрями протидії терористичній діяльності на міждержавному і регіональному рівнях, зокрема, це: розвиток антитерористичної політики ЄС; упровадження положень Конвенцій ООН і РЄ у законодавство і практику різних країн; створення Антитерористичного реєстру ЄС; удосконалення міграційної політики і прикордонного контролю; надання додаткових повноважень правоохоронним органам та спеціальним службам; постійне оновлення інформаційно-розшукових систем; використання новітніх інформаційних технологій для моніторингу кіберпростору, підозрілих фінансових операцій, людинопотоку, транспортного трафіку; посилення покарання за терористичні злочини; удосконалення механізму міжнародної взаємодії та обміну інформацією у сфері боротьби з тероризмом та ін.

Крім того, наразі перспективними заходами запобігання тероризму повинні стати заходи, що витікають із напрямів реалізації Концепції боротьби з тероризмом в Україні: з'ясування та моніторинг причин та умов тероризму, вжиття заходів з їх нейтралізації та мінімізації негативного впливу; удосконалення існуючих, розроблення та впровадження нових методів боротьби з тероризмом; підвищення ефективності антитерористичної безпеки та захисту найбільш уразливих потенційних об'єктів терористичних посягань, насамперед об'єктів критичної інфраструктури, забезпечення швидкого відновлення штатного режиму їх функціонування у випадку вчинення терактів щодо них; своєчасне добування та системний аналіз інформації про загрози і наміри організацій, груп або осіб щодо вчинення актів тероризму, джерела фінансування терористичної діяльності; реалізацію заходів із викриття діяльності організацій, груп або осіб щодо підготовки або вчинення тероризму, притягнення винних до передбаченої законом відповідальності; впровадження механізму відшкодування збитків та іншої шкоди, завданої актами тероризму.

Важливо також ефективно впливати на такі стратегічні напрями розвитку державної антитерористичної політики: перемога України у війні, звільнення тимчасово окупованих територій, відновлення територіальної цілісності і державного суверенітету України; розбудова системи Національної стійкості держави і суспільства до терористичних та інших видів загроз; реформування сектору безпеки та оборони; становлення і розвиток стратегічних комунікацій сектору безпеки і оборони; розроблення загальнодержавної стратегії і тактики протидії терористичній діяльності, прийняття державної цільової програми боротьби з тероризмом; удосконалення законодавства у сфері боротьби з тероризмом; створення

системи захисту об'єктів можливих терористичних посягань; формування культури безпечної поведінки фізичних і юридичних осіб та нетерпимого ставлення до ідеології екстремізму і тероризму; протидія фінансуванню тероризму; залучення громадянського суспільства до боротьби з тероризмом; міжнародна співпраця у сфері боротьби з тероризмом та інтеграція України до глобального безпекового простору; здійснення демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і суб'єктами боротьби з тероризмом.

Сучасні дослідження наявних підходів до боротьби з російським міжнародним тероризмом і збройною агресією, що здійснюється Росією проти України та інших суверенних держав світу переконують, що такі діяння РФ є насильницькими та особливо небезпечними, пов'язаними з масовими вбивствами, захопленнями та викраденнями невинних людей, руйнуваннями чисельних населених пунктів, важливих народногосподарських об'єктів, систем життєзабезпечення, комунікацій, застосуванням зброї масового ураження. Україною та міжнародним співтовариством належить розцінити як міжнародний тероризм вжити ефективніших заходів відповідно до національного законодавства та Глобальної контртерористичної стратегії Організації Об'єднаних Націй (UN Global Counter Terrorism Strategy), яка визначає загально стратегічні підходи до боротьби з тероризмом у світовому масштабі [6, с. 51].

Таким чином, виявлення і припинення терористичної діяльності охоплює комплекс оперативно-розшукових, розвідувальних, контррозвідувальних, режимних, фінансових та інших спеціальних заходів із викриття і припинення запланованих терористичних злочинів, встановлення кола учасників терористичної діяльності та їх кримінального переслідування, мінімізації наслідків вчинення терористичних актів [5, с. 45].

Політика більшості країн світу виходить із необхідності створення комплексної системи протидії тероризму з боку світової спільноти, що включає: удосконалення нормативно-правової бази з питань боротьби з тероризмом; посилення взаємодії правоохоронних органів, надання допомоги та сприяння в боротьбі з тероризмом; налагодження співпраці оперативних та розвідувальних органів; максимальний тиск на країни, які підтримують тероризм, використовуючи комплексні засоби протидії, в тому числі й військові; відмова в задоволенні вимог терористів; активізація діяльності силових структур та інші заходи. Комплексний підхід до проблем протидії тероризму є одним з визначальних факторів успішного протистояння терористичній загрозі [7, с. 69].

Список використаних джерел

1. Белянська В.В. Протидія терористичній діяльності: кримінально-правові, кримінологічні та криміналістичні аспекти: монографія – Київ.: Видавничий дім «АртЕк»: 2016. 450 с.

2. Стукаліна О.В. Історіографія становлення та розвитку проблеми досліджень терористичного акту в великих містах. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. № 55. 2022. doi: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2022.55.15>.

3. Канцір В., Серкевич І. Детермінанти виникнення та діяльності організованих терористичних об'єднань. 2017. doi: <https://doi.org/https://doi.org/10.23939/law2017.861.447>.

4. Мельник, Д. С. (2022). Економічний тероризм: поняття, детермінанти, перспективні заходи протидії. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, 1(97), 88–100. doi <https://doi.org/10.33766/2524-0323.97.88-100>.

5. Мокляк В.В. Детермінуючий комплекс терористичної діяльності в Україні. Право та суспільство. 2020. doi: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.4.35>.

6. Саганюк Ф. Тероризм та інші протиправні дії у російській гібридній війні. Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень НУОУ імені Івана Черняхівського. 2021. С. 51–56. doi: <https://doi.org/10.33099/2304-2745/2021-2-72/51-56>.

7. Білан І.А. Протидія тероризму: досвід ЄС. Інформація і право 2(37)/2021. 2021. doi: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2021.2\(37\).238338](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2021.2(37).238338).

Макаренко Наталія Костянтинівна,
професор кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

ЗАПОБІГАННЯ ПРОФЕСІЙНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ: СПЕЦІАЛЬНО-КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАХОДИ

Здійснення запобігання професійній злочинності створює необхідну базу для реалізації комплексу спеціально-кримінологічних заходів, які безпосередньо спрямовані на нейтралізацію криміногенних факторів цього виду злочинності.

Заходи спеціально-кримінологічного запобігання прямо та безпосередньо впливають на злочинність. Вони можуть бути адресовані всьому населенню або окремій соціальній групі. Наприклад, прийняття КК або нових кримінально-правових норм є спеціальним заходом, що спрямований на запобігання саме злочинності.

Отже, під спеціальними заходами запобігання професійній злочинності слід розуміти такі, що спеціально спрямовані на усунення криміногенних факторів, у тому числі пов'язані з впливом на осіб, які вчинили або замишляють вчинення злочинів та вживаються

спеціальними суб'єктами на підставі професійних знань, з використанням спеціальних сил та засобів.

Такі заходи можуть бути розроблені й реалізовані тільки на підставі глибоких знань про всі причини і умови, які сприяють вчиненню професійних злочинів, за наявності чітких критеріїв визначення ефективності прийнятих спеціальних заходів.

Спеціально-кримінологічне запобігання злочинності, на відміну від загальносоціального, є цілеспрямованим комплексом заходів, змістом яких є різноманітна робота державних органів, громадських організацій, соціальних груп і громадян, спрямована на усунення причин та умов, що породжують і сприяють злочинності (у тому числі й професійній), а також недопущення вчинення злочинів на різних стадіях злочинної поведінки [1].

Спеціальне запобігання реалізується за допомогою діяльності спеціальних суб'єктів, головним чином, правоохоронних органів. Це зумовлено необхідністю мати певну компетенцію для запобігання та припинення злочинів.

Спеціально-кримінологічне запобігання професійній злочинності не лише доповнює та конкретизує загальносоціальне запобігання, а й одночасно виступає фактором підвищення його ефективності [2].

Спеціально-кримінологічні заходи розробляються та здійснюються щодо різних видів злочинності і типів злочинної поведінки, окремих сфер суспільного життя, різних соціальних груп, галузей господарства, оскільки вони характеризуються специфікою процесів детермінації [3].

Відповідно до покладених завдань, важливу роль у запобіганні професійній злочинності відіграють територіальні органи Національної поліції України. Вони виявляють осіб, схильних до вчинення злочинів; ставлять їх на профілактичний облік; проводять профілактичні бесіди та інші заходи щодо недопущення вчинення злочинів; припиняють злочини за допомогою оперативно-розшукових засобів; притягують до кримінальної відповідальності осіб, які вчинили злочини та були затримані на стадії готування або замаху на злочин; проводять профілактику кримінального професіоналізму та рецидивізму.

Особливістю роботи підрозділів поліції є те, що вони мають широкі повноваження й у запобіганні кримінальному професіоналізму. Поряд із гласними способами та заходами виховного впливу вони застосовують цілу низку організаційно-управлінських та негласних оперативно-розшукових заходів [4].

Підрозділи поліції, залежно від оперативної обстановки, сезонних коливань злочинності, проводять низку заходів, які спеціально спрямовані на зниження рівня злочинності. Крім вищезазначених заходів, органи поліції систематично вживають комплексних заходів – цільові операції «Мігрант», «Зброя», «Побут», «Нагляд», «Нічне місто», «Літо», «Вокзал» тощо.

На основі цих операцій здійснюються заздалегідь сплановані оперативно-профілактичні заходи, що реалізуються як на загальнодержавному, так і на регіональному й місцевому рівнях. Вони, як правило, проводяться значними силами із залученням різних підрозділів поліції, а також у взаємодії з іншими центральними та місцевими органами виконавчої влади.

Головним завданням таких операцій є виявлення та затримання осіб-рецидивістів, які проживають або прибули в регіон для вчинення злочинів. Ці заходи також сприяють перекриттю каналів ввезення зброї, фальсифікованої, неякісної та контрафактної продукції, наркотичних засобів та прекурсорів (як правило, такі заходи досягають більшого ефекту, коли проводяться у взаємодії із працівниками Міністерства охорони здоров'я, підрозділів митної служби, СБУ).

Важливим напрямом удосконалення процесу запобігання професійній злочинності слід назвати взаємодію територіальних підрозділів поліції з іншими службами під час виявлення та припинення професійних злочинів шляхом організації спільної розробки, сумісного планування та проведення комплексних заходів профілактичного й оперативного характеру; використання можливостей різних служб щодо роботи з особами, від яких із високим ступенем ймовірності можна очікувати вчинення повторних злочинів здійснення обміну інформацією щодо злочинності між усіма правоохоронними органами (СБУ, прокуратура, суд, прикордонна та міграційна служба тощо) стосовно вчинених злочинів, а також осіб, які систематично займаються такою діяльністю на території різних регіонів.

Для того, щоб досягти значної ефективності в запобіганні професійній злочинності, робота правоохоронних органів має ґрунтуватися насамперед на комплексному застосуванні всіх сил і засобів, спрямованих на усунення причин та умов не лише професійної, а й первинної злочинності як обов'язкової умови її існування. Правоохоронні органи також мають формувати в населення установки на невідповідність учинення злочинів.

Це досягається завдяки суцільній реалізації принципу невідворотності кримінального покарання і притягнення всіх винних до відповідальності за вчинення злочинів. На досягнення цієї мети спрямовується діяльність із підвищення рівня розкриття вчинених злочинів, покращення якості розслідування кримінальних проваджень, призначення справедливого покарання, забезпечення належних умов його виконання.

Хоча викриття злочинця і його подальше покарання являє собою каральну діяльність, а не превентивну, проте зниження рівня латентності запускає в дію принцип невідворотності відповідальності [5].

Важливий ефект у запобіганні професійній злочинності міститься у профілактичному контролі за особами, які після звільнення

потребують адміністративного нагляду. Як окремий запобіжний захід, з урахуванням історичного досвіду, можна виділити необхідність створення і використання єдиної спеціальної бази даних про професійних злочинців. Така база має бути автоматизованою, містити фотографії, анкетні дані, розгорнуту інформацію про вчинені правопорушення, а також про родинні, дружні і кримінальні зв'язки, поведінку під час відбування покарання, способи вчинення ними злочинів, а також будь-яку іншу інформацію, що представляє інтерес для правоохоронних органів [6].

Для того, щоб заходи запобігання професійній злочинності були найбільш ефективними, важливо мати у своєму розпорядженні статистичні дані про поточний стан і динаміку злочинності (у тому числі й професійну); про територію і об'єкти, на яких професійні злочинці вчиняють найбільшу кількість злочинів; про соціальні, економічні та інші фактори, що впливають на стан того чи іншого виду злочинності. Вирішення цих завдань можливе за допомогою застосування апробованих методів кримінологічних досліджень, зокрема:

статистичний аналіз поточної рецидивної злочинності порівняно із аналогічним періодом минулого року (ще більш достовірні результати динаміки і подальших тенденцій рецидивної злочинності можуть бути отримані, якщо порівнювати її рівень за 3, 5, 10 років, що минули);

моніторинг громадської думки;

узагальнення інформації, що міститься в матеріалах кримінальних справ, про обставини, які сприяли вчиненню рецидивістами і професійними злочинцями злочинів;

внесення в систему обліку та звітності правоохоронних органів самостійного розділу про професійну злочинність;

створення банків даних криміналітету, електронне стеження за професійними злочинцями в усіх органах кримінальної юстиції для аналізу криміногенних ситуацій, що складаються в середовищі професійних злочинців.

Список використаних джерел

1. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, О. Г. Кальман, О. В. Лисодед; за ред. І. М. Даньшина. Харків: Право, 2003. 352 с. С. 96.

2. Чекмарьова І. М. Запобігання злочинності у прикордонних регіонах Півдня України: дис. канд. юрид. наук. Одеса, 2017. 307 с.

3. Сахаров А. Б. Социальная система предупреждения преступлений. Сов. гос. и право. 1972. № 11. С. 70–77. С. 70.

4. Иванов Ю. Ф., Джужа О. М. Кримінологія: навч. посіб. Київ: ПАЛИВОДА А. В., 2006. 264 с. С. 181.

5. Тэсс Л. В. Воры: «в законе» и прочне: монография. Рига, 1993. 465 с. С. 102.

6. Кошко А. Ф. Очерки уголовного мира царской России: Т. 1. М.: Директ-Медиа, 2014. 183 с.

Медицький Ігор Богданович,

професор кафедри політики у сфері боротьби зі злочинністю та кримінального права
Навчально-наукового юридичного інституту
Прикарпатського національного університету
ім. В. Стефаника, доктор юридичних наук,
доцент

ВТРАТИ ЗЕМЕЛЬНОГО ТА ЛІСОВОГО ФОНДІВ УКРАЇНИ ВІД ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. У статті наголошується на складності завдання визначення обсягу наслідків збройної агресії проти України, з огляду на триваючий характер отримуваних даних, розпорошеність чи відсутність дієвих методик обрахунку, інші чинники об'єктивно-суб'єктивного спрямування. Деталізовано еколого-природоохоронні наслідки збройної агресії та розкрито зміст втрат земельного та лісового фондів держави.

Ключові слова: збройна агресія, міжнародні злочини, втрати, навколишнє природне середовище.

Summary. The article emphasizes the complexity of the task of determining the scope of the consequences of armed aggression against Ukraine, given the ongoing nature of the data obtained, the dispersion or lack of effective methods of calculation, and other factors of objective and subjective direction. The ecological and environmental consequences of armed aggression are detailed and the content of losses of land and forest funds of the state is revealed.

Keywords: armed aggression, international crimes, losses, environment.

Окреслені постановою КМ України від 20.03.2022 р. № 326 напрями визначення шкоди та збитків Україні унаслідок збройної агресії РФ умовно можна згрупувати до таких: гуманітарний (людські втрати: смерть або каліцтво цивільних осіб; витрати, пов'язані з призначенням різних видів державної соціальної допомоги та наданням соціальних послуг); економічний (непрямі економічні втрати, пов'язані зі зменшенням чисельності населення та відповідних економічних показників країни; втрати підприємств усіх форм власності; втрати житлового фонду, об'єктів благоустрою, громадських будівель (об'єктів освіти, спорту, соціального захисту, охорони здоров'я, культури, адміністративних будівель); військовий (людські та матеріальні військові втрати і витрати, пов'язані з бойовими діями); правоохоронний (людські та матеріальні втрати і витрати органів

кримінальної юстиції, пов'язані із забезпеченням публічної безпеки і порядку, протидією злочинності, забезпеченням безпеки дорожнього руху); природоохоронний (втрати земельного фонду; лісових насаджень; надр; збитки для територій і об'єктів природно-заповідного фонду); культурно-релігійний (втрати об'єктів культурної спадщини; руйнування та пошкодження релігійних споруд та культових будинків) [3].

Через російську збройну агресію екологічна ситуація у державі постійно погіршується унаслідок руйнування об'єктів критичної інфраструктури, екологічно небезпечних підприємств, загалом – активізації природних і техногенних загроз. У різних регіонах України загострюються проблеми поводження з відходами, небезпечними хімічними речовинами та об'єктами, погіршення стану водних ресурсів та водопостачання, забруднення ґрунтів, порушення ландшафтів, природоохоронних об'єктів та територій.

Зі слів міністра захисту довкілля та природних ресурсів України Руслана Стрільця, за півроку повномасштабного вторгнення в Україну сума збитків екології від російської агресії склала близько 1 трільйона гривень, шкода від забруднення повітря сягає 923 мільярдів гривень, шкода ґрунтам та землям – 138 мільярдів гривень. Міністерство екології зафіксувало понад 2 тисячі випадків знищення живої природи. По Україні випущено понад 3,5 тисяч ракет, а це викиди в атмосферне повітря та забруднення землі. Під час всіх вибухів, які були на території нашої держави, у повітря вилетіло понад 46 мільйонів тонн забруднюючих речовин [4].

KSE Institute (аналітичним центром при Київській школі економіки) спільно з Міністерством розвитку громад і територій, Міністерством реінтеграції тимчасово окупованих територій підготовлено звіт про втрати, завдані війною інфраструктурі України, утому числі й безпосередньо пов'язані із екологією: шкода природно-заповідному фонду та іншим природоохоронним територіям; викиди небезпечних речовин у атмосферу; шкода земельним ресурсам; пошкодження та втрати лісових масивів; шкода водним ресурсам; шкода безпосередньо унаслідок бойових дій; шкода внаслідок атак на інфраструктурні та промислові об'єкти. Прямі збитки для земельного фонду держави полягають у знищенні та пошкодженні земель різних категорій унаслідок мінного забруднення та розмінування; забруднення від горіння і розливів нафтопродуктів; викидів у атмосферу речовин, осідаючих згодом на землю; від воєнних відходів, інших небезпечних речовинами унаслідок бойових дій, а також потреб у заходах із рекультиватії земель та ліквідації (дезактивації) забруднень і очищення земель. Площі забруднених та порушених земель наразі не визначені, також не відомі обсяги небезпечних речовин, якими забруднено ґрунти та землі. Зафіксовано розливи щонайменше 5 589 тонн нафтопродуктів у ґрунти (згідно з «ЕкоЗагроза»), але такий облік вдається здійснювати

лише щодо сховищ нафтопродуктів, тоді як знищена військова техніка, а також цивільний транспорт, який постраждав від мін та обстрілів, також є джерелами значного забруднення земель нафтопродуктами [2, с. 49].

Протягом 8 місяців повномасштабного вторгнення забруднено небезпечними речовинами 182 880 м² ґрунтів, 2 365 129 м² земель засмічено залишками знищених об'єктів та боєприпасів, оскільки розриви вибухонебезпечних предметів призводять до забруднення ґрунтів важкими металами – свинцем, стронцієм, титаном, кадмієм, нікелем. Це робить ґрунт у деяких випадках навіть непридатним для подальшого сільськогосподарського використання [1].

За даними Державної служби з надзвичайних ситуацій, з 24 лютого до 2 листопада 2022 р. на території України знешкоджено 267 582 вибухонебезпечних предметів, у тому числі 2 149 авіаційних бомб. Обстежено територію площею 74 644 га [1]. Розмінування потреби територія площею близько 270 тисяч квадратних кілометрів (включно з окупованими територіями). Повне розмінування забруднених вибухонебезпечними предметами територій триватиме 5-10 років. Крім того, наразі немає цілісної оцінки щодо потреб у розмінуванні, окрім обрахунків для агросектору (0,5 млрд. дол. США) та туристичної сфери (0,2 млрд. дол. США). Водночас за оцінками Світового Банку, для розмінування усіх територій в Україні (включно з лісами, водними шляхами) необхідно 70 млрд. дол. США [2, с. 47].

Втрати лісових масивів отримали прояв у знищеному та пошкодженому деревостані і запасі деревини, інших компонентів лісових екосистем внаслідок пожеж, вибухів та ін., а внаслідок окупації та мінування – втраті доступу до здійснення заготівлі деревини, лісовідновлення, інших лісогосподарських заходів, побічних лісокористувань. Пошкодження лісу викликає повну або часткову втрату його корисних властивостей – поглинання парникових газів з атмосфери, очищення повітря, захисту від ерозії та зсувів земель, очищення і поповнення води, забезпечення життя і розмноження мисливських та інших тварин. Загалом, майже 3 мільйони гектарів лісу в Україні були охоплені війною від початку повномасштабного вторгнення російської армії, це майже територія Бельгії. Станом на під початок листопада 2022 року під окупацією та бойовими діями знаходилося близько 450 тис. га лісів. Пожежами знищено понад 13 тис. га лісів. Орієнтовна шкода, завдана лісогосподарським підприємствам, становить 19,4 млрд. грн [1].

Список використаних джерел

1. Дайджест ключових наслідків російської агресії для українського довкілля за 27 жовтня – 2 листопада 2022 року. URL: <https://mepr.gov.ua/news/40263.html>.

2. Звіт про прямі збитки інфраструктури, непрямі втрати економіки від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти

України, та попередня оцінка потреб України у фінансуванні відновлення. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/07/NRC_CLEAN_Final_Jul1_Losses-and-Needs-Report.pdf.

3. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації: постанова КМ України від 20.03.2022 р. № 326. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text>.

4. Сума збитків екології від російської агресії близько одного трильйона гривень. URL: <https://mediacenter.org.ua/uk/suma-zbitkiv-ekologiyi-vid-rosijskoyi-agresiyi-blizko-odnogo-trilijona-griven-ministerstvo-dovkillya/>.

Микитчик Андрій Васильович,
старший слідчий в особливо важливих
справах Головного слідчого управління
Національної поліції України, кандидат
юридичних наук, доцент

СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ НЕЗАКОННОГО ВИКОРИСТАННЯ З МЕТОЮ ОТРИМАННЯ ПРИБУТКУ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ, БЛАГОДІЙНИХ ПОЖЕРТВ АБО БЕЗОПЛАТНОЇ ДОПОМОГИ

Анотація досліджено кримінологічні аспекти сучасного стану та тенденцій кримінальних правопорушень які пов'язані з незаконним використанням з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги. А також, визначено перспективні напрямки які спрямовані на запобігання вчиненню вказаних кримінальних правопорушень.

Ключові слова: злочинність, гуманітарна допомога, причини та умови, заходи запобігання, досудове розслідування.

Summary criminological aspects of the current state and trends of criminal offenses related to the illegal use for profit of humanitarian aid, charitable donations or free aid are investigated. Also, promising directions aimed at preventing the commission of the specified criminal offenses have been determined.

Keywords: crime, humanitarian aid, causes and conditions, preventive measures, pretrial investigation.

Актуальність дослідження обумовлена тим що з початком широкомасштабної агресії російської федерації в Україні постала нагальна проблема забезпечення гуманітарною допомогою військових та цивільного населення, про те поряд з цим трапляються непоодинокі випадки протиправного використання вказаної допомоги.

Правові, організаційні, соціальні засади отримання, надання, оформлення, розподілу і контролю за цільовим використанням

гуманітарної допомоги, а також загальні засади благодійної діяльності в нашій державі регулюються Законами України «Про гуманітарну допомогу» та «Про благодійну діяльність та благодійні організації».

Зокрема Законом України № 2118-IX від 03.03.2022 «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану» статтю 15 «Прикінцеві положення» Закону України «Про гуманітарну допомогу» доповнено частиною сьомою, якою значно спрощено процедуру визнання товарів (робіт, послуг) гуманітарною допомогою та розширено повноваження Кабінету Міністрів України у цій сфері.

Після внесення указаних вище змін зросла кількість випадків незаконного використання товарів гуманітарної допомоги з метою отримання прибутку, у зв'язку з чим Законом України № 2155-IX від 24.03.2022 Кримінальний кодекс України доповнено статтею 201-2, якою встановлено кримінальну відповідальність за незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги.

Відповідно до ч. 5 ст. 12 КК України кримінальне правопорушення, передбачене ч. 3 ст. 201-2 КК України відноситься до категорії тяжких злочинів.

Однією з кваліфікуючих ознак складу указанного злочину є вчинення діяння в умовах воєнного стану, таким чином на сьогодні усі дії щодо продажу товарів (предметів) гуманітарної допомоги або використання благодійних пожертв, безоплатної допомоги або укладання інших правочинів щодо розпорядження таким майном, з метою отримання прибутку, вчинені у значному, великому чи особливо великому розмірі які необхідно кваліфікувати за ч. 3 ст. 201-2 КК України.

Варто зауважити, що станом на 03.04.2022, відповідно до частини другої примітки указаної статті, а також пункту 5 підрозділу 1 розділу XX, підпункту 169.1.1 пункту 169.1 статті 169 розділу IV Податкового Кодексу та ст. 7 Закону України «Про Державний бюджет України на 2022 рік» кримінальна відповідальність за вчинення злочину, передбаченого ст. 201-2 КК України настає у разі, якщо його предметом є гуманітарна допомога, благодійні пожертви або безоплатна допомога на суму понад 434 175 гривень,

З моменту внесення зазначених вище змін до КК України слідчими підрозділами Національної поліції України розпочато досудове розслідування у 365 кримінальних провадженнях за ознаками кримінальних правопорушень, передбачених ст. 201-2 КК України.

Найбільше кримінальних проваджень указаної категорії розпочато слідчими підрозділами ГУНП у м. Києві – 48, Львівської – 36, Харківської – 18 та Дніпропетровської – 17 областей.

В учиненні 38 кримінальних правопорушень 57 особам вже повідомлено про підозру, з яких найбільше слідчими підрозділами

ГУНП у Львівській області – у 7 кримінальних провадженнях 12 особам повідомлено про підозру, Дніпропетровській області – у 4 кримінальних провадженнях 8 особам повідомлено про підозру та м. Києва – у 4 кримінальних провадженнях 4 особам повідомлено про підозру. При цьому, 24 осіб затримано у порядку ст. 208 КПК України та 14 особам обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою.

Переважає більшість кримінальних проваджень (27), в яких особам повідомлено про підозру, розпочата на підставі матеріалів СБУ, крім того у 7 таких провадженнях оперативний супровід здійснюється спільно підрозділами СБУ та Національної поліції України.

Найчастіше предметом злочинного посягання у кримінальних провадженнях указаної категорії виступають соціально значущі товари (продукти харчування, одяг тощо), благодійні грошові пожертви, військова амуніція та транспортні засоби.

Закінчено досудове розслідування у 30 кримінальних провадженнях, з яких 8 (7 з обвинувальним актом, 1 з угодою про визнання винуватості) направлено до суду слідчими підрозділами Одеської (2), Волинської, Дніпропетровської, Рівненської, Тернопільської, Чернівецької областей та м. Києва (по одному), та 22 закрито на підставі ст. 284 КПК України.

Разом з цим виявлено і випадки неефективного здійснення досудового розслідування в кримінальних провадженнях, розпочатих за фактами вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 201-2 КК України.

Слід зауважити, що санкцією частини 2 та 3 ст. 201-2 КК України передбачено додаткове покарання у виді конфіскації майна, що надає змогу при постановленні судового рішення примусово безоплатно вилучити у власність держави всього або частини майна, яке є власності засудженого та, водночас, покладає обов'язок на органи досудового розслідування щодо встановлення такого майна та накладення на нього арешту.

Не зважаючи на це, в окремих кримінальних провадженнях слідчими підрозділами допущено порушення вимог статті 170 КПК України щодо вжиття необхідних заходів з метою виявлення та розшуку майна, на яке може бути накладено арешт у кримінальному провадженні.

Варто звернути увагу на якість оперативного супроводу в кримінальних провадженнях. Так, понад 70 % кримінальних проваджень, в яких особам повідомлено про підозру, розпочато на підставі матеріалів СБУ, які також здійснюють оперативний супровід в них, при цьому відсоток кримінальних проваджень, розпочатих на підставі матеріалів оперативних підрозділів Національної поліції України вкрай малий. Вказане свідчить, про відсутність належної взаємодії між слідчими та оперативними підрозділами Національної поліції України щодо виявлення, розкриття та розслідування вказаних злочинів.

З огляду на вказане, необхідно з використанням форм та методів взаємодії, передбачених Інструкцією з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затвердженою наказом МВС України від 07.07.2015 № 575, активізувати роботу на вказаному напрямку.

Враховуючи вищевикладене, необхідно проаналізувати причини низької ефективності здійснення досудового розслідування, організувати взаємодію між слідчими та оперативними підрозділами щодо запобігання, виявлення та розслідування указаних кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел

1. Колб О. Г. Про деякі кримінально-правові заходи запобігання розкраданням майна, отриманого волонтерськими організаціями України. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 4. С. 317–319.

Миронюк Тетяна Василівна,

доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права

Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ДИСКРИМІНАЦІЯ У СФЕРІ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Анотація. Стаття присвячена актуальній темі – дискримінації у сфері трудових відносин. У ході дослідження здійснено аналіз окремих її проявів, а саме вікової та гендерної дискримінації. З огляду на поширеність дискримінації за віковою ознакою, у роботі міститься дослідження ейджизму у двох його проявах (стосовно молоді й осіб похилого віку). Запропоновано як загальні так і спеціальні заходи, спрямовані на запобігання окремих видів дискримінації.

Ключові слова: працевлаштування, дискримінація, ейджизм, трудові відносини, ринок праці, молодь, особи старшого віку, сексизм.

Summary. The article is devoted to the current topic – discrimination in the field of labor relations. In the course of the study, an analysis of its individual manifestations, namely age and gender discrimination, was carried out. Given the prevalence of discrimination based on age, the work contains a study of ageism in its two manifestations (regarding young people and the elderly). Both general and special measures aimed at preventing certain types of discrimination are proposed.

Keywords: employment, discrimination, ageism, labor relations, labor market, youth, older persons, sexism.

Проблема дискримінації є досить актуальною як для України, так і для більшості країн світу та являє собою особливий науковий та практичний інтерес. Особливо широко це явище подано на ринку праці, що викликає безліч суперечностей у суспільстві, бо трудові відносини це найбільш важливі відносини в житті кожної людини, так як практично кожна людина є або роботодавцем або робітником.

Ейджизм залишається однією з найменш досліджених проблем дискримінації на ринку праці. Ейджизм – це упереджене ставлення до людей, засноване на їхньому віці. Очевидним є факт, що дискримінація за віком охоплює велику кількість населення і особливо гостро торкається проблем саме у трудових відносинах [1].

Традиційно цей термін вживається по відношенню до людей зрілого віку, однак у трудовій сфері існує декілька проявів ейджизму: це дискримінація при прийомі на роботу та у можливостях кар'єрного просування, а також встановленні заробітної платні з одного боку молоді, а з іншого – літніх людей передпенсійного та пенсійного віку.

Згідно з загальнонаціональним соціопитуванням, в Україні 39,7 % громадян зазнавали ейджизму, серед яких 33 % – особи від 18 до 29 років, 39,3 % – віком від 30 до 54 років і найбільше – 45,9 % – віком понад 55 років. Кожен третій українець вважає працевлаштування і трудові відносини тією сферою, де дискримінація відчувається найбільше. Сьогодні рівень безробіття в Україні становить 1,6 млн чоловік. Близько третини шукачів роботи складають особи віком від 40 до 59 років [2].

Отже, коли говоримо про ейджизм, то можна виділити дві найбільш вразливі до нього групи населення: молоді фахівці, які закінчили університет та не можуть знайти роботу, а також — літні люди, яких ніхто не хоче брати на роботу. Проте проблема часто не визнається, ейджизм не викликає заперечень, а також має далекосяжні наслідки для світової економіки та суспільства [3].

Частими є випадки, коли працедавці сприймають літніх працівників як менш продуктивних, креативних та нездатних до навчання. При цьому дискримінація за віковою ознакою зберігається навіть у тих випадках, коли літні працівники не мають проблем зі здоров'ям і не є менш освіченими, кваліфікованими або продуктивними у порівнянні з молодими [2].

Інша проблема – дискримінація молоді. Найвищий рівень безробіття в Україні притаманний віковій групі 15–24 років [4].

Чому виникає ейджизм на ринку праці серед молоді? Основною причиною можна вважати переконання про необхідність досвіду роботи на посаді, на яку претендує молодий працівник. Роботодавці не хочуть навчати молодих працівників своїм коштом, а тому прагнуть приймати на роботу вже досвідчених осіб. Крім цього, такий вид ейджизму може проявлятися не лише під час прийому на роботу, а у процесі безпосереднього виконання трудових функцій співробітником. Ідеться про ситуації, коли значущість молодого працівника через вік применшується його колегами. Трудові функції та повноваження

звужуються, а працівник зазнає морального тиску [5]. Також дискримінаційною вважається ситуація, коли молоді люди отримують меншу заробітну платню у межах постанов виплат за вислугу.

Крім цього, проблеми вікової дискримінації дуже щільно переплітаються з іншими її проявами, зокрема, з сексизмом, тобто гендерною дискримінацією. Останнє дослідження, яке було проведено Info Sapiens у січні 2021 року на замовлення Фонду народонаселення ООН підтверджує: жінки різного віку потрапляють одразу до кількох вразливих груп й частіше стикаються з ейджизмом на роботі, ніж чоловіки. Результати дослідження показали: 56 % українців старше 14 років вважають, що існують професії, які підходять виключно для чоловіків або жінок [3].

З року в рік кількість скарг жінок щодо необґрунтованої відмови у прийнятті на роботу зростає, проте дискримінація може з'являтися на будь-якому етапі, підтвердженням цього можна вважати випадки морального приниження жінок начальниками-чоловіками, звільнення молодих працівниць, що одружилися, вагітних жінок. Дуже часто гендерна дискримінація має своєю основою не лише стереотипне бачення жінки, яка не здатна працювати на рівні із чоловіками, а і певні економічні чинники. Зокрема, деякі працедавці часто відмовляються приймати молодих жінок або жінок із малолітньою дитиною на роботу. Чому це відбувається? Адже працедавці вважають, що жінки можуть одружитися, завагітніти та піти у відпустку у зв'язку з вагітністю та пологами, а матері з дітьми потребуватимуть більших пільг та частіше братимуть лікарняний [5].

Разом з тим, чинне українське законодавство забороняє дискримінацію працівників, це також стосується оголошень про вакансії. Так, з 8 січня 2022 року в дію вступили зміни до Закону України «Про рекламу», згідно яких на роботодавців, які зазначають у описі вакансій характеристики, які дискримінують пошукача, накладатимуть штраф у розмірі 65 000 гривень. Заборонено віддавати перевагу тому чи іншому кандидату через його або її стать, вік, інвалідність, релігію або переконання, сексуальну орієнтацію. Роботодавець зобов'язаний застосовувати єдині критерії відбору та умови найму на роботу, створити рівні умови праці та забезпечувати рівну оплату [6].

Однак у ряді випадків працедавці відкрито вказують вікові обмеження для кандидатів на вакансію в оголошеннях або ж не розглядають кандидатів певної вікової групи, відмовляють їм на підставі віку чи встановлюють меншу, у порівнянні з працівниками на аналогічних посадах, заробітну платню.

Від 2013 року діє ще один Закон, який мав би подолати дискримінацію при працевлаштуванні. Стаття 11 Закону України «Про зайнятість населення», посилаючись на Закон України «Про рекламу» та вважаючи оголошення про вакансії (прийом на роботу) рекламою, забороняє «зазначати обмеження щодо віку кандидатів, пропонувати роботу лише жінкам або лише чоловікам, за винятком специфічної

роботи, яка може виконуватися виключно особами певної статі, висувати вимоги, що надають перевагу одній із статей, а також вимагати від осіб, які працевлаштовуються, надання відомостей про особисте життя» [7].

Так, відповідно до статті 21 Кодексу законів про Працю: «забороняється будь-яка дискримінація у сфері праці, зокрема порушення принципу рівності прав і можливостей, пряме або непряме обмеження прав працівників залежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації, етнічного, соціального та іноземного походження, віку...».

Протягом тривалого часу в Україні діють закони, які мали б протидіяти дискримінації кандидатів при пошуку роботи за ознаками віку. Проте до сьогодні проблеми ейджизму при працевлаштуванні залишаються актуальними.

Отже, правове регулювання недопущення дискримінації за ознакою віку або інших ознак має важливе значення для захисту порушених прав. Проте прийняття окремих законодавчих актів щодо заборони дискримінації за різними ознаками, в подальшому, може негативно позначитись на їх застосуванні на практиці, в Україні вже було прийнято Закон «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», направлений на боротьбу з гендерною дискримінацією. Часто дискримінація має множинний характер, тобто проводиться за кількома ознаками одночасно. Тому необхідним є прийняття комплексного законодавчого акта щодо недопущення дискримінації, який би передбачав як загальні заходи щодо її подолання, так і спеціальні, спрямовані на боротьбу з окремими видами дискримінації. На загальнодержавному рівні необхідно розробити та затвердити комплексні програми забезпечення трудової зайнятості молоді, а також осіб старших вікових груп, які б передбачили не лише основні напрямки політики держави щодо додаткового захисту цих категорій працівників, але й переваги для роботодавців, що сприяють працевлаштуванню останніх. Важливе значення має і розробка програм професійної орієнтації, підготовки і перепідготовки для молоді та осіб старших вікових груп (зокрема, літніх працівників та осіб похилого віку). Крім того, назріла необхідність розробки спеціальних заходів з метою викоринення застосування усіх форм дитячої праці. Хоча подолати дискримінаційну практику лише шляхом її законодавчої заборони неможливо. Необхідним є комплексний підхід до боротьби з цим явищем, який би включав, крім детальної законодавчої регламентації, економічне заохочення роботодавця за працевлаштування молоді, осіб старших вікових груп, а також інформаційну політику в суспільстві, спрямовану на підвищення рівня правосвідомості та правової культури населення, формування толерантного ставлення до таких категорій працівників [8].

Список використаних джерел

1. Проблеми ейджизму в трудових відносинах URL: <https://cdn.hneu.edu.ua/rozvitok19/thesis07-64.html>.

2. Ейджизм по-українськи: чому молодь та людей старшого віку не беруть на роботу . URL: <https://thepage.ua/ua/style/life-style/ejdzhizm-chomu-poshukachiv-roboti-diskriminuyut-za-vikom>.

3. Ейджизм у працевлаштуванні. URL: URL: <https://ancor.ua/press/media/6262-com-ua-eydzhyzm-u-pratsevlashtuvanni-yak-z-tsymb-borotysya/>.

4. Державна служба статистики України. Економічна активність населення України / Державна служба статистики України. 2017.

5. До питання про дискримінацію у сфері трудових відносин. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2020/27.pdf.

6. Проект ЄС Twinning. Порівняльний аналіз існуючих методологій і процедур в Україні і країнах ЄС / Проект ЄС Twinning.

7. Чи можуть штрафні санкції подолати сексизм та ейджизм на роботі . URL: <https://eba.com.ua/chy-zmozhut-shtrafni-sanktsiyi-podolaty-seksyzm-ta-ejdzhyzm-na-roboti/>.

8. Дискримінація за ознакою віку в сфері праці. URL: <http://www.law.journalsofznu.zp.ua/archive/visnik-3-2011/10.pdf>.

Мозоль Станіслав Анатолійович,
начальник управління логістики
та матеріально-технічного забезпечення
ГУНП в Сумській області, доктор юридичних
наук, професор

АНАЛІЗ СТАНУ ЗЛОЧИННОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ГУНП В СУМСЬКІЙ ОБЛАСТІ)

Концептуально важливою для країни, яка перебуває в умовах війни та воєнного стану, є організація оборони, документування військових злочинів, протидія мародерству й виконання інших завдань щодо забезпечення публічної безпеки й правопорядку на місцях [1, с. 21].

Загалом, протягом 10 місяців 2022 року на території Сумської області зареєстровано 6934 кримінальних правопорушень (без урахування закритих), з яких 690 тяжких та особливо тяжких, зокрема, умисні вбивства, тяжкі тілесні ушкодження, у тому числі із смертельними наслідками, звалтування, розбійні напади, грабежі тощо. Емпіричний матеріал засвідчив, що рівень злочинності на 10 тис. населення в області становить 67 кримінальних правопорушень, з яких тяжких та особливо тяжких злочинів – 33 [2].

Із зареєстрованих кримінальних правопорушень у 3388 випадках (або 48,9%) особам уже повідомлено про підозру у їх вчиненні. Зокрема, здійснено повідомлення про підозру за усіма тяжкими тілесними

ушкодженнями зі смертельними наслідками (6), звалтуваннями (5), розбійними нападами (10). Крім того, повідомлено про підозру за 28 (із 31, або 90,3 %, Україна – 83,1 %) умисними вбивствами, 40 (із 42, або 95,2 %, Україна – 86,3 %) пограбуваннями, 329 (із 463, або 71,1%, Україна – 63,9 %) крадіжками з квартир, приватних будинків, дач, садових будинків, 168 (із 790, або 21,3 %, Україна – 20,6 %) шахрайствами, 14 (із 17, або 82,4%, Україна – 16,7 %) незаконними заволодіннями автомобілями тощо.

Правоохоронцями було викрито 2255 (2926 у 2021 році, або -22,9 %) осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, з них 338 (438, -22,8 %) жінок, 61 (87, -30 %) дитина, 104 (140, -25,7 %) особи, які на момент учинення протиправного діяння перебували у стані алкогольного сп'яніння [3].

Жертвами учинення злочинів стали 121 (149, -18,8 %) дитина та 1774 (1931, -8,1 %) жінки. Унаслідок учинення кримінальних правопорушень загинуло 189 (98, +92,9 %) осіб [2].

Щодо профілактики злочинності, то протягом 10 місяців поточного року дільничними офіцерами поліції до адміністративної відповідальності за вчинення різного роду адміністративних правопорушень притягнуто 18997 осіб (навантаження на одного ДОП по області складає 104,4 адміністративних протоколи).

Протягом звітної періоду дільничними офіцерами поліції адміністративний нагляд було встановлено відносно 125 раніше судимих осіб (питома вага становить 23,4 %), а за систематичні правопорушення адміністративний нагляд продовжено відносно 48 адміннаглядових (38,4 % від загальної кількості адміннаглядових).

Поряд із цим, на профілактичних обліках ювенальної превенції станом на 01 листопада 2022 перебувало 55 дітей (з початку року поставлено – 40, знято – 92), з яких 11 – за вчинення протягом року двох і більше адміністративних правопорушень, 14 – засуджено до покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, 8 – засуджено до примусових заходів виховного характеру, 21 – протягом року два і більше разів самовільно залишали сім'ї, навчально-виховні заклади чи спеціальні установи для дітей.

Водночас, за підсумками 10 місяців 2022 року на території області відмічається зменшення рівня підліткової злочинності на 33,6 % (із 158 до 105). Разом із цим, протягом звітної періоду в 105 кримінальних правопорушеннях приймали участь 63 неповнолітніх (у 2021 році – 92), з яких 13 (15) – віком 14 років, 26 (43) – учні середніх навчальних закладів, 14 (29) – студенти професійно-технічних навчальних закладів.

У свою чергу, з початку року працівниками ювенальної превенції виявлено 3227 (2909 у м.р., +10,9%) адміністративних правопорушень, за результатами складено відповідні протоколи, з яких за порушення правил торгівлі алкогольними напоями та тютюновими виробами (ст.

156 КУпАП) – 139 (69, +70), доведення неповнолітнього до стану сп'яніння (ст. 180 КУпАП) – 461 (254, +207), невиконання батьками або особами, що їх замінюють, своїх обов'язків (ст. 184 КУпАП) – 882 (1032, -150).

Крім того, до підрозділів поліції надійшло 224 (328 у 2021 році) заяви щодо самовільного залишення сім'ї та учбових закладів 242 (355) неповнолітніми, з яких 209 (318) розшукано протягом доби. Відносно інших 33 дітей підрозділами поліції відкривалися 27 кримінальних проваджень за ознаками злочину, передбаченого ст. 115 КК України (у 2021 році – 32). Станом на 01.11.2022 в розшуку безвісно зниклі діти не перебували [2].

Таким чином, поліція Сумської області в умовах воєнного стану у тісній взаємодії із військово-цивільними адміністраціями, прикордонниками та іншими правоохоронцями й державними інституціями, продовжує виконувати свої завдання у відповідності до Закону України «Про Національну поліцію» з урахуванням нових загроз та обстановки на місцях.

Список використаних джерел

1. Забезпечення публічної безпеки і порядку в умовах воєнного стану: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 1 липня 2022 року). Донецький державний університет внутрішніх справ. Кропивницький, 2022. 398 с.

2. Інформаційно-аналітичний огляд стану криміногенної обстановки на території області, результатів службової діяльності підрозділів поліції області за основними напрямками роботи у період воєнного стану та протягом 10 місяців 2022 року. Національна поліція України. 42 с.

3. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Офіс Генерального прокурора України. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>.

Назимко Єгор Сергійович,
перший проректор Донецького державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор;
Тіточка Тетяна Ігорівна,
завідувач науково-дослідної лабораторії
з проблем запобігання кримінальним
правопорушенням Донецького державного
університету внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук

ОСОБА НЕПОВНОЛІТНЬОЇ ЖЕРТВИ СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА, ВЧИНЕНОГО ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ

Анотація. В тезах розглянуто основні ознаки, які входять до структури особи неповнолітньої жертви сексуального насильства, що вчиняється військовослужбовцями. Авторами звернута увага на націоналістичний підтекст розглядуваних кримінальних правопорушень. Підсумовано, що кримінально протиправна поведінка військовослужбовців не завжди обумовлена тільки віктимністю підлітків. На сьогоднішній день частими є випадки, коли діти страждають через нехтування їх батьками закликів влади держави до обов'язкової евакуації із зони активних бойових дій, тимчасово окупованих територій тощо. Саме тому, коли йде мова про особу жертви, необхідно завжди враховувати об'єктивні (зовнішні) умови, в яких було вчинено кримінальне правопорушення.

Ключові слова: сексуальне насильство, військовослужбовець, країна-агресор, неповнолітні, геноцид, шовінізм.

Summary. The theses consider the main features that are included in the personality structure of a minor victim of sexual violence committed by military personnel. The authors draw attention to the nationalist subtext of the considered criminal offenses. It is concluded that the criminally illegal behavior of military personnel is not always caused only by the victimization of teenagers. Nowadays, there are frequent cases when children suffer due to their parents' neglecting the calls of the state authorities for mandatory evacuation from the zone of active hostilities, temporarily occupied territories, etc. That is why, when it comes to the identity of the victim, it is always necessary to take into account the objective (external) conditions in which the criminal offense was committed.

Keywords: sexual violence, military serviceman, aggressor country, minors, genocide, chauvinism.

В умовах воєнного стану, крім першочергових проблем, які полягають у забезпеченні належного рівня національної безпеки України та її територіальної цілісності, важливим також є посилення захисту усіх інших суспільних відносин від кримінально протиправного посягання, яке здійснюється представниками країни-агресора. Сучасна

статистика та судова практика свідчить про те, що особливої уваги в цьому контексті заслуговує право неповнолітніх осіб на статеvu свободу та статеvu недоторканність, що обумовлено стрімким зростанням кількості випадків вчинення сексуального насильства військовослужбовцями. Отже, враховуючи вказане, актуальним, на наш погляд, є розгляд особи неповнолітньої жертви статевиx кримінальних правопорушень, що стане підґрунтям для наступного стратегічного планування віктимологічного запобігання таким суспільно небезпечним діянням.

Відтак, особа жертви є розповсюдженою тематикою наукових досліджень в межах кримінально-правового циклу, хоча, у порівнянні з особою кримінального правопорушника, відходить на другий план. Як здається, це можна пояснити науковим скептицизмом стосовно ролі жертви в механізмі кримінально протиправної поведінки. Насправді, остання значно недооцінена, оскільки існує низка випадків, коли саме жертва обумовлює або сприяє виникненню умислу на вчинення у її відношенні заборонених діянь. Однак, коли мова йде про кримінальні правопорушення, які вчиняються військовослужбовцями країни-агресора, необхідно враховувати те, що першочерговий їх мотив – шовінізм, який є каркасом геноциду. Не є виключенням і сексуальне насильство, що вчиняється відносно неповнолітніх осіб.

В актуальному для віктимології розумінні, особа жертви – це сукупність суб'єктивних характеристик особи (світосприйняття, макрота мікросередовище тощо), які у сукупності із об'єктивними факторами сприяють розвитку віктимної поведінки. До структури особи жертви необхідно віднести наступні елементи: 1) соціально-демографічні ознаки 2) організаційно-правові ознаки; 3) соціально-рольові ознаки; 4) морально-психологічні ознаки та 5) медичні ознаки.

Соціально-демографічні ознаки – це первісні характеристики будь-якої особи, які визначають її стать, вік, освіту, національність тощо. В контексті розглядуваного кримінального правопорушення часто вони виступають основним каталізатором кримінально протиправної поведінки. Обрання жертвою сексуального насильства саме неповнолітньої особи обумовлено високим рівнем цинізму військовослужбовців країни-агресора, їх прагненням принизити українську націю в особі конкретної родини шляхом сексуального насильства, яке достатньо часто відбувається у присутності батьків цієї дитини. Є місце також випадкам, коли таке насильство не має політичної платформи та вчиняється через психічні відхилення кримінальних правопорушників, їх фізіологічні потреби та неможливість їх задовольнити іншим способом. Звичайно, що в контексті розглядуваних ознак навряд чи доцільним буде говорити про активну участь жертви у формуванні суспільно небезпечної поведінки суб'єкта. Частіше за все таке сексуальне насильство для неповнолітніх осіб є наслідком збігу несприятливих життєвих обставин.

Організаційно-правові ознаки – це ознаки, які характеризують рівень правової обізнаності жертви кримінального правопорушення, а також її вміння реагувати на потенційно небезпечні діяння. Інакше кажучи, вони надають можливість встановити чи знає підліток основи безпечної поведінки, та чи не стала відсутність цих знань причиною необережної провокації військовослужбовця на вчинення у відношенні себе сексуального насильства.

Соціально-рольові ознаки – це ознаки, які характеризують місце неповнолітньої жертви у суспільстві до виникнення кримінально небезпечної ситуації. Це може бути низький рівень соціальної відповідальності та попередній досвід у сфері проституції, різного роду залежності, які демонструють жертву як особу, яка стала на шлях деградації. Факт зустрічі девіантного представника української нації може спонукати військовослужбовців країни-агресора до остаточного її приниження із наступним позиціонуванням цієї події як такої, що демонструє нібито моральний занепад всього народу України.

Морально-психологічні ознаки – характеризують неповнолітню жертву з точки зору формування цілісної системи її особистості: емоційно-вольові якості, характер/темперамент, світосприйняття, ціннісні та мотиваційні властивості, життєвий досвід, схильність до емпатії тощо. В контексті цієї групи вже можна говорити про роль жертви в механізмі кримінально протиправної поведінки військовослужбовця. При чому, як їх активну участь, так і пасивну. Лабільна емоційно-вольова сфера неповнолітнього часто обумовлює протиправну поведінку його психологічною нездатністю до опору. Тому в такому випадку насильство не завжди ґрунтується на ненависті до української нації, а, скоріше, приваблює простим сценарієм реалізації умислу. Коли мова йде про активних жертв, то вже тут можна говорити про провокативний фактор. Умовно кажучи, підліток своїми вчинками або патріотичними закликами/розмовами може викликати агресію у відношенні себе. Так само сексуальне насильство може бути спричинене і зухвалою поведінкою підлітка із сексуальним підтекстом (ненав'язлива демонстрація військовослужбовцям оголених частин тіла, обіцянки вступити у статевий зв'язок за певних умов, відкритий флірт тощо).

Медичні ознаки – характеризують наявність психічних відхилень у розвитку неповнолітньої особи, які заважають їй оцінити рівень суспільної небезпеки ситуації, яка склалась, а також чинити опір військовослужбовцям.

Таким чином, наведені ознаки надають можливість виокремити каталізатори виникнення у військовослужбовців думок про допустимість сексуального насильства відносно неповнолітніх осіб. При цьому ми хочемо зауважити, що кримінально протиправна поведінка військовослужбовців не завжди обумовлена тільки віктимністю підлітків. На сьогоднішній день частими є випадки, коли діти страждають через нехтування їх батьками закликів влади держави до

обов'язкової евакуації із зон активних бойових дій, тимчасово окупованих територій тощо. Саме тому, коли ми говоримо про особу жертви, необхідно завжди враховувати об'єктивні (зовнішні) умови, в яких було вчинено кримінальне правопорушення.

Тимошенко Віра Іванівна,

головний науковий співробітник відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

ОСНОВНІ ФАКТОРИ ПРОТИПРАВНОЇ ПОВЕДІНКИ

Криміналізація суспільних відносин нині спостерігається в багатьох країнах світу, гостро відчутна вона й в Україні. Зазвичай громадянин є беззахисним перед криміналітетом, а злочинці – не завжди покараними. Така ситуація змушує сучасну науку звернутись до осмислення ряду актуальних проблем, що стосуються причин і наслідків протиправної поведінки, позначити шляхи її попередження.

Серед основних факторів протиправної поведінки у першу чергу привертають увагу причини економічні. Це кризовий стан економіки, навіть звичайна економічна нестабільність, розпад організаційно-економічних, виробничих зв'язків і структур, недоліки функціонування фінансової системи країни, бідність населення.

Однією із значущих причин протиправної поведінки є соціальна нерівність. Різке соціальне розмежування, корупція, злидні більшості населення – це соціальні феномени, які в сучасній Україні реалізовані повною мірою. Соціальна нерівність призводить до деформації соціальної сфери, погіршення стану здоров'я населення, у тому числі здоров'я психологічного, збільшення кількості осіб з алкогольною або наркотичною залежністю, що позначається на поведінці окремо взятої людини, її деградації та рості показників злочинності.

За підсумками перших трьох кварталів 2022 року падіння ВВП в Україні оцінюється на рівні 30 %. Серед негативних факторів, що вплинули на економіку, виділяють погоду та дії російських окупантів. Реальний ВВП України до кінця 2022 року може впасти на 35–40 %, основна причина – розв'язана росією війна проти України [1]. Відповідно й надалі буде поглиблюватись зuboжіння більшої частини населення та посилюватись майнове розшарування, що не сприяє правомірній поведінці. Майнова нерівність, як відомо, породжує конфлікти у суспільстві та злочини проти власності.

Правоохорончі системи Міністерства внутрішніх справ України зараз фіксують збільшення рівня злочинності у порівнянні з початком військової агресії російської федерації, а також – збільшення рівня окремих видів злочинів у порівнянні з минулими роками, зокрема

злочинів, пов'язаних з незаконним поведінням зі зброєю, та збільшення кількості автоугонів [2].

До негативних впливів на поведінку людини можна віднести й коронавірус COVID-19, який, за оцінкою експертів міжнародної організації Global Initiative Against Transnational Organized Crime спричинив зростання попиту на ряд товарів, у тому числі захисне спорядження і продукцію фармацевтичних фірм за паралельного падіння їх поставок; зниження мобільності населення та закриття кордонів; збільшення попиту на цифрові рішення, в тому числі через роботу дистанційно; зростання тривожності населення. Корупція і зв'язки з організованими злочинними угрупованнями стали глобальною проблемою системи охорони здоров'я, яка проявляється як на державному рівні (при закупівлях, розподілі ресурсів), так і на індивідуальному.

Особливе занепокоєння викликає саме тотальна корупція в Україні, яка часто пов'язана з організованою злочинністю. Зараз у загальному рейтингу Україна знаходиться поряд із Есватіні, Замбією, Непалом, Єгиптом та Філіппінами. За даними Transparency International Україна в 2021 році наша країна перемістилась із 117 на 122 місце зі 180 можливих. За рік Україна втратила в Індексі сприйняття корупції один бал і тепер має 32 бали зі ста можливих [3].

До політичних причин протиправної поведінки слід віднести політичну нестабільність, недовіру до влади, використання можновладцями своїх повноважень у корисливих цілях. Усюдишуща корупція призводить до проникнення у владні структури представників криміналітету. Цьому сприяють і недоліки законодавства, його невідповідність сучасним умовам, особливо його недієвість. Не на останньому місці за значимістю й пасивність громадянського суспільства, яке не можна вважати повністю сформованим, згорання демократичних інститутів, незавершеність реформ у всіх сферах суспільного життя, його бюрократизація та посилення боротьби за владу із застосуванням будь-яких засобів, незважаючи на їх законність і відповідність моралі. Нарешті, це національно-етнічні та релігійні конфлікти політичного характеру.

Істотними є ідеологічні (соціально-психологічні) причини протиправної поведінки, що призводять до деформації духовної сфери та слугують однією з причин злочинності. Це соціальний песимізм, тривога та невпевненість у завтрашньому дні, правова безграмотність та деформація правової свідомості. До протиправних вчинків може призводити моральна деградація особистості. Недоліки морального виховання проявляються в тому, що людина не має жодних уявлень про обов'язок, честь і гідність, звикає робити тільки те, що їй вигідно та безпечно. Можна виділити ряд ознак моральної деградації суспільства. Перш за все це створення у соціальних мережах ілюзорного образу успішної людини. Розміщення в Інтернеті інформації щодо прикрас, дорогого одягу, відпочинку, вечірок і т. п. свідчить лише про те, що

людина глибоко приховала свої справжні мрії і прагне лише визнання оточуючих [4].

Нині вже сформувався особливий тип особистості із кризовою чи катастрофічною свідомістю. Людина відгороджується від нестерпної соціальної реальності жорстким психологічним бар'єром, її поглинають власні проблеми. Байдужість до всього та апатія стали її захистом від несправедливого світу, в якому чесна людина завжди програє. Для такого носія катастрофічної свідомості, або навіть маргінала, нормою поведінки стає агресивність стосовно зовнішнього світу та самого себе.

В основі деформації суспільної свідомості лежить визнання грошей, власності головною цінністю, що веде до перетворення всього в товар і розмінну монету, відчуження особистості від суспільства та держави і навпаки. Такий стан справ сприяє виникненню психології індивідуалізму. До таких же результатів призводить і різного роду цілеспрямоване інформування, релігійні та соціально-психологічні впливи, нерідко приховані, які зомбують своїх adeptів та формують сектантські, екстремістські та суїцидальні настрої. Як відомо, ущербність соціуму проявляється у реальній наявності у ньому тіньової влади, тіньового права, тіньової економіки, тіньових соціальних сил та тіньової ідеології, які у комплексі є джерелом злочинності.

Істотним фактором протиправної поведінки є активна міграція населення, у тому числі й незаконна, коли мільйони людей змушені переміщатись з однієї держави в інші у пошуках роботи, притулку, безпеки. Мігранти на перших етапах свого перебування в іншій країні завжди гірше адаптовані до умов проживання, ніж місцеві жителі, що й стає причиною протиправної поведінки.

Таким чином, причини протиправної поведінки пов'язані переважно з гострими суперечностями самого суспільства, з несправедливістю та соціальною нерівністю, що існувала завжди й існує зараз, тотальною корупцією. Суспільство намагається подолати деякі протиріччя, однак з'являються все нові й нові кримінологічно значущі фактори, які детермінують протиправну поведінку. Поряд з цим, слід брати до уваги й психологічні, біологічні фактори, що визначають той чи інший варіант поведінки у кожному конкретному випадку. Можна стверджувати, що протиправна поведінка особи є результатом складної взаємодії багатьох факторів, дія яких опосередковується конкретними відносинами, конкретною ситуацією, в яку особа потрапляє.

Список використаних джерел

1. Жарикова А. Мінекономіки прогнозує ще більше падіння ВВП за підсумками 2022, ніж Нацбанк. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/08/19/690625/>.

2. Вплив війни на злочинність в Україні. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3536394-vpliv-vijni-na-zlocinnistv-ukraini.html#:~:text=>

3. Україна за рік втратила позиції в Індексі сприйняття корупції.
URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/01/25/novyna/suspilstvo/ukrayina-rik-vtratyla-pozycziyi-indeksi-spryjnyattya-korupcziji>.

4. 5 ознак деградації сучасного суспільства. URL: https://galinfo.com.ua/articles/5_oznak_degradatsii_suchasnogo_suspilstva_302368.html.

Расюк Едуард Вікторович,
професор кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ КОМУНІКАЦІЙ В ОРГАНАХ І ПІДРОЗДІЛАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ЗАХОДІВ З ПРОФІЛАКТИКИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Анотація. Одвічно складається так, що серед правоохоронних органів нашої держави, між ними та суспільством або окремими громадянами відсутня системна, організована та своєчасна комунікація і взаємодія. Особливо гостро постає питання щодо комунікації в органах і підрозділах Національної поліції саме сьогодні, оскільки в умовах викликів, що стоять перед українською державою, дана проблема не дозволяє вирішити низку основних питань, зокрема її щодо створення дієвої, ефективної системи профілактики кримінальних правопорушень. Саме профілактика кримінальних правопорушень слугуватиме надійним захистом українського суспільства від транснаціональної організованої злочинності та загроз, які вона несе у собі, а також злочинності у середині країни в цілому та її окремих проявів. Водночас, поліція як головний суб'єкт профілактики правопорушень займається в основному ситуативною профілактикою правопорушень, що зовсім не вирішує проблем зі злочинністю у державі. Враховуючи загальнодержавне планування профілактичної діяльності в Україні саме центральний орган виконавчої влади має формувати, координувати, спрямовувати і керувати профілактикою злочинності, але до сьогодні на належному рівні кримінальна політика у державі не здійснюється. Поява дорадчого органу при Кабінеті Міністрів України вирішить питання щодо комунікативної поведінки між усіма суб'єктами профілактики правопорушень, зокрема поліцією, та у підсумку дасть поштовх для створення ефективної, оперативної, соціальної профілактики кримінальних правопорушень у державі.

Ключові слова: комунікація, комунікативна поведінка, система, профілактика кримінальних правопорушень, суб'єкти профілактичної діяльності.

Summary. It has always been the case that there is no systematic, organized and timely communication and interaction between the law enforcement agencies of our state, between them and society or individual

citizens. The issue of communication in the bodies and units of the National Police is especially acute today, because in the face of the challenges facing the Ukrainian state, this problem does not solve a number of key issues, including the creation of an effective, efficient system of crime prevention. It is the prevention of criminal offenses that will serve as a reliable protection of Ukrainian society from transnational organized crime and the threats it poses, as well as crime within the country as a whole and its individual manifestations. At the same time, the police, as the main subject of crime prevention, is mainly engaged in situational crime prevention, which does not solve the problem of crime in the state. Given the nationwide planning of prevention activities in Ukraine, it is the central executive body that should form, coordinate, direct and manage crime prevention, but to date, criminal policy in the country is not implemented at the appropriate level. The appearance of an advisory body under the Cabinet of Ministers of Ukraine will address the issue of communicative behavior between all subjects of crime prevention, including the police, and ultimately give impetus to effective, operational, social prevention of criminal offenses in the country.

Keywords: communication, communicative behavior, system, prevention of criminal offenses, subjects of preventive activity.

Сучасні виклики для українського суспільства змушують правоохоронні органи до активних дій щодо забезпечення безпекової політики в Україні. Масштаб та складність викликів, що розповсюджуються, складно уявити, а в умовах «гібридної» війни, розв'язаної Російською Федерацією, та анексованих територій – вони стають більш загрозливими. Сьогодні готує нам неабиякі загрози, зокрема, міжнародний тероризм і організована злочинність, розширюють сферу дії й збільшують свій негативний вплив на українське суспільство, що проявляється у підвищенні суспільної небезпеки злочинності та зміни її структури у бік жорстокості. У свою чергу глобальна фінансово-економічна криза створює нові виклики та діє як каталізатор щодо інших загроз, зокрема: поширення зброї масового знищення, загроза енергетичній безпеці, атаки на інтернет-простір (кібернетична безпека), піратство. Складність різноспрямованих чинників, що діють у сучасному українському середовищі, спричиняють пошуки нових концептуальних підходів до безпеки, єдиним правильним та ефективним вирішенням даної проблеми є створення дієвої соціальної системи профілактики кримінальних правопорушень. Саме створення такої системи в Україні сприятиме зміцненню правопорядку та відбиватиме зовнішні загрози. Доречі, у нашій державі, до недавнього часу, існувала потужна система профілактики правопорушень, де активну участь приймали громадяни (товариські суди, пункти охорони громадського порядку, добровільні народні дружини, помічники дільничних міліціонерів, тощо). Не дивлячись на надмірну заполітизованість та заідеологізованість така система довела свою ефективність. Водночас, сьогодні проблемою створення дієвої сучасної системи профілактики кримінальних

правопорушень є неналежна комунікація як у середині правоохоронних органів, зокрема Національної поліції, так й серед усіх суб'єктів профілактичного процесу. Оскільки Національна поліція є найвагомимим суб'єктом профілактики кримінальних правопорушень і на неї покладається координаційна функція серед усіх суб'єктів профілактичної діяльності, а також обов'язок залучення громадян до цієї сфери, то налагодження комунікації у середині органів і підрозділів є необхідним процесом. Тому, злагоджена комунікативна діяльність органів і підрозділів Національної поліції сприятиме співпраці й взаємодії усіх суб'єктів профілактики кримінальних правопорушень, а також створенню ефективної соціальної її системи.

Сьогоднішня потреба від сучасного поліцейського неабияких знань, умінь і навичок, що давали б йому можливість виконувати свої функціональні обов'язки та адаптуватися до сучасних економічних, політичних та соціальних умов і вимог. Ще більших зусиль від поліції українське суспільство потребує у підвищенні ефективності їх діяльності щодо налагодження відносин співпраці з населенням на основі взаємодовіри, взаєморозуміння та взаємодії. Такі взаємовідносини Національної поліції з населенням будуть сприяти ефективності здійснюваних ними заходів із забезпечення: публічної безпеки і порядку; охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; запобігання (профілактики) і протидії злочинності; надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [8]. Одним із визначальних чинників ефективної роботи поліцейського є правильно сформована фахова комунікативна компетенція, в ході якої йде обмін інформацією про питання цікаві для обох сторін. Саме комунікативна поведінка (вербальна та невербальна) як сукупність реалізованих у спілкуванні правил, законів, постулатів, максим, традицій тощо певної національної лінгвокультурної спільноти з використанням мовних і позамовних засобів [2, с. 136]. допомагає поліції у смисловому та ідеально-змістовому аспекті соціальної взаємодії та обміні інформацією в різноманітних процесах спілкування (комунікації) [3, с. 33]. Особливо це важливо для профілактики правопорушень у державі. Доречі, через недостатню комунікацію органів і підрозділів Національної поліції між собою, з іншими правоохоронними та неправохоронними органами й населенням втрачено цілісну, ефективну систему профілактики правопорушень у державі.

Розглядаючи розвиток злочинності у державі мусимо визнати, що державна офіційна статистична звітність правоохоронних органів, зокрема й поліції, не відображає реальної картини цього явища. Так, аналізуючи зареєстровані кримінальні правопорушення у державі [4]. спостерігаємо неабияке зниження злочинності з такими ж тенденціями (див. рис.: 1, 2), але реальність зовсім інша бо більшість людей переймається проблемами економічного занепаду (безробіття,

зубожіння, тощо); занепокоєна рівнем злочинності у державі; перебуває у стані невизначеності (фрустрації), невпевненості у завтрашньому дні; стурбовані військовими діями на сході країни, урбанізацією, внутрішньою міграцією через анексовані території, наслідком чого є вчинення кримінальних правопорушень тощо.

Вирішенню питань щодо контролю над злочинністю сприятиме лише профілактика кримінальних правопорушень, яка є основним засобом запобігання злочинності у державі. Так, під профілактикою кримінальних правопорушень слід розуміти особливий вид соціального управління, покликаний забезпечити безпеку правоохоронюваних цінностей, який полягає у розробці і реалізації цілеспрямованих заходів щодо виявлення і усунення причин та умов злочинності, а також здійснення профілактичного впливу на осіб, схильних до протиправної поведінки [5]. Думку про те, що профілактика кримінальних правопорушень повинна мати пріоритет перед каральною політикою держави, висловив ще Платон у IV ст. до н.е., але її практичне втілення відбулося порівняно недавно [10, с. 237]. Так, вперше на проблему профілактики звернув увагу італієць Чезаре Беккарія у своїй книзі «Про злочини і покарання» [6, с. 277], а з розвитком людства заходи кримінального покарання почали співвідноситися із профілактичними заходами, причому у багатьох країнах світу саме профілактичним заходам надається пріоритетний напрям. Подальшого теоретичного обґрунтування профілактика кримінальних правопорушень дістала у межах кримінології, яка стала альтернативою науці кримінального права щодо формулювання основних цілей, завдань і заходів протидії злочинності у сучасних умовах [1]. Важливість профілактики правопорушень для ефективного підтримання правопорядку у розвиненому суспільстві визначається трьома обставинами, що вона є: найбільш гуманним засобом підтримки правопорядку, забезпечення безпеки суспільства; найбільш ефективним засобом протидії злочинності; найдешевшим засобом підтримання правопорядку у державі та суспільстві, адже дешевше запобігти кримінальним правопорушенням чим витратити кошти на їх розкриття, розслідування, тримання під вартою осіб-злочинців, утримувати велику кількість правоохоронних органів тощо [11]. Саме сьогоднішня ситуація диктує необхідність створення ефективної системи профілактики кримінальних правопорушень, яка сприятиме розвитку демократичних засад і суспільних відносин як стратегічного напрямку державної політики у протидії злочинності, адже зниження ступеня впливу криміногенних факторів поліпшує криміногенну ситуацію у суспільстві і сприяє зміцненню правопорядку у країні. Все це потребує не лише цілеспрямованих та високоорганізованих дій зі сторони владних структур і сил правопорядку, але й консолідації зусиль громадськості у цій діяльності. Водночас у державі розвалена система профілактики кримінальних правопорушень, за яку має відповідати Прем'єр Міністр України, який здійснює координаційну діяльність правоохоронних органів, з питань вивчення, аналізу,

обговорення стану законності і правопорядку в районі, місті, області, розроблення і реалізація спільних заходів щодо посилення боротьби з найнебезпечнішими злочинами чи формами їх прояву. Свідченням цього є той факт, що в Україні до сьогодні діє Концепція реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року, термін якої визначений у назві документу [9]. Оскільки у нашій державі загальнодержавне планування профілактичної діяльності щодо кримінальної політики [7], то усі загальнодержавні і відомчі плани профілактики кримінальних правопорушень у державі прив'язані до вищезазначеного документа. Звідси випливає, що ефективність запланованих заходів профілактики правопорушень у державі, які здійснюються її суб'єктами, ніхто не перевіряє і не контролює, але ж кошти на них виділяються. Натомість правоохоронні органи та інші суб'єкти профілактики кримінальних правопорушень займаються ситуативною діяльністю у цій сфері, яка часто позбавлена комунікації, взаємодії і співпраці між ними. Звичайно, ситуативна профілактична діяльність щодо злочинності має місце бути обов'язково, але у загальнодержавній системі профілактики кримінальних правопорушень, здійснення якої у найбільш криміногенних сферах суспільного життя буде зменшувати ситуативні криміногенні прояви.

Домінуючу роль у системі суб'єктів профілактики кримінальних правопорушень відіграє Міністерство внутрішніх справ України зі своїми органами та підрозділами, основним з яких є Національна поліція. Саме на неї покладено левову частку здійснення профілактичних заходів щодо кримінальних та інших правопорушень у державі, але системність, ефективність, різносторонність, своєчасність і достатність у профілактичній діяльності поліції недотримується, а часто ігнорується, через відсутність комунікації між її органами та підрозділами. Проблеми у такій комунікації викликані низкою факторів: відсутністю підрозділу у лавах поліції, що забезпечував взаємодію, та відомчого документу на зразок «Настанови по комунікації і взаємодії для органів і підрозділів Національної поліції під час здійснення профілактики правопорушень»; нездоровою конкуренцією між органами і підрозділами поліції через спотворену, радянську систему їх звітності, що залишилась до сьогодні, зазнавши незначних змін; непродуманою, а іноді неприйнятною, структурою самої поліції (коли патрульна поліція фактично відірвана від інших органів і підрозділів поліції, що зменшує ефективність роботи усіх); несвоєчасне та недостатнє володіння інформацією через брак комунікації та взаємодії, насамперед, з населенням, по-друге, з іншими правоохоронними органами, по-третє, з іншими суб'єктами профілактики; відсутністю координації зі сторони державної влади та управління щодо профілактики кримінальних правопорушень у державі; неефективним вивченням причин та умов конкретних кримінальних правопорушень та, як наслідок, злочинності у цілому, що не дає змоги своєчасно, комплексно і достатньо на них впливати; неналежним навчанням (підвищенням кваліфікації) кадрів у сфері профілактики

правопорушень на рівні вишів та інших закладів освіти тощо. Тому, на рівні держави варто прийняти невідкладних заходів щодо усунення зазначених першочергових факторів, що покращить шлях до створення дієвої системи профілактики кримінальних правопорушень.

Отже, налагодження комунікації в органах і підрозділах Національної поліції під час здійснення заходів з профілактики кримінальних правопорушень якісно вплине на взаємодію між усіма суб'єктами профілактичної діяльності та зменшить стан і тенденції злочинності у країні. А налагодження такої комунікативної поведінки призведе до якісної комунікації та взаємодії між усіма суб'єктами профілактики правопорушень й, у підсумку, створення потужної системи профілактики кримінальних правопорушень у державі, яка матиме соціальний характер.

Підсумовуючи сказане, зазначу, що серйозність та важливість питання комунікації в органах і підрозділах Національної поліції під час здійснення заходів з профілактики кримінальних правопорушень формується під впливом прикладних сфер, у межах яких комунікативна дія, інтеракції особистостей відіграють провідну роль: постають складовими соціокультурного процесу, забезпечують можливість формування соціальних зв'язків, керують спільною життєдіяльністю людей і регулюють сферу профілактики злочинності, зберігають набутий досвід зі здійснення профілактичної діяльності щодо злочинності та передають його наступним поколінням. Нагальним невіршеним питанням, особливо в умовах сьогодення, залишається створення в Україні дієвої системи профілактики кримінальних правопорушень, де державні органи відігравали б роль координатора, керівника і того, хто спрямовує профілактичну діяльність. Допомогою для швидкого прийняття рішення у цій ситуації слугуватиме зарубіжний досвід багатьох країн (Великобританія, Німеччина, Данія тощо), де для координації діяльності з профілактики кримінальних правопорушень створені відповідні органи (наприклад, національні ради). Основними функціями такого дорадчого органу при Кабінеті Міністрів України мають бути: збір інформації щодо злочинності; планування, виконання та оцінка програм з профілактики правопорушень; координація діяльності поліції та інших органів, що працюють у цій сфері; забезпечення участі громадськості у превентивній діяльності щодо правопорушень; співпраця із засобами масової інформації у цій сфері; науково-дослідницька робота; співпраця з законодавчими органами, що визначають політику в галузі боротьби зі злочинністю; навчальна підготовка. Наступними невідкладними питаннями для української держави і суспільства мають бути: швидке, якісне та ефективне реформування правоохоронних органів, насамперед поліції; системне і грамотне законодавче забезпечення правоохоронних органів, зокрема й поліції, у сфері профілактики кримінальних правопорушень; повернення довіри громадян до поліції й, навпаки, поліції до громадян та розвиток співпраці між ними; організаційне-правове забезпечення чіткого розподілу функцій між усіма

суб'єктами профілактики кримінальних правопорушень на основі принципів системності, своєчасності і необхідної достатності, субординації, диференціації та індивідуалізації, гуманізму, законності, наукової обгрунтованості, економічної доцільності; комплексного вивчення криміногенних детермінантів злочинності у державі; якісного, всеохоплюючого кримінологічного прогнозування злочинності та кримінологічного планування заходів протидії їй; моніторингу здійснюваних у системі профілактики кримінальних правопорушень заходів та відповідальності, за їх невиконання, суб'єктів цієї діяльності; науковий підхід до розробки, реалізації, диференціації здійснюваних профілактичних заходів щодо злочинності, а також до підготовки кадрів, які працюють у цій сфері.

Ефективна, налагоджена комунікація між органами і підрозділами Національної поліції слугує локомотивом для подальшого розвитку, удосконалення комунікативної поведінки серед усіх суб'єктів профілактичної діяльності, яка призведе до створення потужної системи соціальної профілактики кримінальних правопорушень у державі та, у найближчому майбутньому, до реального зниження злочинності в українському суспільстві.

Список використаних джерел

1. Александров Ю. В., Гель А. П., Семаков Г. С. Кримінологія: курс лекцій. Київ: МАУП, 2002. 296 с.

2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. 2 вид., доп. Київ: ВЦ «Академія», 2009. 376 с. С. 33.

3. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації: навч.-мет. посіб. Київ: Довіра, 2007. 205 с. С. 136.

4. Загальні відомості про кількість зареєстрованих кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування за 2013–2021 роки. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stat_n_st?dir_id=113897&libid=100820#.

5. Кримінологія і профілактика злочинів. Курс лекцій у 2 кн. Особлива частина / Ю. В. Александров, А. П. Гаврилишин, О. М. Джужа та ін. Київ: Національна академія внутрішніх справ України, 2000. 201 с.

6. Панов Н. И. Чезаре Беккариа и его знаменитый трактат «О преступлениях и наказаниях». *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. № 1. С. 277–309. Panov N. I. Cesare Beccaria and his famous treatise «On Crimes and Punishments»: [ECE 2014]. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/6128>.

7. Про затвердження плану заходів з виконання Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.08.2012 р. № 767. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/767-2012-%D0%BF#Text>.

8. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.

9. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.11.2011 р. № 1209. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1209-2011-p#Text>.

10. Професор Джужа Олександр Миколайович. Ювілейне видання до 70-річчя від народження / уклад.: Л. П. Леута, В. Г. Сюравич, Д. М. Тичина. Київ: Нац.акад.внутр.справ, 2021. 548 с. С. 237.

11. Профілактика злочинів: підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2011. 720 с. (підрозділ 1.1.).

Семенюк Олександр Георгійович,
перший заступник керівника Міжвідомчого
науково-дослідного центру з проблем
боротьби з організованою злочинністю
при РНБО України, доктор юридичних наук

НАЦІОНАЛЬНИЙ КООРДИНАТОР У СФЕРІ БОРЬОБИ З ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ

Організована злочинність є поширеним явищем, яке пустило своє коріння в усі сфери функціонування держави, завдавши величезної шкоди її розвитку. Тому подолання цього явища перетворюється в надзвичайно складну проблему, яка становить загрозу розвитку держави, стабільності і безпеці суспільства, сприяє підриву демократичних інститутів і цінностей.

Враховуючи нагальність корінних змін у підходах до протидії цьому суспільно небезпечному явищу та необхідність визначення напрямів розвитку системи боротьби з організованою злочинністю та механізмів реалізації державної політики у відповідній сфері в сучасних умовах, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 р. № 1126-р було схвалено Стратегію боротьби з організованою злочинністю (далі – Стратегія).

Зокрема, серед іншого, Стратегія передбачає необхідність визначення статусу Національного координатора, який буде здійснювати організаційне забезпечення реалізації державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю, відповідати за ефективне функціонування механізмів координації, взаємодії, моніторингу та звітності в зазначеній сфері через запровадження та подальше організаційне забезпечення реалізації механізму стратегічних комунікацій у сфері боротьби з організованою злочинністю.

Сьогодні часткову координацію у сфері протидії організованій злочинності намагаються здійснювати органи прокуратури шляхом проведення відповідних координаційних нарад апаратами регіональних

прокуратур. Однак прокуратура України є органом в системі протидії організованій злочинності, відтак вона не може і не повинна координувати свою діяльність.

У європейських країнах для покращення координації у сфері боротьби з організованою злочинністю створені та використовуються відповідні координаційні органи при уряді або міністерстві внутрішніх справ.

Так, в Угорщині високо розвинуто механізм урядової координації та міжвідомчої взаємодії у сфері боротьби з організованою злочинністю. Із березня 2001 року в країні розпочав роботу Координаційний центр боротьби з організованою злочинністю, підпорядкований Уряду Угорщини, який здійснює керівництво його роботою через міністра внутрішніх справ.

Цей Центр створений відповідно до Закону «Про Координаційний центр по боротьбі з організованою злочинністю» як самостійне центральне координаційне відомство. Необхідність його створення була обумовлена великою кількістю угорських спецслужб і наявністю дублювання функцій та завдань у їх діяльності.

Основними завданнями Координаційного центру є: накопичення та аналіз інформації з проблем організованої злочинності; надання на основі аналізу пропозицій, необхідних для прийняття стратегічних рішень;

інформаційне забезпечення взаємодіючих органів у рамках визначеного законодавством кола завдань;

контроль за відсутністю дублювання завдань у діяльності зацікавлених правоохоронних органів та спеціальних служб;

надання допомоги спецслужбам у виявленні та припиненні діяльності організованих злочинних угруповань.

Узагальнену інформацію щодо організованої злочинної діяльності, отриману від уповноважених суб'єктів, разом із відповідними пропозиціями Координаційний центр надає вищому керівництву держави для вжиття відповідних заходів реагування на національному та місцевому рівнях.

У Польщі координація протидії організованій злочинності здійснюється також на урядовому рівні. У 1996 році там створено Колегію з питань спеціальних служб, головою якої є Прем'єр-міністр РП. До її складу входить Бюро національної безпеки, міністри національної оборони, внутрішніх справ і адміністрації, фінансів та закордонних справ. Для покращення координації спецслужб створено Координаційний інформаційний центр Уряду Польщі, основним завданням якого є підготовка вищому державному керівництву спільних оцінок з розвитку найбільш важливих та актуальних подій на підставі інформації, що надходить від різних спецслужб і відомств країни. До роботи в Координаційному інформаційному центрі залучаються правоохоронні та розвідувальні органи, зокрема, Бюро з питань організованої злочинності Генеральної прокуратури Республіки Польща.

В Іспанії спеціальним координаційним орган у сфері боротьби з організованою злочинністю є Центр розвідки з протидії тероризму та організованій злочинності, який входить до Державного секретаріату з питань безпеки Міністерства внутрішніх справ. Його створено у 2014 році у зв'язку з необхідністю координації питань, пов'язаних з організованою злочинністю, та терористичними загрозами, що у подальшому дало позитивний результат у цій сфері. У Центрі зайнято понад 2000 співробітників.

До основних завдань Центру розвідки з протидії тероризму та організованій злочинності віднесено:

збір та аналіз інформації стратегічного рівня щодо тероризму, радикалізації та організованої злочинності, а також здійснення щотижневої оцінки загроз;

розробка спеціальних стратегій для боротьби з терористичною діяльністю;

визначення критерії співпраці з оперативними підрозділами Корпусу національної поліції та Національної гвардії для проведення спільних операцій.

У Німеччині координація у сфері боротьби з організованою злочинністю на вищому рівні здійснюється Федеральною Комісією по боротьбі з організованою злочинністю. Для координації на регіональному рівні у цій сфері у кожній федеральній адміністративній одиниці ФРН, зокрема у підрозділах по веденню кримінальних розслідувань, створено спеціальні структури, що відповідають за проведення розслідувань районного масштабу.

Враховуючи цей досвід, який свідчить про покладання функцій координації у сфері боротьби з організованою злочинністю на державний орган, який розташований зовні системи задіяних у цій сфері органів (підрозділів), функції Національного координатора, на нашу думку, мають бути покладені на координаційний орган із протидії організованій злочинності, який функціонуватиме при Раді національної безпеки і оборони.

До складу Національного координатора мають входити: Секретар Ради національної безпеки і оборони України та його заступник, до компетенції якого згідно з розподілом повноважень віднесені питання протидії організованій злочинності, Генеральний прокурор, Міністр внутрішніх справ України, Голова Національної поліції, Директор Державного бюро розслідувань, Голова Служби безпеки України, заступник Міністра юстиції – начальник Державної кримінально-виконавчої служби України, Директор Національного антикорупційного бюро, Директор бюро економічної безпеки України, Голова Державної служби фінансового моніторингу України, Голова Національного агентства з питань запобігання корупції, Голова Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів. За рішенням Президента України на підставі подання Секретаря Ради національної

безпеки і оборони України до складу Національного координатора можуть включатися керівники інших міністерств та відомств, які беруть участь у протидії організованій злочинності.

Національний координатор організовуватиме функціонування механізмів координації, взаємодії, моніторингу та звітності у сфері протидії організованій злочинності.

До компетенції Національного координатора мають належати:

а) формування державної політики та визначення пріоритетів у сфері протидії організованій злочинності, затвердження стратегій і комплексних планів протидії організованій злочинності відповідно до визначених пріоритетів;

б) координація діяльності, організаційне забезпечення та вжиття заходів до підвищення спроможностей органів, які здійснюють протидію організованій злочинності, у реалізації державної політики у сфері протидії організованій злочинності;

в) проведення національної оцінки ризиків та загроз, зумовлених організованою злочинністю, а також підготовка щорічних і спеціальних доповідей (інформацій) про стан організованої злочинності в Україні, основні напрями та результати протидії організованій злочинності і внесення їх на розгляд Президента України та Верховної Ради України;

г) організація співробітництва з питань протидії організованій злочинності з відповідними органами інших держав та міжнародними установами;

д) організаційне забезпечення реалізації механізму стратегічних комунікацій у сфері протидії організованій злочинності.

Сюравич Валерій Григорович,

старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем превентивної діяльності та запобігання корупції навчально-наукового інституту № 3 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ КРИМІНАЛЬНОЇ СУБКУЛЬТУРИ НА ЗЛОЧИННІСТЬ І ЇЇ ВИКОРИНЕННЯ В СУСПІЛЬСТВІ

Нині національною трагедією є зростання злочинності неповнолітніх. Соціальні процеси, які відбуваються в суспільстві, вимагають суттєвих змін у формуванні правосвідомості молоді. Саме у неповнолітніх через їх невизначену світоглядну позицію часто виникає відчуття безпорадності, їм важко віднайти сталі моральні орієнтири і цінності у житті. Одним із факторів злочинності серед неповнолітніх є популяризація кримінальної субкультури, унаслідок якої дії неповнолітніх правопорушників відрізняються все більшою жорстокістю та неприхованим цинізмом.

Кримінальна субкультура займає не останнє місце у системі людських цінностей, тож вивчення її сутності та змісту є доволі важливим для розуміння законів, за якими живе і розвивається кримінальне середовище, факторів, що сприяють його поширенню у суспільстві, та шляхів запобігання та протидії небезпечному прояву цього явища. І злочинці, і протиправні діяння мали місце ще за часів існування первіснообщинного ладу. Але на той час вони не були (або не вважалися) настільки суспільно небезпечними та суспільно шкідливими, як сьогодні.

Вивченню впливу кримінальної субкультури на злочинність у своїх наукових дослідженнях присвятило багато вчених, серед яких Ю.К. Александров, Ю.М. Антонян, В.А. Бадира, О.М. Бандурка, В.М. Бесчастний, М.Н. Гернет, В.В. Голін, Л.Ф. Гула, А.І. Гуров, С.Ф. Денисов, О.М. Джужа, А.І. Долгова, М.П. Журавльов, А.П. Закалюк, І.І. Карпець, А.В. Кирилюк, О.Г. Колб, О.М. Костенко, Т.П. Кудлай, С.І. Кузьмін, О.М. Литвинов, С.Я. Лихова, С.Я. Лейкіна, С.Ю. Лукашевич, П.П. Михайленко, А.Й. Міллер, В.В. Корчинський, В.Ф. Пирожков, А.В. Потоцький, О.В. Старков, В.В. Сташис, Н.А. Стручков, В.М. Трубников, І.К. Туркевич, Г.Ф. Хохряков, В.І. Шакун, О.Ю. Шостко, Н.М. Якушин та ін.

Серед науковців не існує єдиного визначення поняття кримінальної субкультури. Зокрема, С.Ф. Денисов розглядав криміногенні чинники субкультури, що стимулюють кримінальну чи криміналізовану поведінку осіб молодіжного віку, уточнював та поглиблював поняття субкультури, дане іншими авторами, описував моделі співвідношення та взаємодії криміналізованих молодіжних субкультур із різними сегментами культурного простору, з'ясовує ціннісні та поведінкові складові криміналізації молоді через субкультуру [1, с. 7–8]. С.Ф. Денисов наголошував, що злочинна субкультура приваблює молодь саме тому, що злочинець на рівні масової свідомості часто є тим, кому в цьому соціумі вдається бути самим собою, а не грати чужі, штучно нав'язані ролі [2, с. 253].

Як слушно зазначив С.Ф. Денисов, злочинна субкультура пов'язана комплексом неписаних правил, в результаті чого злочинна поведінка, протиправний спосіб життя стають для певної частини населення нормою. Особливістю цієї субкультури є тісне спілкування в мікрогрупах злочинного спрямування, що сприяє розвитку агресії, культу насильства та жорстокості як щодо собі подібних, так і щодо влади, суспільства, підвищує злочинний професіоналізм та інтенсивність криміналізації. Це посилює живучість злочинних та тюремних традицій, згуртованість злочинців у напрямі продовження злочинної діяльності. При цьому автор зауважив, що в усіх випадках, коли у молодого правопорушника зберігається позитивна соціальна орієнтація, а вчинення злочину відбувається під впливом обставин, є достатні підстави для заміни кримінального покарання більш м'якими формами ресоціалізації без ізоляції від суспільства. Водночас, перебування в установах виконання

покарань сприяє набуттю злочинних навичок і засвоєнню злочинної та тюремної субкультури, що надалі призводить до рецидивів злочинів. У теоретичному плані цю позицію поділяє значна кількість дослідників-кримінологів [3, с. 106–107]

А.І. Гуров зазначив, що кримінальна субкультура складається не тільки з предметних результатів діяльності злочинного світу та його членів (поділу на касти, способів поведінки, матеріальних цінностей тощо), але і суб'єктивних особистісних можливостей та здібностей, які реалізуються в процесі кримінальної діяльності [4, с. 54].

Ю.К. Александров вказував, що кримінальна субкультура – це спосіб життєдіяльності осіб, що об'єдналися в кримінальні групи і котрі дотримуються певних законів і традицій [5].

О.М. Джужа, зазначив, що кримінальна субкультура – це норми неформальної поведінки, жаргонного мовлення, манер, татуювання та ін., притаманні злочинному середовищу. Автор визначив кримінальну субкультуру як сукупність особливих правил поведінки, звичаїв, моралі, що склалися в злочинному середовищі й відрізняються антисуспільною спрямованістю, щоб забезпечити досягнення внутрішньої та зовнішньої мети функціонування злочинної організації. Складається з окремих, порівняно стійких елементів, що мають конкретне призначення, визначене особливостями поведінки злочинців, і виконують суттєву комунікабельну, технічну й інформаційну роль у їхньому житті. Вчений до системи елементів злочинної субкультури зараховує: неформальні норми поведінки у кримінальному світі, правила спілкування між собою та із зовнішнім середовищем, кримінальний жаргон, татуювання, кримінальні клички, форми кримінальної інформації та способи її передавання, прийоми вирішення конфліктів у злочинному середовищі тощо [6, с. 750].

О.В. Старков, визначив кримінальну субкультуру як оброблену злочинним світом під себе систему людських цінностей [7]. С.Ю. Лукашевич, у свою чергу, стверджував, що теорія субкультури спирається на те, що особа ізольовано розвивається в соціально-психологічному плані в групі, яка має стійку систему антисуспільних настанов, цінностей і норм, не сприймаючи (або сприймаючи в перекрученому вигляді) систему цінностей і норм культури та суспільства в цілому [8, с. 182].

Як справедливо зазначив С.Ю. Лукашевич, головна небезпека кримінально-злочинських традицій на сучасному етапі полягає в постійному їх впливі на суспільну свідомість, у зв'язку з чим відбувається процес стабілізації антисуспільної настанови окремих осіб. Кримінальна субкультура отримує риси обов'язковості для багатьох категорій злочинців, її елементи проникають у побут людей і суспільне життя [9, с. 144].

Суспільна практика протидії злочинності, зокрема й в Україні, свідчить про те, що злочинність і кримінальні спільноти на всіх етапах розвитку цивілізації суттєво впливали на його моральне здоров'я, саме

тому, як вірно зауважив С.Ю. Замула, кримінальну субкультуру необхідно розглядати як невід'ємну частину загальносоціальної культури [10, с. 8]. Як з цього приводу зробили висновок ряд науковців, якщо законність являє собою барометр стану морального здоров'я суспільства, то і розвиток субкультури злочинців виконує ті ж функції [11, с. 72].

Саме тому, як видається, для розуміння сутності кримінальної субкультури слід її розглядати через призму співвідношення понять: культура – субкультура – кримінальна субкультура [12, с. 135].

Так, В.Ф. Пирожков цей термін трактує як сукупність духовних та матеріальних цінностей, що регламентують і регулюють життя, злочинну поведінку злочинних угруповань, що сприяє їх живучості, згуртованості, кримінальній активності поколінь правопорушників [13, с. 73]. Тобто вчений визначив, що ці цінності існують поза свідомістю та волею особи і остання або сприймає їх, або ні.

У науковому обігу також зустрічається й термін «субкультура злочинного світу» та субкультура «фактотум» [14, с. 4]. С.В. Максимов під кримінальною субкультурою визначив спосіб індивідуальної або правової поведінки, обумовлений неформальними нормами, правилами, ідеями, принципами, що протистоять загально-правовій культурі суспільства [15, с. 132]. У свою чергу, В.Ф. Пирожков вважає, що це є сукупність духовних та матеріальних цінностей, які регламентують життєдіяльність осіб, об'єднаних у кримінальні групи [16, с. 38]. На переконання В.С. Медведєва, кримінальна субкультура – це сукупність цінностей, норм, традицій, які підміняють офіційні, загальновизнані регулятори поведінки і визначають, регламентують функціонування середовища засуджених та окремих їх представників [17, с. 124–125]. І.М. Мацкевич вважає, що кримінальна субкультура – це сукупність окремо діючих субкультур злочинних груп, які виконують окремий вид кримінальної діяльності [18, с. 26]. Як з цього приводу слушно зазначили О.М. Джужа, С.О. Колб, з таким підходом можна погодитись виходячи з того, що з саме цієї позиції можна говорити про субкультуру засуджених – як невід'ємну частину загальносуспільної культури [12, с. 135–136].

Як зазначили Іванець М., Костицький В., Петрова Т., невинне поширення кримінальної субкультури у світі «звичайних людей» свідчить про те, що вона стає реальною загрозою для всього суспільства. Вона проникає у нашу культуру, руйнує її моральні та культурні цінності, нав'язуючи свої закони та «порядки». У першу чергу, це стосується повсякденної мови, яка на сьогоднішній день наскрізь пронизана кримінальним жаргоном [19].

На слушну думку О.М. Костенка, подолати проблему тотальної криміналізації суспільства, одним із аспектів якого є поширення кримінальної субкультури, неможливо без проведення ефективної суспільної політики, спрямованої на підвищення культури громадян. О.М. Костенко зазначив, що згідно із концепцією «культура + закон» в суспільстві має розвиватися так звана антикриміногенна культура, що є

основою безпеки людей в суспільстві. У свою чергу, безпека є необхідною передумовою суспільного прогресу» [20, с. 47].

Д.А. Виговський наголосив, що кримінальна субкультура – це узгодженість волі і свідомості особи із псевдозаконами кримінального середовища. Кримінальну субкультуру необхідно відрізнити від інших видів субкультур. Основним критерієм виступає її соціальна шкідливість, асоціальна орієнтованість [21, с. 9–10]. Тобто в цьому визначенні відображена внутрішня сутність кримінальної субкультури як певного відношення волі та свідомості особи до норм, правил та традицій, які існують в кримінальному середовищі. На наш погляд, кримінальна субкультура повинна розглядатися і в об'єктивному, і суб'єктивному значеннях.

Проаналізувавши наукову літературу з цього питання, ми дійшли висновку, що кримінальна субкультура являє собою систему цінностей кримінальних об'єднань, які перебувають в стані постійних суперечностей і протистояння стосовно пануючих у суспільстві соціальних і правових норм.

Також зазначимо, що негативний вплив на неповнолітніх кримінальної субкультури, культу насилля і «культу тюрми» передається завдяки телебаченню, кінофільмів, і особливо «блатних» пісень (які багато хто в нашому суспільстві помилково відносить до «шансону»). Особливо дуже непокоїть той факт, що кримінальною субкультурою поглинуто правоохоронні органи, працівники яких своїми діями пропагують злдійські закони та традиції, зокрема, привселюдно виконуючи чи прослуховуючи «блатні» пісні, чи наносячи різного роду татуювання.

На підставі здійсненого нами дослідження, можна дійти висновків, що усі зазначені вище характерні особливості кримінальної субкультури дають підстави вважати, що ці обставини є одними з найважливіших причин психологічного настрою особи, яка у певних умовах приведе особу до вчинення антигромадського вчинку, зокрема, кримінального правопорушення.

На жаль, умови сьогодення часто підштовхують людей до вчинення злочинів. Нездатність держави забезпечити гідні умови життя, недовіра органів державної влади, економічна та політична нестабільність – усе це створює сприятливі умови для розповсюдження кримінальної субкультури.

Що стосується викорінення кримінальної субкультури у суспільстві, варто звернути увагу на необхідність удосконалення національного законодавства, яке б відповідало сучасному стану відносин у суспільстві. На нашу думку, для цього потрібно внести зміни до Закону України «Про захист суспільної моралі» [22] стосовно заборони розповсюдження фільмів і пісень з кримінальною лірикою, що пропагують кримінальний спосіб життя, злочинні жаргони. Наше суспільство навряд чи повністю усвідомлює, наскільки кримінальна субкультура є небезпечною як для нас, так і для майбутніх поколінь. І тому, щоб не отримати у результаті

суспільство, яке керується лише кримінальними правилами та звичаями, на слухну думку науковців, і держава, і кожен з нас повинен сприяти тому, щоб мінімізувати розвиток цієї субкультури та розповсюдження її негативного впливу [19].

Список використаних джерел

1. Босак К. С. Стан дослідження місця і ролі традицій та звичаїв в системі заходів запобігання злочинності в Україні. Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту. 2014. С. 7–10.

2. Денисов С. Ф. Кримінальна субкультура як можливий комплекс ціннісних детермінантів у формуванні поведінки особи молодіжного віку. Південноукраїнський правничий часопис. 2009. № 2. С. 253–256.

3. Денисов С. Ф. Злочинна і пенітенціарна субкультура та її деструктивний вплив на формування поведінки молоді. Держава та регіони. Серія «Право». 2012. № 3. С. 105–109.

4. Гуров А. И. Профессиональная преступность: прошлое и настоящее: монография. М.: Юрид. лит., 1990. 301 с.

5. Александров Ю. К. Очерки криминальной субкультуры: монография. М.: Права человека, 2001. 152 с.

6. Джужа О. М. Кримінальна субкультура. Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред. Є. І. Моїсєєв, Ю. І. Римаренко, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ: Атіка. Т. IV: Кримінально-правові, криминологічні та кримінально-виконавчі засади поліцейської діяльності. С. 750.

7. Старков О. В. Криминальная субкультура: спецкурс. М.: Волтерс Клувер, 2010. 240 с.

8. Лукашевич С. Ю. Кримінальна субкультура як один із факторів негативного впливу на засуджених. Вісн. Акад. прав. наук. 2000. № 1 (24). С. 182–189.

9. Лукашевич С. Ю. Місце кримінальної субкультури в системі детермінації злочинності. Проблеми законності. 2012. Вип. 55. С. 142–147.

10. Замула С. Ю. Профілактика впливу кримінальної субкультури на неповнолітніх засуджених у спеціальних виховних установах: навч.-метод. посіб. Біла Церква: ДПтСУ, 2011. 240 с.

11. Антонян О. М., Верещагин В. А., Кальманов Г. Б. Тюремная субкультура и нейтрализация ее негативных проявлений. Государство и право. 1996. № 10. С. 79–79.

12. Джужа О. М., Колб С. О. Вплив злочинної субкультури на безпеку життєдіяльності особи у місцях позбавлення волі. Історико-правовий часопис. 2016. № 1 (7). С. 134–142.

13. Пирожков В. Ф. Криминальная психология. М.: Ось-89, 1998. 304 с.

14. Денисов Н. Л. Влияние криминальной субкультуры на становление личности несовершеннолетнего преступника: автореф. дис. канд. юрид. наук, специальность. М., 2003. 20 с.

15. Максимов С. В. Краткий криминологический словарь / С. В. Максимов. М.: Юрист, 1995. 543 с.
16. Пирожков В. Ф. Законы преступного мира молодежи (криминальная субкультура): монография. Тверь: Приз, 1994. 328 с.
17. Медведев В. С. Кримінальна психологія: навч. посіб. Київ: НАВСУ, 2003. 234 с.
18. Мацкевич И. М. Криминальная субкультура. Российское право. 2005. № 1. С. 25–29.
19. Иванець М., Костицький В., Петрова Т. Суспільна мораль як об'єкт правового захисту. Соціологія права. 2011. № 2. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/39595?show=full>.
20. Костенко О. Кримінальний кодекс і доктрина. Право України. 2004. № 7. С. 47.
21. Виговський Д. А. Кримінальна субкультура в механізмі злочинності неповнолітніх: автореферат дис. канд. юрид. наук. Київ, 2006. 20 с.
22. Про захист суспільної моралі: Закон України від 20.11.2003 № 1296-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1296-15#Text>.

Шармар Ольга Михайлівна,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ

У зв'язку з агресією російської федерації виникла необхідність встановлення категорій осіб, які відносяться до військовополонених, їх статусу, особливостей кримінальної відповідальності та звільнення з полону. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими визначає військовополонених як осіб, які потрапили в полон до супротивника та належать до однієї з таких категорій: 1) особового складу збройних сил сторони конфлікту, а також членів ополчення чи добровольчих загонів, які є частиною цих збройних сил; 2) членів інших ополчень та добровольчих загонів, зокрема членів організованих рухів опору, які належать до однієї зі сторін конфлікту й діють на своїй території або за її межами, навіть якщо ця територію окуповано, за умови, що ці ополчення або добровольчі загани, зокрема організовані рухи опору, відповідають таким умовам: а) ними командує особа, яка відповідає за своїх підлеглих; б) вони мають постійний відмітний знак, добре розпізнаваний на відстані; в) вони носять зброю відкрито; г) вони здійснюють свої операції згідно із законами та звичаями війни; 3) членів особового складу регулярних збройних сил, які заявляють про свою відданість урядові або владі, що не визнані державою, яка їх затримує; 4) осіб, які супроводжують збройні сили, але фактично не входять до їхнього складу; 5) членів екіпажів суден торговельного флоту, зокрема

капітанів, лоцманів та юнг, а також екіпажів цивільних повітряних суден сторін конфлікту, які не користуються більш сприятливим режимом згідно з будь-якими іншими положеннями міжнародного права; б) жителів неокупованої території, які під час наближення ворога озброюються, щоб чинити опір силам загарбника, не маючи часу сформуватися в регулярні війська, за умови, що вони носять зброю відкрито й дотримуються законів і звичаїв війни.

Ратифікація Женевської конвенції відбулася Указом постанови ВР УРСР від 03.07.1954 р. і набула чинності 03.01.1955 р. Положення Конвенції застосовуються не лише в мирний час, а й в усіх випадках: оголошеної війни чи будь-якого іншого збройного конфлікту, що може виникнути між двома чи більше Високими Договірними Сторонами, навіть якщо стан війни не визнаний однією з них; часткової або повної окупації території Високої Договірної Сторони, навіть якщо цій окупації не чиниться жодний збройний опір [1].

В українському законодавстві визначення поняття військовополонених надано в Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, яка була затверджена Наказом Міністерства оборони України від 23.03.2017 № 164, зі змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства оборони № 514 від 10.10.2018 (далі – Інструкція) [2].

Військовополоненими є особи, які потрапили в полон до супротивника й належать до однієї з таких категорій: 1) особовий склад збройних сил сторони конфлікту, а також члени ополчення або добровольчих загонів, які є частиною цих збройних сил; 2) члени інших ополчень та добровольчих загонів, зокрема члени організованих рухів опору, які належать до однієї зі сторін конфлікту й діють на своїй території або за її межами, навіть якщо ця територію окуповано, за умови, що ці ополчення або добровольчі загони, зокрема організовані рухи опору, відповідають таким умовам: ними командує особа, яка відповідає за своїх підлеглих; вони мають постійний відмітний знак, добре розпізнаваний на відстані; вони носять зброю відкрито; вони здійснюють свої операції згідно із законами та звичаями війни; 3) члени особового складу регулярних збройних сил, які заявляють про свою відданість урядові або владі, що не визнані державою, яка їх затримує; особи, які супроводжують збройні сили, але фактично не входять до їхнього складу, наприклад цивільні особи з екіпажів військових літаків, військові кореспонденти, постачальники, особовий склад робочих підрозділів або служб побутового обслуговування збройних сил за умови, що вони отримали на це дозвіл тих збройних сил, які вони супроводжують, для чого останні видають їм посвідчення особи за зразком; 4) члени екіпажів суден торговельного флоту, зокрема капітани, лоцмани та юнги, а також екіпажів цивільних повітряних суден сторін конфлікту, які не користуються більш сприятливим режимом згідно з будь-якими іншими положеннями міжнародного права; 5) жителі неокупованої території, які під час наближення ворога

озброюються, щоб чинити опір силам загарбника, не маючи часу сформуватися в регулярні війська, за умови, що вони носять зброю відкрито й дотримуються законів і звичаїв війни.

У разі вчинення військовополоненим воєнного злочину його дії необхідно кваліфікувати за ст. 438 КК України «Порушення законів та звичаїв ведення війни». Цей злочин згідно з Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України (розділ 8) відноситься до серйозних порушень норм міжнародного гуманітарного права (далі – МГП), які є воєнними злочинами. Серйозні порушення норм МГП є воєнними злочинами. Серйозними порушеннями МГП є: серйозні порушення, направлені проти людей; серйозні порушення, направлені проти майна; серйозні порушення, вчинені шляхом віроломного використання міжнародно-визнаних розпізнавальних емблем (знаків) і сигналів.

Щодо військовополонених, які не вчинили воєнних злочинів, кримінальна відповідальність не настає. Такі особи відповідно до положень міжнародного гуманітарного права підлягають поміщенню у відповідні табори для військовополонених і, з огляду на імунітет комбатанта, не несуть індивідуальної відповідальності ні за незаконне поводження зі зброєю, боєприпасами та вибуховими речовинами, ні за участь у збройних нападах, ні за посягання на територіальну цілісність і недоторканність України, ні за незаконне перетинання державного кордону України [3, с. 174].

28.07.2022 р. згідно із Законом № 2472-IX КК України було доповнено статтею 84-1. Відповідно до цієї норми підставою для звільнення від відбування покарання у зв'язку з прийняттям рішення про передачу засудженого для обміну як військовополоненого є прийняття рішення уповноваженим органом про передачу особи для обміну як військовополоненого. Обмін військовополоненими під час збройного конфлікту не регламентується Женевською конвенцією (III) про поводження з військовополоненими (як і будь-якою іншою з Женевських конвенцій 1949 р.) і додатковими протоколами. Однак і заборони такого обміну в конвенціях немає. Те саме стосується ситуацій обміну особами, які не є військовополоненими, під час збройного конфлікту. Такий обмін дозволений звичаєвим міжнародним гуманітарним правом на умовах, які можуть бути узгоджені між зацікавленими державами, наприклад відповідними угодами або домовленостями ad hoc. Можливість укладання таких угод передбачена ст. 6 Женевської конвенції (III). Політичний характер обміну осіб не виключає його підпорядкування певним обмеженням, встановленим правовими нормами (як міжнародно-правовими, так і національними) [4].

На сьогодні законодавство чітко не визначає, який орган повноважений приймати рішення про передачу особи для обміну як військовополоненого.

Повноваження щодо забезпечення передачі військовополонених ворогів державі-агресору та звільнення оборонців України, які перебували в полоні РФ здійснює Координаційний штаб з питань поводження з військовополоненими. Згідно з постановою КМУ від 11 березня 2022 р. № 257 «Про утворення Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими», цей штаб є тимчасовим допоміжним органом КМУ й утворюється з метою сприяння координації діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, військових формувань, утворених відповідно до законів, правоохоронних органів та громадських об'єднань з питань поводження з військовополоненими. Головою Координаційного штабу є начальник Головного управління розвідки МОУ. Передача військовополонених ворогів державі-агресору та звільнення оборонців України, які перебували в полоні, здійснюється відповідно до Порядку здійснення передачі військовополонених ворогів державі-агресору та звільнення оборонців України, які перебувають у полоні держави-агресора, затвердженого постановою КМУ від 12 квітня 2022 р. № 441 (має гриф «для службового користування») [5, с. 57–58].

Умовою для звільнення від відбування покарання у зв'язку з прийняттям рішення про передачу засудженого для обміну як військовополоненого, згідно зі ст. 841 КК, є наявність письмової згоди засудженого на проведення його обміну як військовополоненого.

Звільненню від відбування покарання згідно зі ст. 841 КК, підлягає засуджений:

1) який звільняється від відбування покарання, має належати до тих осіб, щодо яких уповноваженим органом прийнято рішення про обмін як військовополонених (підозрюваний, обвинувачений, засуджений та яка включена відповідним уповноваженим органом до списку для обміну як військовополонений (п. 27, ст. 3 КПК);

2) є громадянином України, іноземцем, особою без громадянства, що постійно проживає в Україні, особою без громадянства, що не проживає постійно в Україні), громадянство засудженого не впливає на можливість бути звільненим від відбування покарання за відповідною підставою.

3) за вчинення будь-якого кримінального правопорушення незалежно від виду та строку (розміру) призначеного покарання.

Аналізуючи цей вид звільнення від відбування покарання неможливо залишити поза увагою позицію Головного юридичного управління Апарату ВРУ. Вона полягає в тому, що законодавець закріпивши положення норми ст. 841 КК припустився помилки щодо надання можливості застосування звільнення від відбування покарання, передбаченого ст. 841 КК, без урахування тяжкості кримінального правопорушення та виду й розміру призначеного покарання. Наприклад, суд, приймаючи рішення щодо звільнення від відбування покарання для обміну засудженого як військовополоненого, залишає поза увагою тяжкість кримінального правопорушення (особливо тяжкі злочини проти миру та безпеки людства, за вчинення яких відповідно до ч. 5 ст. 49 КК не

застосовуються строки давності притягнення до кримінальної відповідальності), вид і розмір призначеного покарання (наприклад, покарання у виді довічного позбавлення волі), а також будь-які інші обставини відповідного кримінального провадження (наприклад, повторне його вчинення) [6].

Отже, формулювання підстав для звільнення від відбування покарання засудженої особи, щодо якої прийнято рішення про передачу її для обміну як військовополоненого, не обмежується жодними запобіжниками, що за загальними правилами кримінального права притаманні, наприклад, інституту звільнення від кримінальної відповідальності чи інституту звільнення від відбування покарання.

Список використаних джерел

1. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text.

2. Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України. Затв. наказом Міністерства оборони України від 23.03.2017 № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17?find=1&text>.

3. Хавронюк М. І. Щодо кримінальної відповідальності військовополонених, яких утримує Україна. Кримінально-правові відповіді на виклики воєнного стану в Україні: матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 5 трав. 2022 р. / упоряд. та заг. ред.: Ю. В. Баулін, Ю. А. Пономаренко. Харків: Право, 2022. 310 с. С. 172–176.

4. Крапівін Є., Пашковський М. Обмін військовополонених і кримінальний процес: як уникнути безкарності? (аналіз законодавчих ініціатив). Just Talk.15 черв. 2022 р. URL: <https://justtalk.com.ua/post/obmin-vijskovopolonениh-ikriminalnij-protses-yak-uniknuti-bezkarnosti-analiz-zakonodavchih-initsiativ/>.

5. Новели кримінального законодавства України, прийняті в умовах воєнного стану: наук.-практ. комент. / А. А. Вознюк, О. О. Дудоров, Р. О. Мовчан та ін.; за ред. А. А. Вознюка, Р. О. Мовчана, В. В. Чернея. Київ: Норма права, 2022. 278с.

6. Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання процедури обміну осіб як військовополонених: зауваження Головного юридичного управління Апарату Верховної Ради України до проекту Закону України (реєстраційний № 7436-д від 25 липня 2022 р.). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1416984>.

Циганов Віктор Васильович,

провідний науковий співробітник відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ, кандидат філософських наук, доцент;

Корольчук Віктор Володимирович,
т.в.о. начальника відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

ГРОМАДСЬКИЙ ПОРЯДОК В УМОВАХ ГІБРИДНОГО МИРУ: ПРОБЛЕМИ ВСТАНОВЛЕННЯ Й УТРИМАННЯ

Історія стверджує що кожна війна навіть сторічна, рано чи пізно засинає. Насправді війна не спить вона відпочиває. Мир (мирний час) – це стан міждержавних стосунків, при якому суперники змушені використовувати несилкові засоби для вирішення існуючих між ними конфліктів і протиріч. На думку Йохана Галтунга, засновника міжнародного Інституту досліджень проблем світу в Осло, можна говорити про негативний мир і позитивний мир. Негативний мир – це просте припинення насильства, а позитивний мир – це створення таких механізмів і структур, при яких конфлікт вирішуються на одній з його стадій. Гібридний мир, як результат гібридного міждержавного конфлікту, є поєднанням цих двох станів. Гібридна війна, проти яку було розв'язано проти України – це багатовимірна і багатомірна реальність. В її оцінці немає і не може бути загально визнаної шкали і початкової точки виміру, мабуть, окрім однієї – її причинами стали два дзеркальні антиподи: українська революція і викликана нею російська контрреволюція. Для гібридного миру характерні високий рівень соціальної тривоги і неспокою. Психологія гібридного світу багато в чому залишається психологією війни і умов інтервенції, досягнення власних цілей. Суспільство багато в чому залишається в стані «зведеного курку», економіка, політика, навіть культура якого просочена «духом війни». Гібридність в цьому плані перетворюється на розпилення сенсів, цифр, фраз, дат, термінів, відповідальності, планів і так далі.

Гібридний мир буде важким тягарем для національної економіки і народного господарства в цілому. Сьогодні можна говорити про наявність в суспільних настроях такого артефакту як «важкі часи». Це не обов'язково найважчий період соціально-економічного життя. «Важкі часи» – не об'єктивне, а суб'єктивне, не політичне або економічне, а психологічне поняття.

«Важкі часи» – це відчуття паралізуючого песимізму, пригноблюючої депресії, безвихідності, безнадійності, оточеності ворогами, відсутність перспективи. Саме такі настрої панували у суспільній свідомості українського народу у другій половині XVII століття, яка увійшла до історії під назвою «Руїна». Одним з атрибутів будь –якого повоєнного часу є тотальний дефіцит всього. Однією з найбільш дошкульних і болючих ознак саме гібридного миру є недостатність бажаного рівня національної безпеки і якості державного

управління. Зокрема варто чекати різкого зростання правового нігілізму і злочинності із застосуванням нелегальної зброї, яка у великих кількостях походить з районів бойових зіткнень. Збільшиться і так звана латентна злочинність. Як наслідок – зростання злочинів проти представників бізнесу (крадіжки, викрадання з метою викупу, замаху, вбивства і ін.), з іншої – злочинні діяння представників самого бізнесу один проти одного (здириство, лжепідприємництво, незаконне здобуття і неповернення кредитів, шахрайство, ухилення від податків, кримінальні розбірки серед конкурентів і конкуруючих угруповань і ін.). Не можна ігнорувати вірогідність виникнення політичної злочинності і інтенсифікацію тероризму. Існує небезпека доступу злочинних і терористичних організацій до зброї великої потужності. Подальший розвиток отримають новий вигляд злочинів, у тому числі комп'ютерна злочинність. За допомогою професійних хакерів злочинні організації можуть отримати доступ до банківських рахунків, секретної інформації правоохоронних органів, уряду і ЗСУ. Зросте залучення до злочинної діяльності ветеранів бойових дій. Сучасна вітчизняна злочинність є особливим різновидом злочинності — це злочинність кризового часу. Що це означає? З одного боку, вона багато в чому є наслідком війни, з іншого – створює сприятливий ґрунт для поглиблення повоєнної кризи. Особливість сучасної злочинності в Україні полягає в тому, що вона паразитує на демократичних інститутах, правах людини, політичних, економічних і інших свободах. Найнебезпечніший руйнівний вплив на стан правопорядку надає корупція, яка набуває особливо злоякісного характеру. Тому кількісна характеристика вітчизняної злочинності має другорядне значення. Первинне значення в сучасних умовах набуває її якісна характеристика, а саме такий її характер, що робить неможливими будь-які реформи в Україні. Це робить злочинність саме політичною проблемою № 1 для відбудови України. До того ж не слід відкидати, як застарілі, певні уявлення про природні закономірності існування злочинності.

Атмосфера війни миттєво і різко змінила колишні життєві орієнтири, звичний образ і повсякденний устрій життя.

Суспільство опинилося в стані глибокого, стійкого, системного соціально-психологічного неврозу. Гібридному миру, як і гібридній війні, притаманні інтенсивне застосування інформаційно-психологічних засобів масової ураження поразки, своєрідної системи залпового вогню, зарядами якої є страх, образ ворога, ненависть. Як і раніше інтенсивно звучить мова ненависті. Соціальні мережі, що є важливим елементом суспільної комунікації, перетворилися на фронт запеклої інформаційно-психологічної війни. З соцмереж мова ворожнечі перейшла і закріпилася в повсякденній лексиці і далі – в офіційній мові міждержавних стосунків. Ще одним джерелом ненависті, як і раніше, є хронічні історичні ментальні травми – живильне середовище для зростання ненависті на ґрунті

застарілих комплексів, пов'язаних перш за все з непережитою і невідрефлексованою проблемою радянської спадщини

Підсумки цих процесів драматичні. Перетворення ненависті з мобілізуючого фактора на основний стержневий елемент прилюдного дискурсу не може не позначитися на духовному здоров'ї суспільства. Перемагає не той хто більше гучно ненавидить а той хто точніше і швидче влучає.

Висновки. Атакувавши Україну, Росія сама собі створила хронічну проблему: Україна надовго залишиться найбільш антиросійськи налаштованою країною на всьому пострадянському просторі, центром тяжіння всіх противників Кремля як зовні, так і всередині Росії.

Україна – без сумніву, буде великою державою. Але стане вона такою не тому, що буде здатна контролювати інших і нав'язувати їм свої норми, правила і рішення, а завдяки високому рівню самодостатності і власної стійкості до несприятливих зовнішніх впливів. Україна відчуває гостру потребу в творчому націоналізмі, вписаному в глобальний контекст націоналізму освіченої дії, зосередженому на розвитку України, який відкидає самоізоляцію країни, її протиставлення іншим країнам і зарозуміле або вороже відношення до інших націй

Необхідно створити Концепцію конструктивного націоналізму для епохи цілісного і взаємозв'язаного світу. Глобальне середовище «стимулює пошук унікальних переваг, які присутні в національній ідентичності. тому сильні національні ідентичності можуть процвітати. Україна повинна залишатися собою, або її не буде зовсім. Поняття «суверенітет» не піде в минуле у світі глобалізації економіки і політики, але зміст цього явища не може залишатися незмінним у світі, що змінився. Для того, щоб бути реальним, суверенітет в умовах глобалізації зобов'язаний бути активним. Він, отже, не лише не передбачає ізоляції, але, навпаки, вимагає максимальної контактності, глибокої залученості в світові процеси. Конфронтація з однією з найбільш агресивних держав світу є потужним аргументом для проведення перетворень, які в «мирний» час були б, напевно, практично неможливі. Але якщо цей шанс не буде використаний для якісного оновлення країни по всіх векторах, перш за все у сфері воєнного, економічного і технологічного розвитку, розраховувати на появу на світових позиціях практично безглуздо. Україна стоїть на порозі абсолютно нового етапу свого розвитку, який вимагатиме мобілізації всіх її стратегічно значущих можливостей.

Р.С. видається що вирішенням дуальної проблеми підвищення бажаного рівня національної безпеки і управління може бути здійснення шляхом тимчасової кооптації до відповідних установ державної служби всіх рівнів магістрів і молодих науковців міліцейських вишів таких

зокрема як київська Національна академія внутрішніх справ. За якістю підготовки, рівнем знань і мотивацією ці молоді офіцери фактично являють собою кваліфікованих держслужбовців і правознавців.

Басараб Наталія Володимирівна,
аспірант кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ

СПЕЦІАЛЬНО-КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ РОЗБОЯМ В УКРАЇНІ

У статті з огляду на процеси реформування правоохоронних органів, зокрема коригування завдань і функцій Національної поліції, розроблено алгоритми (програми) дій працівників оперативних підрозділів та превентивної діяльності щодо запобігання розбоям на основі стратегії випередження, які включають виявлення осіб з підвищеною суспільною небезпекою та постановку їх на профілактичний облік.

Ключові слова: розбій, користь, насильство, запобігання, поліція.

Summary: In the article, taking into account the processes of reforming law enforcement agencies, including adjusting the tasks and functions of the National Police, developed algorithms (programs) of actions of operational units and preventive activities to prevent robbery based on the strategy of advancement, which preventive accounting.

Keywords: robbery, benefit, violence, prevention, police.

Застосування спеціальних заходів дозволяє притягнути до кримінальної відповідальності осіб, які виношують намір і готуються до вчинення розбійного нападу, шляхом затримання і притягнення до кримінальної відповідальності за інші кримінальні правопорушення. Тому необхідно виділити джерела одержання відомостей про розбійний напад, який замислюється або готується. Ними можуть бути відомості із заяв громадян і посадових осіб, представників громадськості, осіб, які конфіденційно співробітничать з оперативним підрозділом, інші оперативні відомості, отримані із аналізу оперативної обстановки та статистичних даних. Коли оперативний працівник отримує такий сигнал, він повинен з'ясувати, які саме причини й умови стали приводом до готування чи вчинення розбою. Успіх їх попередження, насамперед, залежить від повсякденної та цілеспрямованої роботи в цьому напрямі підрозділів поліції. Основною формою індивідуально-профілактичного запобігання розбоям є оперативно-розшукова профілактика [1, с. 132], яка має упереджувальну спрямованість, здійснюється з метою завчасного виявлення й усунення явищ і процесів, які потенційно можуть трансформуватись у детермінанти корисливо-насильницької злочинності, дати поштовх для розвитку корисливої спрямованості й насильницького

прояву особи; обмежує вплив криміногенного середовища на осіб із нестійкою системою цінностей; стримує формування та розвиток корисливої спрямованості насильницького прояву; усуває недоліки захисту матеріальних цінностей; удосконалює навички особистої безпеки громадян та здійснюється на стратегіях компромісу або силового впливу (отримання інформації про заплановані злочини, про створення нових злочинних угруповань або появу злодіїв-одинаків, «гастролерів»; відпрацювання підоблікового контингенту; встановлення кола ймовірно причетних до злочинної діяльності; відвернення можливості реалізації наміру; переконання у необхідності відмови від вчинення злочину осіб, схильних до злочинної поведінки та ін.). Такі заходи варто проводити за напрямками: виявлення й постановка, згідно із законодавством, на облік осіб, від яких через їх антигромадські погляди й поведінку можна очікувати вчинення кримінальних правопорушень; організація спостереження й отримання оперативної інформації про поведінку, погляди взятих на облік; організація і здійснення комплексу оперативно-розшукових та інших заходів з метою недопущення вчинення ними злочинів; організація належного аналізу ефективності заходів, своєчасне внесення змін у розміщення сил, тактику застосування оперативно-розшукових засобів і методів щодо осіб, які підлягають впливу.

У рамках індивідуально-профілактичного запобігання потрібно звернути увагу на запобігання маргінальності, з «позитивною корекцією особи», для досягнення якої необхідно: а) виявлення особи, яка веде маргінальний спосіб життя, вивчення особистості та джерел, що негативно на неї впливають; б) прогнозування поведінки і планування заходів індивідуально-профілактичного запобігання, призначених для позитивного впливу на конкретну особу-маргінала.

Важливим для спеціально-кримінологічних заходів запобігання розбоям є систематичне проведення роз'яснювальних заходів, доведення до відома громадян інформації про їх стан і соціальні наслідки. Широке інформування різних груп населення через ЗМІ, за допомогою проведення тематичних бесід, лекцій про найбільш поширені види, типові способи і найбільш ймовірні місця вчинення даних злочинів, осіб які їх вчиняють, поведінкові ознаки потерпілих є однією з необхідних заходів запобігання. Цей захід, який можна охарактеризувати як підвищення обізнаності населення, здійснюється з метою спонукання населення до позитивної активної поведінки, спрямованої на забезпечення ефективності профілактичних заходів, а так само здійснення віктимологічної профілактики.

У кримінологічній інформації необхідно здійснювати глибокий, добре ілюстрований аналіз обстановки в сфері корисливо-насильницької злочинності в конкретному районі, місті, області, розкривати причини та умови, що сприяють вчиненню цих злочинів. Тільки при виконанні цих умов вони будуть мати резонанс серед громадськості й

справлятимуть профілактичний вплив на осіб, схильних до вчинення розбоїв.

Перш ніж опублікувати інформацію, що має на меті залучення громадськості до участі в заходах профілактики розбоїв, потрібно вирішити такі питання: чи доцільно в даному випадку використовувати допомогу громадськості та громадян; до вчинення яких конкретних дій необхідно закликати громадськість; які форми і методи, шляхи та способи використання допомоги громадськості.

Вирішивши ці питання, співробітник підрозділу НПУ починає здійснювати підготовку аналітичного матеріалу. Слід враховувати, що, на відміну від заходів, розрахованих на індивідуальний профілактичний вплив, використання ЗМІ завжди має профілактичний вплив на великі групи людей. навіть у тих випадках, коли йдеться про конкретні факти протиправної поведінки.

У сфері пильної уваги НПУ під час проведення ними профілактичної роботи повинні перебувати місця проведення масових культурних, спортивних, видовищних заходів, запобігання і припинення хуліганських проявів з боку молоді. Основним напрямом профілактики хуліганства в зазначених та інших місцях масового скупчення молоді (на вокзалах, площах, вулицях, у парках) є посилення охорони публічного порядку, своєчасне реагування на факти розпивання спиртних напоїв і перебування в стані сп'яніння в громадських місцях [2, с. 65].

Також варто звернути увагу й на незаконний обіг зброї, розповсюдження та зростання незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами, їх зберігання, перевезення, збут є однією із обставин, що суттєво впливають на загальний стан криміногенної обстановки, а відкрите застосування таких предметів створює реальну загрозу публічній безпеці в нашій державі.

До спеціально-кримінологічних заходів запобігання незаконного обігу зброї можна віднести: проведення загальнодержавної комплексної інвентаризації озброєння, боеприпасів, вибухових речовин з метою визначення їх реальної кількості та дотримання правил їх зберігання, транспортування, використання, знищення тощо; посилення прикордонного режиму і митного контролю з метою недопущення проникнення в Україну злочинних елементів з тимчасово окупованих територій та інших країн, ввозу на її територію вогнепальної та іншої зброї, вибухових речовин і вибухових пристроїв. Заходи індивідуального рівня повинні відповідати етапам формування особистості злочинця і поділятися на: індивідуальну профілактику, запобігання та припинення злочинних проявів; своєчасне виявлення осіб, які схильні до вчинення розбоїв; здійснення впливу на цих осіб з метою подолання їх антигромадських поглядів, звичок; здійснення контролю за місцем роботи або проживання осіб, щодо яких здійснюється нагляд; всебічне вивчення особистості, її поведінки, зв'язків, з метою проведення профілактичних заходів щодо цієї

особи; застосування методів переконання і примусу з урахуванням характеристики особи; надання сприяння особам у вирішенні їх соціальних, побутових проблем і питань працевлаштування; виявлення, усунення або нейтралізація можливих джерел негативного впливу на осіб, які підлягають профілактиці; координація спільної діяльності суб'єктів профілактики, систематичний аналіз результатів проведених профілактичних заходів і узгоджене планування дій, спрямованих на індивідуальну профілактику; розроблення та затвердження примірних корекційних програм; координація і аналіз діяльності суб'єктів запобіжної діяльності; врахування мотивації індивідуальної злочинної поведінки, а також тип особи злочинця при застосуванні конкретних профілактичних засобів [3].

Підводячи підсумки, варто наголосити, що в системі кримінологічних заходів щодо розбоїв мають застосовуватися ефективні, дієві заходи спеціально-кримінологічного запобігання, які вимагають, як правило, спеціальних, професійних знань, умінь та навичок і мають застосовуватися усіма уповноваженими суб'єктами запобігання, у допомогу яким запропонована карта-схема кримінологічної інформації щодо вчинених розбоїв, яка є продуктивним заходом спеціально-кримінологічного запобігання, значення якого буде зростати з урахуванням розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та діджиталізації інформації в суспільстві.

Список використаних джерел

1. Щербинський К. С. Оперативно-розшукова профілактика розбоїв вчинених неповнолітніми Оперативно-розшукова діяльність Національної поліції: проблеми теорії та практики: матеріали: тези доп. Всеукраїнської науково-практичної конференції (ДДУВС, 19.10.2018). Дніпро: Дніпроп. Держ. Ун-т внутр. Справ, 2018. Ч. 1. С. 130–133.
2. Семененко В. В. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання грабеджам в Україні. Підприємництво, господарство і право. 2015. № 2. С. 63–66.
3. Кізіменко Є. В. Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами: кримінологічна характеристика та запобігання (ст. 263 КК України): дис...канд. юрид. наук: 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Харків, 2019. 18 с.

Будік Ігор Миколайович,
аспірант наукової лабораторії з проблем
протидії злочинності навчально-наукового
інституту № 1 Національної академії
внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАПОБІГАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЗЛОЧИННИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ І ПРЕКУРСОРІВ

Анотація. У роботі визначено особливості сучасних злочинних організацій у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, що впливають на виявлення та документування такої категорії кримінально протиправних діянь, а також запобігання їм. Охарактеризовано проблемні питання запобігання їх діяльності, пов'язані з транснаціональним характером сучасного організованого наркобізнесу, корупційними зв'язками серед органів державної влади, використанням інформаційних технологій, недосконалістю законодавства, недостатньо ефективною роботою державних органів щодо протидії наркозлочинам, а також лікування та реабілітації наркозалежних.

Ключові слова: злочинна організація; запобігання кримінальним правопорушенням; злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів; корупція; досудове розслідування; покарання.

The work defines the peculiarities of modern criminal organizations in the sphere of circulation of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues and precursors, which affect the detection and documentation of this category of criminally illegal acts, as well as their prevention. Problematic issues of prevention of their activities related to the transnational nature of modern organized drug business, corruption ties among state authorities, use of information technologies, imperfection of legislation, insufficiently effective work of state bodies in countering drug crimes, as well as treatment and rehabilitation of drug addicts are characterized.

Keywords: criminal organization; prevention of criminal offenses; crimes in the sphere of trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues and precursors; corruption; pre-trial investigation; punishment.

Протидія злочинам у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів в Україні завжди залишалася в центрі уваги правоохоронців. Особливу стурбованість викликає кримінально-протиправна діяльність учасників злочинних організацій, яка серйозно впливає не лише на рівень забезпечення населення наркотичними засобами, психотропними речовинами та їх аналогами, але й формування пропозиції на цю категорію заборонених речовин. Шкода від вживання наркотиків

очевидна і неодноразово доведена медичними, психологічними та соціальними дослідженнями. Водночас злочинна організація – це така форма співучасті, яка дозволяє максимально ефективно організувати незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів не лише на території України, але й за її межами.

Сучасні злочинні організації, що спеціалізуються на злочинах у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, мають високий рівень мобільності та конспірації, корупційні зв'язки у судових і правоохоронних органах, транснаціональний характер, використовують новітні технології виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання та збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Це суттєво ускладнює виявлення та документування такої категорії кримінально протиправних діянь, а також запобігання їм.

З огляду на зазначене запобігання та протидія діяльності злочинних організацій у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів залишається пріоритетним напрямом роботи правоохоронних органів, насамперед Національної поліції України.

У контексті зазначеного особливу увагу слід звернути на наступні факти, які обумовлюють складність як запобігання, так і протидії діяльності злочинних організацій у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів.

1. Сучасний організований наркобізнес має транснаціональний характер, що ускладнює виявлення та документування діяльності транснаціональних злочинних організацій, а відтак і не завжди вдається повністю припинити їхню діяльність.

2. Учасники злочинних організацій активно використовують корупційні зв'язки серед органів державної влади не лише для ухилення від кримінальної відповідальності, але й організацій схем незаконного виробництва, перевезення, пересилання та збуту наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів. На жаль трапляються поодинокі випадки причетності до цієї кримінально протиправної діяльності правоохоронців. Наприклад, упродовж 2010 року на території Святошинського району міста Києва була створена злочинна організація, до складу якої входили працівники міліції. Вона мала на меті особисте збагачення її учасників шляхом протиправного заволодіння чужим майном та одержання у будь-якому вигляді хабарів за не притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які збувають чи здійснюють придбання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів [1].

Окремі громадські активісти заявляють, що корумпована правоохоронна система «кришує» наркобізнес, а іноді й сама є організатором такого «бізнесу». Для того, щоб демонструвати «успішну діяльність» і виконувати показники, поліція змушена вишукувати дрібних наркоторгівців або ж наркоспоживачів та засуджувати їх до

великих термінів [2]. По-перше, слід констатувати, що такі випадки можливо й мали місце, однак є поодинокими. По-друге, працівники поліції не мають повноважень щодо засудження осіб, які вчинили злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів.

3. Сучасний рівень інформаційних технологій надає можливість тривалого та безперешкодного здійснення злочинної діяльності у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів (йдеться щонайменше про використання інтернет-магазинів, телеграм-каналів та інших додатків для спілкування, електронних платіжних систем, закладок тощо). Затримання окремих учасників злочинної організації не завжди надає можливість задокументувати діяльність усієї злочинної організації, а відтак і припинити її функціонування.

4. Процес досудового розслідування кримінальних правопорушень, учинених учасниками злочинних організацій, як і інших злочинів та кримінальних проступків, суттєво ускладнений. Це дозволяє підозрюваному та обвинуваченому у певних випадках уникати кримінальної відповідальності за вчинене. Йдеться щонайменше про тривалі терміни проведення експертиз, ускладнену процедуру отримання дозволу на проведення тимчасового доступу, неможливість слідчого провести оперативну закупку через те, що кошти на неї видають лише працівникам оперативних підрозділів. Мають місце й численні недоліки кримінального процесуального законодавства. Як слушно зауважено «сучасні тенденції законотворення як в Україні, так і в усьому світі спрямовані в першу чергу на захист інтересів осіб, які вчиняють злочини, а не на підвищення ефективності протидії їм, посилення захисту інтересів потерпілого» [3, с. 46].

Натомість призначене покарання за кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів не завжди справедливе з огляду на його невідповідність характеру та ступеню небезпеки вчинених кримінально протиправних діянь.

5. Недостатньо врегульованим на сьогодні є порядок обігу прекурсорів, що дозволяє легко отримувати необхідні матеріали, зокрема закуповувати їх за кордоном, і виготовляти наркотичні засоби. Якщо обмежити нелегальний обіг прекурсорів, то можна суттєво мінімізувати виготовлення наркотичних засобів. Важливо також забезпечити контроль суб'єктів, які мають відповідні ліцензії у цій сфері.

6. Недостатньо ефективна й робота митних органів, прикордонників та СБУ, що дозволяє завозити на територію України наркотичні засоби в особливо великих розмірах.

7. Суттєвим недоліком у запобіганні досліджуваним злочинам залишається неналежне лікування та реабілітація наркозалежних, що значно впливає на попит на наркотичні засоби в Україні, а також

полегшує залучення таких осіб до кримінально протиправної діяльності злочинних організацій.

Наприклад, згідно з результатами анкетування, проведеного обласним наркодиспансером Дніпропетровської області встановлено: низький рівень ефективності організації роботи наркологічної служби; відсутність регулярного та достатнього фінансування для проведення попереджувальної роботи; недостатня кількість психотерапевтів, психологів, соціальних педагогів, спеціалістів із соціальної роботи; недостатність забезпечення спеціальним устаткуванням і методиками швидкого й точного визначення наявності різних психоактивних речовин в організмі людини; поступове збільшення кількості осіб, особливо неповнолітніх, з діагнозом «наркоманія», які потребують стаціонарного лікування [4, с. 49]. Не випадково пропонується впорядкувати створення таких організацій під суворим наглядом та контролем вітчизняних правоохоронних органів, підвищити вимоги до їх обслуговуючого персоналу та надати необхідну матеріальну підтримку [5, с. 85].

Усунення зазначених причин і умов може суттєво підвищити ефективність запобігання та протидії злочинам у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, що вчиняють злочинні організації.

Список використаних джерел

1. Вирок колегії Святошинського районного суду м. Києва від 2 листоп. 2015 р. № 759/9978/14-к Єдиний державний реєстр судових рішень: [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/53079535>.

2. Осипян А. Катастрофи української наркополітики. zn.ua. 13 лютого 2021 р. URL: <https://zn.ua/ukr/internal/katastrofi-ukrajinskoji-narkopolitiki.html>.

3. Вознюк А. А. Реальні причини топ-корупції в Україні та нереальні способи протидії їй. Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі [Текст]: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 12 груд. 2019 р.): у 2 ч. / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ, 2019. Ч. 1. С. 44–47.

4. Литвак О. М. Запобігання наркозлочинності неповнолітніх в Україні кримінально-правовими засобами: монографія / Литвак Олег Михайлович, Однолько Інна Валентинівна. Дніпропетровськ: Вид-во ДДУВС, 2012. С. 49.

5. Вознюк А. А., Щирська В. С. Запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів: монографія. К.: Освіта України, 2017. 184 с.

Варава Дмитро Віталійович,
аспірант кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ

ЖЕРТВА НАРКОТИЗМУ ЯК ОБ'ЄКТ ВІКТИМОЛОГІЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ

Наркотизм як соціальне явище неможливо уникнути без віктимологічного моделювання. Тому необхідно створити віктимологічну модель наркотизму для побудови системи віктимологічного попередження цього явища в рамках кримінологічного забезпечення віктимологічної безпеки в суспільстві.

Ключові елементи віктимологічної моделі наркотизму засновані на предметі віктимології (віктимність як специфічна біопсихосоціальна якість жертв наркотизму; віктимізація жертв наркотизму та особливість їх віктимної поведінки; взаємини жертви наркотизму та злочинця – торговця) і віктимогенної ситуації.

Традиційно віктимологічна увага суспільства і держави спрямована на маргіналів як на потенційних наркоманів (жертв наркотизму).

У психіатрії заведено вважати, що неповнолітні наркомани вживають наркотики, оскільки є заручниками віктимогенних обставин, саме – «жертвами ненормального середовища». Цей факт підтверджує симбіоз біологічного та соціального неблагополуччя особистості, адже наркоманія, як і будь-яка аномалія – лише «видима частина айсберга дисгармонії соціального середовища та особистості» [1, с. 4]. Адже якщо людину досить тривалий час помістити в несприятливі умови, то з нею, цілком імовірно, можуть відбутися різні незворотні зміни. Наприклад, при попаданні до групи наркоманів наркоманів нерішучої та слабовільної особистості, то вона поступово підкоряється їм і починає поводитися так, як поведуться оточуючі.

Зазвичай, неповнолітні починають прийом наркотиків під впливом родичів, знайомих, тобто старшого покоління. У ряді випадків можливе насильницьке залучення до споживання наркотичних засобів та психотропних речовин або їх аналогів [2, с. 179–180]. Найчастіше повії стають жертвами насильницького залучення до вживання наркотичних засобів сутенерами.

Однак існує й інша віктимологічна модель наркотизації: неблагополуччя в сім'ї, пошук авторитетів та зразків наслідування. І майже завжди на шляху такого неповнолітнього-жертви виявляється наркотогровець, який спочатку безкоштовно пропонує наркотик, а наступного разу вже потребує грошей. Так підліток-жертва залучення у вживання наркотичних засобів починає чинити крадіжки, пограбування, займатися проституцією. У подібних ситуаціях підвищену віктимність мають діти-бродяги, діти, народжені в патологіях, молодь, без постійного місця проживання.

Знаходження потерпілих у стані наркотичного сп'яніння у разі підвищує їхню віктимність. У такому стані неповнолітнього легше направити на скоєння злочину, порушити у ньому почуття заздрощів, помсти тощо.

У стані наркотичного сп'яніння здатність протистояти сторонньому впливу, контролювати власні вчинки зникає. Перебування у стані наркотичного сп'яніння підвищує віктимність наркоманів, вони втрачають можливість адекватно реагувати на те, що відбувається.

Саме розуміння віктимності наркоманів як неминучого явища, як певної поведінки та способу життя, що викликають підвищений інтерес з боку потенційних злочинців, відкриває можливості для віктимологічного попередження наркотизму.

Жертва у стані наркотичного сп'яніння провокує скоєння кримінального правопорушення, відбувається підвищена кримінальна активність жертви, яка може перероджуватись у злочинця, вчиняючи злочин задля дози наркотичних засобів. Це особлива модель жертви у віктимології – активована чи віктимогенна жертва кримінального правопорушення.

Список використаних джерел

1. Антинаркотична профілактика: навч. посіб. / В. В. Чернеї, О. М. Стрільців, Е. В. Расюк та ін.; за ред. В. В. Чернея. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2013. 180 с.

2. Гундза Д. В. Віктимологічна профілактика наркоманії. Віктимологічна профілактика окремих видів злочинів: матеріали кругл. ст. (Київ, 29 квіт. 2014 р.). Київ, 2014. С. 179–181.

Величенко Лілія Олексіївна,

ад'юнкт відділу докторантури та ад'юнктури
Національної академії внутрішніх справ

ПОЛІЦІЯ ЯК СУБ'ЄКТ ЗАПОБІГАННЯ НЕЗАКОННОМУ ПОВОДЖЕННЮ ЗІ ЗБРОЄЮ, БОЙОВИМИ ПРИПАСАМИ ТА ВИБУХОВИМИ РЕЧОВИНАМИ

Анотація. Особливістю сучасного періоду розбудови правової та демократичної України є те, що все більшої небезпеки та поширеності набуває злочинність, яка спрямована проти національної безпеки держави, нормального функціонування інститутів країни, життя, здоров'я, особистої недоторканності людини. Найбільшу загрозу наразі несе повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України, оскільки злочинність у такі часи збільшується та стає мені контрольованою, особливо якщо вона тісно пов'язана із незаконним поводженням зі зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами. Саме тому виникає необхідність у ефективних заходах запобігання та протидії зазначеному явищу.

Ключові слова: протидія, злочин, обіг зброї, заходи запобігання.

Summary: A feature of the modern period of the development of a legal and democratic Ukraine is that crime, which is directed against the national security of the state, the normal functioning of the country's institutions, life, health, and personal integrity of a person, is becoming more and more dangerous and widespread. The biggest threat at the moment is a full-scale armed aggression by the Russian Federation against Ukraine, as crime in such times increases and becomes less controlled, especially if it is closely related to the illegal handling of weapons, munitions and explosives. That is why there is a need for effective measures to prevent and counter this phenomenon.

Keywords: counteraction, crime, arms trafficking, prevention measures.

Основним реалізатором функції запобігання незаконному поводженню зі зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами є органи Національної поліції України. Правовою основою діяльності підрозділів Національної поліції, пов'язаної з протидією та запобіганням злочинам, у тому числі і незаконному обігу зброї є Конституція України, закони України «Про Національну поліцію» та «Про оперативно-розшукову діяльність», Кримінальний та Кримінальний процесуальний кодекси України тощо.

Так, п. 1 ст. 23 законом України «Про Національну поліцію» визначено, що поліція відповідно до покладених на неї завдань здійснює превентивну та профілактичну діяльність, спрямовану на запобігання вчиненню правопорушень. Згідно ст. 2 цього ж закону одним із основних завдань поліції є надання поліцейських послуг у сфері протидії злочинності. Крім того, поліція застосовує в межах своєї компетенції згідно п. 2 ст. 30 поліцейські превентивні заходи, задля охорони прав і свобод людини, запобігання загрозам публічній безпеці і порядку або припинення їх порушення [1].

Основним суб'єктом діяльності із запобігання незаконного обігу зброї, в структурі НП України є підрозділи із протидії незаконному обігу зброї та вибухівки і розкриття злочинів, учинених із їх застосуванням, які є у складі Департаменту карного розшуку.

Відповідно до п. 1 та п. 5 ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, зобов'язані:

– уживати необхідних оперативно-розшукових заходів щодо попередження, своєчасного виявлення й припинення злочинів та викриття причин і умов, які сприяють учиненню злочинів, здійснювати профілактику правопорушень;

– здійснювати взаємодію між собою та іншими правоохоронними органами, в тому числі відповідними органами іноземних держав та міжнародних антитерористичних організацій, з метою швидкого і повного попередження, виявлення та припинення кримінальних правопорушень [2].

До найважливіших профілактичних заходів незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, відносять спеціальні операції під назвою «Зброя» та «Вибухівка», які щорічно проводяться підрозділами Національної поліції України та інші правоохоронними органами. Зазначені спеціальні операції проводяться як профілактичні заходи, які мають на меті виявлення осіб, що незаконно поводяться зі зброєю та місць її збуту.

Кожного року в різних регіонах України виявляють значну кількість так званих «схронів» незаконної зброї, яка могла б бути знаряддям вчинення злочинів проти основ національної безпеки, життя та здоров'я особи, власності, громадського порядку та моральності тощо.

До прикладу, у лютому 2021 року співробітники карного розшуку поліції Донецької області виявили величезну схованку зі зброєю в закинутій будівлі на території Приморського району Маріуполя. Там знайшли понад 1600 гранат РГД-5 та Ф-1, 2000 освітлювальних ракет, 1060 запалів УЗРГМ, 2 крупнокаліберних стволи, 61 пістолет Макарова, а також 124 ящика патронів калібру 7,62 та 14,5 [3].

Наприкінці липня 2022 року СБУ затримала торговця зброєю та виявила схрон із засобами ураження на Запоріжжі. У результаті спецоперації затримано торгівця зброєю, який намагався нелегально збути партію вибухових речовин, зокрема, тротилу. За інформацією СБУ, бойові засоби ураження він приховано зберігав за місцем проживання у Запоріжжі. Своїх клієнтів підшукував через особисті зв'язки, у тому числі серед представників кримінальних кіл. Крім того, в ході проведення подальших слідчо-оперативних дій співробітники СБУ встановили місцезнаходження схрону зі зброєю, боєприпасами та вибухівкою. Серед вилученого – понад 5 кг тротилу і пластиду, а також реактивна протитанкова граната РПГ-22 [4].

Цілком очевидно, що наразі величезна кількість зброї знаходиться на руках у злочинців, адже обіг незаконної зброї, бойових припасів, вибухових матеріалів та речовин з тимчасово окупованих територій нашої держави стає дедалі більше безконтрольним. Потрібно враховувати, що чим більший незаконний обіг зазначених предметів, тим більше вчиняються злочини з їх використанням. В цьому і є найбільша суспільна небезпечність вказаних кримінальних правопорушень, адже вони мають високий рівень негативних наслідків. Саме тому, запобігання злочинам пов'язаними з незаконним погодженням зі зброєю має особливе значення для зміцнення держави та забезпечення безпеки громадян.

Список використаних джерел

1. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII.. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>

2. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>

3. Поліція знайшла величезну схованку зі зброєю в колишньому дитячому таборі біля Волновахи. LB.ua дорослий погляд на світ. 2021. URL: https://lb.ua/society/2021/02/04/476914_politsiya_znayshla_velicheznyi_shron_zi.html.

4. СБУ затримала торговця зброєю та виявила схрон із засобами ураження на Запоріжжі. LB.ua дорослий погляд на світ. 2022. URL: https://lb.ua/society/2022/07/30/524793_sbu_zatrimala_torgovtsya_zbroieyu.html.

Гарасим Павло Станіславович,
докторант Національного університету
«Львівська політехніка», кандидат
юридичних наук;
Дучимінська Леся Миронівна,
начальник управління контрольно-
перевірочної роботи Головного управління
Пенсійного фонду України у Волинській
області

ДЕЯКІ ПРАВОВІ ПРОГАЛИНИ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ ЗДІЙСНЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДОТРИМАННЯМ ПРАВ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ В УКРАЇНІ ТА РОСІЙСЬКІЙ ФЕДЕРАЦІЇ

У даній роботі, виходячи з отриманих результатів дослідження, визначено основні існуючі у зв'язку з цим проблеми та запропоновано науково обґрунтовані шляхи її вирішення.

Ключові слова: військовополонений; правовий статус; міжнародне право; сфера виконання покарань; право обмеження; спеціальні установи для військовополонених; громадський контроль.

In this work, based on the obtained research results, the main problems existing in this connection are defined and scientifically based ways of solving them are proposed.

Keywords: prisoner of war; Legal Status; international law; the scope of execution of punishments; right of limitation; special institutions for prisoners of war; public control.

Враховуючи, що деякі міжнародно-правові акти, щостосуються здійснення громадського контролюсфері виконання покарань, є частиною національного законодавства як нашої держави (ст. 9 Конституції України), так і РФ (ратифіковані, укладені, підписані тощо) [1], ці суб'єкти міжнародних відносин зобов'язані на практиці у повній мірі дотримуватись і забезпечувати реалізацію прав, законних інтересів і свобод військовополонених.

Як з цього приводу зазначено у Женевській Конвенції, військовополоненим вважається особа, яка потрапила в полон до супротивника та належить до однієї з тих категорій, що визначені в ст. 4

даного міжнародно-правового акту [2]. При цьому варто зазначити, що згідно вимог ст. 19 вказаної Конвенції, військовополонених після захоплення їх у полон евакуюють якомога швидше до таборів, розміщених у зоні, що знаходиться на достатній відстані від зони бойових дій, для того, щоб вони перебували в безпеці, тобто в установах виконання покарань такі категорії осіб триматись не можуть і персонал, зокрема ДКВС України, їх охороною, безпекою і наглядом займатись не вправі.

Такий висновок можна зробити, виходячи з результатів аналізу змісту ст. 18 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», у якій ні серед прав, ні серед обов'язків персоналу органів і УВП не вказані ті повноваження, що стосуються забезпечення утримання військовополонених.

У той самий час, як це визначено в ч. 2 ст. 3 Закону України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України», на це спеціальне правоохоронне формування у складі Збройних Сил України (ЗСУ), також не покладено обов'язок щодо утримання військовополонених у відповідних таборах для цих осіб. Зокрема, на ВСП ЗСУ в даному законодавчому акті покладено у зв'язку з цим тільки обов'язок щодо організації збору, супроводження та охорони військовополонених з місць (місцевостей), де вони утримуються після взяття їх в полон, до таборів для тримання цих осіб або дільниць такого ж призначення (абзац 3 ч. 2 ст. 3 вказаного Закону). При цьому зазначений законодавчий акт забороняє покладати на ВСП ЗСУ завдання, не передбачені цим Законом (абзац 4 ч. 2 ст. 3), тобто вказаний спеціальний правоохоронний орган не вправі забезпечувати утримання, охорону, нагляд, безпеку тощо військовополонених у визначених для них таборах (дільницях).

Таким чином, у наявності реальна правова прогалина (відсутність законодавчої регламентації порядку і умов тримання у спеціальних таборах військовополонених) [3, с. 271], яка, одночасно, є й практичною проблемою, що суттєво впливає на ефективність забезпечення і дотримання прав, законних інтересів і свобод зазначених осіб, що має стати особливим предметом громадського контролю у сьогоденні.

Список використаних джерел

1. Про міжнародні договори: Закон України від 29.06.2004 № 1906-IV. URL:<https://zakon.rada.gov.ua>.
2. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12.08.1949. URL:<https://zakon.rada.gov.ua>.
3. Теорія держави і права: підручник / за ред.. О. В. Петришина. Харків: Право, 2014. 368 с.

Гранкіна Валентина Ігорівна,
викладачка кафедри кримінально-правових
дисциплін, факультету № 2 Криворізького
навчально-наукового інституту Донецького
державного університету внутрішніх справ

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Анотація: у статті здійснено огляд такого кримінологічно-значущого, небезпечного транснаціонального явища, як торгівля людьми. Тематика має надзвичайно актуальний характер на тлі міграційних процесів, спричинених військовою агресією Російської Федерації.

Ключові слова: злочинність, транснаціональна злочинність, торгівля людьми.

Abstract: the article reviews such a criminologically significant and dangerous transnational phenomenon as human trafficking. The topic is extremely relevant against the background of migration processes caused by the military aggression of the Russian Federation.

Keywords: crime, transnational crime, human trafficking

Торгівля людьми це форма сучасного рабства та порушення прав людини яка не втрачає своєї актуальності у кожній країні світу навіть у XXI столітті. Національні нормативно-правові акти визначають торгівлю людьми як здійснення незаконної угоди, об'єктом якої є людина, вербування, переміщення, переховування, передачу або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, у тому числі сексуальної, з використанням обману, шахрайства, шантажу, уразливого стану людини або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, з використанням службового становища або матеріальної чи іншої залежності від іншої особи [1]. В.В. Пяковський зазначає, що торгівля людьми – це певна детермінована система дій торгівців людьми з підготовки, виконання та приховання злочину, а також щодо використання результатів злочинної діяльності [2, с. 71].

Жертвами торгівлі людьми можуть стати чоловіки, жінки й діти, однак у більшості випадків ними стають молоді жінки й дівчата, які піддаються експлуатації. Серед основних причин, що сприяють вчиненню таких злочинів експерти називають бідність і гендерну нерівність – фактори, що перешкоджають отриманню освіти, гідному працевлаштуванню й отриманню впевненості у майбутньому. Згідно з відкритими даними Україна виступає як країна-постачальник та країна-транзитер молодих жінок і дітей, як найбільш вразливих верств населення, з метою залучення їх до секс-індустрії розвинутих країн Центральної та Західної Європи, а також держав азійсько-тихоокеанського регіону. Головними країнами призначення «живого

товару», як правило, є країни Західної Європи (ФРН, Італія, Іспанія, Бельгія), а також Туреччина, Греція, Ізраїль, США, Об'єднані Арабські Емірати, Португалія, Єгипет, Франція, Словаччина, Лівія, Румунія, Австрія, Японія, Швейцарія тощо (за даними слідчих органів України, всього виявлено жертв торгівлі у 57 країнах світу) [3, с. 82]. У 2021 році Представництво Міжнародної організації з міграції в Україні (далі – МОМ) ідентифікувало і надало допомогу понад тисячі постраждалих від торгівлі людьми – чоловікам, жінкам і дітям. Ця кількість – лише верхівка айсбергу, адже багатьох постраждалих від торгівлі людьми не вдається ідентифікувати, тож вони не отримують допомоги. За даними опитування, проведеного МОМ, у 2019–2021 роках від торгівлі людьми постраждало 46 000 українців. Минулого року 18 % опитаних МОМ респондентів зазначили, що готові прийняти неофіційну і ризиковану пропозицію роботи за кордоном, а третина були готові зробити це безпосередньо в Україні [4].

Зазвичай відповідна злочинна діяльність провадиться не одноособово, а у групах. Ці групи відрізняє високий рівень організації, наявність детально розробленої схеми кримінального бізнесу торгівлі людьми, чіткий розподіл функцій учасників відповідно до етапів реалізації кримінально-протиправного наміру. Загалом чим більш розгалужена структура організованих груп та злочинних організацій, тим більше суб'єктів задіяно в механізмі кримінально-протиправної діяльності, і тим складніше виявити й розкрити кримінальні правопорушення даного виду. Слід зауважити, що при всьому різноманітті суб'єктів у механізмі злочинної діяльності (залежно від віку, освіти, життєвого досвіду, рольових функцій у суспільстві) їх об'єднує єдине – корислива мотивація злочинних діянь. Учасники торгівлі людьми, ризикуючи власним усталеним способом життям, готові на все заради отримання вигоди, оскільки «живий товар» приносить колосальний надприбуток. Дослідження кількісного та якісного складу засуджених за торгівлю людьми показало, що серед торговців переважають чоловіки (65,5 %). Вік таких осіб різний, але, як правило, знаходиться в двох діапазонах: від 18 до 30 років (44,8 %) і 30 до 50 років (44,8 %). Як показує аналіз статистичних даних торгівці людьми це люди з уже сформованим характером, переконаннями, деформованими моральними принципами і ціннісними орієнтирами [5, с. 1010]. Складність виявлення кримінальних правопорушень вчинених організованими групами пов'язана з рівнем її організації, згуртованості й технічної оснащеності. При цьому в усьому світі злочини, вчинені організованою злочинністю, визнаються найнебезпечнішими у людському суспільстві [5, с. 1013].

Крім того проблема торгівлі людьми постає в нашій державі надто гостро з огляду на військову агресію Російської Федерації. Згідно з даними ООН станом на 18 березня, понад 3 мільйони осіб були

змушені виїхати з України до сусідніх держав, включно зі 162 000 громадян третіх країн. Принаймні 1,9 мільйона осіб зазнали переміщення всередині країни [6]. Попри те, що випадки, пов'язані з торгівлею людьми, складно ідентифікувати під час масового переміщення людей, попередні повідомлення всередині України та за її межами свідчать про те, що торговці людьми готуються скористатися вразливістю тих, хто змушений покинути Україну. Міжнародна організація з міграції звертає увагу на зростання випадків роз'єднання сімей, появу дітей, які переміщуються без супроводу батьків або зазнали роз'єднання з родичами, а також імовірність випадків сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом [7].

Отже, торгівля людьми – кричуще кримінальне правопорушення, яке грубо порушує закріплені та гарантовані Конституцією України права людини. Вчиняється здебільшого при умисній спільній участі декількох осіб, причому суб'єктність (як потерпілого так і злочинця) не залежить від гендеру. Має притаманні виключно певному виду кримінальних правопорушень кримінологічно-значущі ознаки.

Список використаних джерел

1. Про протидію торгівлі людьми: закон України від 20 вер. 2011 р. № 3739-VI URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3739-17#Text>.

2. Пясковський В.В. Поняття та криміналістична характеристика торгівлі людьми. Вісник прокуратури, 2003. № 5. с. 69-75

3. Ахтирська Н.М. Торгівля людьми в Україні: про що свідчить судова практика. Київ, 2006. 83 с.

4. Східне міжрегіональне управління Державної служби України з питань праці. Торгівля людьми – це не міф, це реальність! Через війну Росії проти України зростають ризики торгівлі людьми. URL: <https://smu.dsp.gov.ua/news/torhivlia-liudmy-tse-ne-mif-tse-realnist-cherez-viynu-rosii-proty-ukrainy-zrostaiut-ryzyky-torhivli-liudmy/>.

5. Yevgen Golovin. The Identity of the Offender as an Element of Forensic Characteristics of Crimes Related to Human Trafficking. Traektoriâ Nauki = Path of Science. 2021. Vol. 7. No 8 p.1009-1015

6. Міжнародна організація з міграції. URL: <https://www.iom.int/migration-sustainable-development-and-2030-agenda>.

7. ООН допомагає захистити українських біженців від торговців людьми. URL: <https://news.un.org/ru/story/2022/04/1421832>.

Груздь Олександр Іванович,
старший викладач кафедри організації
досудового розслідування факультету № 1
Криворізького навчально-наукового
інституту Донецького державного
університету внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук;
Швидка Кароліна Олександрів,
курсант факультету № 1 Криворізького
навчально-наукового інституту Донецького
державного університету внутрішніх справ

ПРОФІЛАКТИЧНІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ СТАТЕВИМ ЗЛОЧИНАМ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

Анотація. Досліджено сутність і профілактику злочинів, які вчиняються щодо статевої свободи та статевої недоторканості неповнолітніх і малолітніх осіб. Розглянуто тенденції сексуального (статевого) посягання щодо неповнолітніх та малолітніх осіб в українській та зарубіжній практиці.

Ключові слова: злочини проти статевої свободи, сексуальне посягання, сексуальне насильство, неповнолітні.

Summary. The essence and prevention of crimes committed in relation to the sexual freedom and sexual integrity of minors and minors have been studied. The trends of sexual assault against minors in Ukrainian and foreign practice are considered.

Keywords: crimes against sexual freedom, sexual encroachment, sexual violence, minor.

У суспільстві серед багатьох проблем, пов'язаних із протидією злочинності, особливе місце займають насильницькі кримінальні правопорушення сексуального характеру, скоєні щодо неповнолітніх і малолітніх дітей, оскільки містять у собі загрозу фізичному і психічному здоров'ю дитині.

Насильство щодо неповнолітнього чи малолітнього характеризується як фізичне (пряме) або психічне (загроза або відкладене насильство). У статті 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (далі – Закон) представлені такі види насильства: фізичне, сексуальне, психологічне та економічне. Поняття «сексуального насильства» містить не лише звалтування, а й сексуальні домагання, непристойні пропозиції, а також будь-які образливі дії, що мають сексуальний характер [1]. Характерною ознакою сексуального насильства, як і будь-якого іншого виду жорстокого поводження з дітьми, є посягання на автономію, гідність дитини, примушування до небажаних для неї дій.

Пріоритетним завданням, що стоїть перед психологами, правоохоронними органами та батьками щодо протидії цієї категорії кримінальних правопорушень, є їх попередження.

Удосконалення форм та методів виявлення осіб із сексуальними відхиленнями та організація постійного спостереження за їх поведінкою можуть стати ключем до активізації боротьби зі кримінальними правопорушеннями на статевому ґрунті. Наприклад, пропонуємо запровадити досвід Сполучених Штатів Америки щодо реєстрації та обліку осіб, які вчинили злочини сексуального характеру. Ключова мета, яка переслідується нею, полягає у превенції скоєння нових злочинів, зокрема щодо дітей, і навіть у здійсненні контролю за особами, раніше засудженими за суспільно небезпечні дії сексуального характеру [2, с. 101].

Виділяють дві основні форми профілактики кримінальних правопорушень, що входять до системи запобігання кримінальних правопорушень: загальна та індивідуальна. Загальна профілактична робота передбачає встановлення та усунення причин та умов, що сприяють скоєнню кримінальних правопорушень. Індивідуальна профілактика передбачає позитивний вплив на осіб, які готують кримінальне правопорушення або схильні до його вчинення. Запобігти кримінальному правопорушенню означає безпосередньо впливати на особу, що виношує наміри вчинити кримінальне правопорушення, або на причини та умови, що дозволяють вчинити кримінальне правопорушення.

Загальна профілактика протиправних діянь повинна починатися з виявлення факторів, тобто виявлення, перевірки та оцінки обставин, що сприяють скоєнню кримінального правопорушення, після чого своєчасно та наступально здійснювати загально-профілактичні заходи, які мають полягати у наступному:

1. Припинення випадків оформлення на роботу в дитячі, виховні установи осіб, які раніше перебували на обліку в психоневрологічних диспансерах. Співробітники оперативного розшуку з профілактичною метою повинні своєчасно припиняти спроби зазначених осіб працевлаштуватися у безпосередній близькості від дітей, інформувати про них керівників дитячих організацій та установ.

2. Здійснення контролю за діяльністю домоуправлінь щодо своєчасної перевірки ними справності та надійності заборів горищ, підвалів та занедбаних будівель, що дозволить скоротити (або виключити взагалі) кількість «безпечних», з погляду злочинця, місць можливого вчинення кримінального правопорушень та утруднити реалізацію протиправного наміру.

3. Розробка дислокації постів і маршрутів патрулювання з урахуванням аналізу оперативної обстановки, що складається на території, що обслуговується, та місць найбільш ймовірного скоєння статевого кримінальних правопорушень, ретельний інструктаж співробітників, що заступають на службу, про методи виявлення та припинення таких діянь [3, с. 137].

Практика правоохоронних органів щодо запобігання, виявлення та розкриття насильницьких кримінальних правопорушень сексуального характеру, пошуку, затримання та викриття злочинців з усією наочністю свідчить про безперечний зв'язок між досягнутим рівнем інформаційної підтримки заходів з боротьби.

Як відомо, ефективність боротьби зі злочинністю взагалі та з насильницькими правопорушеннями сексуального характеру зокрема, багато в чому визначається рівнем інформаційного забезпечення, у зв'язку з чим доцільно у підрозділах органів внутрішніх справ додатково враховувати, систематизувати та аналізувати відомості щодо наступних категорій осіб:

- щодо яких кримінальні провадження, порушені за ознаками складів кримінальних правопорушень проти статевої недоторканності та статевої свободи особи припинені у встановленому законом порядку;

- шкірно-венерологічних, психоневрологічних диспансерів, інших медичних закладів, у тому числі осіб нетрадиційної сексуальної орієнтації;

- неповнолітніх, які виявляють елементи садизму, жорстокості щодо своїх однолітків.

- колекціонерів порнографічної продукції, особливо дитячої [4, с. 103].

З вищевикладеного можна зробити висновок, попередження злочинних посягань щодо неповнолітніх, що здійснюються на сексуальному ґрунті, є сукупністю соціально-економічних, духовно-моральних, організаційно-управлінських та правових заходів, орієнтованих на усунення причин та умов скоєння аналізованої категорії злочинних діянь становища неповнолітніх переважають у всіх сферах життєдіяльності суспільства.

Список використаних джерел

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України № 2671-VIII від 17.01.2019 р. Відомості Верховної ради України.

2. Туктарова І.М., Лапупіна Н.М. Деякі аспекти вдосконалення кримінально-правових норм та інститутів / Актуальні проблеми юридичної науки: збірка тез Міжнародної науково-практичної конференції «Тринадцяті осінні юридичні читання». Частина 2. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2018. С. 100–102.

3. Джу́жа А.О. Кримінально-правові та кримінологічні засади запобігання злочинам проти статевої недоторканності дитини: монографія / НАВС. Київ, 2016. 193 с.

4. Медведєв В.С. Психологія злочинної діяльності: навч. посіб. / В.С. Медведєв; НАВС. Київ: Атіка, 2017. 203 с.

Дорошенко Костянтин Костянтинович,

аспірант Київського університету
інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська
юридична академія»

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРЕДСТАВНИЦТВО В СУДІ БЕЗ ПОВНОВАЖЕНЬ

Анотація: У тезах підіймається питання необхідності кримінальної відповідальності за представництво в суді без повноважень, зокрема, шляхом віднесення діяння до кримінального правопорушення із формальним, а не матеріальним складом, а також необхідність такої криміналізації через призму можливості притягнення окремих осіб до дисциплінарної відповідальності.

Ключові слова: представництво в суді без повноважень, адвокат, дисциплінарна відповідальність, криміналізація.

Summary: The thesis raises the issue of a need for criminal liability for representation in court without authority, in particular, by classifying the act as a criminal offense with a formal, but not material corpus delicti, as well as the need for such criminalization through the prism of the possibility of bringing individuals to disciplinary liability.

Keywords: representation in court without authority, attorney at law, disciplinary liability, criminalization.

03 жовтня 2017 року Верховною Радою України прийнятий Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» № 2147-VIII, яким доповнено Кримінальний кодекс України ст. 400-1 «Представництво в суді без повноважень».

Зі змісту диспозиції окресленої статті Кримінального кодексу України вбачається, що законодавець передбачив кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення суду про повноваження представляти іншу особу в суді, а так само умисне невнесення адвокатом до ордера відомостей щодо обмежень повноважень, встановлених договором про надання правничої допомоги.

Частина друга передбачає відповідальність за дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб.

Хоча, зазначені зміни є відносно новими та ще не набули широкого правозастосування, втім, аналіз змісту вказаної правової норми вже викликає запитання правового характеру, зокрема, в частині необхідності кримінально-правової охорони суспільних відносин у сфері здійснення правосуддя у такий спосіб.

Перш за все вважаю за необхідне відзначити, що питання необхідності криміналізації суспільної небезпечності окресленого діяння виникли ще до голосування за запропонований проєкт Закону України

«Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів».

Відповідно до зауважень Головного юридичного управління Апарату Верховної Ради України на вказаний вище проект Закону України, останнім зазначено про недоцільність криміналізації діяння, через сумніви у ступені його суспільної небезпечності, а саме через те, що об'єктивна сторона кримінального правопорушення не передбачає наявності протиправного мотиву чи мети такого представництва, а також через те, що окреслене правопорушення має ознаки формального складу злочину і вважається закінченим з моменту вчинення діяння [1].

Також, свої зауваження щодо згаданого законопроекту висловило Головне науково-експертне управління Апарату Верховної Ради України, зазначивши, що розміщення зазначеної вище статті пропонується в розділі XVIII «Злочини проти правосуддя» Особливої частини Кримінального кодексу України, втім не враховано, що представництво в суді без повноважень не завжди може завдати шкоду правосуддю. Особа, яка не має повноважень, може належним чином представляти/захистити іншу особу в суді і своїми професійними діями навпаки сприяти відновленню правосуддя [2].

Також, в цих зауваженнях вказано про те, що ставити питання про юридичну, а тим більше, кримінальну відповідальність за представництво в суді без повноважень можна лише в тому випадку, коли особа прагне завдати або завдає шкоду правам і законним інтересам тієї особи, яку вона представляє (за умов, що її дії не містять ознак інших складів злочинів, передбачених Кримінальним кодексом України).

В інших же випадках, коли такої шкоди завдано не було, достатньо заходів впливу за вчинення діянь, передбачених статтею 400-1 Кримінального кодексу України, зокрема, шляхом притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності, а інші особи, у таких випадках, можуть нести цивільно-правову відповідальність за завдану шкоду інтересам особи, яку вони представляють.

Хоча, зазначені вище зауваження структурних підрозділів Апарату Верховної Ради України враховані не були, втім, останні видаються досить слушними, та зводяться до того, що у випадку необхідності криміналізації діяння, окресленого в статті 400-1 Кримінального кодексу України, необхідно було б встановити обов'язку умови для настання кримінальної відповідальності, а саме якщо воно завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб, тобто склад злочину має бути матеріальний, а не формальний.

Представники Національної асоціації адвокатів України комітету захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності Національної асоціації адвокатів України, у свою чергу, оцінюють зазначену норму скептично. На їхню думку, зміст статті є досить сумнівним та може бути

використаним органами досудового розслідування для здійснення тиску або усунення адвоката від участі у справі [3].

Таким чином, можливо дійти висновків, що такий самий підхід може бути застосований до прокурорів, які здійснюють представництво інтересів громадянина або держави в суді, та інших посадових осіб, які здійснюють представництво, тобто можуть бути притягненні до такого самого виду юридичної відповідальності, як і адвокати, тобто дисциплінарної.

В аспекті можливості притягнення прокурорів до кримінальної відповідальності за згаданою статтею зазначила Антонюк Н.О., згідно змісту якої аналіз низку ухвал апеляційної інстанції, якими суд апеляційної інстанції скасовує вирок чи ухвалу суду і призначає новий розгляд у суді першої інстанції, то у величезній кількості таких ухвал серед істотних порушень вимог КПК України, фігурує таке порушення як здійснення судового провадження за відсутності прокурора. Також зазначено, що часто представник прокуратури «фізично» був присутній на всіх засіданнях, однак «якісно» його не було, оскільки він не мав відповідних уповноважуючи документів [4].

Втім, відповідаючи на запитання чи потрібно окрему статтю КК України, яка б встановлювала кримінальну відповідальність за вчинення прокурором наведених вище дій, що відповідь однозначно ні, оскільки залежно від конкретних обставин справи, винному можуть бути інкриміновані ст. 366, а також інші склади кримінальних правопорушень.

Схожа думка, висвітлена Денис С.Р., яка зазначила, що відсутність істотного рівня суспільної небезпеки, практики притягнення осіб до кримінальної відповідальності за діяння, передбачені у ст. 400-1 Кримінального кодексу України, на підставі аналізу досвіду іноземних країн, вказані діяння слід декриміналізувати, що призведе до розвантаження змісту Кримінального кодексу України, припинить наявність конкуренції кримінально-правових норм та сприятиме реалізації принципу гуманності та пропорційності покарання відносно вчиненого діяння [5].

З іншого боку, дійсно, трапляються випадки, коли на стадії апеляційного перегляду встановлюються обставини, які свідчать про відсутність у представника повноважень на здійснення представництва, що тягне за собою скасування судового рішення лише з цих підстав.

Таким чином, подальше дослідження кримінальної відповідальності за представництво в суді без повноважень слід здійснювати виходячи з його суспільної небезпечності як для правосуддя, так і для осіб, прав та законні інтереси яких зачіпаються вказаним діянням.

В той же час, саме кримінальне правопорушення у вигляді повідомлення суду про повноваження представляти іншу особу, а так само умисного невнесення адвокатом до ордера відомостей щодо обмежень повноважень, встановлених договором про надання правничої допомоги, слід викласти з матеріальним, а не формальним складом.

У випадку ж, якщо шкоди кримінальним правопорушенням завдано не було, то мова має йти лише про виключно дисциплінарну відповідальність осіб, якщо така передбачена актами законодавства.

Хоча, думки щодо доцільності криміналізації такого діяння серед юристів різняться, вже можливо виокремити певні негативні наслідки існування такої кримінально-правової норми.

Так, у Єдиному державному реєстрі судових рішень можливо віднайти випадки, коли, з метою усунення особи від здійснення представництва, сторони посиляються на відсутність у особи повноважень на таке представництво.

Звичайно, зазначене може бути свідомою правовою позицією сторони, коли дійсно, та чи інша особа не підтвердила своїх повноважень у спосіб, передбачений законодавством, а також не довела перед судом наявність таких повноважень.

У той же час, одне питання, коли коло цих питань вирішується у спосіб, передбачений відповідним процесуальним законодавством, втім зовсім інакше виглядає, коли на підтвердження своєї правової позиції сторони вдаються до звернення із заявами до правоохоронних органів про внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, як спосіб зловживання правом і тиском на сторону судового провадження.

Як наслідок, окрім вирішення процесуальних питань, особа, повноваження якої були поставлені під сумнів, вимушена брати участь у слідчих (розшукових) та процесуальних діях, що створює додаткові обтяження, зокрема адвоката.

Таким чином, мета, яку переслідував законодавець під час внесення змін до Кримінального кодексу України, не призвела до очікуваних результатів, а можливо, призвести їй не могла, оскільки існують обґрунтовані сумніви в необхідності криміналізації такого діяння.

На даному етапі вказана норма може бути використана не на користь, а на шкоду правосуддю, оскільки створила додаткові важелі впливу на учасників судового процесу, зокрема, зі сторони правоохоронних органів.

Список використаних джерел

1. Зауваження Головного юридичного управління Апарату Верховної Ради України від 12.07.2017 року. Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61415.

2. Висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України від 08.06.2017 року. Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61415.

3.Круглий стіл на тему «Права адвокатів та гарантії адвокатської діяльності в контексті судової реформи». URL: <https://unba.org.ua/news/3040-stattya-400-1kriminal-nogo-kodeksu-vidkrivae-mozhливosti-tisku-na-advokata-pidsumki-kruglogo-stolu.html>.

4. Антонюк Н.О. Про представництво в суді без повноважень. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/107299-pro-predstavnistvo-v-sudi-bez-povnovazhen>.

5. Денис С.Р. Представництво в суді без повноважень (ст. 400-1 КК України): Кримінально-правові аспекти та перспективи застосування. Теоретичні та практичні аспекти соціальноекономічних наукових досліджень: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 30 жовтня 2020 р). Київ: Східноєвропейський центр наукових досліджень, 2020. С. 151–153.

Заровецький Василь Володимирович,
старший судовий експерт сектору
дактилоскопічного обліку відділу
кримінальних видів досліджень
Тернопільського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру
МВС України

ОБОВ'ЯЗКОВЕ ДАКТИЛОСКОПЮВАННЯ ЯК РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОСОБИ

Розглянуто проблеми ідентифікації осіб невпізнаних трупів, що масово виникли в реаліях повномасштабного вторгнення на територію України в 2022 року.

Ключові слова: дактилоскопія, папілярний узор, ідентифікація, обов'язкове дактилоскопіювання громадян, дактилоскопічний облік.

The problems of identification of unidentified corpses, which occurred as masse as a result of a full-scale invasion of the territory of Ukraine in 2022.

Keywords: dactyloscopy, papillary pattern, identification, mandatory dactyloscopy of citizens, dactyloscopy accounting.

Після початку збройного конфлікту в 2014 році, а також повномасштабного вторгнення збройних сил Російської Федерації в лютому 2022 року все частіше постає питання ідентифікації осіб. На жаль під час виконання свої службових обов'язків захисники держави втрачають найцінніше, що у них є – своє життя. В ході запеклих боїв не завжди випадає можливість забрати полеглих, та часто згодом після відвоювання тимчасово окупованих територій виникає необхідність ідентифікувати особу. Особливою проблемою встановлення особи є відсутність особливих прикмет у зв'язку із значним пошкодженням частин тіла.

Одним із найпоширеніших способів встановлення невстановлених трупів є використання дактилоскопічних методів ідентифікації та встановлення особи за ДНК профілем. Однак використання методу молекулярно-генетичного аналізу на даний час є ресурсозатратним способом ідентифікації особи, тому в тих випадках де

виявляється можливо необхідно використовувати дактилоскопічний метод. Проте під час використання баз даних із відбитками пальців рукосіб виникає одна із типових проблем – ступіть наповненості порівняльним матеріалом.

Вирішення даної проблеми є введення обов'язкового відібрання відбитків папілярних узорів пальців рук певних груп або категорій осіб чи всіх громадян держави. До груп осіб які повинні підлягати обов'язковому дактилоскопіюванню перспективно віднести тих, що у в'язку з виконанням свої професійних обов'язків та задач щоденно ризикують своїм життям: працівники правоохоронних органів, військовослужбовці, журналісти, що працюють у «гарячих точках», медпрацівники, а також рятувники [1].

Згідно із чинним законодавством обов'язковому дактилоскопіюванню підлягають особи:

- затримані за підозрою у вчиненні злочину;
- взяті під варту;
- звинуваченні у вчиненні злочину;
- піддані адміністративному арешту.

Функції дактилоскопіювання покладено на працівників органів внутрішніх справ [3].

На даний час на обліку слідів, відбитків пальців та долонь рук, що знаходиться в Експертній службі МВС України, знаходяться дактилокарти тих осіб які в тій чи іншій мірі причетні до вчинення правопорушень. Одним із завдань даного обліку є ідентифікація невпізнаних трупів а також безвісти зниклих громадян за слідами рук, вилученими з їх останнього місця перебування.

Окрім вищезгаданих категорій до дактилоскопіювання та внесення відбитків, відтисків пальців та долонь до баз даних, можуть залучатися особи які на добровільних засадах виявили бажання. Проте в відсотковому співвідношенні кількість суб'єктів, папілярні узор яких знаходяться на дактилоскопічному обліку, та тих які ні, переважає в другу сторону.

Доречність впровадження дактилоскопічної реєстрації засвідчує й багаторічний досвід серед наших закордонних партнерів. Так у США обов'язкове дактилоскопіювання є умовою при прийнятті на роботу до певних груп державних та недержавних установ. Також при отриманні водійського посвідчення відбиток пальця в оцифрованому вигляді, наноситься на документ, що унеможливує його підробку. При в'їзді в США в туристів беруть відбитки всіх 10 пальців.

До процедури дактилоскопії як до виконання громадянського обов'язку ставляться в Ізраїлі, де дактилоскопічному обліку підлягають усі військовозобов'язані, тобто практично все населення країни [2, 4].

В Україні найбільшою базою даних із всіма відбитками папілярних узорів рук осіб є така, що знаходиться при Експертній службі МВС України, судові експерти якої ведуть облік слідів, відбитків пальців та долонь рук на постійній основі. Покладення на

законодавчому рівні функціональних обов'язків на дану структуру дактилоскопіювання всіх осіб, що знаходяться на територію країни, надасть змогу в короткий термін та з незначною затратою ресурсів створити єдину всержавну базу даних, що в подальшому надасть можливість в короткий термін встановлення осіб.

Для повного вирішення проблем ідентифікації недостатнього вводити лише певні категорії осіб, а необхідно на законодавчому рівні ставити питання обов'язкового дактилоскопіювання всіх груп населення. Тому як показала практика 2022 року не лише працівники силових та спеціальних структур попадають в зону ризику, а і прості громадяни. Оскільки на даний час втрати серед цивільного населення надзвичайно великі, та можливо навіть переважають такі зі сторони силового блоку.

Список використаних джерел

1. Бідняк Г. С. Нормативно-правове регулювання дактилоскопіювання осіб. Кримінальний вісник. 2017. № 2 (30) С. 40–45.
2. Дзядик Ю. Т. Процесуальні та практичні питання, що виникають під час дактилоскопіювання підоблікових осіб. Напрями їх вирішення. Криміналістичний вісник. 2007. № 2 (8). С. 19–24
3. Наказ МВС України «Про затвердження Інструкції про порядок функціонування дактилоскопічного обліку експертної служби МВС України» від 11.09.2001 р. № 785. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1066-01>.
4. Свобода Є. Ю. Деякі аспекти правового регулювання дактилоскопічної реєстрації. Академічний вісник адвокатури України. 2010. (№ 3). С. 148–153.

Зеленяк Поліна Анатоліївна,
доктор філософії в галузі «Право»

ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ ПРОТИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ

Захист інтересів дитини є пріоритетним напрямом державної політики, що реалізується в діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, надавачів соціальних, освітніх, медичних та інших послуг.

Незважаючи на законодавче закріплення неприпустимості будь-якого насильства стосовно дитини, ця проблема залишається актуальною для України. Важливим є те, що дитина піддається негативному впливу, а саме агресивним проявам щодо неї у родині, навчальних закладах, громадських місцях. По відношенню до неї застосовується насильство не тільки з боку дорослих осіб, але й однолітків, яке найчастіше є спонтанними, імпульсивними, ситуативними, а також таким, що має побутовий характер. У більшості випадків при вчиненні кримінального правопорушення між потерпілим та особою, що вчинила правопорушення,

існує як безпосередній, так і опосередкований зв'язок. Саме розвиток ситуації може призвести до вчинення злочину. Особливу небезпеку викликають факти вчинення кримінальних правопорушень під час військової агресії.

Сьогодні Національна поліція фіксує війнні злочини РФ, які скоюють на тимчасово окупованих територіях, після деокупації цих територій справи будуть доведені до судів та вироків. Говорячи про можливість розслідування злочинів проти українців на територіях, які наразі окуповані військами РФ, варто зазначити, що правоохоронці України мають досвід роботи з війсьними злочинами з 2014 року, коли був анексований Крим та окуповані окремі райони Луганської та Донецької областей.

Упродовж дії воєнного стану (24.02.2022 – 31.10.2022) слідчими НП України всього розпочато 135 562 кримінальні провадження за фактами злочинів, учинених в умовах воєнного стану.

В їх числі 40 742 кримінальних провадження за фактами вчинення на території України злочинів військовослужбовцями збройних сил російської федерації та їх пособниками. З них: ст. 438 КК України – 29817; ст. 110 КК України – 8912; ст. 111-1 КК України – 1841; ст. 113 КК України – 37; ст. 111 КК України – 87; ст. 258 КК України – 18; ст. 437 КК України – 29; ст. 281 КК України – 1.

Найбільше за такими фактами розпочато кримінальних проваджень у Київській (5050), Дніпропетровській (5040), Харківська (4920) Луганській (3491), Херсонській (3955) та Донецькій (2641) областях.

Найменше в Одеській (563), Кіровоградській (462), Тернопільській (342), Закарпатській (327), Чернівецькій (233) та Рівненській (162) областях.

Особливу тривогу викликає виявлена кількість постраждалих дітей.

В період з 24.02.2022 внаслідок військової агресії РФ постраждало 1640 дітей, з яких: 361 загинуло, 803 поранено, 480 зникло безвісти (166 розшукано).

Депортовано до РФ 4761 діти – за цими фактами розпочато досудове розслідування в 46 кримінальних провадженнях.

Сьогодні держава особливо увагу приділяє питанню повернення дітей, яких росія примусово депортувала з тимчасово окупованих територій України. «Примусова депортація дітей з тимчасово окупованих територій України в росію – це фактично викрадення маленьких українців і підтвердження геноциду нашого народу. Про це треба говорити на найвищих рівнях. За даними «Національного інформаційного бюро», встановлено інформацію про депортацію понад 10 тисяч українських дітей. Щодня ця цифра зростає», – підкреслила Катерина Павліченко.

За її словами, підрозділи Національної поліції оперативно обробляють цю інформацію. Наразі лише поліцейськими ідентифіковано вже близько 7 тисяч незаконно вивезених на територію

рф або ОРДЛО дітей – і це «левова частина» роботи з ідентифікації. Деякі з них вже повернулися в Україну або виїхали в ЄС. Робота з їх повернення триває постійно [1].

Комплексне розв'язання проблеми забезпечення права дитини на життя і здоров'я в Україні можливе не тільки при ефективній реалізації державної політики у досліджуваній сфері, але й при аналізі та подальшому використанні зарубіжного досвіду щодо розроблення заходів правового регулювання заходів запобігання кримінальним правопорушенням, що посягають на життя і здоров'я дитини. На сьогодні в Україні діє розгалужена система нормативно-правових актів, які безпосередньо закріплюють юридичний механізм забезпечення, охорони та захисту прав дитини в Україні. Слід зазначити, що вказаний механізм загалом відповідає міжнародним стандартам у сфері захисту прав дитини, що закріплені у відповідних конвенціях. Однак бурхливий розвиток суспільних відносин, світовий процес глобалізації, що дедалі активніше проявляє себе в усіх найважливіших сферах людського буття, а також прискорений розвиток технологічних інновацій, суттєво актуалізують необхідність перегляду окремих положень чинного законодавства у сфері забезпечення прав дитини [2].

Ці дані свідчать про велику суспільну небезпеку кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я дитини, а також про високий рівень віктимності малолітніх та неповнолітніх.

На наш погляд, в основі загальносоціального запобігання повинна бути покладена система заходів, що забезпечує «безпеку дитини», яка складається з комплексу заходів, які реалізуються органами державної влади і спрямовані на протидію посяганням проти життя та здоров'я дитини: 1) правове забезпечення безпеки формування, становлення та розвитку дитини; 2) виявлення та нейтралізація посягання на життя та здоров'я дитини; 3) індикатори оцінки складних життєвих обставинах, в яких опинилась дитина; 4) визначення вимог у сфері безпеки життя та здоров'я дитини; 5) науково-обґрунтована система заходів безпеки життя та здоров'я дитини; 6) навчання та перепідготовка спеціально-уповноважених суб'єктів, на яких покладено реалізація заходів захисту життя та здоров'я дитини; 8) аналіз застосованих заходів безпеки та визначення їх ефективності, з врахуванням якого в подальшому вони будуть застосовуватися.

Важливе значення мають заходи індивідуального віктимологічного запобігання, які повинні здійснюватися на основі виявлення потенційних потерпілих (від ситуації, коли, виявляючи та аналізуючи обстановку, виходять на конкретно потенційно уражених у цій ситуації осіб; від правопорушника, коли шляхом вивчення його зв'язків або типової поведінки, визначається коло можливих потенційних потерпілих від його дій; від потерпілого, коли «вихід» на конкретну особу виявляє притаманні їй підвищені віктимні якості [3].

Заходи індивідуального віктимологічного запобігання повинні здійснюватися державними органами, громадськими організаціями,

посадовими особами, громадянами у формі профілактичних бесід, інформування про те, як не стати жертвою кримінального правопорушення, розповсюдження методичних матеріалів щодо правового захисту життя та здоров'я дитини; утворення пунктів, в яких буде надана професійна допомога. Це можуть бути групові або індивідуальні заходи консультативної допомоги на основі аналізу та прогнозування індивідуальної поведінки дитини.

На жаль, сьогодні запропоновані заходи не можуть вирішити всіх проблем, але разом із заходами традиційної профілактики можна суттєво підвищити рівень запобігання кримінальній протиправності, створюючи можливість для застосування комплексних заходів, підвищуючи їх ефективність.

Необхідно звернути увагу на те, о запобігання кримінальним правопорушенням проти життя та здоров'я дитини, є складною багаторівневою системою, спрямованою на усунення, нейтралізацію причин та умов досліджуваних правопорушень, а також недопущення вчинення кримінальних правопорушень на стадії готування. В основу запобіжної діяльності покладено систему заходів, що забезпечують «безпеку дитини», під якими розуміється комплекс правових, економічних, організаційних заходів, що здійснюються органами державної влади та управління, спрямованих на забезпечення нейтралізації та недопущення посягань на життя та здоров'я дитини.

Список використаних джерел

1. Поліцейськими ідентифіковано близько 7 тисяч незаконно вивезених на території рф або ОРДЛО українських дітей – Катерина Павліченко. URL: <https://mvs.gov.ua/news/policeiskimi-identifikovano-blizko-7-tisyac-nezakonno-vivezenix-na-teritoriyi-rf-abo-ordlo-ukrayinskix-ditei-katerina-pavlicenko>.

2. Лабенська Л.Л., Савич В.О. Права дитини: сучасний стан забезпечення та реалізації в Україні: Право України. 2018. № 1. С. 118–122. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2018/1_2018/part_1/23.pdf. Назва з екрана.

3. Zelenyak P. A. Characteristics of Persons Committing Violent Crimes against Children. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2018. № 4 (109). С. 325–335.

Ісаснко Євгеній Геннадійович,
аспірант Київського університету
інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська
юридична академія»

ЗАПОБІГАННЯ ПЕРЕШКОДЖАННЮ ЗАКОННИЙ ПРОФЕСІЙНИЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ

Анотація: У тезах підіймається багаторічна проблема неефективного запобігання такому кримінальному правопорушенню як перешкодження законній професійній діяльності журналістів через недоліки законодавства, що регламентують поняття журналіста в українському законодавстві, а також невідповідність національного законодавства міжнародному підходу до захисту професійних прав журналістів.

Ключові слова: свобода слова, журналіст, журналістська діяльність, кримінальна відповідальність.

Summary: The thesis raises the long-standing problem of ineffective prevention of such criminal offense as an obstruction of the legitimate professional activity of journalists due to drawbacks of the legislation, that regulates the concept of journalist in Ukrainian legislation in general, as well as an inconsistency of national legislation with an international approach to the protection of the professional rights of journalists.

Keywords: freedom of speech, journalist, journalist activity, criminal responsibility.

Основний Закон України визначає, що державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову.

Метою функціонального поділу державної влади на законодавчу, виконавчу та судову (стаття 6 Конституції України) є розмежування повноважень між різними органами державної влади та недопущення привласнення повноти державної влади однією з гілок влади [1].

Організація і здійснення державної влади на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову не є самоціллю, а покликана забезпечувати права і свободи людини і громадянина. Це, зокрема, випливає зі змісту статті 3 Конституції України [2].

Стаття 34 Конституції України закріплює, що кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, а також що кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір.

Відтак, декларування право кожного на свободу інформації, яке закріплене, в тому числі, у Загальній декларації прав людини, в умовах світової глобалізації та розвитку технологій, які забезпечують вільний обіг інформації, сприяло не лише утворенню у демократичному суспільстві «четвертої гілки влади» як такої, а й надало такій «владі»

реальних інструментів для впливу на суспільство та представників традиційних гілок влади.

На сьогоднішній день не є рідкістю ситуації, коли завдяки діяльності журналістів широкому загалу стає відома інформація, яка стосується посадових осіб органів державної влади, публічних діячів тощо.

При цьому, зазначена інформація може мати компрометуючий характер, яку та чи інша особа приховувала, або ж інформація, яка містить відомості про можливу причетність особи до кримінального правопорушення.

Відтак, якщо засоби масової інформації, в тому числі журналісти, фактично є окремою гілкою влади у демократичному суспільстві, то права такої влади підлягають ефективному захисту.

Кримінальний кодекс України (у редакції на час його прийняття) передбачив у ст. 171 кримінальну відповідальність за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів.

Згодом, через необхідність подальшого удосконалення законодавчого механізму забезпечення належного захисту професійної діяльності журналістів, був прийнятий Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення захисту професійної діяльності журналістів» за № 993-VIII від 04 лютого 2016 року, яким змінено статтю 171 Кримінального кодексу України.

Хоча, внесення змін до Кримінального кодексу України було покликано необхідністю підсилення професійних прав журналістів, втім, не можна із впевненістю стверджувати, що стан кримінально-правового забезпечення охорони журналістською діяльності є достатнім на сьогоднішній день.

Так, за даними Офісу Генерального прокурора у 2021 році до Єдиного реєстру досудових розслідувань внесені відомості про скоєння 180 кримінальних правопорушень за ознаками складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 171 Кримінального кодексу України, з яких 110 були закриті, і лише 17 обвинувальних актів було направлено на розгляд суду.

При цьому, тенденція до збільшення перешкоджань професійним правам журналістів зростає з року в рік (2016 рік – 102; 2017 рік – 129; 2018 рік – 106; 2019 рік – 106; 2020 рік – більше 148; 2021 рік – 180), не беручи до уваги 2022 рік, у якому через введення воєнного стану та бойові дії, свобода слова та права журналістів зазнали уражень у всіх можливих проявах.

Дійсно, запобігання такому кримінальному правопорушенню як перешкоджання законній професійній діяльності журналістів залежить від низки чинників, зокрема, але не виключно, економічних, політичних та соціальних, втім ефективне запобігання злочинності неможливе за відсутності «якісного закону».

Національне законодавство містить різні дефініції поняття журналіст, зокрема у Законі України «Про друковані засоби масової

інформації (пресу) в Україні», Законі України «Про інформаційні агентства», Закону України «Про телебачення і радіомовлення», Законі України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів», яке пов'язане із діяльністю особи із збиранням, одержанням та підготовкою інформації до розповсюдження засобами масової інформації.

У свою чергу, у примітці до ст. 345-1 Кримінального кодексу України закріплено що треба розуміти під професійною діяльністю журналіста у статтях 171, 347-1, 348-1, 345-1 цього Кодексу, а саме систематичну діяльність особи, пов'язану із збиранням, одержанням, створенням, поширенням, зберіганням або іншим використанням інформації з метою її поширення на невизначене коло осіб через друковані засоби масової інформації, телерадіоорганізації, інформаційні агентства, мережу Інтернет. Статус журналіста або його належність до засобу масової інформації підтверджується редакційним або службовим посвідченням чи іншим документом, виданим засобом масової інформації, його редакцією або професійною чи творчою спілкою журналістів.

Проаналізувавши поняття, які наведені у зазначених вище нормативно-правових актах, можна дійти висновків, що поняття, закріплене у примітці до ст. 345-1 Кримінального кодексу України, є значно ширшим, оскільки розповсюджується також на інформацію, яка передається за допомогою мережі Інтернет.

Такий висновок знайшов своє відображення і в правозастосуванні, а саме Касаційним кримінальним судом у складі Верховного Суду 19 серпня 2020 року прийнято постанову під час розгляду справи за № 214/4970/18 (провадження № 51-5467км19), де суд, зокрема дійшов висновку про те, що законодавець поклав в основу визначення поняття «журналіст» у Кримінальний кодекс України функціональний аспект професії журналіста, тобто, статус журналіста пов'язується з діяльністю, яка має ознаки зазначені у примітці до статті 345-1 КК, а не займаною посадою.

Таким чином, Верховний Суд зазначив, що поняття журналіст є автономним для досягнення цілей та розв'язання завдань, визначених в законі про кримінальну відповідальність і має застосовуватися в обсязі і змісті, визначеному у примітці до 345-1 Кримінального кодексу України [3].

Хоча, відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках Верховного Суду, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права, зазначене не розв'язує кола питань, пов'язаних із недоліками законодавства у сфері кримінально-правової охорони професійної та законної діяльності журналістів.

Так, ще 12 вересня 2011 року Комітет з прав людини Організації Об'єднаних Націй опублікував свої зауваження загального порядку № 34, де зазначив, що журналістика – це діяльність, яку веде широке коло учасників, у тому числі, професійні журналісти на умовах постійної зайнятості, аналітики, блогери й інші особи, які самостійно публікують інформацію будь-якого типу у друкованих виданнях, мережі Інтернет чи деінде [4].

3 грудня 2020 року під час 1390-ї зустрічі Комітету Міністрів на рівні заступників міністрів (постійних представників держав-учасниць Ради Європи) розглянули питання виконання Україною рішення Європейського суду з прав людини, у справі «Гонгадзе проти України» (заява №. 34056/02), щодо заходів індивідуального та загального характеру [5].

Відповідно до згаданого рішення щодо заходів загального характеру Комітет повторив свою стурбованість обмежувальним визначенням поняття «журналіст» в Кримінальному кодексі, ще раз підкресливши, що згідно з Конвенцією українські органи влади зобов'язані застосовувати проактивний підхід щодо погроз та злочинів проти осіб, що реалізують свободу вираження поглядів, незалежно від формального професійного статусу.

Питання вдосконалення законодавства із охорони професійної діяльності журналістів також підіймалось у дослідженнях вітчизняних вчених, зокрема, у роботі Буряк К.М. «Злочини проти професійної діяльності журналістів в Україні: кримінально-правове та кримінологічне дослідження» [6]., а також Павликівського В.І. «Кримінально-правове забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів в Україні» [7].

У той же час, Письменський Є.О. слушно зазначив, що проблеми ефективності правового захисту журналістів як носіїв «четвертої гілки влади» передусім полягають в удосконаленні механізму застосування відповідних кримінально-правових заборон, а не в їхньому «нагромадженні» [8].

З огляду на викладене, маю переконання, що законодавство України, в тому числі, Кримінальний кодекс України, з метою забезпечення професійних прав журналістів, потребує оновлення, вдосконалення та уніфікації, зокрема, шляхом застосування єдиного підходу до визначення поняття журналіста та журналістської діяльності, з урахуванням рекомендацій міжнародних організацій, учасником яких є Україна, та з обов'язковим урахуванням неминучого розвитку інформаційних технологій, які забезпечують обмін інформацією.

Список використаних джерел

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 19, 42 Закону України «Про Державний бюджет України на 1999 рік» (справа про фінансування судів) від 24 червня 1999 року № 6-рп/1999). Офіційний вісник України. 1999. № 28.

2. Висновок Конституційного Суду України у справі про надання висновку щодо відповідності проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України», направлено Головою Верховної Ради України, вимогам статей 157 і 158 Конституції України (справа про внесення змін до статей 29, 59, 78 та інших Конституції України). Офіційний вісник України. 2003. № 48.

3. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 19 серпня 2020 року у справі № 214/4970/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91089431>.

4. Комітет з прав людини Організації Об'єднаних Націй. Зауваження загального порядку № 34, CCPR/C/GC/34, 2011 рік. Стаття 19, Свобода думки і вираження. URL: <https://www2.ohchr.org/english/bodies/hrc/docs/gc34.pdf>.

5. Комітет міністрів Ради Європи. Рішення CM/Del/Dec(2020)1390/H46-30, 2020 рік. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=0900001680a0920d.

6. Буряк К.М. «Злочини проти професійної діяльності журналістів в Україні: кримінально-правове та кримінологічне дослідження», Дніпро: Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, університет Державної Фіскальної Служби України, 2018 рік.

7. Павликівський В. І. «Кримінально-правове забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів в Україні», Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2017 рік.

8. Письменський Є. О., «Журналістська діяльність в аспекті завдань кримінального права», Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (8–9 жовтня 2015 року), Харків, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2015. С. 151–155.

Колб Роксолана Олегівна,
спеціаліст АТ КБ «Приватбанк»,
кандидат юридичних наук;

Ковальчук Володимир Степанович,
начальник відділу ведення Єдиного реєстру
досудових розслідувань та інформаційно-
аналітичної роботи Волинської обласної
прокуратури

ОСОБЛИВОСТІ ПРОКУРОРСЬКОГО НАГЛЯДУ ЗА ДОТРИМАННЯМ ПРАВ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ В УКРАЇНІ

У даній роботі встановлено, що у сьогоднішній на законодавчому рівні не визначено особливості прокурорського нагляду за дотриманням прав військовополонених в Україні. Такий правовий підхід не тільки створює відповідні умови, що сприяють вчиненню зловживань та інших правопорушень з боку персоналу установ, у яких утримуються військовополонені.

Ключові слова: прокурорський нагляд; військовополонений; правовий статус; міжнародне право; сфера виконання покарань; правообмеження; спеціальні установи для військовополонених.

In this work, it was established that the peculiarities of the prosecutor's supervision over the observance of the rights of prisoners of war in Ukraine are not currently defined at the legislative level. Such a legal approach not only creates conditions conducive to abuses and other offenses by the personnel of institutions where prisoners of war are held.

Keywords: prosecutor's supervision; prisoner of war; Legal Status; international law; the scope of execution of punishments; legal restrictions; special institutions for prisoners of war.

Як показує практика, важливого значення у сьогоденні набувають питання, що стосуються здійснення прокурорського нагляду за процесом утримання військовополонених у спеціальних таборах. Проте, у вказаному напрямі варто вирішити низку невідкладних завдань, а саме:

1. На законодавчому рівні необхідно чітко визначити перелік суб'єктів, які уповноважені здійснювати утримання, включаючи всі аспекти матеріально-ресурсного забезпечення, охорони, нагляду і безпеки військовополонених у відповідних установах (спеціальних таборах (дільницях), слідчих ізоляторах (СІЗО) чи УВП), тобто ці функції має виконувати або особовий склад Військової Служби Прапорядку (ВСП) ЗСУ, або персонал ДКВС України.

Необхідність вирішення вказаної проблеми є очевидною, бо від цього залежить реалізація права прокурорів на відвідування таборів (дільниць) та здійснення у зв'язку з цим прокурорського нагляду за дотриманням прав, законних інтересів і свобод військовополонених.

Частково зазначене питання регулюється постановою Кабінету Міністрів України від 05.04.2022 № 413 «Про затвердження Порядку тримання військовополонених» [1], але у даному нормативно-правовому акті також є ряд прогалин і колізій, які підлягають невідкладному вирішенню, а саме:

а) у п. 1 розділу I «Загальні положення» вказаного Порядку жодним словом не обмовлено про персонал спеціальних таборів, що важливо з огляду соціально-правового захисту останніх, а також визначення об'єктів прокурорського нагляду;

б) у п. 8 р. III «Загальні засади створення та функціонування таборів» зазначеного Положення вказано, що комплектування посад персоналу таборів здійснюється відповідно законодавства України.

У зв'язку з цим, виникає цілком логічне питання – яким?

Зокрема, у Законі України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» закріплено правовий статус персоналу ДКВС України, у який досі, на відміну від Закону України «Про військову службу прапорядку у Збройних Силах України», після затвердження Порядку тримання військовополонених змін і доповнень не внесено.

У свою чергу, в останньому законодавчому акті мова ведеться про особовий склад ВСП ЗСУ.

То, хто такі особи з числа персоналу таборів для військовослужбовців, який їх правовий статус, враховуючи, що відповідно до положень п. 1 ст. 92 Конституції України його може визначати лише закон, а не підзаконний нормативно-правовий акт, до якого відносяться, зокрема, й постанови Кабінету Міністрів України [2, с. 201–202]?

Як видається, зазначену правову прогалину варто усунути шляхом доповнення ст. 18 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» правом персоналу ДКВС України на утримання військовополонених, а п. 1 Порядку тримання військовополонених – поняттям «персонал таборів (дільниць) для військовополонених – це особи з числа персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України.

2. У зазначеному Порядку також не йдеться про здійснення громадського контролю за дотриманням прав, законних інтересів і свобод військовополонених, що є невід’ємною вимогою міжнародно-правових актів з означеної тематики дослідження, а також предметом прокурорського нагляду у сфері виконання покарань.

Лише частково мова з цього приводу ведеться у п. 13-1 (про безперешкодне відвідування місць, де тримаються або працюють військовополонені) р. III Порядку, а також п. 13-2, у якому таке право надано Уповноваженому Верховної Ради з прав людини або уповноваженим ним представникам.

Враховуючи, що у Законі України «Про Уповноваженого Верховної Ради з прав людини» та ч. 7 ст. 24 КВК закріплено такий правовий інститут, як «національний превентивний механізм», без сумніву, варто було б у вказаному вище Порядку закріпити відповідні положення з означених питань, що, знову ж таки, важливо у контексті завдань щодо запобігання тортурам, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводження і покарання [3], яке є пріоритетним при здійсненні прокурорського нагляду, включаючи за дотриманням прав військовополонених у спеціальних таборах.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Порядку тримання військовополонених: постанова Кабінету Міністрів України від 05.04.2022 № 413. URL:<https://zakon.rada.gov.ua>.

2. Теорія держави і права: підручник / за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2014. 368 с.

3. Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню. URL:<https://zakon.rada.gov.ua>.

Колодчин Дмитро Васильович,

докторант кафедри управління безпеки,
правоохоронної та антикорупційної
діяльності ПрАТ «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління
персоналом», кандидат юридичних наук

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ В ПЕНІТЕНЦІАРНІЙ СФЕРІ

Історія дослідження злочинності в пенітенціарній сфері загалом відтворює її кримінологічну характеристику та запобігання, а тому її дослідження в сучасних умовах реформування (розвитку) кримінально-виконавчої системи України та її трансформація в пенітенціарну потребує використання певного методологічного інструментарію та науково обґрунтованих методів пізнання.

Особливо актуальним для кримінально-виконавчої системи України таке дослідження стало через події на майдані у 2014 році, подальшою передачею її під юрисдикцію Міністерства юстиції України у 2016 році згідно з постановою Кабінету Міністрів України № 343 від 18 травня 2016 р [1] та війною російської федерації проти України 24 лютого 2022 року.

Водночас наше дослідження злочинності в пенітенціарній сфері забезпечується також і діалектичним зв'язком з такими державними програмами, що стосуються сфери виконання покарань (Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України та Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних інститутів на 2015–2020 р. р.

Варто також зазначити, що важливе значення у дослідженні методологічних підходів вивчення злочинності в пенітенціарній сфері відіграє методологічний плюралізм, оскільки він показує розуміння дослідником системних підходів, методів і способів наукового пізнання предмету дослідження.

Отож, визначення нами методології дослідження злочинності в пенітенціарній сфері постави за мету розкрити методологічні підходи власного методологічного інструментарію з попереднім переосмислення успадкованого філософського світогляду на явища і процеси, які вивчаються вітчизняними вченими і потребують певного наукового пошуку.

Методологія дослідження – один із важливих інструментів наукового пошуку, Саме методологія на думку вітчизняного кримінолога О.Г. Михайлика має не тільки предметний, а і пізнавальний зміст, тому, що як зауважує дослідник вона нероздільно пов'язана з переглядом існуючого понятійного апарату, передумов і підходів до інтерпретації матеріалу, що вивчається [2, с. 29].

Вітчизняний вчений А.І. Богатирьов досліджуючи злочинність серед засуджених в місцях несвободи встановив, що всі кримінологічні дослідження, які здійснювалися вітчизняними і зарубіжними вченими

не завжди передбачали методологічного інструментарію, оскільки предмет дослідження був обумовлений певною специфікою вивчення проблем пенітенціарної злочинності. У зв'язку з цим, вчений вважає, що для конструктивного розв'язання завдань запобігання злочинності серед засуджених в місцях несвободи варто досліднику підібрати кількість наукових методів, застосування яких спроможне забезпечити достовірний результат науково пошуку [3, с. 40].

Отже, узагальнюючи позиції О.Г. Михайлика та А.І. Богатирьова можемо зробити висновок, що цінність наукового пошуку дослідження проблеми злочинності в пенітенціарній сфері залежить від правильного вибору дослідником методів і застосування методологічного інструментарію.

Отже, враховуючи, що методологія характеризується більш загальним рівнем теоретичного узагальнення досліджуваної проблеми, ми звернули увагу на позицію вітчизняного вченого М.С. Кельмана, який вважає, що методологічне відображення обумовлене самою природою пізнавального процесу, а тому пізнавальні процеси стають більш глибокими й адекватними тим явищам і процесам що вивчаються [4, с. 92].

Отже, йдеться про певний методологічний підхід у визначенні предмета нашого дослідження, тому ми ставимо завдання застосувати такий методологічний інструментарій, який надасть нам нові знання про предмет нашого дослідження і результати його пізнання для впровадження пенітенціарної кримінології в навчальний процес, а також в її теорію і практику.

Вищевикладене дозволяє нам розглядати методологічні підходи дослідження злочинності в пенітенціарній сфері як процес становлення нового пізнання проблеми, що є предметом вивчення і, являє собою певну систему принципів, знаряддя та засобів пізнання досліджуваного предмету, завдяки чому відбувається критичний аналіз та узагальнення фактів, що мають наукове значення для дослідження злочинності в пенітенціарній сфері.

Водночас вироблення сучасних методологічних підходів дослідження злочинності в пенітенціарній сфері сприяє на науковій основі здійснювати комплексне та системне її вивчення, а також створює передумови конструктивного розв'язання таких завдань:

- розкриття кримінологічної характеристики та запобігання злочинності в місцях несвободи ДКВС України;
- розкриття кримінологічної характеристики та запобігання злочинності в уповноважених органах з питань пробації;
- надання характеристиці особі, яка вчиняє кримінальні правопорушення у місцях несвободи ДКВС України та в уповноважених органах з питань пробації;
- встановлення причин та умов чинення як засудженими так і персоналом місць несвободи ДКВС України та уповноважених органах з питань пробації кримінальних правопорушень;

– розробка сучасних ефективних заходів запобігання вчинення кримінальних правопорушень як засудженими так і персоналом місць несвободи ДКВС України та уповноважених органах з питань пробації.

Аналіз вищенаведених думок щодо методологічних підходів дослідження злочинності в пенітенціарній сфері показує що її варто поділити на три види: загальна методологія, методологія галузевих наук і правова методологія. Найважливіший вид методологічних підходів дослідження злочинності у пенітенціарній сфері відводиться е методології галузевих наук, оскільки саме вона дозволяє нам всебічно вивчити проблему вчинення в місцях несвободи ДКВС України і уповноважених органах з питань пробації кримінальних правопорушень, як засудженими так і персоналом..

Ураховуючи наведені методологічні підходи дослідження злочинності в пенітенціарній сфері можемо констатувати, що вони практично використовує весь методологічний арсенал предметної діяльності не лише у кримінологічному, кримінально-виконавчому, психологічному, а й педагогічному аспекті. Це на думку вітчизняних вчених дає змогу глибше проникнути у сутність досліджуваних явищ злочинності, сутність яких охоплює як місця несвободи ДКВС України так і уповноважені органи з питань пробації.

Отож, методологічні підходи дослідження злочинності в пенітенціарній сфері ми розглядаємо, як систему принципів, методів і способів, які можуть бути застосовані в процесі запобіжної діяльності ДКВС України та Державною установою «Центр пробації» з метою протидії та запобігання вчинення кримінальних правопорушень як засудженими так і персоналом.

Висновки. Отже, дослідження методологічних підходів злочинності в пенітенціарній сфері показує її певне етіологію і дозволяють нам надати наступні висновки.

1. Знання про методологічні підходи дослідження злочинності в пенітенціарній сфері дозволило нам з одного боку, вдосконалити знання про методологію пізнання даної злочинності, а з іншого боку, сприяло своєчасному виявленню проблемних питань дослідження злочинності в пенітенціарній сфері. Більше того, аналіз ідей, поглядів попередників, їх досвід щодо методологічних підходів дослідження злочинності, позитивно вплинув на осучаснення причин та умов вчинення в місцях несвободи ДКВС України та уповноважених органах з питань пробації Державна установа «Центр пробації кримінальних правопорушень як засудженими так і персоналом.

2. Сформульовано визначення методологічних підходів дослідження злочинності в пенітенціарній сфері – це інтегрована комплексна методологічна система наукового пізнання про кримінальні правопорушення, що вчиняються засудженими і персоналом в місцях несвободи ДКВС та уповноважених органах з питань пробації України та уповноважених органах з питань пробації шляхом застосування загальнонаукових та спеціально кримінологічних методів з метою розробки

комплексних науковообґрунтованих заходів запобігання злочинності в пенітенціарній сфері.

3. Вважаємо, що ефективність використання методологічних підходів дослідження злочинності в пенітенціарній сфері має бути детально описано вченими, оскільки їх позитивна сутність і технології застосування мають стати надбанням інших вітчизняних вчених різних галузей права, кримінології, соціології, психології та педагогіки.

Список використаних джерел

1. Деякі питання оптимізації діяльності центральних органів виконавчої влади системи юстиції: постанова Кабінету Міністрів України від 18 трав. 2016. № 343.

2. Михайлик О. Г. Насильство в установах виконання покарань України: теорія і практика: монографія. Київ ВД «Дакор», 2019. 434 с.

3. Богатирьов А. І. Антикриміногенний вплив на злочинність в місцях несвободи України: монографія. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 432 с.

4. Кельман М.С. Методологія як форма мислення і складова культура дослідника: навч. посіб. Для аспірантів та магістрів. Львів, 2017. С. 7, 20

Лисенко Альона Олександрівна,
викладач кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ

ДЕТЕРМІНАНТИ, ЩО СПРИЯЮТЬ ВЧИНЕННЮ НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ НЕПОВНОЛІТНІМИ

Анотація. Досліджено детермінанти, що сприяють вчиненню насильницьких злочинів неповнолітніми. Розглянуто недоліки у діяльності правоохоронних органів, зокрема органів Національної поліції, які сприяють вчиненню насильницьких злочинів.

Ключові слова: детермінант, насильницькі злочини, домашнє насильство, неповнолітні.

Summary. The determinants contributing to the commission of violent crimes by minors were studied. The shortcomings in the activities of law enforcement agencies, in particular the National Police, which contribute to the commission of violent crimes, are considered.

Keywords: determinant, violent crimes, domestic violence, minors.

Злочинну поведінку детермінує значна кількість факторів, однак усі вони мають різний рівень важливості. Одні з них визначальні у механізмі насильницьких злочинів, інші – другорядні. Ефективність же боротьби із злочинністю, у тому числі насильницькою, залежить від своєчасного виявлення та врахування усієї сукупності факторів, що характеризують даний вид злочинів.

Щодо насильницьких злочинів, для переважної більшості яких властивий побутовий чи дозвільний характер. Особливо це стосується питань стану сімейно-побутових стосунків, оскільки значна кількість насильницьких злочинів вчиняється саме на їх ґрунті [1, с. 34].

З урахуванням викладеного до найбільш криміногенних для даних злочинів можуть бути віднесені такі види побуту: 1) з типовими систематичними конфліктами у сім'ї; 2) пов'язаний з систематичним пияцтвом, веденням паразитичного способу життя, 3) пов'язаний із споживацькими установками, 4) побут осіб, що відбувають покарання, у тому числі рецидивістів [1, с. 35].

Насильницькі злочинці часто вчиняють злочини під впливом звичайних емоцій, забуваючи про правові вимоги і не відчуваючи внутрішніх вагань між намаганням піти на злочин чи утриматись від нього. Отже, правових знань і розуміння правових приписів далеко не достатньо для запобігання протиправним діям, оскільки вони ще не вичерпують змісту правової культури і ні в якій мірі не можуть вважатися гарантією, що виключає правопорушення. Адже правова культура поряд з пізнавальними включає ще й оцінки (повага до права, впевненість у правильності правових норм) і поведінкові (звичаї дотримувати правопорядок, соціально-правова активність) компоненти.

Вчиненню насильницьких злочинів сприяють також недоліки у діяльності правоохоронних органів, зокрема органів Національної поліції. До останніх слід віднести: несвоєчасне реагування працівників на повідомлення про конфлікти; надмірне навантаження на дільничного офіцера, а також працівників інших служб; відсутність належного обліку осіб, від яких, судячи з їх антигромадської поведінки, можна очікувати вчинення насильницьких злочинів; слабкий контроль за поведінкою у побуті та на роботі за особами, які знаходяться під адміністративним наглядом; низький рівень взаємодії між службами і підрозділами органів Національної поліції по боротьбі з даною категорією злочинів; слабка професійна і психологічна підготовленість більшості працівників поліції для ведення запобіжної роботи та ін [2, с. 104].

Серед факторів, що детермінують насильницькі злочини, істотну роль, як показує практика, відіграє жертва злочину, оскільки у ряді випадків остаточне прийняття рішення про вчинення злочину багато в чому залежить від поведінки потерпілого, який своїми необережними, аморальними чи протиправними вчинками може створити криміногенну обстановку і таким чином полегшити настання злочинного результату. Тому при вивченні причин і умов вчинення насильницьких злочинів поряд з уже зазначеними факторами необхідна всебічна та об'єктивна оцінка потерпілого [3, с. 127].

Одним із негативних факторів у боротьбі з насильницькими злочинами є негативна практика запобігання. Категоричні вказівки, що надходять інколи «зверху», про негайне зниження злочинності із зверненням, як правило, лише до правоохоронних органів, а не до тих, хто повинен забезпечувати усунення причин, нічого крім збитків і

формалізму узапобіжній роботі дати не можуть. Адже багато процесів і явищ, що безпосередньо чи опосередковано впливають на злочинність, знаходяться поза правомочністю спеціальних суб'єктів запобігання (органів прокуратури, поліції та суду).

У цьому зв'язку цікаве, на наш погляд, групування обставин мікросередовища, що сприяють неблагополучному формуванню особистості на всіх етапах її розвитку. Це виглядає, так: а) у сім'ї – ненормальна обстановка, розлад, неправильне виховання дітей, егоїзм, антигромадська поведінка батьків тощо; б) у школі – відрив навчання від виховання, пригнічення ініціативи та самодіяльності учнів, слабка дисципліна, неорганізованість дозвілля тощо; в) у колективі – слабка дисципліна праці, культура праці і побуту, небажання брати участь у діяльності колективу, недоліки у діяльності адміністрації тощо; г) у найближчому побутовому оточенні – аморальна поведінка сусідів, особливо у гуртожитку, відсутність культурно-виховної роботи, матеріально-побутові труднощі, вплив осіб, що відбули покарання, систематичне порушення правил співжиття [4, с. 79].

На основі проведеного дослідження, можна виділити наступні групи детермінантів, що сприяють вчиненню насильницьких злочинів неповнолітніми:

а) причини та умови загального характеру, які породжують як всю злочинність в цілому, так і злочини неповнолітніх, зокрема, учинення ними насильницьких дій. До них слід відносити будь-які криміногенні явища в сферах економіки, політики, соціальних відносин, моральному стані сучасного суспільства. Саме такі недоліки продукують основну масу злочинів в країні, у тому числі вчинених різними соціальними групами, наприклад, такими як неповнолітні;

б) специфічні причини та умови, характерні, в першу чергу, для окремих злочинів, зокрема вбивствам, грабежам, розбоям. Це різні недоліки у виховній роботі з неповнолітніми в сім'ї, навчальних колективах, а також в організації їх дозвілля та запобіжній роботі з ними з боку правоохоронних органів.

в) особистісні недоліки самих неповнолітніх, які вчиняють насильницькі злочини, що визначають їх характер злочинної поведінки: низький рівень освіти та відсутність життєвого досвіду, будь-які відхилення у психіці, агресивність й жорсткість, пристрасть до спиртних напоїв та наркотиків тощо.

Список використаних джерел

1. Закон України від 07.12.2017 року № 2229-VIII «Про запобігання та протидію домашньому насильству» – zakon.rada.gov.ua.

2. Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах: Постанова Кабінету Міністрів України від 01 червня 2020 № 585.

3. Новели законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству: матеріали міжнародного круглого столу (27 вересня 2019 року). Київ: Національна академія прокуратури України, 2019. 184 с.

4. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М.І. Хавронюка. Київ: Ваіте, 2019. 288 с.

Лобан Дмитро Вікторович,
аспірант кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ

ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ОСОБИ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ НА ПАСАЖИРСЬКОМУ ЗАЛІЗНИЧНОМУ ТРАНСПОРТІ УКРАЇНИ

Анотація. Висвітлено основні заходи, спрямовані на запобігання кримінальним правопорушенням, їх детермінації, що вчиняються проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, а також підвищення ефективності діяльності органів, що здійснюють протидію злочинності.

Ключові слова: профілактика кримінальних правопорушень, статева свобода, статева недоторканість, запобігання злочинності.

Summary: The main measures aimed at preventing criminal offenses, their determination, which are committed against the sexual freedom and sexual integrity of a person, as well as increasing the efficiency of the activities of the bodies that fight against crime, are highlighted.

Keywords: prevention of criminal offenses, sexual freedom, sexual integrity, crime prevention.

Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Ст. 29 Основного Закону країни проголошує, що кожна людина має право на свободу та особисту недоторканість. У комплексі невід'ємних прав і свобод людини і громадянина важливе місце займає статева свобода, а всебічне забезпечення статевої недоторканості вважається виміром цивілізаційної зрілості суспільства, його здатності створити умови для гармонійного розвитку підростаючого покоління [1].

Закріплена у кримінальному законодавстві тієї чи іншої країни система статевиx злочинів, маючи історично мінливий характер, визначається багатьма факторами, зокрема, усталеним у конкретному суспільстві укладом статевиx відносин, існуючими традиціями і проголошеними пріоритетами правового захисту, зумовленими зокрема цивілізаційними та релігійними чинниками. Світові тенденції розвитку кримінального законодавства про відповідальність за статеві кримінальні правопорушення полягають як у послідовній його лібералізації (проявляється, зокрема, у декриміналізації перелюбства,

звابلювання, добровільного мужолозтва) та усуненні гендерної нерівності, так і в посиленні кримінально-правової охорони дітей від різних форм сексуального насильства і сексуальної експлуатації.

Статева свобода і статева недоторканість особи виступають родовим об'єктом злочинів, норми про відповідальність за які об'єднані в розділ IV Особливої частини КК. Це: зґвалтування (ст. 152 КК); сексуальне насильство (ст. 153 КК); примушування до вступу в статевий зв'язок (ст. 154 КК); статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку (ст. 155 КК); розбещення неповнолітніх (ст. 156 КК) [2].

У той же час, за рівнем суспільної значущості залізничний транспорт займає одне з провідних місць у сфері соціальних функцій, забезпечуючи матеріальну складову комунікативної системи суспільства. Даним видом транспорту користується практично все населення і всі господарюючі суб'єкти. Як інфраструктурна галузь народного господарства, залізничний транспорт об'єднує окремі регіони країни в єдиний політичний і економічний простір. Серед усіх видів транспортних засобів пасажирський залізничний транспорт займає провідне місце не тільки за обсягом перевезень, але й за надійністю та універсальністю обслуговування економіки держави і населення [3, с. 38].

Водночас, глибока системна криза, що охопила на початку 90-х років ХХ ст. всі сфери життєдіяльності українського суспільства, зумовила істотну деформацію тих суспільних відносин, що охороняються правом, зокрема у транспортному комплексі країни. Занепад моральних основ, недостатньо розвинена правосвідомість, криміналізація суспільних відносин і правовий нігілізм, що набули тотального характеру, певною мірою сприяли зростанню злочинності на залізничному транспорті. Здійснені у цей період структурно-економічні й інституційні перетворення не тільки не принесли позитивні результати, але й багато у чому привели до руйнівних наслідків. Негативним віддзеркаленням вказаних явищ стало зниження до критичної відмітки розвитку галузі, як наслідок недбалого державного управління залізничним транспортом, ліквідація міліції (поліції) на транспорті та, як наслідок, зростання специфічного виду кримінальної протиправності, яка видозмінилася й набула яскраво вираженої сексуальної спрямованості [4, с. 175].

Така ситуація робить неможливим позитивне функціонування залізничного транспорту України як єдиної цілісної системи, поглиблює негативні процеси в самому українському суспільстві і позбавляє Україну можливості швидкої та щільної інтеграції до світової спільноти. Вирішення цієї проблеми можливе при побудові і забезпеченні функціонування системи запобігання кримінальних правопорушень на пасажирському залізничному транспорті з метою їх мінімізації та нейтралізації.

Основними кримінологічними заходами, спрямованими на підвищення ефективності діяльності суб'єктів із запобігання сексуальним кримінальним правопорушенням на залізничному транспорті є: 1) запровадження дієвої організаційної взаємодії слідчих та оперативних працівників підрозділів Національної поліції України; 2) обов'язкове забезпечення супроводження усіх пасажирських та приміських поїздів нарядами поліції; 3) нормативне врегулювання підстав перебування працівників Національної поліції на об'єктах залізничного транспорту; 4) залучення працівників залізничного транспорту до участі у запобіганні кримінальним протиправним проявам на відповідних об'єктах залізничного транспорту; проведення спільних для органів Національної поліції України разом з працівниками залізниці занять та семінарів, направлених на відпрацювання навиків щодо запобігання злочинності на пасажирському залізничному транспорті; врегулювання порядку негайного доступу працівників Національної поліції України до інформації про пасажирів, яка акумулюється при придбанні квитка за документом, що посвідчує особу; впровадження в усіх органах Національної поліції України інформаційного програмного забезпечення для збору, обробки та доступу до інформації про осіб, що схильні до вчинення сексуальних посягань; залежно від стану правопорядку запровадити посиленій варіант патрулювання територій залізничного транспорту в темний час доби, а також зон, що мало освітлюються або перебувають поза межами відеоспостереження.

Однією із технологій, яка дозволяє із високим коефіцієнтом ймовірності виявити осіб, схильних до вчинення протиправних дій, є «профайлінг» – сукупність психологічних методів і методик оцінки та прогнозування поведінки людини на основі аналізу найбільш інформативних власних ознак, характеристик зовнішності, невербального і вербального стилів поведінки [5, с. 195].

Таким чином, наведений у розділі IV Особливої частини КК перелік кримінально-правових заборон загалом є підстави визнати оптимальним, що, на жаль, не можна сказати про їхній зміст. Удосконалення запобігання кримінальним протиправним посяганням на статево свободу і статево недоторканість особи є злободенною проблемою, що потребує вироблення науково обґрунтованих рекомендацій, адресованих як законодавцю з метою усунення вад нормативної регламентації відповідальності за вказані кримінальні правопорушення, так і правозастосувачу з метою правильного й однакового застосування кримінального закону. Також важливість розгляду питань запобігання таким кримінальним правопорушенням та його якісного нормативно-правового регулювання обумовлюється необхідністю більш повного врахування аспектів, які пов'язані, по-перше, із специфікою пасажирського залізничного транспорту та відносин, що виникають у процесі транспортування; по-друге, характерними рисами сексуального насильства, що вчиняються на пасажирському залізничному транспорті; по-третє, самим змістом

запобігання кримінальним правопорушенням і його місцем в системі правоохоронної діяльності компетентних органів.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/-254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

2. Кримінальний кодекс України: Закон від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III. Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

3. Профілактика злочинів на транспорті: навч. посіб. / за наук. ред. О. Ф. Долженкова. Одеса: ОДУВС, 2010. 350 с.

4. Ярмакі Х. П. Профілактика правопорушень органами внутрішніх справ на залізничному транспорті. Південноукраїнський правничий часопис. 2011. № 4. С. 175–177.

5. Бугаєць А. В. Залізничний транспорт як об'єкт запобіжного впливу. Проблеми законності. 2011. Вип. 116. С. 192–198.

Маруенко Інна Юрївна,

студентка 1-КМ курсу Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник:

завідувач кафедри кримінології

та кримінально-виконавчого права

Національної академії внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, професор

Левченко Ю. О.

**СУСПІЛЬНА НЕБЕЗПЕКА КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКИХ
ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ НЕПОВНОЛІТНІМИ ОСОБАМИ
ЖІНОЧОЇ СТАТІ**

Анотація. У доповіді розглядається суспільна небезпека корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми особами жіночої статі. Соціально-негативний вплив проявляється в тому, що у особи закріплюються і посилюються антисоціальні погляди, звички, які містяться в основі правопорушень.

Ключові слова: суспільна небезпека, корисливо-насильницька злочинність, неповнолітня особа жіночої статі, профілактика.

Summary: The report examines the social danger of selfish and violent crimes committed by female minors. Socially negative influence manifests itself in the fact that antisocial views and habits that are at the root of offenses are established and strengthened in a person

Keywords: public danger, selfish and violent crime, female minor, prevention.

Вивчаючи особу злочинця з кримінологічного погляду, необхідно розглядати її через взаємодію з соціальним середовищем. Як показують дослідження, досить часто злочинну поведінку породжує саме взаємодія

оточуючого середовища і людини. Зв'язок соціальних умов зі злочинною поведінкою носить складний характер, до того ж соціальні умови завжди проявляються в злочинах через особу злочинця. Також злочинна поведінка залежить не лише від особистісних характеристик, а й від стійких соціально зумовлених деформацій особи.

Підліток не завжди діє відповідно до норм, що мають цінність у суспільстві. Неповнолітні проходять довгий та тривалий шлях становлення особи, спроможної жити у суспільстві. А життя в свою чергу ставить безліч перешкод перед ними, викликаючи такі життєві ситуації, які вимагають негайного вирішення. Здатність неповнолітнього правильно розуміти, а також більш правильно вирішити її з погляду суспільства, чи іншої проблеми, впливає на формування його поведінки, відбувається той чи інший вплив на особу з боку середовища. До того ж у житті виникає досить багато протиріч, які вимагають морального вирішення.

Вплив середовища може бути як соціально-позитивний, так і соціально-негативний. Соціально-негативний вплив проявляється в тому, що у особи закріплюються і посилюються антисоціальні погляди, звички, які містяться в основі правопорушень. Тому для встановлення причин їх вчинення необхідно розглянути та проаналізувати соціальні умови, які впливають на злочинність. Можливість вчинення правопорушення зростає при несприятливих умовах формування особи неповнолітнього [1, с. 99–100].

Для підлітка характерна підвищена потреба у спілкуванні з однолітками, прагнення до самоствердження в їх середовищі, увага до їх думки. Потреба підлітка в спілкуванні та самоствердженні повинна реалізовуватись у сприятливих умовах, на основі соціально корисної діяльності. Якщо цього не відбувається, то самоствердження відбувається у підліткових групах, вуличних компаніях і може стати криміногенним фактором. Як стверджує Ю.В. Чуфаровський, людина засвоює ту лінію поведінки, яка підтримується тим найближчим оточенням, з яким вона контактує, і якщо в ньому переважають думки, позиції і уявлення, що суперечать нормам моралі і права, то, поділяючи їх, індивід вступає в конфлікт з суспільством і законом. Так, спільна злочинна діяльність підлітків здійснює на співучасників значно більший руйнуючий вплив, ніж злочин, скоєний наодинці. Підліток, залучаючись до злочинної групи, піддається швидкій десоціалізації. Тому значну роль у генезисі злочинної поведінки неповнолітніх відіграють групові утворення, які виникають на основі загальних звичок, інтересів, характеру поведінки, і тому орієнтація на такі групи забезпечує реалізацію особистих цінностей та моральних норм їх членів. Група виступає найближчим соціальним середовищем, яке контролює поведінку неповнолітнього, впливає на освіту. Досить часто особисте приноситься в жертву групі.

У групі підлітки легше і швидше досягають виконання злочинних намірів, тому в складі груп вчиняються, як правило, такі небезпечні

злочини, як звалтування, крадіжки, грабежі, розбійні напади, хуліганство [2, с. 157–160].

Взагалі, група як соціальне утворення може посилювати або ослаблювати ті чи інші риси окремої особи. Досить часто особа, яка є членом якоїсь конкретної групи, подавляє в собі прояви, які суперечать думці групи.

У процесі соціалізації особи не останню роль відіграє школа, яка повинна здійснювати моральне, трудове виховання, прищеплювати підліткам повагу до старших, до закону, а також такі риси характеру, як принциповість, доброта, чесність, правдивість, порядність.

В умовах розшарування груп населення та поглиблення економічних проблем склалися несприятливі умови для виховання підростаючого покоління. Збільшується кількість функціонально неспроможних сімей, віддаляються від виконання завдань виховання заклади освіти, згортається робота з дітьми за місцем проживання. Наслідками цього є збільшення кількості неповнолітніх, залишених наодинці зі своїми проблемами, тих, чия поведінка виходить за межі правових та моральних норм.

Характеризуючи сьогоденішню соціальну сферу життєдіяльності неповнолітніх дівчат зазначимо, що: 1) на розвиток особи все більше має вплив західна культура; 2) однією з тенденцій є збільшення негативного впливу телебачення та ЗМІ; 3) домінує зорієнтованість на розваги, збільшено час, відведений на дозвілля; 4) відсутнім є достатній контроль за організацією життєдіяльності у різних сферах молоді з боку держави, органів державної виконавчої влади, батьків; 5) відбувається зміна духовних і моральних цінностей суспільства. З боку органів державної виконавчої влади і місцевого самоврядування не забезпечено загальнодоступності закладів позашкільної сфери; спостерігається відсутність високої якості відеопродукції, яка є у широкому продажі, прокаті; функціонує мала кількість клубів, гуртків, інших соціальних структур, які б займалися розвитком і навчанням дівчат; проводиться недостатня кількість заходів, що формують образ дівчини, або цьому просто не надається значення; відсутня система дій з метою припинити поширення окремих негативних образів, взірців, тендерних ідеалів. Перегляду вимагає підхід до виховання неповнолітніх дівчат основними соціальними інститутами, такими як сім'я і школа.

Список використаних джерел

1. Кримінологія: підручник / О.М.Джужа, В.В.Василевич, В.В.Черней та ін.; за заг. ред.. д-ра юрид. наук, проф. В.В. Чернея; за наук. ред.. д-ра юрид. наук, проф.. О.М. Джужі. Київ: 2020. 612 с.

2. Бандурка І. О. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2016. № 1 (12). С. 154–163.

Мельник Олена Іванівна,

провідний фахівець навчально-методичного відділу Національної академії внутрішніх справ

ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОФІЛАКТИКА ЗЛОЧИННОСТІ СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ

Анотація. Висвітлено основні заходи, спрямовані на запобігання злочинам, що вчиняють неповнолітніми, а також підвищення ефективності діяльності органів, що здійснюють протидію злочинності. Встановлено сутність поліцейського піклування щодо неповнолітніх.

Ключові слова: профілактика кримінальних правопорушень, неповнолітні, запобігання злочинності, поліцейське піклування.

Summery: The main measures aimed at preventing crimes committed by minors, as well as improving the efficiency of bodies involved in combating crime are highlighted. The essence of police care for minors has been established.

Keywords: prevention of criminal offenses, juveniles, crime prevention, policecare.

Профілактика та запобігання злочинів вчинених неповнолітніми – один з елементів організації суспільного життя, держава та суспільство у своєму розпорядженні має можливості для того, щоб стримати несприятливі тенденції таких явищ, забезпечити поступове зниження їх рівня і наслідків.

На людську поведінку визначний вплив мають загально прийняті соціальні норми, але з причини впливу не сприятливих факторів, вона може бути змінена.

З кримінологічної позиції вказане явище передбачає вивчення наступних проблем:

1. залежність злочинності неповнолітніх і негативних явищ суспільного життя, що призводять до скоювання ними правопорушення;
2. збільшення кількості протиправних діянь щодо неповнолітніх;
3. поява в середовищі неповнолітніх антигромадських явищ (проституція, наркоманія, алкоголізм, бродяжництво, жебрацтво);
4. влиття в доросле злочинне середовище неповнолітніх безпритульних.

Заходи профілактичного впливу, групової та індивідуальної профілактики, самопрофілактики, виховні і примусові, регламентовані й не регламентовані законом [1].

Напрями профілактики злочинів, що вчиняють неповнолітніми, безпосередньо впливають з причин та умов її формування. Тому запобігання таких злочинів передбачає цілеспрямовану роботу щодо усунення недоліків у сфері виховання дітей, організації їхнього дозвілля, а також підвищення ефективності діяльності органів, що протидіють злочинності.

Профілактика полягає в наданні допомоги дітям, які опинилися в несприятливих життєвих умовах ще до того, як вони вчинять злочин. Здійснюється шляхом нагляду за дотриманням правових норм, що регулюють ці умови, надання соціальної допомоги та захисту прав дітей у різних формах. Необхідно також здійснювати усунення джерел несприятливого впливу, нормалізацію умов життя і виховання.

Профілактичні заходи ставлять перед собою завдання в недопущення переходу на злочинний шлях дітей. Основна роль на цьому етапі належить правоохоронним органам. Відповідно до положень п. 17 ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію», до повноважень поліції належить у межах компетенції, визначеної законом, здійснення контролю за дотриманням вимог законів та інших нормативно-правових актів щодо опіки, піклування над дітьми-сиротами й дітьми, позбавленими батьківського піклування, ужиття заходів щодо запобігання дитячій бездоглядності, правопорушенням серед дітей, а також соціального патронажу щодо дітей, які відбували покарання у виді позбавлення волі [2].

Одним з основних елементів діяльності поліції щодо запобігання злочинам, що вчиняють дітьми, є передбачений ст. 31 та 41 цього Закону такий превентивний поліцейський захід, як поліцейське піклування, що здійснюють стосовно неповнолітньої особи віком до 16-ти років, яка залишилася без догляду. Поліція відповідно до законодавства України здійснює особливу форму державної турботи про дітей, які залишилися без піклування батьків, які реалізують через надання медичної, правової, психологічної, побутової та матеріальної допомоги.

Реалізацію поліцейського піклування щодо неповнолітніх осіб у системі Національної поліції, відповідно до Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, покладено на підрозділи ювенальної поліції, які виконують такі завдання:

- профілактична діяльність, спрямована на запобігання вчиненню дітьми кримінальних й адміністративних правопорушень, виявлення причин та умов, які цьому сприяють, ужиття в межах своєї компетенції заходів для їх усунення;

- ведення профілактичного обліку дітей, схильних до вчинення правопорушень, і проведення з ними заходів індивідуальної профілактики;

- участь в установленні місцеперебування дитини в разі її безвісного зникнення чи отримання даних для цього в межах кримінального провадження, відкритого за фактом її безвісного зникнення;

- ужиття заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству, учиненому дітьми та стосовно них, а також жорсткому поведженню з дітьми;

- застосування заходів щодо запобігання дитячій бездоглядності, зокрема здійснення поліцейського піклування щодо неповнолітніх осіб;

– провадження діяльності, пов'язаної із захистом права дитини на здобуття загальної середньої освіти [3].

Ефективним компонентом у системі заходів запобігання злочинів, що вчиняють неповнолітні, є виявлення фактів передачі дітей іншим особам для жебрацтва, проституції, торгівлі людьми, трансплантації органів, що є однією з первинних ланок соціально небезпечного становища дитини – залучення її до антигромадського способу життя та подальшого вчинення нею злочинів.

В умовах неналежного виховання на дитину з надвисокою інтенсивністю діють фактори криміналізації особистості, відбувається залучення до процесів алкоголізації, наркотизації, жебракування тощо [4, с. 46].

Для неповнолітніх характерними є групові форми злочинної діяльності, що пояснюється віковими особливостями. Так, зокрема, частка групових злочинів становить 75 %. Заданими досліджень у галузі злочинності безпритульних, у 80 % випадків діяльність таких злочинних угруповань була організована ровесниками або тими, хто старші за віком, і лише 20 % – дорослими. Причому ці 20 % дорослих, зазвичай, на момент втягнення неповнолітніх до злочинної діяльності вже мають судимість. До того ж, діти часто входять до складу «дорослих» злочинних груп. У структурі злочинності неповнолітніх домінують крадіжки, завдання тілесних ушкоджень, хуліганство, вимагання, шахрайство, викрадення транспортних засобів [5, с. 60–62].

Якщо діти все ж таки були втягнуті у злочинну діяльність, важливо не допустити подальшої рецидивної злочинності, яка може бути як причиною, так і наслідком. Рецидивна злочинність обумовлена загальними причинами, які сприяють злочинності, та специфічними умовами, пов'язаними з обставинами вчинення першого злочину, процесом виконання покарання, постпенітенціарним періодом, що позначаються на вчиненні саме повторних злочинів [6, с. 189].

Унаслідок моральних, психологічних і матеріальних збитків у зв'язку з позбавленням волі принижується соціальна цінність засуджених і посилюється відчуженість особи від суспільства й навпаки. Понад 35 % тих, хто звільняється, потребують спеціального психологічного чи психіатричного втручання для відновлення пристосувальних механізмів, які ослаблені чи зруйновані. Без надання такої допомоги вони поповнюють ряди рецидивистів [7, с. 64].

Злочинність неповнолітніх є негативним соціальним явищем, для суспільства. Крім того, це явище породжує інші, не менш негативні: злочинність, наркоманію, дитячу проституцію, алкоголізм тощо. Причини виникнення і поширення цього явища багатоаспектні. Вони мають комплексний характер, зумовлені системою правових і соціально-політичних умов функціонування держави, станом суспільної моралі, положенням інституту сім'ї у суспільстві.

Список використаних джерел

1. Воднік В.Д. Проблеми профілактики безпритульності дітей в умовах побудови громадянського суспільства в Україні / В. Д. Воднік //

Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». 2016. № 2 (29). С. 113–127. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnuuaup_2016_2_10.

2. Про Національну поліцію [Електронний ресурс]: Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/main/580-19..>

3. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України [Електронний ресурс]: наказ МВС України від 19 груд. 2017 р. № 1044. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18>.

4. Назаренко Д.О. Кримінологічний аналіз дитячої безпритульності як фонового для злочинності явища. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2014. Випуск 24. Том 4. С. 46–48.

5. Бучацька О.М. Загальна кримінологічна характеристика злочинів, що вчиняють безпритульні особи. Наукові записки Інституту Верховної Ради України. 2012. № 2. С. 58–62.

6. Голіна В.В. Рецидивна злочинність в Україні / В.В. Голіна // Вісник академії правових наук України. 1999. Вип. 1. С. 189–196.

7. Беца О.В. Позбавлення волі: негативні соціальні та психологічні наслідки / О.В. Беца // В пошуках альтернатив тюремному покаранню: матеріали Міжнар. симпозиуму (Київ, 15–16 січ. 1997 р.). Київ, 1997. Вип. 1. С. 64.

Мікіш Артем Сергійович,
заступник начальника відділу розслідування
злочинів у сфері транспорту слідчого
управління Головного управління
Національної поліції в Черкаській області,
кандидат юридичних наук

СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ПОРУШЕННЯМ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ АБО ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ, ТА ЇХ РОЗСЛІДУВАННЯ

Із введенням в Україні з 24 лютого 2022 року воєнного стану через російську військову агресію життя мільйонів жителів України докорінно змінилося. Головним пріоритетом кожного стало завдання як вижити та захистити себе, своїх близьких і майно. Змінилися і тенденції рівня злочинності до її зниження, а також умови та методи роботи правоохоронних органів. Одним з найрозповсюдженіших злочинів є порушення безпеки дорожнього руху або експлуатації транспортних засобів (ст. 286 КК України), рівень вчинення яких, причини і умови, заходи запобігання та стан розслідування в умовах воєнного стану буде проаналізовано під час даного виступу.

Так, проведеним аналізом встановлено, що протягом 10 місяців 2022 року слідчими підрозділами Національної поліції України всього зареєстровано 5147 кримінальних проваджень за фактами дорожньо-транспортних пригод за ознаками кримінальних правопорушень, передбачених ст. 286 КК України, що на 1695 або на 24,8 % менше, ніж за аналогічний період 2021 року, протягом якого зареєстровано 6842 таких кримінальних проваджень.

Найбільше зниження динаміки реєстрації таких кримінальних проваджень спостерігається у Луганській (-79,3 %), Херсонській (-67,4) областях, м. Києві (40,4 %), Донецькій (-39,5 %) та Запорізькій (-36,8 %) областях, що можна пов'язати з інтенсивністю бойових дій на вказаних територіях, зменшенням інтенсивності дорожнього руху або ж відсутності інформації про злочини, вчинені на тимчасово непідконтрольній території.

Найменше зниження динаміки реєстрації кримінальних проваджень зазначеної категорії спостерігається у Чернівецькій (-7,4 %), Дніпропетровській (-5,3 %), Кіровоградській (-1,7 %). У Вінницькій області навпаки, спостерігається зростання кількості таких злочинів на 5,6 %, що можна пов'язати з переміщенням населення зі східних областей до центральної та західної частин України.

Слідчими підрозділами поліції Черкаської області протягом 10 місяців 2022 року зареєстровано 178 кримінальних проваджень вказаної категорії проти 211 за аналогічний період 2021 року, що на 33 або на 15,6 % менше, ніж у минулому році, та на 9,2 % більше, ніж у середньому по державі.

Аналогічна ситуація спостерігається і стосовно реєстрації кримінальних проваджень за фактами дорожньо-транспортних пригод зі смертельними наслідками за ч. 2, 3 ст. 286 КК України. Так, протягом 10 місяців 2022 року слідчими підрозділами Національної поліції України всього зареєстровано 911 кримінальних проваджень за фактами дорожньо-транспортних пригод зі смертельними наслідками, що на 276 або на 23,3 % менше, ніж за аналогічний період 2021 року, протягом якого зареєстровано 1187 таких кримінальних проваджень.

Найбільше зниження динаміки реєстрації таких кримінальних проваджень спостерігається у Луганській (-94,7 %), Житомирській (-53,7), Київській (-47,2 %) та в м. Києві (-49,1 %), що також частково можна пов'язати з інтенсивністю бойових дій на вказаних територіях та зменшенням інтенсивності дорожнього руху у зв'язку з цим.

Зростання кількості таких злочинів спостерігається у Миколаївській (+2,3 %), Львівській (+3,2 %), Донецькій (+4,3 %), Вінницькій (+7,5), Волинській (+7,7) та Хмельницькій (+12,1 %) областях. Такий ріст у областях центральної та західної частини України можна пов'язати з переміщенням населення зі східної частини держави до вказаних регіонів, у зв'язку з військовими діями.

Слідчими підрозділами поліції Черкаської області протягом 10 місяців 2022 року зареєстровано 26 кримінальних проваджень

указаної категорії проти 30 за аналогічний період 2021 року, що на 4 або на 13,3 % менше, ніж у минулому році, та на 10 % більше, ніж у середньому по державі.

У своїй більшості основними причинами виникнення дорожньо-транспортних пригод були: перевищення дозволеної швидкості руху, порушення правил маневрування та здійснення обгонів, недотримання дистанції, порушення правил проїзду перехресть і виїзд на зустрічну смугу, керування транспортом у нетверезому стані, а також — нехтування водіями елементарними засобами безпеки, такими як пасок безпеки та мотошолом, часткове знищення дорожніх знаків на автошляхах.

Тенденцію до зниження рівня злочинів, пов'язаних з порушеннями безпеки дорожнього руху або експлуатації транспортних засобів можна пояснити і тим, що від початку повномасштабного російського нападу посилили патрулювання вулиць, впровадили комендантську годину, обмежили продаж алкоголю та збільшили відповідальність за скоєні правопорушення.

Для виявлення підозрілих людей на усіх в'їздах до областей продовжують працювати блокпости, де несуть службу працівники поліції. Правоохоронці перевіряють документи та автомобілі усіх, хто в'їжджає на територію областей.

Крім того, щоквартально проводиться аналіз аварійності на автодорогах за видами, причинами, ділянками автомобільних доріг, днями тижня, часом скоєння дорожньо-транспортних пригод. За результатами аналізу наряди груп реагування патрульної поліції наближаються до місць концентрації дорожньо-транспортних пригод для здійснення превентивних заходів.

Також за результатами проведення аналізу злочинності спостерігається і динаміка зниження кількості розслідуваних кримінальних проваджень за фактами дорожньо-транспортних пригод. Так, протягом 10 місяців 2022 року слідчими підрозділами Національної поліції України всього закінчено 3071 кримінальне провадження за ст. 286 КК України проти 4767 за аналогічний період 2021 року, що на 1696 проваджень або на 35,6 % менше.

Найбільше зниження кількості розслідуваних кримінальних проваджень спостерігається у Херсонській (-91,5 %), Донецькій (-80,9), Луганській (-80,6 %), Харківській (-74,5 %) та Запорізькій (-58,9 %) областях, які знаходяться серед числа тих, які найбільше постраждали від бойових дій внаслідок військової агресії Російської Федерації.

Слідчими підрозділами поліції Черкаської області всього протягом 2022 року закінчено 113 кримінальних проваджень указаної категорії проти 171 за аналогічний період 2021 року, що на 58 або на 33,9 % менше (на 1,7 % більше, ніж у середньому по державі).

Що стосується кримінальних проваджень за фактами дорожньо-транспортних пригод зі смертельними наслідками за ч. 2, 3 ст. 286 КК

Україні, то їх протягом 10 місяців 2022 року закінчено 575, проти 981 у 2021 році, що на 484 проваджень або на 41,4 % менше.

Найбільше зниження кількості розслідуваних кримінальних проваджень спостерігається у Харківській (-90,7 %), Херсонській (78,6 %), Луганській (-70,0 %), Чернігівській (-69,0 %) та Донецькій (-67,6) областях.

Слідчими підрозділами поліції Черкаської області всього протягом 2022 року закінчено 36 кримінальних проваджень за фактами дорожньо-транспортних пригод зі смертельними наслідками проти 42 за аналогічний період 2021 року, що на 6 проваджень або на 14,3 % менше (на 27,1 % більше, ніж у середньому по державі).

Погіршення результативності роботи слідчих підрозділів пов'язане із введенням 24.02.2022 на всій території України воєнного стану, посиленням залученням працівників поліції, та, зокрема, слідчих відділів і відділень розслідування злочинів у сфері транспорту, до чергування на блокпостах та для забезпечення публічної безпеки і порядку, особливо протягом лютого-травня 2022 року, а також зменшенням кількості правопорушень указаної категорії. Іншими причинами є тривалість виконання судових експертиз – судово-медичних, автотехнічних та трасологічних, які, в окремих випадках, виконуються понад 3 місяці, а також неможливість протягом тривалого часу проведення слідчих дій з деякими учасниками дорожньо-транспортних пригод через необхідність їх лікування.

З метою підвищення результативності роботи слідчих та прийняття законних рішень у кримінальних провадженнях даної категорії, постійно організовується вивчення та надання вказівок у порядку ст. 39 КПК України у кримінальних провадженнях, проводиться заслуховування стану досудового розслідування, проводяться відеоселекторні наради з керівниками територіальних слідчих підрозділів стосовно розслідування таких злочинів, організовуються спільні наради з судовими експертами.

Отже, не зважаючи на введення в Україні з 24 лютого 2022 року воєнного стану через російську військову агресію, порушення безпеки дорожнього руху або експлуатації транспортних засобів не зникли, а в деяких регіонах держави навіть спостерігається тенденція до збільшення рівня вчинення таких правопорушень, тому слід звернути найбільшу увагу на їх запобігання.

З метою запобігання вчинення злочинів указаної категорії необхідно продовжувати посилене патрулювання вулиць та автошляхів, проведення аналізу аварійності на автодорогах за видами, причинами, ділянками автомобільних доріг, днями тижня, часом скоєння дорожньо-транспортних пригод для наближення нарядів поліції до місць концентрації дорожньо-транспортних пригод для здійснення превентивних заходів.

Крім того, для покращення ситуації на автошляхах пропонуються наступні кроки:

1. Збільшення кількості безпечних пішохідних переходів з обов'язковим підсвічуванням і дублюванням знака «Пішохідний перехід» над проїзною частиною.

Для цього потрібно обладнати переходи підсвічуванням і продублювати знаки над проїзною частиною, що дозволить істотно підвищити видимість переходу для водіїв.

2. Інженерні рішення для примусового уповільнення руху машин на в'їздах у населені пункти.

У країнах Європи і Північної Америки на в'їздах у населені пункти застосовуються інженерні рішення для примусового зниження швидкості водіїв (Traffic calming measures). Такі заходи безпеки добре себе зарекомендували, адже проїхати обмежувачі зі швидкістю більше 50-60 км/ч неможливо.

На відміну від поширених в Україні засобів обмеження швидкості – «лежачих поліцейських», Traffic calming measures не мають негативного впливу на технічний стан автомобіля і не створюють незручностей для пасажирів автомобілів.

3. Удосконалення системи фото– та відеофіксації порушень правил дорожнього руху, що дозволить правоохоронцям покращити запобігання правопорушенням, так і полегшить їх розслідування.

4. Відновлення та використання якісних дорожніх знаків, які розміщуються відповідно до стандартів і добре видні водієві під час руху.

5. Використання пішоходами та велосипедистами одягу з світло відбиваючими елементами для покращення їх видимості для водіїв.

Новик Віталій Алікович,

начальник структурного підрозділу
Управління оперативного забезпечення
розслідування кримінальних правопорушень,
вчинених службовими особами Головного
оперативного управління Державного бюро
розслідувань

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЛІСОВОГО ФОНДУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ

Завданням законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища є регулювання відносин у галузі охорони, використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, запобігання і ліквідації негативного впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, збереження природних ресурсів, генетичного фонду живої природи, ландшафтів та інших природних комплексів, унікальних територій та природних об'єктів [1], а в межах охорони навколишнього природного середовища важливе місце

займає охорона лісового фонду України, який є її національним багатством та джерелом для задоволення потреб суспільства в лісових ресурсах.

Саме ліси за своїм призначенням та місцезнаходженням виконують переважно водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні, естетичні, виховні, інші функції. Незалежно від того, на землях яких категорій за основним цільовим призначенням зростають ліси, та незалежно від права власності на них, становлять лісовий фонд України і перебувають під охороною держави [2].

Необхідно підкреслити, що в Україні охорона навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки регулюються нормами не однієї і не декількох галузей права. Їх врегулювання здійснюється за допомогою норм адміністративного, цивільного, кримінального, трудового, фінансового, земельного, водного, гірничого, лісового й інших галузей чи підгалузей права [3].

У першому півріччі 2022 року виявлено 73 випадки незаконних рубок, обсяг незаконно зрубаной деревини становить 1035 куб.м, розмір шкоди, заподіяної лісу, складає 8,9 млн.грн.

Лісопорушниками до місцевих бюджетів добровільно сплачено 136,7 тис.грн. (2% від загальної кількості), 42 справи із заподіяною шкодою 8,7 млн.грн. передано до територіальних органів Національної поліції. У першому півріччі 2022 року виявлено 73 випадки незаконних рубок, обсяг незаконно зрубаной деревини становить 1035 куб.м, розмір шкоди, заподіяної лісу, складає 8,9 млн.грн. Лісопорушниками до місцевих бюджетів добровільно сплачено 136,7 тис.грн. (2% від загальної кількості), 42 справи із заподіяною шкодою 8,7 млн.грн. передано до територіальних органів Національної поліції [4].

За 9 місяців 2022 року виявлено 2226 випадків незаконного вирубування дерев, обсягом 14,75 тис. куб. м деревини, чим заподіяно шкоди на загальну суму 125,8 млн грн, добровільно оплачена шкода, що заподіяна лісу, в 1297 випадках на суму 6,3 млн гривень. Найбільше незаконно вирубаних дерев (за обсягом) встановлено у Дніпропетровській (6416 куб. м), Закарпатській (2083 куб. м) та Київській (1665 куб. м) областях.

Найбільші розміри шкоди від незаконного вирубування дерев заподіяно у Дніпропетровській (44,7 млн грн), Закарпатській (19,5 млн грн) та Київській (14,2 млн грн) областях [4].

Виявлення кримінальних правопорушень у сфері охорони лісового фонду України, що вчиняється службовими особами здійснюється Державним бюро розслідувань. Саме на зазначеній правоохоронний орган покладаються завдання щодо запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються службовими особами та працівниками правоохоронних органів [5].

ДБР в межах своєї компетенції забезпечує протидію кримінальним правопорушенням проти довкілля, а саме в сфері охорони лісового фонду

України. Основні зусилля ДБР впродовж 2021 року були зосереджені на запобіганні, виявленні, припиненні, розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених працівниками правоохоронних органів; корупційних кримінальних правопорушень, пов'язаних із одержанням неправомірної вигоди та розкраданням бюджетних коштів; кримінальних правопорушень, вчинених організованими злочинними групами; кримінальних правопорушень, пов'язаних із порушенням прав людини під час виконання своїх повноважень працівниками правоохоронних органів [6].

Порівняно з 2020 роком рівень розкриття таких правопорушень зріс (98 обвинувальних актів проти 79). Понад 79 % надісланих до суду обвинувальних актів пов'язані з незаконною порубкою, перевезенням, зберіганням та збутом лісу. Найбільше кримінальних правопорушень за фактами незаконних порубок лісів розслідувалось у Харківській (63 кримінальні провадження), Закарпатській (44) та Чернівецькій (34) областях. Найзначніші фінансові втрати встановлено у Харківській (20,9 млн грн), Волинській (17,2 млн грн), Київській (13 млн грн) та Вінницькій (понад 9,7 млн грн) областях, на які припадає понад 22% від загальної суми встановлених у сфері охорони навколишнього природного середовища збитків [6].

Всього встановлених збитків держави понад 239 млн. грн. кількість розслідуваних кримінальних проваджень 595, 104 обвинувальних актів направлено до суду щодо 196 осіб.

Найбільші збитків було завдано в Херсонській (62), Київській (61), Львівській (32,9), Харківській (21,4), Волинській (17,2), Вінницькій (10,6) областях [6].

Відповідно, наразі відсутня інформація щодо поточної ситуації в лісах Держлісагентства Донецької, Луганської, Херсонської областей, частково наявна щодо ситуації в Запорізькій та Миколаївській областях.

За оперативними даними станом на 01.10.2022 в лісах Держлісагентства функціонує 631 постійно діюча мобільна рейдова група (за виключенням даних трьох областей, а двох частково), в складі 2,3 тис. осіб, з яких 1,9 тис (80,4 %) становить державна лісова охорона.

Зусиллями мобільних рейдових груп проведено 21,3 тис. рейдів, діяльність яких дозволила виявити та запобігти кримінальним правопорушенням, що вчиняються у галузі охорони лісового фонду.

Список використаних джерел

1. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 року № 1264-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>.

2. Лісовий кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text>.

3. Рябець К. А. Екологічне право України: Навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2009. С7 20 (438 с.).

4. Охорона лісів від незаконних рубок. URL: <https://kyivlis.gov.ua/ohorona-ta-zahyst-lisu/ohorona-lisu-vid-porushen-lisovogo-zakonodavstva>

5. Про Державне бюро розслідувань: Закон України від 12.11.2015 р. № 794-19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19>.

6. Звіт про діяльність Державного бюро розслідувань за 2021 рік. URL: <https://dbr.gov.ua/reports/zvit-pro-diyalnist-derzhavnogo-byuro-rozsliduvan-za-2021-rik>.

Околіт Олександр Володимирович,
аспірант наукової лабораторії з проблем
протидії злочинності Національної академії
внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА УЧАСТЬ У ЗЛОЧИННІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Анотація. У роботі на підставі аналізу позицій вчених і матеріалів практики розкрито головні положення участі у злочинній організації як самостійної форми об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 255 КК України.

Ключові слова: кримінальна відповідальність; злочинна організація; організована злочинність; учасник злочинної організації; злочинне об'єднання.

Summary. Based on the analysis of positions of scientists and practical materials, the work reveals the main provisions of participation in a criminal organization as an independent form of the objective side of crime provided for in Art. 255 of the Criminal Code of Ukraine.

Keywords: criminal liability; criminal organization; organized crime; member of a criminal organization; criminal association.

Злочинність у всьому світі стає все більш організованою. Глобалізація істотно розширила територію злочинної діяльності, їй стало тісно у національних кордонах однієї держави [1, с. 256], а тому вона набуває транснаціонального характеру, інтегрується в політичні, економічні та соціальні сфери як окремих держав, так і міжнародної спільноти в цілому. Сучасні організовані злочинні об'єднання у своїх злочинних схемах торгівлі наркотиками, зброєю, людьми та інших кримінальних деліктах використовують технології, пов'язані з криптовалютою, даркнетом, найновішими електронними платіжними системами, захищеними засобами зв'язку. Зазначені фактори дозволяють національним організованим злочинним об'єднанням виходити на міжнародний рівень.

Організована злочинність становить серйозну загрозу правам і свободам громадян в усьому світі (Італія, Китай, Німеччина, США,

Туреччина, Японія тощо). Не є винятком й Україна, в якій організована злочинність є поширеним явищем [2, с. 9].

З огляду на це важливо забезпечити ефективну протидію організованим групам і злочинним організаціям, що функціонують на території тієї чи іншої держави. У цьому процесі особливе місце відводиться кримінально-правовим інструментам протидії організованій злочинності, серед яких кримінально-правова заборона створення, керівництва злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участі у злочинній організації (ст. 255 КК України).

З об'єктивної сторони, вчинення злочину, підстави кримінальної відповідальності за який встановлено у ст. 255 КК України, можливе у п'яти альтернативних діяннях: 1) створення злочинної організації; 2) керівництво злочинною організацією або її структурними частинами; 3) участь у злочинній організації; 4) створення злочинної спільноти; 5) керівництво злочинною спільнотою.

Більшість форм об'єктивної сторони цього злочину стосується діяльності організатора як особи, яка створила та/або керує злочинною організацією чи злочинною спільнотою, а також здійснює організацію та керівництво вчинення злочинів учасниками цих організованих злочинних об'єднань. Однак на практиці до кримінальної відповідальності найчастіше притягують саме за участь у злочинній організації. Важливо також звернути увагу на той факт, що у ст. 255 КК України участь у злочинній спільноті не виокремлюється як самостійне кримінально протиправне діяння.

Участь у злочинній організації у широкому розумінні охоплює будь-яку форму об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 255 КК України, окрім створення злочинної організації (звісно не включає також створення злочинної спільноти), оскільки участь в цьому злочинному об'єднанні можлива лише після його створення, яке об'єктивно в часі випереджає участь. Водночас у вузькому – кримінально-правовому значенні участь у злочинній організації охоплює будь-який вид участі, крім створення злочинної організації та керівництва нею [3, с. 29]. Крім традиційної участі в злочинному об'єднанні, в інших країнах криміналізовано низку специфічних форм участі в злочинному об'єднанні та сприяння йому, зокрема: вербування до складу злочинного об'єднання або набір його членів, фінансування, навчання, матеріальне забезпечення, забезпечення зброєю та іншими засобами вчинення злочинів тощо [4, с. 374; 5, с. 189]. З огляду на те, що ці діяння не визнають самостійними формами злочину, передбаченого ст. 255 КК України, за певних умов їх можна розглядати як участь у злочинній організації за кримінальним законодавством України.

У теорії кримінального права участь у злочинній організації тлумачать по-різному, зокрема як вступ до неї, перебування в її складі чи членство, участь у розробленні планів вчинення злочинів та їх реалізації, виконання обов'язків передбачених роллю в об'єднанні та його спеціалізацією, дотримання дисципліни та встановлених правил

поведінки тощо [6, с. 239; 7, с. 215-216; 8, с. 176; 9, с. 337; 10, с. 547; 11, с. 862; 12, с. 35].

Особа стає учасником злочинної організації з моменту її утворення (якщо вона належить до кола осіб, з яких первісно виникає організація) або відтоді, коли інші учасники дали згоду на прийняття її до вже існуючої організації. Участь у злочинній організації означає виконання в інтересах такої організації різноманітних дій, здійснення частини функцій організації. Учасник виконує дії в інтересах організації разом з іншими її учасниками чи самостійно; на його потенційне сприяння розраховують уся організація та окремі її члени. Він може виступати як виконавець окремих злочинів, планувати їх, здійснювати допоміжні дії, виконувати окремі доручення керівників організації [11, с. 862]. Сам по собі факт членства особи в злочинній організації означає, що така особа може бути використана нею для виконання різних завдань, зокрема для участі у злочинах, вчинюваних злочинною організацією [13, с. 327].

На практиці участь у злочинній організації проявляється по-різному. Початком вчинення цього діяння як правило визнають надання згоди особи на участь у ній, дотримання встановлених правил поведінки та виконання покладених обов'язків. Наприклад, Особа-1 з метою протиправного та швидкого збагачення шляхом незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення та пересилання з метою збуту та незаконного збуту особливо небезпечних наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в особливо великих розмірах добровільно погодилася брати участь у злочинній організації, що спеціалізувалася на цих злочинах, вчиняти тяжкі та особливо тяжкі злочини у її складі, а також підкорилася жорсткій ієрархії, визначеним правилами поведінки і дисципліни у ній [14].

Як правило організатор злочинної організації або керівник її структурної частини покладають на рядових учасників певні обов'язки в межах плану діяльності злочинного об'єднання. Наприклад, на Особу-5 як активного учасника злочинної організації Особою-6 як керівником структурної частини цієї організації у відповідності до розробленого злочинного плану покладено такі функції: підшукати та взяти в оренду нафтобази для відкриття на них митних складів; підібрати керівників та працівників нафтобаз; організувати розміщення ввезених підконтрольними злочинній організації юридичними особами нафтопродуктів; провести переговори щодо реалізації нафтопродуктів підприємствам – нафтотрейдерам від імені підконтрольних фіктивних підприємств та організувати виготовлення підроблених документів для цих операцій [15].

В іншому випадку Особи-3 у складі злочинної організації було доручено: особисто підпорядковуватись тільки Особи-1; представляти інтереси підконтрольних Особи-1 підприємств-нерезидентів «Остексперт Лімітед» та «Фастіло Трейдинг ЛТД», які являються співзасновниками ТОВ Фірма «ХАС», ТОВ «Надра Геоцентр» та ТОВ «Карпатнадраінвест»; здійснювати поточне керівництво справами цих підприємств з метою

прикриття незаконної діяльності злочинної організації; надавати вказівки керівникам підконтрольних підприємств, які фактично знаходились в офісі злочинної організації; забезпечувати відповідний рівень організованості злочинного угруповання; контролювати дотримання членами злочинної організації встановлених неформальних правил поведінки і дисципліни з метою забезпечення конспірації; контролювати та координувати діяльність працівників підконтрольних злочинній організації підприємств, які не були повідомлені про злочинні наміри її членів та не були залучені до злочинної діяльності; розподіляти та перерозподіляти між ними функціональні обов'язки; бути засновником підконтрольних Особи-1 суб'єктів господарювання та з метою уникнення можливих обтяжень нерухомого майна, у зв'язку із викриттям злочинної діяльності Особи-1 бути номінальним власником нерухомого та рухомого майна, фактично належного Особи-1; брати участь у зборах учасників злочинної організації з метою визначення єдиної моделі поведінки при спілкуванні з представниками правоохоронних органів та підготовки подальшого плану діяльності злочинної організації [16].

Про те, що особа стала учасником злочинної організації може свідчити надання їй певних знарядь чи засобів, прізвиська тощо. Може бути і навпаки, коли особа, яка вступає до злочинної організації, надає для потреб останньої особисті знаряддя чи засоби. Наприклад, приблизно у 2015 р., Особа-2 запропонувала Особи-6, увійти до складу злочинної організації, ознайомила зі злочинним планом і отримавши згоду останньої, залучила до злочинної організації у якості виконавця. Для виконання злочинних функцій Особи-6 співорганізатором Особою-2 надано засоби зв'язку у вигляді апаратів мобільного зв'язку, обладнаних відповідними сім картками, із встановленими Інтернет месенджерами з актуальними контактами членів злочинної організації і наркозалежних покупців. З метою забезпечення конспірації серед членів злочинної організації Особи-6 надано прізвисько. Крім того, Особа-6 як співучасник з метою реалізації злочинного плану для потреб злочинної організації надала оформлений на своє ім'я транспортний засіб [17].

Таким чином особливість такої форми об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 255 КК України, полягає в тому, що вона характеризує рядових учасників злочинної організації і має різні варіанти прояву, які залежать від спеціалізації злочинної організації, ієрархічної структури, встановлених правил поведінки, способів, знарядь та засобів вчинення кримінально протиправних діянь.

Список використаних джерел

1. Сосніна О. В. Відповідальність за злочини, вчинені злочинною спільнотою: новели кримінального законодавства. Злочинність і протидія їй в умовах сингулярності: тенденції та інновації: зб. тез доп. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті члена Правління Кримінологічної асоціації України, професора Тетяни Андріївни Денисової (м. Харків, 16 квіт. 2021 р.). Харків: ХНУВС, 2021. С. 256–258.

2. Vozniuk A. Criminal and Legal Counteraction to the Activities of Criminal Authorities: The Ukrainian Model. Scientific Journal of the

National Academy of Internal Affairs. 2022. Vol. 27, No. 1. PP. 9–19. DOI: 10.33270/0122271.9. <http://elar.naiu.kiev.ua/handle/123456789/21704>

3. Вознюк А. А. Участь у стійкому злочинному об'єднанні як передумова спеціального виду звільнення від кримінальної відповідальності учасників стійких злочинних об'єднань. Іменем Закону. Науковий Вісник. 2008. № 4 (8). С. 28–32.

4. Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність за створення злочинних об'єднань та участь у них: монографія. Київ: ФОП Маслаков, 2018. 928 с.

5. Вознюк А. Протидія організованій злочинності в Україні: перспективи удосконалення кримінального законодавства. Вісник Пенітенціарної асоціації України. 2020. № 1(11). С. 176–194. doi: 10.34015/2523-4552.2020.1.18.

6. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності: монографія. Київ: Атіка, 2004. 296 с.

7. Вознюк А.А. Теоретичні та практичні проблеми кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них як посягання на громадську безпеку: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2018. 652 с.

8. Демидова Л. М. Про кримінальну відповідальність за участь у злочинній організації. Питання боротьби зі злочинністю. 2002. Вип. 6. С. 175–178.

9. Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів: навч. посіб. Вид. 3-тє, доповн. та переробл. Київ: Атіка, 2007. 592 с.

10. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / [Ю. В. Александров, П. П. Андрушко, В. І. Антипов та ін.]; відп. ред. С. С. Яценко. 4-тє вид., переробл. та доповн. Київ: А.С.К., 2006. 848 с.

11. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-тє вид., переробл. та допов. Київ: ВД «Дакор», 2018. С. 862.

12. Тихий В. П. Коментар до ст. 255, 256, 257 розділу IX «Злочини проти громадської безпеки» Кримінального кодексу України. Юридичний журнал. 2004. № 6. С. 33–42.

13. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / В.Я. Тацій, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. проф. В.Я. Тацій, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. 6-тє вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2020. С. 327.

14. Вирок Вінницького міського суду Вінницької області від 18 квіт. 2022 р. у справі № 127/22885/21. Єдиний державний реєстр судових рішень: [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103984748>.

15. Вирок колегії суддів Київського районного суду міста Одеси від 23 лют. 2021 р. у справі № 947/15030/20. Єдиний державний реєстр судових рішень: [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95085393>

16. Вирок Печерського районного суду міста Києва від 29 берез. 2019 р. у справі № 757/52213/18-к. Єдиний державний реєстр судових рішень: [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81073338>

17. Вирок Святошинського районного суду м. Києва від 18 жовт. 2018 р. у справі № 759/2920/18. Єдиний державний реєстр судових рішень: [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77229168>.

Перепічка Надія Григорівна,
ад'юнкт кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНУ ПРОБАЦІЇ В УКРАЇНІ

Анотація У тезах автором досліджено актуальні питання щодо проблем діяльності органу пробації в Україні. Визначено основні проблеми та механізм забезпечення діяльності органу пробації, оскільки наявна правова база не забезпечує повною мірою відповідні умови для ефективного виконання завдань цього органу. Акцентовано увагу на доцільності проведення корекційної роботи із особами, які відбувають покарання, щодо подальшої мінімізації факторів ризику вчинення ними повторних злочинів.

Ключові слова: пробація, проблеми, інститут пробації, представники органу пробації.

Summary In theses, the author researches topical issues related to the problems of the probation body in Ukraine. The main problems and the mechanism of ensuring the activity of the probation body are identified, since the existing legal framework does not fully provide the appropriate conditions for the effective performance of the tasks of this body. Attention is focused on the expediency of carrying out correctional work with persons serving a sentence in order to further minimize the risk factors of their committing repeated crimes.

Keywords: probation, problems, institution of probation, representatives of the probation body.

Дослідження проблем діяльності органу пробації, що функціонує в Україні, наразі набирає дедалі більшої актуальності, адже соціальна адаптація осіб, звільнених від відбування покарання, – один із важливих напрямів не лише профілактики вчинення нових злочинів цією категорією осіб, але й профілактики злочинності загалом. Від того, наскільки успішним буде вирішення проблем, з якими стикається зазначена категорія громадян, залежить успішність інтеграції звільненого в суспільство, а зрештою і зменшення ризику вчинення ним нового злочину [1, с. 94].

Пробація – досить новий для України інститут, упровадження якого, на відміну від інших зарубіжних країн, характеризувалося

введенням нових функцій та покладенням нових завдань упродовж досить обмеженого часу та за наявності обмежених ресурсів.

Під час дослідження проблемних питань правового регулювання пробації в Україні варто акцентувати увагу на доцільності вдосконалення правових механізмів забезпечення діяльності органу пробації, оскільки наявна правова база не забезпечує повною мірою відповідні умови для ефективного виконання завдань цього органу.

Також соціально-психологічна робота, що проводиться представниками пробації, є одним з першочергових напрямів, який потребує подальшого розвитку і вдосконалення для формування нового інституту в кримінально-виконавчій системі, покликаного сприяти суб'єктам пробації у виправленні і подальшій ресоціалізації.

Так, представник персоналу органу пробації – це в першу чергу соціальний працівник, що володіє технологією надання соціальної допомоги суб'єктам пробації, здатний організувати роботу свого громадського помічника і процес виховного впливу на суб'єкт пробації. З урахуванням призначення пробації в зазначених підрозділах має бути присутня нормальна робоча атмосфера, створена на основі психологічної сумісності представників пробації. Необхідно проводити соціально-психологічну роботу з працівниками пробації, спрямовану на підвищення ділових якостей.

Представник персоналу органу пробації повинен чітко та зрозуміло роз'яснити суб'єктам пробації їх права та обов'язки, умови їх випробувального терміну, часто коригуючи свій стиль спілкування і мову тіла таким чином, щоб переконатися, що особи їх розуміють і відчують себе з ними максимально доступно. Вони також повинні мати навички співпраці та спілкування з іншими працівниками правоохоронних органів і соціальними працівниками для надання підтримки суб'єктам пробації.

Разом з тим, представники служби пробації повинні мати базові знання з психології. При спілкуванні з суб'єктами пробації представнику служби пробації важливо розуміти психологію злочину, який вчинив правопорушник.

Крім того, надзвичайно важливі організаційні навички, так як представники служби пробації зазвичай працюють із значною кількістю суб'єктів пробації.

Створення моделі пробації майбутнього включає в себе етапи, які передбачають певний зміст: наповнення банку даних певними ситуаціями; створення певних ситуацій, в яких вирішуються завдання, що стоять перед персоналом органу пробації; визначення блоку знань, умінь і навичок, якими повинен володіти персонал органу пробації; визначення системи якостей, якими повинен володіти представник органу пробації.

На основі зазначених компонентів повинна складатися освітня діяльність для забезпечення планованої моделі пробації.

Основними цілями створюваної моделі пробації є: визначення сучасних кваліфікаційних вимог для представників пробації, підбір і

розстановка кандидатів на службу в пробацію, постійне підвищення освітнього та професійного рівня на основі безперервного освітнього процесу за такою системою: навчальний заклад – підвищення кваліфікації – підготовка і перепідготовка.

Слід зазначити, що важливість наявності у працівника соціальної освіти, або ж навичок роботи в соціальній сфері обумовлена тим, що це сприятиме:

по-перше кращому розумінню суб'єктів пробації, зокрема їх індивідуальних характеристик, сприйняття їх особистості, без прив'язки до скоєного ними кримінального правопорушення та їх кримінального минулого, що в свою чергу повинно сприяти позитивним змінам;

по-друге здійснення професійних суджень у складних ситуаціях, які можуть завдати шкоди як суб'єкту пробації так і громадськості;

по-третє якісне планування відповідних заходів для кожного конкретного суб'єкта пробації з метою сприяння позитивним змінам у їх поведінці, зменшенні ймовірності вчинення ними повторного кримінального правопорушення та їх реабілітації;

по-четверте якісне збалансування потреб, прав та обов'язків як суб'єкта пробації так і загальних потреб захисту громадськості.

Крім того, орган пробації може інформувати засоби масової інформації і громадськість про діяльність служби пробації для ліпшого розуміння її ролі та значення для суспільства [2]

Отже, проаналізувавши особливості здійснення діяльності органу пробації, акцентуємо увагу на проблемних питаннях, а саме на недосконалості механізму та нормативно-правової бази даного інституту. Пробація в Україні на сьогодні перебуває на етапі свого розвитку та вдосконалення, а отже є низка питань в діяльності вказаного органу, які потребують вирішення. З цією метою важливим також є врахування досвіду прогресивних іноземних держав щодо основних напрямів діяльності органу пробації та шляхів його вдосконалення.

Список використаних джерел

1. Виноградова С. О. Сучасний стан та перспективи розвитку інституту пробації в Україні. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. Т. 2, 2019. URL: <http://apnl.dnu.in.ua/tom2/21.pdf>.

2. Науково-практичний коментар до Закону України «Про Пробацію» / за заг. ред. Копиленка О. Л., Бараша Є. Ю. Київ 2019. URL: https://www.researchgate.net/profile/YevgenBarash/publication/332230121_naukovopraktychnij_komentar_do_zakonu_ukraini_pro_probaciu/links/5ca75f63a6fdcca26dffe0c6/naukovo-praktychnij-komentar-do-zakonu-ukraini-pro-probaciю.pdf.

Пирожик Олександр Веніамінович,
здобувач кафедри кримінального права
і процесу Волинського національного
університету імені Лесі Українки

ОСОБЛИВОСТІ ТРИМАННЯ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ В УКРАЇНІ ТА ДЕЯКІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ПІДХОДИ В ЦЬОМУ НАПРЯМІ

У даній науковій роботі доведена необхідність того, що національний превентивний механізм та правові засади здійснення соціального моніторингу у сфері виконання покарань України, мають у цьому сенсі відповідні правові прогалини і колізії, що можна віднести до детермінант, які негативно впливають на процес захисту прав, законних інтересів і свобод військовополонених.

Ключові слова: правообмеження; соціальний контроль; військовополонений; правовий статус; міжнародне право; сфера виконання покарань.

In this scientific work, the necessity of the fact that the national preventive mechanism and the legal basis for the implementation of social monitoring in the field of execution of punishments of Ukraine, in this sense, have corresponding legal gaps and conflicts, which can be attributed to the determinants that negatively affect the process of protecting rights and legitimate interests and freedom of prisoners of war.

Keywords: legal restrictions; social control; prisoner of war; Legal Status; international law; the sphere of execution of punishments.

У квітні 2022 року в Україні було затверджено Порядок тримання військовополонених, який діє донині [1]. При цьому, як видається, у ході підготовки та затвердження зазначеного Порядку суб'єктами нормотворчої діяльності порушено не тільки принцип верховенства права (ст. 8 Конституції України), коли на рівні підзаконного нормативно-правового акту розширюються визначені в законі права та обов'язки людини і громадянина, але й недотримано принцип системності у цьому процесі, який вимагає при створенні нормативно-правового акта враховувати системні властивості законодавства.

Сутність даної проблеми полягає у тому, що приймаючи постанову Кабінету міністрів України, її авторам слід було б від імені цього суб'єкта законодавчої ініціативи (ст. 93 Конституції України) «лобіювати» (ініціювати та здійснювати законний тиск на Верховну Раду України) [2, с. 331] внесення змін і доповнень і в законодавчі акти, що стосуються утримання осіб в умовах ізоляції, включаючи й військовополонених, а також у правові джерела з питань здійснення соціального контролю за вказаним процесом.

Додатковим аргументом з цього приводу виступають результати аналізу слів «відвідування» (ходіння до когось; -чогось) [2, с. 89] та «контроль» (перевірка відповідності контролюваного об'єкта встановленим вимогам) [2, с. 307], які не є синонімічними (близькими або тотожними за змістом) [2, с. 608] та не відображають сутність одного ж і того ж явища, а саме – відвідування, хоча останнє й передбачає у певній мірі спостереження за певним об'єктом, але, як при

контролі, не вимагає документального закріплення такого процесу (у виді актів перевірки та інших документів) [3].

Отже, у наявності складна прикладна проблема, що потребує вирішення, у тому числі на доктринальному рівні, позаяк вона має безпосереднє відношення до забезпечення прав військовополонених в Україні.

Більш того, цивілізований підхід до військовополонених в нашій державі засвідчить міжнародному товариству та, зокрема, Європейському Союзу про те, що ми в праві бути членом цього об'єднання у силу того, що забезпечуємо права і законні інтереси зазначених суб'єктів навіть в умовах їх участі в геноциді української нації та варварського відношення до життєво важливих об'єктів функціонування нашої країни.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Порядку тримання військовополонених: постанова Кабінету Міністрів України від 05.04.2022 № 413. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. О. Єрошенко. Донецьк: ТОВ «Глорія Трейд», 2012. 864 с.

3. Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність: Закон України від 21.12.2017 № 2258-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

Політова Анна Сергіївна,

доцент кафедри права Маріупольського державного університету, кандидат юридичних наук, доцент

ПРИЧИНИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Анотація. Стаття присвячена актуальній проблемі сьогодення – причинам домашньому насильству.

Ключові слова: протидія, домашнє насильство, причини домашнього насильства, кримінальна відповідальність

Summary. The article deals with the actual problem of today – causes of domestic violence.

Keywords: combating, domestic violence, causes of domestic violence, criminal responsibility

Законом України від 06.12.2017 р. № 2227-VIII «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» Кримінальний кодекс (далі – КК) України було доповнено статтею 126-1, яка встановлює відповідальність за домашнє насильство. Набула чинності ця норма через рік з дня опублікування Закону – 11 січня 2019 р.

24 лютого 2021 року Кабінетом України затверджено програму запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року, де обґрунтовуючи необхідність її прийняття відзначається про існуючу проблему недостатньо ефективного механізму запобігання та протидії домашньому насильству за ознакою статі та забезпечення захисту прав осіб, які постраждали від домашнього насильства та насильства за ознакою статі. Разом з тим, повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України, вчинення російськими солдатами порушень норм міжнародного гуманітарного права, у тому числі й вчинення гендерно обумовленого насильства в умовах збройного конфлікту, змушують правоохоронні органи адаптуватися до нових умов протидії цьому явищу.

І у такий складний нелегкий час, 20 червня Верховна Рада України після 11 років протистоянь, не дивлячись на підписання у листопаді 2011 р., нарешті ратифікувала Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція), яка 1 листопада набула чинності.

Нами було проаналізовано статистичну інформацію про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати досудового розслідування, а також вирoki за ст. 126-1 КК України та отримані дані згенеровано у Рисунок 1.

Як відзначає Т.І. Азаренко, у світі не існує універсальних підходів до детермінант домашнього насильства. У кожній країні одні й ті ж прояви домашнього насильства можуть мати як спільні, так і відмінні причини та умови їх виникнення і поширення в суспільстві [1, с. 125]. У Концепції Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року, схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10.10.2018 р. № 728-р (зі змінами відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 24.02.2021 р. № 145 «Питання Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року»), до основних причин домашнього насильства та насильства за ознакою статі належать:

поширеність стереотипів щодо соціальної ролі жінки та чоловіка, переваги однієї статі над іншою у сенсі співвідношення фізичної сили;

переважна безкарність осіб, які вчинили домашнє насильство та насильство за ознакою статі, та поширеність такого явища;

стереотипні уявлення суспільства щодо приватності проблеми домашнього насильства;

застосування моделі насильницької поведінки дітьми, які зазнали домашнього насильства у будь-якій формі або стали свідками такого насильства (21 відсоток тих, хто зазнав фізичного насильства у дитинстві, теж застосовують фізичну силу до дітей);

низький рівень довіри населення до органів влади, інших органів та установ, на які покладаються функції із здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі;

низька доступність осіб, постраждалих від домашнього насильства та насильства за ознакою статі, до якісних комплексних послуг у зв'язку з недосконалістю механізму взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі, недостатністю у таких суб'єктів спеціальних знань і навичок, психологічним вигоранням, обмеженою кількістю людських ресурсів, зокрема фахівців із соціальної роботи, психологів, спеціалізованих установ для постраждалих осіб;

недосконалий механізм притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні домашнього насильства, насильства за ознакою статі;

відсутність системності наукових досліджень та аналізу тенденцій у розв'язанні проблем домашнього насильства, домашнього насильства стосовно дітей, насильства за ознакою статі, недосконалість системи збору даних за необхідними показниками.

Вагомими проблемами у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі є, зокрема, обмежені людські та фінансові ресурси, зростання кількості осіб з інвалідністю, маргіналізація окремих груп жінок і чоловіків, що потребує впровадження та налагодження механізму адресності надання відповідних послуг [2].

Натомість вважати цей перелік причин домашнього насильства вичерпним не варто. Так, зокрема, В.О. Іващенко відзначає, що домашнє насильство детермінується багатьма факторами, політичними, економічними, соціальними, організаційними, моральними, які стосуються всіх сфер суспільних відносин. Правоохоронні органи неспроможні самотужки забезпечити ефективне його запобігання та забезпечити усунення криміногенних факторів. До подолання цієї проблеми необхідно залучити засоби масової інформації, громадськість, органи місцевої влади. Лише спільними зусиллями, вдосконаленням законодавства, прийняттям національних програм і стратегій можна знизити рівень домашнього насильства в Україні [3, с. 159].

Разом з тим, активна фаза збройного конфлікту, який наразі триває в Україні, змушує змінити підходи до кривдників та осіб, які постраждали від домашнього насильства, оскільки у нас з'явиться така категорія як військовослужбовець. Ця категорія чинить фізичне, психологічне, економічне і сексуальне насильство щодо постраждалих осіб. Саме психологічний стан військовослужбовців, насильство, яке він бачив і пережив, і як наслідок агресія щодо оточуючих, стає фактором до вчинення насильства. А оскільки, кількість нормативно-правових актів з питань протидії цьому виду насильства охоплює доволі широкий спектр проблем (наприклад, протягом майже двох років було подано 14 законопроектів з питань протидії домашньому насильству та ухвалено 7

нормативно-правових актів), проте у жодному з них не відзначено як причину саме збройний конфлікт.

Отже, збройний конфлікт триває і фактори, що сприяють вчиненню домашнього насильства, будуть збільшуватися. Сьогодні ми лише можемо констатувати збільшення кількості звернень громадян та кількості кримінальних правопорушень, адже насильство, у тому числі й домашнє, не можна викоринити із суспільства лише нормативно-правовими актами, внесенням до них змін і доповнень. Це кропітка робота, яка потребує часу та взаємодіє усіх суб'єктів протидії домашньому насильству, які своєю роботою мають усувати причини та умови негативних явищ.

Список використаних джерел

1. Азаренко Т.І. Інтеграція гендерної складової в діяльність Національної поліції України як один зі способів протидії домашньому насильству в Україні. Кримінологічні дослідження: збірник наук. праць / гол. ред. В. Поклад, канд. філос. наук; Луган. держ. універ. внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка; Луган. гуман. центр. Сєвєродонецьк: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2022. Вип. 12: Гендерні аспекти злочинності. С. 113–132.

2. Про схвалення Концепції Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 10.10.2018 р. № 728-р (зі змінами відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 24.02.2021 р. № 145 «Питання Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року»). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/728-2018-%D1%80#Text>.

3. Іващенко В.О. Причини домашнього насильства в Україні. Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення: матеріали міжвузів. наук.-практ. круглого столу (Київ, 28 трав. 2020 р.) / у 2 ч. Редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. Ч. 1. С. 156–159.

КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКА ЗЛОЧИННІСТЬ ІНОЗЕМЦІВ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Розпочата 14 квітня 2014 року збройна агресія російської федерації проти України та повномасштабна війна з 24 лютого 2022 року призвели не тільки до тимчасової анексії й окупації окремих територій і регіонів країни, руйнувань, значних економічних, екологічних і людських втрат, але й суттєвого ускладнення криміногенної ситуації та, як наслідок, стрімкого зростання рівня окремих видів злочинності. У такій ситуації, в Україні продовжує існувати загроза виникнення нових та ескалації тліючих міжетнічних і міждержавних конфліктів, що підсилюються зацікавленості в них представників злочинних угруповань. З південного та східного флангів, від Мосула до Донецька, формується дуга, в межах якої здійснюється неконтрольоване перекидання живої сили, військової техніки та супутне їм вчинення кримінальних правопорушень, а кримінологічна ситуація, яка склалася нині в Україні, є суттєвим дестабілізатором суспільного життя. Існування невизнаних та некерованих територій створює широкі можливості для подальшої ескалації конфліктів і здійснення злочинної діяльності. Відповідно головним напрямом кримінологічної політики держави є запобігання кримінальним правопорушенням та боротьба зі злочинністю [2, с. 12].

Сьогодні існує основний напрям виокремлення у структурі злочинності загальнокримінальної спрямованості трьох основних блоків: корисливих, насильницьких і корисливо-насильницьких злочинів, що мають багато в чому спільну причинність, подібну особу злочинця і однотипні заходи запобігання, принаймні загальносоціального характеру [1, с. 13]. Виходячи з усвідомлення основних завдань, що випливають із визначення предмета кримінології, можна вести мову про категорію корисливо-насильницької злочинності, як найвищого рівня узагальнення та існуючої в Україні криміногенної дійсності, пронизаною корисливою мотивацією та насильницьким досягненням її цілей.

Насильницьке заволодіння матеріальними благами – найдавніший спосіб незаконного збагачення. Відколи злочинна спільнота усвідомила його вигідність й ергономічність, продовжується масове відтворення корисливої насильницької злочинної практики, наслідки якої приголомшили людство сотнями тисяч скалічених і убитих людей як заможних, так і пересічних громадян [1, с. 6]. Це грабежі, розбійні напади, бандитизм, які практично завжди пов'язані з озброєними розбійними нападами або принаймні з приготуванням до таких нападів, вимагання, вбивство з корисливих мотивів тощо. Характеризуючи злочини корисливо-насильницької спрямованості, необхідно визнати, що корисливий мотив

виникає до вчинення злочину, а насильницькі дії є лише способом здійснення цього наміру.

Враховуючи геополітичні, міжнародні, історичні, національні та інші особливості українського суспільства, слід констатувати, що сегмент корисливо-насильницької злочинності саме іноземців у складі організованих злочинних груп в Україні є значним, а отже, ситуація обумовлює необхідність вироблення такої державної політики, яка б передбачала створення надійних різнорівневих перепон та використання всього потужного арсеналу засобів для нейтралізації поширення цього вкрай небезпечного явища [3].

Враховуючи специфіку досліджуваного виду злочинності, яку здебільшого необхідно розглядати як зріз злочинності в цілому, що характеризується поєднанням як загальних параметрів, так і параметрів специфічного характеру, слід наголосити на два основних моменти, а саме:

корисливо-насильницькі злочини, що вчиняються іноземцями у складі організованих злочинних груп в Україні представляють собою тяжкі форми злочинної поведінки, є доволі розповсюдженими, викликають значний суспільний резонанс у разі вчинення, характеризуються значною специфікою причинного комплексу, який обумовлює своєрідність діяльності щодо запобігання таких злочинів. З кримінологічної та соціальної точки зору це крайнє негативне, антисоціальне явище, оскільки їх наслідки, з одного боку, негативно позначаються на нормальному функціонуванні безпечного середовища держави, а з іншого – деструктивно впливають на моральні та гуманні цінності різних сфер суспільства;

корисливо-насильницькі злочини, що вчиняються іноземцями у складі організованих злочинних груп в Україні, характеризується значним рівнем латентності, особливо це стосується тих корисливо-насильницьких злочинів, що були учинені в Україні по відношенню до самих іноземців.

На нашу думку, для того, щоб підвищити якість вивчення реального стану злочинності, необхідно поєднати три системи даних: офіційну статистику, соціологічні дані та експертні оцінки. Для цього має проводитись постійний моніторинг суспільних відносин з метою виявлення причин та особливостей криміногенного впливу на них, виникнення нових загроз та ризиків, щоб у подальшому здійснювати ефективний захист та охорону суспільних відносин в цілому, і у сфері власності зокрема, у тому числі кримінально-правовими засобами.

Отже, кримінологічне дослідження корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються іноземцями у складі організованих злочинних груп в Україні спрямоване як на запобігання корисливо-насильницьких злочинів учинених цією категорією осіб, так і на недопущення вчинення таких злочинів відносно самих іноземців, для досягнення єдиної мети – захисту суспільних відносин всередині держави та окремо фізичної особи від вчинення відносно неї кримінальних правопорушень. Така

теоретична модель відбиває реально існуючі форми злочинної практики і, в певній мірі, екстраполює потенційні модифікації суспільно небезпечної активності, котрі можуть призвести як до розширення міграційного законодавства та спектра кримінально-правових заборон найближчим часом, так і до удосконалення конструкцій чинних норм КК України.

Підсумовуючи вищевикладене, під корисливо-насильницькою злочинністю іноземців у складі організованих злочинних груп в Україні пропонуємо розуміти: крайнє негативне, антисоціальне явище відносно масового насильницького збагачення іноземців, що проявляється у вчиненні ними корисливих злочинів на території України у складі трьох і більше осіб, поєднаних із застосуванням чи погрозою застосування насильства.

Список використаних джерел

1. Головкін Б. М. Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання: монографія. Харків: Право, 2011. 440 с.
2. Донбас і Крим: ціна повернення: монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна, О. С. Власюка, Е. М. Лібанової, О. М. Ляшенко. Київ: НІСД, 2015. 474 с.
3. Калініна А. В. Запобігання злочинності іноземців та осіб без громадянства в Україні: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків. 2018. 369 с.

Пустовий Олександр Олександрович,
старший викладач кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ІНСТИТУТ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ У ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Анотація. Запровадження інституту кримінальних проступків в Україні та приклади його ефективного застосування в зарубіжних державах. Проаналізовано диференціацію кримінальних правопорушень із виокремленням кримінальних проступків. З'ясовано можливості припинення обвинувачення за вчинення кримінального проступку.

Ключові слова: кримінальні проступки, кримінальне правопорушення, проступки в Україні, проступки в зарубіжному законодавстві, розслідування кримінальних проступків, Кримінальний кодекс.

Summary: The introduction of the institute of criminal misdemeanors in Ukraine has been researched. Fundamentally important aspects of criminal misdemeanors in Ukraine are highlighted: it is not a crime, so a person has no criminal record after serving his sentence; it is not investigated by an investigator, but by an interrogator; during the

investigation of a misdemeanor investigative actions may be carried out, except for covert ones, which may be carried out even before the information on the misdemeanor is entered into the Unified Register of Pre-trial Investigations; more than 100 criminal offenses are criminal misdemeanors.

Keywords: criminal misdemeanors, criminal offense, misdemeanors in Ukraine, misdemeanors in foreign legislation, investigation of criminal misdemeanors, Criminal Code.

Після ухвалення 22 листопада 2018 року Закону України № 2617-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» та набуття його чинності 1 липня 2020 р. в правовій системі України розпочав функціонувати інститут кримінальних проступків. Зміни стосуються поняття та класифікації кримінальних правопорушень, виокремлюючи кримінальні проступки, окремих складів кримінальних правопорушень. Зауважимо, що складність початку функціонування інституту медіації спричинена декількома факторами. Зокрема, був потрібний час для технічних заходів із впровадження нової норми в Єдиному реєстрі досудових розслідувань, удосконалення відповідно до законодавчих і нормативно-правових актів, створення Тренінгового центру прокурорів тощо. Крім того, необхідно було укомплектувати відділи дізнання у головних управліннях, у територіальних підрозділах призначити штатних дізнавачів [1].

Відповідно до нововведень, термін «злочин» змінено на «кримінальне правопорушення». У зв'язку із цим, кримінальні правопорушення класифіковано на дві групи: кримінальні проступки і злочини. Згідно із частиною 2 статті 12 Кримінального кодексу України, кримінальний проступок – це діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у вигляді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі [2]. Відтак, основним розмежуванням кримінальних проступків та злочинів виступає санкція (із виключенням застосування основного покарання у вигляді позбавлення волі у разі вчинення кримінальних проступків).

Коментуючи запровадження кримінального проступку в Україні, слід звернути увагу на його принципові аспекти:

1) він не є злочином, тому після відбуття покарання за нього в особи немає судимості;

2) його розслідуванням займається не слідчий, а дізнавач;

3) під час розслідування проступку можна проводити будь-які слідчо-розшукові дії, крім негласних. При цьому здійснювати це можна ще до внесення інформації про проступок до Єдиного реєстру досудових розслідувань;

4) кримінальними проступками є більше 100 кримінальних правопорушень, зокрема: крадіжки; шахрайства; умисне ухилення від

сплати аліментів; невивплата зарплат, пенсій, стипендій; хуліганство; умисне спричинення легких тілесних ушкоджень тощо [3].

Серед загальної кількості злочинів, які фіксувалися в Україні щороку, а їх було понад мільйон, близько 60% становили саме нетяжкі для кваліфікації за положеннями кримінального законодавства. Відтак, частина нетяжких злочинів переведена в кримінальні проступки, що уможливило розвантаження слідства з тяжких злочинів, злочинів середньої тяжкості. Загалом це стосується очевидних кримінальних проступків, коли відсутні особливі труднощі у їх розкритті. Дізнавачі, які займатимуться кримінальними проступками, мають можливість доволі легко їх зафіксувати і впродовж короткого часу притягнути особу до відповідальності [4]. Відповідно до положень статті 219 Кримінального процесуального кодексу України, з дня повідомлення особі про підозру досудове розслідування має бути закінчене протягом 72 годин або 20 діб, якщо підозрюваний не визнає вину або існує необхідність проведення додаткових слідчих (розшукових) дій або вчинення кримінального проступку неповнолітнім [5].

Особливий правовий інтерес викликає питання реалізації інституту кримінальних проступків у зарубіжних країнах, де є численні приклади його ефективного застосування. У Великобританії в такому порядку розслідують майже 98% кримінальних правопорушень, у США – переважну їх більшість. У поліції Чеської Республіки розкриття та розслідування злочинів покладено одночасно на «поліцейських в уніформі» (аналог вітчизняних підрозділів патрульної та превентивної служб) і кримінальну поліцію, які розслідують нетяжкі злочини за спрощеною процедурою (за аналогією до закріпленого в КПК України порядку досудового розслідування у формі дізнання) у двотижневий термін. У Грузії на рівні міських управлінь патрульної поліції створено відділи з розслідування нетяжких злочинів з ознаками очевидності, які виявлені патрульними поліцейськими. У кримінальному законодавстві низки країн Європи (Польщі, Швейцарії, Австрії, Федеративної Республіки Німеччини, Франції) розрізняють злочин і кримінальний проступок [7].

Щодо особливостей кримінального провадження щодо проступків, у Федеративній Республіці Німеччина такий аспект врегульовано Кримінальним процесуальним кодексом ФРН. Відповідно до частини 1 § 153 Кримінального процесуального кодексу ФРН, якщо об'єктом провадження є кримінальний проступок (*Vergehen*), прокуратура може припинити обвинувачення за згодою суду, до компетенції якого входить відкриття основного провадження, якщо вину злочинця визнають незначною і не має громадського інтересу в обвинуваченні. Згода суду не потрібна у разі кримінального проступку, за яким не передбачено збільшення мінімального покарання, а також якщо наслідки, що настали від проступку, є незначними. Якщо обвинувачення вже висунуто, суд за згодою прокуратури та обвинуваченого може припинити провадження на будь-якій його стадії

згідно з умовами частини 1 § 153 Кримінального процесуального кодексу ФРН. Згода обвинуваченого не потрібна, якщо основне засідання не може бути проведено з причин, зазначених у статті 205, або проводиться за його відсутності у випадках, передбачених частиною 2 статті 231 та статтями 232 і 233.

Положення сучасного КК Франції законодавець максимально наблизив до норм і принципів міжнародного кримінального права, передбачених міжнародними угодами, у яких кримінальні проступки є складовою триланкової системи поділу злочинних діянь. Чіткої термінології щодо злочину, проступку та правопорушення закон не містить. Натомість зазначені терміни об'єднано родовим поняттям «злочинні діяння».

Диференціація кримінальних правопорушень на кримінальні проступки, злочин невеликої тяжкості, тяжкий злочин, особливо тяжкий злочин присутня і в кримінальному законодавстві Латвійської Республіки. Зокрема, відповідно до ст. 7 Кримінального кодексу, проступок – це правопорушення, за здійснення якого передбачається покарання у вигляді позбавлення волі на термін від 15 днів до трьох місяців (тимчасове позбавлення волі) або у вигляді меншого покарання. У процесі призначення виду покарання враховується характер вчиненого правопорушення та заподіяну ним шкоду. За спробу скоєння кримінального проступку особа не притягується до кримінальної відповідальності. Особа, яка вчинила кримінальний проступок, може бути звільнена від кримінальної відповідальності за наявності мирової угоди з потерпілим або його представником. Суд може звільнити від відбування покарання особу, яка вчинила проступок внаслідок залежності від алкоголю, наркотичних, психотропних чи токсичних речовин, якщо ця особа погодилася лікуватись від залежності [6]. Вважаємо такі положення прогресивними у контексті декриміналізації та вартими для запровадження в українське законодавство.

Відтак, дискусійним аспектом в Україні є питання регулювання інституту кримінального проступку в межах положень чинного Кримінального кодексу України або необхідність викладу в окремому законодавчому акті.

Список використаних джерел

1. Михайліченко Т. Кримінальні проступки: особливості правового регулювання. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 7. С. 284–290.

2. Кримінальний кодекс України № 2341-III від 05.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

3. Прокуратура роз'яснює: Що таке інститут «кримінальних проступків»? Офіційний сайт Виницької районної державної адміністрації. 28 вересня 2020. URL: http://new.vnrda.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=4813:prokuratura-roziasniuie-shcho-take-institutkryminalnykh-prostupkiv&catid=2&Itemid=151.

4. Інститут кримінальних проступків: оперативний розгляд справ і відсутність судимості. Українське радіо. 2 липня 2020 р. URL: <http://www.nrccu.gov.ua/news.html?newsID=93651>.

6. Кримінальний процесуальний кодекс України № 4651-VI від 13.04.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

7. Черней В. В., Чернявський С. С. Запровадження інституту кримінальних проступків у контексті реформування системи досудового розслідування в Україні. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2019. № 3(112). С. 7–14.

Собкович Олександр Віталійович,
аспірант кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ

ЗАПОБІГАННЯ ШАХРАЙСТВУ У СФЕРІ СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

Анотація. Висвітлено основні заходи, спрямовані на запобігання кримінальним правопорушенням, їх детермінації, що вчиняються у сфері страхування в Україні, а також підвищення ефективності діяльності органів, що здійснюють протидію злочинності.

Ключові слова: страхування, страховий ризик, криміналізація, кримінальні правопорушення, запобігання, шахрайство.

Summary: The main measures aimed at the prevention of criminal offenses, their determination, which are carried out in the field of insurance in Ukraine, as well as increasing the efficiency of the activities of the bodies that fight against crime, are highlighted.

Keywords: insurance, insurance risk, criminalization, criminal offenses, prevention, fraud.

Розвиток страхового ринку – важливий чинник становлення вітчизняної економіки. Водночас зростання тіньового сектору економіки та криміналізація практично усіх сфер господарювання стримує розвиток ринкових відносин в Україні, загрожуючи національним інтересам та національній безпеці держави, підриває довіру громадян до демократичних інститутів і цінностей, спричиняючи занепокоєння в суспільстві та критичні оцінки міжнародних експертів. Доступні умови страхування створюють підґрунтя для вчинення кримінальних правопорушень з метою незаконного одержання страхових виплат, унаслідок чого цей сегмент фінансового ринку останніми роками вважається одним із найпривабливіших для шахраїв.

Кримінальні правопорушення у сфері страхування визначається низкою кримінально-караних діянь, що посягають на різні об'єкти кримінально-правової охорони. Поряд зі кримінальними правопорушеннями у сфері господарської діяльності, особливе місце у цій системі посідають різні види неправомірного заволодіння чужим

майном, передусім шахрайства з боку професійних учасників страхового ринку (страховиків) і страхувальників.

На думку фахівців, сьогодні в Україні сформувалася нова страхова галузь, призначена для надання широкого спектра послуг як юридичним особам різної форми власності, так і безпосередньо громадянам [1, с. 11].

З юридичної точки зору, страхування – це правовідносини (страхові відносини) між страховиком і страхувальником, що полягають в обов'язку першого сплатити останньому страхову виплату в разі настання страхового випадку. Правова сутність страхування визначена у ст. 1 Закону України «Про страхування» – це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати громадянами та юридичними особами страхових платежів [2]. Згаданий Закон охоплює права й обов'язки учасників страхового ринку: страховиків і страхувальників, а також інших фізичних та юридичних осіб: одержувачів страхового відшкодування, страхових посередників, державних регуляторів та ін.

Страховий ринок – це система економічних відносин із приводу купівлі-продажу специфічного товару – страхового покриття внаслідок настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством. У територіальному аспекті виділяють місцевий (регіональний), національний (внутрішній) та світовий (зовнішній) страхові ринки. За галузевою ознакою виділяють ринки особистого та майнового страхування. Кожна із цих названих ланок має свою структуру (сегментацію) [3, с. 74]. Предметом договору страхування (ст. 980 ЦК України) є майнові інтереси, які не суперечать закону й пов'язані з життям, здоров'ям, працездатністю і пенсійним забезпеченням (особисте страхування); володінням, користуванням і розпорядженням майном (майнове страхування); відшкодуванням шкоди, завданої страхувальником (страхування відповідальності) [4].

Сьогодні основний сегмент страхового ринку України посідає майнове страхування – галузь страхування, у якій об'єктом страхування є майнові інтереси, пов'язані з володінням, розпорядженням та користуванням майном, а також випадки, коли ризик пов'язаний зі втратою майна (90,5 % сукупного валового доходу від виплачених страхових премій) [5].

Структура кримінальних правопорушень у сфері страхування визначається низкою кримінально-караних діянь, які посягають на різні об'єкти кримінально-правової охорони. Особливе місце в цій системі посідають різні види незаконного заволодіння чужим майном, передусім шахрайства з боку професійних учасників страхового ринку (страховиків) та страхувальників. Переважна більшість шахрайств на страховому ринку вчиняються у сфері страхування автотранспортних засобів. За експертними оцінками, до 70 % усіх страхових шахрайств припадає на автострахування,

а деякі великі компанії заявляють, що на виплати аферистам витрачається до 10 % усіх автомобільних зборів. Питома вага шахрайств на ринку автостраховування в загальній структурі страхового ринку, на думку експертів, становить не менше 60 % [5].

За результатами проведених досліджень, саме автостраховування стало найбільш популярним у шахраїв через низку чинників. По-перше, доступність. Для укладення договору страхування необхідно придбати автомобіль і мати відносно невелику суму грошей (до 10 % від вартості страховки) для сплати першого внеску. Натомість страхування, приміром, засобів виробництва здійснюється лише великими підприємствами. Інший аспект – мобільність і легкість реалізації застрахованого автомобіля. Після інсценування страхового випадку приховати або продати його набагато легше, ніж, скажімо, залізничний склад з вантажем. По-друге, загальна криміналізація автомобільного ринку. Під «дахом» організованих злочинних груп, до складу яких залучаються й працівники органів внутрішніх справ, перебуває значна частка збути нових й уживаних машин. Вони контролюють ринки, на яких продається викрадений автотранспорт. Діють підпільні майстерні, що здійснюють підготовку до реалізації транспортних засобів. Налагоджена індустрія легалізації автомобілів, здобутих злочинним шляхом (зміна ідентифікаційних номерів, зовнішнього вигляду, підроблення документів тощо). Ці умови найбільш сприятливі для злочинців, які мають можливість підготувати інсценування страхового випадку та швидко збути застрахований автомобіль. Адже, за матеріалами оперативно-розшукових справ, більшість шахраїв – це представники саме «кримінального автобізнесу». По-третє, недбалість та корислива зацікавленість страховика чи третіх осіб. На різних етапах страхових правовідносин не виключається можливість злочинної змови шахраїв із представниками страхової компанії щодо оцінки вартості майна, ступеня ризиків та інших обставин, що впливають на умови договору. Неправомірне сприяння діям шахраїв можливе також з боку працівників органів поліції, оціночних організацій, експертних служб, СТО тощо. По-четверте, відсутність належної взаємодії та обміну інформацією як між самими страховими компаніями, так і страховиків із правоохоронними органами та банками.

Велика прибутковість шахрайства у сфері автостраховування сприяла високим темпам його розвитку, що змусило страхові компанії переглянути типові умови страхування транспортних засобів від незаконного заволодіння. Більшість страховиків почали страхувати ризик викрадання лише в комплексі з іншими ризиками. Крім того, вартість такого страхування значно підвищилася, запроваджено чималі величини безумовної франшизи, вимоги до обов'язкового встановлення на застрахованих автомобілях захисних пристроїв. Страховик залишає за собою право періодично перевіряти технічний стан автотранспорту [6, с. 26].

Ефективність діяльності з запобігання страховому шахрайству значною мірою залежить і від здійснення взаємодії на рівні правоохоронних та інших державних контролюючих органів, а також страхових організацій. Об'єднання зусиль вищезгаданих служб й організацій у боротьбі з правопорушеннями та злочинами на страховому ринку дає змогу сконцентрувати їх сили, засоби, технічні можливості, охопити пошуковою роботою більшість об'єктів, краще використовувати можливості кожного із суб'єктів для виявлення і викриття злочинців.

Таким чином, варто констатувати, що незважаючи на сформовану систему державного регулювання ринку фінансових послуг, визначення та розподіл повноважень щодо регулювання, нагляду і контролю за діяльністю фінансових послуг, державне регулювання фінансового сектору економіки на сучасному етапі характеризується недостатньою ефективністю, відстає від сучасних тенденцій і вимог розвитку ринку, недостатньо враховує міжнародний досвід. Ключовою проблемою у здійсненні регулювання ринку фінансових послуг є недостатня координація дій між фінансовими регуляторами, що у процесі наглядової діяльності знаходить відображення у неузгодженості їх дій під час прийняття нормативно-правових актів, недостатній координації дій в умовах системних фінансових криз, недостатньому обміні інформацією та невідпрацьованості механізмів взаємодії під час нагляду за діяльністю фінансових конгломератів чи пов'язаних осіб. Важливе значення має також подальша інтеграція України у світові структури, що визначають міжнародну політику у галузі регулювання фінансових послуг.

Список використаних джерел

1. Енциклопедія банківської справи України / за ред. В. С. Стельмаха та ін. Київ, 2001. 300 с.
2. Про страхування: Закон від 7 берез. 1996 р. № 85/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Страхування: підручник / кер. авт. кол. С. С. Осадець. Вид. 3-ге, перероб. і доп. Київ: КНЕУ, 2012. 599 с.
4. Цивільний кодекс України: Закон від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15>
5. Інформація про стан і розвиток страхового ринку України. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (Нацкомфінпослуг). 2021. URL: <https://www.nfp.gov.ua/ua/Informatsiia-pro-stan-i-rozvytok-strakhovoho-rynku-Ukrainy.html>
6. Черней В. В. Кримінально-правові та кримінологічні засади запобігання злочинам у сфері діяльності небанківських фінансових установ в Україні: монографія. Київ, 2014. 456 с.

Соловей Валерій Володимирович,

аспірант кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ

СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ЩОДО НЕЗАКОННОГО ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ В УКРАЇНІ

Анотація. Сформовано уявлення про кількісні та якісні характеристики цього явища, тенденції поширення, класифікацію злочинців та особливості їх злочинної поведінки, бракує знань про детермінанти, причини та умови вчинення цих кримінальних правопорушень.

Ключові слова: незаконний обіг наркотиків; психотропні речовини, організовані групи, злочинні організації.

Summary: The idea of quantitative and qualitative characteristics of this phenomenon, trends, classification of criminals and features of their criminal behavior, lack of knowledge about the determinants, causes and conditions of these criminal offenses.

Keywords: drug trafficking; psychotropic substances, organized groups, criminal organizations.

Аналіз статистичних даних, що стосуються незаконного обігу наркотиків, показує, що зловживання наркотичними засобами в Україні здобуває все більші масштаби. Кількість осіб, що вживають наркотики, залежить від виду наркотиків, а саме у 2020 році близько 1 млн. осіб є залежними від наркотиків рослинного походження, близько 300 тис. осіб мають залежність від прекурсорів (риметад, мефедро, ри а-рвр, метамфетам, амфетамін).

Особлива небезпека криміногенної ситуації, пов'язаної з незаконним обігом наркотичних засобів, багато в чому визначається несприятливою тенденцією розвитку відповідної злочинності. Так, протягом останнього десятиліття, відбувається постійне збільшення кількості кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків в Україні [1]. Відповідно до здійсненого аналізу, тенденція здійснення кримінальних правопорушень збільшувалася відповідно інший, прикладом слугують статистичні дані за 2017–2021 роки, так за ст. 306 у 2017 році було задокументовано 47 кримінальних правопорушень, а у 2021 році було задокументовано 100 кримінальних правопорушень. В свою чергу за ст. 310 КК України в 2017 році було задокументовано 2017 кримінальних правопорушень, а в 2021 році задокументовано 1419 кримінальних правопорушень. Відповідно вказаних даних ми можемо побачити тенденції змін вчинення кримінальних правопорушень в сфері обігу наркотиків, прекурсорів та психотропних речовин. Безумовним є й те, що виявлені кримінальних правопорушень не у повному обсязі відображають дійсну картину їх вчинення.

На високу латентність даних кримінальних правопорушень негативний вплив здійснюють як взаємна зацікавленість у їхньому прихованні різних суб'єктів наркообігу (збувальників, споживачів наркотиків тощо), так і існуючі проблеми у правоохоронних органах (матеріально-технічні, організаційні, кадрові тощо).

Збільшення кількості кримінальних правопорушень, пов'язаних з наркотиками, може свідчити, по-перше, поширення масштабів даного негативного явища та по-друге, про деяку активізацію протидії їм службою боротьби з незаконним обігом наркотиків. Поряд з тенденцією росту кількості кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків, особливу небезпеку представляє збільшення тяжкості вчинених кримінальних правопорушень. Викликає занепокоєння вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків особами раніше неодноразово засудженими за аналогічні кримінальних правопорушень, а також із застосуванням насильства, що спричинили тяжкі наслідки.

На жаль, основна частина кримінальних правопорушень виявлених у сфері незаконного обігу наркотиків припадає на «примітивні» діяння осіб, що перебувають на низькому (виконавському) рівні ієрархії наркоділерів (кур'єри, збувальники малих доз тощо) [2]. Недостатньо активно викриваються учасники наркобізнесу, що контролюють 90 % ринку наркотиків.

За останні п'ять років продовжує зростати широкомасштабне нелегальне виробництво та виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів. Щорічно правоохоронними органами виявляється близько тисячі підпільних нарколабораторій. Більшість з них мали так званий «кухонний» характер, де із застосуванням спеціального лабораторного обладнання виготовляли психотропні та наркотичні засоби з «ефедрину», отримували ацетилований та екстракційний опій з макової соломи.

Розташовувались вони переважно у квартирах, приватних домоволодіннях, гаражах, сараях, літніх кухнях тощо. Понад половину виявлених нарколабораторій спеціалізувалося на виготовленні опійних настоянок, ацетилованого опію та інших наркотиків опійної групи. У той же час значно зросла кількість виявлених підпільних лабораторій, що виготовляли синтетичні наркотики опійної й амфетамінової груп, а також сильнодіючі речовини. У деяких випадках у їх роботі приймають участь дипломовані фахівці з медичною і хімічною освітою, студенти, технічний персонал науково-дослідних установ.

Список використаних джерел

1. Звіт щодо наркотичної та алкогольної ситуації в Україні за 2020 рік (за даними 2019 року). URL: <https://www.emcdda.europa.eu/system/files/attachments/13559/Zvit-shhodo-narkotyktiv-ta-alkogolyu-za-2020-rik.pdf>.

2. Тарасенко Р. В. Проблеми забезпечення безпеки й соціального захисту осіб, які сприяють розкриттю злочинів у сфері незаконного

Срібна Аліна Юрійвна

курсант навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник:

доцент кафедри кримінології

та кримінально-виконавчого права

Національної академії внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент

Миронюк Т. В.

**АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ОСІБ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ
ВНАСЛІДОК ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА**

Анотація. Домашнє насильство є глобальною проблемою, яка щоденно завдає шкоди найціннішим благам людини – честі, гідності, життю та здоров'ю. Воно заподіює не лише фізичного болю, моральних страждань, але й підриває почуття безпеки, захищеності особи, тримає її у стані постійного нервового напруження, що може призвести до розладів психіки, депресій, нервових зривів чи розвитку психічного захворювання. Для України, як і для багатьох інших країн світу, ця проблема є досить гострою. Тому питання надання допомоги постраждалим від домашнього насильства стають дедалі актуальнішими у нашій країні.

Ключові слова: домашнє насильство; запобігання та протидія домашньому насильству; допомога; відповідальність; насильник; захист осіб.

Summary. Domestic violence is a global problem that daily damages the most valuable human assets – honor, dignity, life and health. It causes not only physical pain and moral suffering, but also undermines a person's sense of safety and security, keeps him in a state of constant nervous tension, which can lead to mental disorders, depression, nervous breakdowns or the development of a mental illness. For Ukraine, as well as for many other countries of the world, this problem is quite acute. Therefore, the issues of providing assistance to victims of domestic violence are becoming more and more urgent in our country.

Keywords: family violence; prevention and countermeasures against domestic violence; help; responsibility; violator; protection of persons.

Сьогодні, якщо щодо постраждалих існує ризик продовження або повторного вчинення домашнього насильства, на першому місці повинні стояти їх захист і підтримка. Для того, щоб постраждалі від насильства особи отримали максимально можливу допомогу, акцент усіх застосовуваних заходів повинен бути зроблений на їхніх правах, потребах та безпеці.

Захист та підтримка постраждалих осіб здійснюються за допомогою своєчасного реагування, припинення акту насильства і захисту постраждалих з боку поліції, а також підтримки постраждалих та надання їм необхідних медичної, психологічної, соціальної, правової допомоги та послуг з боку неурядових організацій, бюро та центрів правової допомоги, органів прокуратури, судових органів (доступ до правосуддя), загальних та спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб, таких як притулки, телефонні «гарячі лінії» та інші.

Зміст цього напряму полягає у вжитті необхідних заходів, спрямованих на: уникнення повторної віктимізації, надання самостійності та економічної незалежності постраждалим від насильства, урахування особливих потреб уразливих осіб, у тому числі постраждалих дітей, отримання відповідної та своєчасної інформації про доступні служби підтримки та правові заходи мовою, яку розуміють постраждалі особи [1, с. 17].

Усі зацікавлені фахівці повинні розуміти реалії та проблеми постраждалих від домашнього насильства (особливо з урахуванням їхнього можливого уразливого стану внаслідок вікових особливостей, стану здоров'я, статі, релігійних переконань, етнічного походження тощо) і сприяти у їх прагненні відновити своє життя (ч. 3 ст. 20 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству») постраждалі можуть отримати допомогу за місцем звернення, а не за місцем реєстрації (ч. 4 цієї ж статті); надання допомоги чи послуг наразі не залежить від готовності постраждалої особи висунути обвинувачення або свідчити проти свого кривдника (ч. 5 цієї ж норми) [2].

Крім того враховано, що у багатьох випадках насильства батьки дитини або опікуни недієздатних осіб і є їх кривдниками. Тож питання надання допомоги таким постраждалим вирішують органи опіки та піклування (ч. 6 і 7 ст. 20 вказаного Закону) [3, с. 36].

Також, законодавство зобов'язує усіх суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству:

- 1) відповідно до компетенції забезпечувати надання дієвої допомоги та захисту постраждалим особам;
- 2) ураховувати при цьому основні засади запобігання та протидії домашньому насильству.

Разом з тим, надаючи захист і підтримку, фахівці суб'єктів взаємодії не повинні будь-яким чином проявляти стосовно постраждалих зневажливе ставлення, зверхність, осуд або тиск. Може здатися, що це і так зрозуміло. Однак навіть професіонали ризикують потрапити у пастку гендерних стереотипів або почати «звинувачувати» жертву. Важливо, щоб фахівці пам'ятали про необхідність ставлення до постраждалих з повагою і чуйністю і надавали їм можливість приймати обґрунтовані рішення, які найкраще відображають їхні інтереси.

Розглянемо більш детально сучасний стан і наявні проблеми за різними напрямами надання допомоги та захисту постраждалим особам.

1. Надання постраждалим особам інформації про їхні права та можливості реалізації таких прав зрозумілою їм мовою або через перекладача чи залучену третю особу, яка володіє мовою, зрозумілою постраждалим особам. Для того, аби прийняти обґрунтоване, зважене рішення щодо свого життя у зв'язку із фактом домашнього насильства постраждала особа повинна мати усю необхідну для цього інформацію. Тому кожен суб'єкт повинен поінформувати постраждалу особу та/ або її законного представника про їхні права та можливості реалізації таких прав [4, с. 37].

Надання такої інформації «зрозумілою їм мовою» передбачає висловлювання в такий спосіб, що забезпечує чіткість, компактність та впорядкованість інформації (або читабельність і зрозумілість документів) з метою максимально швидкого, легкого й повного розуміння інформації та її подальшого використання. Якщо ж виникає потреба у залученні перекладача чи іншої третьої особи, то слід ретельно підходити до їх відбору. Зокрема, потрібно, щоб така особа: а) мала належний рівень володіння як мовою, якою постраждалим особам надається інформація про права та можливості реалізації таких прав (наприклад, українською), так і зрозумілою постраждалим особам мовою (наприклад, мовою жестів, ромською мовою або іншими мовами); б) не була зацікавлена у позитивних для кривдника результатах справи щодо факту домашнього насильства (наприклад, через наявність родинних зв'язків, дружніх стосунків, матеріальної заінтересованості тощо).

2. Забезпечення доступу до загальних та спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб для отримання соціальних послуг, медичної, соціальної, психологічної допомоги [5, с. 27].

Цей напрям передбачає, по-перше, створення таких служб підтримки у достатній кількості в межах кожного регіону / адміністративно-територіальної одиниці і, по-друге, географічно легку доступність таких служб підтримки, щоб постраждалі із сільської місцевості або постраждалі особи з інвалідністю мали такий же доступ до них, як і постраждалі з великих міст.

Підсумовуючи, підкреслимо, що останніми роками були досягнуті значні позитивні зрушення у системній запобіганні та протидії домашньому насильству, важливим напрямом якої визначене надання допомоги і захисту постраждалим особам. До важливих напрямів удосконалення цієї діяльності, на нашу думку, можна віднести: необхідність посилення інформаційного компонента щодо послуг, за якими постраждала особа може звернутись у своєму населеному пункті; створення належної кількості служб підтримки постраждалих осіб, особливо місць їх безпечного перебування, та забезпечення їх фізичної доступності; проведення відповідних конкурсних процедур та заповнення вакансій у судах; підвищення професійної підготовки консультантів урядової «гарячої лінії» щодо надання фахових консультацій з питань запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі.

Список використаних джерел

1. Кочемировська О.О. Стандарти надання соціальних послуг особам, які постраждали від насильства в сім'ї: міжнародний досвід та рекомендації для України; наук. ред. О. Кочемировська; заг. ред С. Павлиш. Запоріжжя: Друкарський світ, 2019. 228 с.

2. Закон України про запобігання та протидію домашньому насильству від 07.12.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/229-19#Text>.

3. Адміністративно-правове регулювання протидії насильству в сім'ї: монографія. Г. Горбова, В. Галуцько. К.: Інститут публічного права, 2016. 226 с.13.

4. Волощук А.М., Ярмач Х.П., Ковальова О.В. Діяльність служби щодо попередження насильства в сім'ї: Монографія, Одеса: ОДУВС, 2014. 217 с.

5. Міжнародний досвід попередження та протидії домашньому насильству: монографія А. О. Галай, В. О. Галай, Л. О. Головка та ін.; за заг. ред. А. О. Галай. Київ: КНТ, 2016. 160 с.

Ткаченко Павло Ігорович,

аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, член Асоціації правників України

ДИНАМІКА САМОВІЛЬНОГО ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ АБО МІСЦЯ СЛУЖБИ: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. Динаміка збільшення зареєстрованих злочинів проти встановленого порядку несення або проходження військової служби становить загрозу національній безпеці та засвідчує надзвичайну суспільну небезпеку. З метою досконалого та всебічного дослідження кримінологічної характеристики злочину передбаченого ст. 407 Кримінального кодексу України, а саме самовільного залишення військової частини або місця служби вважається за необхідне проаналізувати динаміку даного злочину.

Ключові слова: самовільне залишення військової частини або місця служби, військові злочини, кримінологічна динаміка, кримінологічна характеристика, злочини проти встановленого порядку несення військової служби.

Summary. The dynamics of the increase in registered crimes against the established order of carrying out or completing military service poses a threat to national security and demonstrates extreme public danger. For the purpose of a thorough and comprehensive study of the criminological characteristics of the crime provided for in Art. 407 of the Criminal Code of Ukraine, namely the voluntary abandonment of a military unit or place of service, it is considered necessary to analyze the dynamics of this crime.

Keywords: voluntary abandonment of a military unit or place of service, war crimes, criminological dynamics, criminological characteristics, crimes against the established order of military service.

В усі часи представники військової сфери, військовослужбовці, солдати були прикладом мужності, честі та відповідальності. Однак вчинення військовослужбовцями злочинів проти встановленого порядку несення або проходження військової служби підриває становлений авторитет і знижує рівень поваги, а разом з цим і довіри населення до представників армії. Крім цього, вчинення деяких окремих видів військових кримінальних правопорушень підриває обороноздатність, дисципліну та порядок в лавах військових формувань. Безумовно на значну кількість військових злочинів істотно вплинули події минулих років, а саме проведення антитерористичної операції на сході держави та нині впроваджений військовий стан. Внутрішні фактори такі як реформування, впровадження новітніх технологій, трансформація, методи командування особовим складом, матеріальне та грошове забезпечення, законодавчі зміни та зовнішні впливові фактори.

На думку М.І. Карпенка фактори які вплинули на рівень військової злочинності наступні, економічна і соціально-політична обстановка в суспільному житті країни, яка тривалий період часу, на жаль, не поліпшується. На фоні такої загальної ситуації правоохоронним органам держави, командирам і начальникам всіх рівнів доводиться докладати максимум зусиль для поліпшення стану військової дисципліни серед військовослужбовців. Указані фактори змусили і законодавчий орган держави – Верховну Раду України використати свої можливості для більш ефективного законодавчого врегулювання питань юридичної відповідальності військовослужбовців за вчинені кримінальні правопорушення. Тому протягом 2014–2015 рр. були прийняті чотири закони, якими внесені відповідні зміни до Особливої частини КК. Зокрема, законодавцем у 19 ти статтях розділу XIX Особливої частини Кримінального кодексу України (402–405, 407–411, 413, 418–421, 425–426-1, 428, 435) передбачені кваліфікуючі (вчинене в умовах особливого періоду, крім воєнного стану) й особливо кваліфікуючі обставини (вчинене в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці), за які передбачена підвищена кримінальна відповідальність у вигляді позбавлення волі до 5–15 років або довічне позбавлення волі за вчинення злочину, передбаченого ч. 5 ст. 404 Кримінального кодексу [1, с. 7].

Досліджуючи динаміку самовільного залишення військової частини або місця служби, як кримінологічний аспект слід вказати кількісні характеристики, які приведено за двома критеріями, а саме загальна кількість облікованих військових кримінальних правопорушень та кількість облікованих кримінальних правопорушень, відповідальність за які передбачена ст. 407 КК України.

Звітний період Усього військових кримінальних правопорушень обліковано у звітному періоді

Обліковано кримінальних правопорушень у звітному періоді за самовільне залишення військової частини або місця служби, ст. 407 КК України

2013 рік – 34123
2014 рік – 40451810
2015 рік – 60833916
2016 рік – 35802342
2017 рік – 60433188
2018 рік – 241166
2019 рік – 119
2020 рік – 40142878
2021 рік – 29802006
2022 рік – 83773005

Таким чином, ми можемо побачити, що загальна кількість військових злочинів коливається в різних показниках, зокрема в період з 2018 по 2019 роки, де спостерігається значне поліпшення криміногенної обстановки та зменшення кількості злочинів. Водночас у 2020 році зафіксовано значне підвищення загальної кількості військових злочинів на рівень 2014 року, при цьому кількість самовільних залишень військової частини або місця служби збільшилась в майже 1000 зареєстрованих випадків порівняно з 2014 роком. У 2021 році спостерігається тенденція зменшення загальної кількості але з 2980 облікованих військових злочинів, більша частина, а саме 2006 припадає на вчинення кримінального правопорушення, відповідальність за які передбачена ст. 407 КК України. У 2022 році на фоні введення правового режиму військового стану, набуття кардинальних змін в діяльності військової служби спостерігається рекордне збільшення зареєстрованих кримінальних правопорушень, при цьому значну частку сягають саме залишення військових частин військовослужбовцями. Слід зауважити, що статистичні дані наведені за 2022 рік являються актуальними станом на вересень місяць звітного періоду. Аналізуваням кількісних показників можливо припустити, що вересневий показник загальної кількості облікованих військових кримінальних правопорушень може збільшитись в 33,5 % (2800 облікованих кримінальних правопорушень), до кінця звітного періоду 2022 року та буде сягати близько 11 200 облікованих злочинів проти встановленого порядку несення служби. При цьому слід зазначити, що до кінця звітного періоду може й збільшитись кількість самовільних залишень військових частин, відповідальність за яке передбачена ст. 407 КК України, а саме збільшення може коліватись в межах

30–40 % від кількості облікованих з січня по вересень злочинів. Виходячи з викладеного, кількість можливо зареєстрованих кримінальних правопорушень, відповідальність за які передбачена ст. 407 КК України може сягнути від 950 до 1200 за три місяці звітного періоду.

Для порівняння кількісних показників взято наукове дослідження

В.В. Місяці щодо тенденції злочинності в Збройних Силах СРСР, який зауважив, що в період з 1987 по 1991 рр., середня кількість облікованих військових злочинів становила близько 9300 проваджень. Відносно високий рівень злочинності серед військовослужбовців і її зростання були характерні не тільки для СРСР. Аналогічні проблеми існували і в США. З 1960 по 1971 р. число тяжких злочинів у збройних силах США збільшилася майже вдвічі. Особливо високий рівень злочинності американських військовослужбовців відзначався під час в'єтнамської війни. У 1968 р., наприклад, було враховано 155536 самовільних залишень місця служби.

Виходячи з викладеного, динаміка злочинності в Україні значно зменшена порівняно з 1991 р., який розглянуто вищевказаним автором.

Таким чином розглянуто стан та динаміку військових злочинів в Україні, зокрема самовільного залишення військової частини або місця служби, визначено кількісні показники, тенденції та деякі аналітичні, наукові припущення щодо подальшої тенденції змін. Кримінологічне дослідження надало можливість стверджувати, що загальна кількість військових злочинів коливається в різних показниках за різні часи, при цьому в певні періоди зафіксовано рекордне зменшення майже до нуля злочинів, що свідчить про ефективно застосовані заходи запобігання та профілактики злочинів в лавах військових формувань в облікований період. Така тенденція проіснувала всього два роки, після чого у 2020 році знову загострилась та різко піднялась вгору. Водночас дослідження показало, що на разі кількість облікованих військових злочинів становить рекордну кількість по загальній частині при цьому не являє собою рекордної кількості щодо самовільного залишення військової частини або місця служби військовослужбовцями, що надає позитиву в динаміку. Слід зауважити, що до тенденції зростання злочинності мають відношення вплив багатьох факторів, які існують в суспільстві, зокрема запровадження військового стану та безліч інших трансформацій, які могли негативно вплинути на певні процеси у військовій сфері. Також правоохоронний сектор має повний спектр правового інструментарію для ефективного запобігання, протидії та боротьби із військовими злочинами, а також профілактики цього негативного явища. Командуванню слід проаналізувати на методичному рівні позитивні в кількісній характеристиці періоди та повернути до застосування дієві інструменти роботи з особовим складом. Крім цього, вважаємо за необхідне зазначити, що дана наукова проблематика військової злочинності, зокрема самовільного залишення військової частини або місця служби не є цілком дослідженою на відповідному рівні та являє собою підґрунтя для подальших наукових розробок.

Список використаних джерел

1. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини): наук.-метод. посіб. / М.І. Карпенко; за заг. ред. В. К. Матвійчука. Харків: Право, 2016. 316 с.

Хлівнюк Дар'я Геннадіївна,
курсант навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
завідувач кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, професор
Левченко Ю. О.

ЗЛОЧИННІСТЬ НЕПОВНОЛІТНІХ: ПРИЧИНИ ТА ПРОФІЛАКТИКА

Злочинність неповнолітніх – відзеркалення дорослої злочинності. Причому поширюється вона не лише завдяки прямому кримінальному впливу на дітей, а й загальній поведінці дорослих в суспільстві. Наприклад, психологи відмічають, що все більше підлітків уже в своєму віці прагнуть мати багато грошей, але зовсім не мають бажання їх заробляти. Це, як правило, зумовлено не лише недостатнім вихованням з боку батьків, але і том, що вони постійно чують і бачать по радіо, телебаченню тощо. Саме тому статистика МВС говорить про те, що більшість злочинів, вчинених дітьми, мають саме матеріальний характер.

Протягом 2014 року неповнолітніми в Україні було вчинено 7464 злочинів, з них більше 74 % – злочини проти власності. Звичайно, переважна їх більшість – крадіжки. Але викрадення майна із застосуванням сили та зброї також досить поширене явище (близько 80 %) [1]. Майже кожен третій злочин, вчинений неповнолітніми супроводжується особливим цинізмом та цинізмом. Значна кількість зареєстрованих правопорушень вчиняється в групі [2, с. 14]. А скільки ще подій, в яких беруть участь декілька осіб, але одна дитина вирішує взяти всю провину на себе? Або за неї вирішують...

Найбільш сприятливою територією для вчинення неповнолітніми є місця, де вони навчаються. Так, на території освітніх закладів найчастіше вчиняються крадіжки з роздягалень, бійки, які мають різні наслідки, вимагання грошей старшими у молодших тощо.

Останнім часом особливо часто надходять до міліції повідомлення про замінування шкіл, вузів. Здебільшого такі дзвінки також надходять від неповнолітніх. Маючи хуліганські мотиви, вони часто навіть не здогадуються, що такі витівки передбачають кримінальну відповідальність.

Набувають поширення і завідомо неправдиві повідомлення про замінування навчальних закладів. Протягом 2014 року таких повідомлень було зафіксовано близько півтисячі. При цьому доведено вину 11 неповнолітніх «телефонних терористів». Крім судимості, батькам цих дітей доведеться покривати матеріальні збитки, завдані державі [1].

Найчастіше в школах здійснюються крадіжки мобільних телефонів та інших модних сьогодні пристроїв. Зумовлені такі злочини

тим, що викрасти, а то і просто забрати, у малої дитини значно простіше, аніж у дорослого, тим більше, що сьогодні навіть першокласники приходять до школи з досить дорогими моделями.

Звичайно, неповнолітні злочинці не обмежуються в своїй діяльності лише навальними закладами. За їх межами вони часто вчиняють грабежі, розбої, зґвалтування, крадіжки автотранспорту та ін.

Не можна не сказати про те, що «шкільна» злочинність має високу латентність. Для цього є ряд причин:

- злочини, вчинені неповнолітніми, здебільшого не мають тяжких наслідків, а тому батьки часто не звертаються до правоохоронних органів із заявою про злочин;

- трапляється і таке, що самі потерпілі не розповідають нікому про те, що стали жертвою злочину: ні батькам, ні вчителям. Це може бути обумовлено різними причинами – від того, що злочинець їх залякав до помилкове почуття дружби;

- нерідко суспільство не надає належного значення, вважаючи злочини малолітніх просто дитячими забавками;

- якщо про злочини першими дізнаються вчителі або адміністрація школи, технікуму, вони переважно намагаються вирішити в межах закладу без залучення правоохоронних органів, піклуючись про репутацію закладу. Така поведінка цілком заохочується батьками злочинців, а інколи підтримується навіть батьками потерпілих [3, с. 45–49].

Численні недоліки вітчизняної освітянської системи, недостатня увага батьків до своїх дітей, популяризація так званих подвійних стандартів, неприйнятні умови життя, велика соціальна та майнова різниця між підлітками, диктатура дорослих замість бесід та розуміння, стрімке падіння моральності – все це сприяє вчиненню правопорушень та злочинів серед школярів [4, с. 93–95].

Якщо говорити про злочини, які вчиняються в середніх навчальних закладах, цілком природньо, що головні причини криються в тому, яку роботу проводить педагогічний колектив, яка ступінь довіри у них з підлітками, який вплив вони на них мають. Але не можна знижувати відповідальність батьків, які часто не звертають уваги на перші ознаки схильності своїх дітей до злочинної діяльності, а то і прямо її покривають. Дуже великий вплив мають засоби масової інформації, телебачення, інтернет, комп'ютерні ігри, які відкрито пропагують насилля та жорстокість [5, с. 64–75].

Про причини виникнення злочинності в школі можна говорити довго і всіх все одно не перелічиш. Набагато важливіше з'ясувати, як же їй зарадити. Всім відомо, що першим способом боротьби зі злочинами являється їх профілактика. Навчальні заклади – не виняток. І проведення цієї профілактики не повинно обмежуватися рамками школи і шкільного колективу. Насамперед суспільству слід усвідомити, що явище дитячої злочинності – сукупне, і працювати над її виколенням повинні працювати всі верстви населення.

У підлітковому віці у неповнолітніх особливо яскраво проявляється схильність до стихійного створення усіляких організацій. Всі системи, які мають найменше відношення до виховання дітей, намагаються в будь-який спосіб перешкоджати таким утворенням. Але набагато ефективніше могло би стати просто направлення цієї діяльності в потрібному напрямку. Так, учні середніх та старших класів з успіхом могли б об'єднатися в органи учнівського самоврядування, які б займалися саме попередженням та виявленням правопорушень в конкретному навчальному закладі. Це шкільне об'єднання має підтримувати постійний зв'язок з регіональною кримінальною міліцією в справах дітей, службою у справах дітей. Не дивлячись на те, що діяльність учнівського самоврядування в освітніх закладах дедалі набуває все більшої популярності, але вони, як і вся освітня система, розраховані саме на «благополучних» дітей, а ті, які потрапили в так звану групу ризику, як правило, залишаються поза увагою [6, с. 112–115].

Не менш вагомим є попередження рецидивної злочинності, тобто роботи з тими підлітками, які вже вчинили той чи інший злочин. На сьогоднішній день всі структури – від навчальних закладів до навчальних закладів – проводять певну роботу в цьому відношенні. Але найчастіше цього буває недостатньо. Дуже важливого значення на цьому етапі набуває тісний взаємозв'язок внутрішньошкільних органів між собою і зовнішніми організаціями. І це повинен бути обов'язково всебічна взаємодія, а не одностороння, як це часто відбувається в сучасних закладах.

Особливо актуальним є виведення з тіні вчинення латентних злочинів. Цьому також сприятиме постійний зв'язок між різними структурами. Але не менше необхідно реформувати систему покарань за вчинення правопорушень та злочинів неповнолітніми як самих порушників, так і їх батьків. На сьогоднішній день повністю нівелюється попередження злочину, коли підліток отримує в кращому випадку мінімальний штраф, а то і просто усне зауваження, наприклад, за дрібну крадіжку. Саме в зв'язку з цим велика кількість потерпілих не звертається із заявами про вчинення злочину щодо них неповнолітніми, розуміючи, що навіть судовий розгляд справи навряд чи зупинить малолітніх злочинців від подальшого вчинення незаконних дій.

Не можна не згадати про вплив віктимної поведінки на збільшення кількості злочинів, вчинених саме неповнолітніми. Адже з їхньою нестійкою психікою та несформованими ідеалами дуже важко протистояти прямій або прихованій провокації. Тому в комплекс заходів щодо попередження дитячої злочинності повинна входити не лише робота з девіантними дітьми, але і з потерпілими, і з тими, хто ще не мав прямого відношення до злочинної діяльності [7, 67–68].

Таким чином, можна зробити висновок, що за злочини, вчинені неповнолітніми на території навчальних закладів, повинні відповідати не лише вчителі цих учнів. Попередження кримінальної поведінки у дітей повинно стати щоденним завданням всього суспільства. Без тісного взаємозв'язку між правоохоронними органами, соціальними

службами, навчальними закладами та батьками вести будь-які попереджувальні заходи просто не має сенсу.

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт Генеральної прокуратури України http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=11038&libid

2. Профілактична діяльність кримінальної міліції у справах неповнолітніх : метод. рек. / [О. Д. Запорожець, В. Г. Овчаренко, О. В. Бакаєв та ін.]. К., 2002.

3. Зиядова Д. З. Преступность учащихся общеобразовательных учреждений и проблемы ее предупреждения. М., 2006.

4. Бакаєв О.В. Профілактика правопорушень серед учнівської молоді / Педагогічно-правова профілактика правопорушень серед учнівської молоді: Наук.-метод. зб. статей. Київ, 1997.

5. Кримінологічні проблеми попередження злочинності неповнолітніх у великому місті: досвід конкретно-соціологічного дослідження: Монографія / Кол. авторів: В. В. Голіна, В. П. Смельянов, В. Д. Воднік та ін.; За заг. ред. професорів В. В. Голіни та В. П. Смельянова. Харків: Право, 2006.

6. Социальная помощь детям. Исследования и методические рекомендации. К.: Представ. Детского Фонда ООН, 2000.

7. Аналіз причин правопорушень неповнолітніх як підгрунтя соціально-педагогічної роботи з молоддю щодо профілактики злочинності // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. 2006. № 30.

Чекан Наталія Володимирівна,

аспірант кафедри кримінології

та кримінально-виконавчого права

Національної академії внутрішніх справ

**ІНДИВІДУАЛЬНО-ПРОФІЛАКТИЧНІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ
НАСИЛЬНИЦЬКИМ ЗЛОЧИНАМ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ
МАРГІНАЛЬНІ ГРУПИ**

Анотація. Висвітлено основні індивідуально-профілактичні заходи, спрямовані на запобігання кримінальним правопорушенням, їх детермінації, що вчиняються маргінальними групами, а також підвищення ефективності діяльності органів, що здійснюють протидію злочинності.

Ключові слова: профілактика кримінальних правопорушень, маргіналізація, запобігання злочинності.

Summary: The main individual preventive measures aimed at preventing criminal offenses, their determination, committed by marginal groups, as well as improving the effectiveness of crime prevention agencies are highlighted.

Keywords: prevention of criminal offenses, marginalization, crime prevention.

В науці під індивідуальним запобіганням злочинам розуміють різновид запобігання злочинності щодо конкретної особи. Тобто

індивідуальне запобігання становить ту частину запобіжної діяльності, яка здійснюється на стадії котра передуює виникненню злочинного наміру [1, с. 146].

Зміст індивідуального запобігання злочинам, що вчиняються маргінальними групами, з урахуванням особливостей запобіжної діяльності – це комплекс різноманітних заходів, що ґрунтуються на кримінологічних знаннях про специфічні антисуспільні риси маргіналів, індивідуальному кримінологічному прогнозуванні їх виникнення та розвитку і спрямовані на виявлення й припинення, упередження їх формування, вчасну діагностику та нейтралізацію, обмеження можливостей маргіналізації й злочинної поведінки.

Отже, ознаками індивідуально-профілактичного запобігання злочинам, що вчиняються маргінальними групами є наступні:

1) сукупність загальносоціальних та спеціально-кримінологічних заходів запобігання, що адаптовані до особливостей поведінки конкретної особи до якої застосовуються та суб'єктів що здійснюють такі заходи;

2) пристосованість зазначених заходів до морально-психологічних властивостей певної особ-маргінала;

3) проведення таких заходів запобігання державними та спеціально уповноваженими недержавними установами. До таких установ відносяться, передусім, правоохоронні органи, для яких здійснення заходів щодо запобігання усіх видів злочинів є одним із функціональних обов'язків. Серед недержавних установ можна назвати громадську організацію «Центр допомоги учасникам АТО» або «Соціальний центр адаптації бездоглядних та безпритульних» тощо.

Метою індивідуально-профілактичного запобігання, зокрема маргінального способу життя, є «позитивна корекція особи». А для досягнення цієї мети необхідно, по-перше, виявлення цієї особи, яка веде маргінальний спосіб життя, вивчення його особистості та джерел, що негативно на неї впливають; по-друге, прогнозування його поведінки і планування заходів індивідуального запобігання, призначених для позитивного впливу на конкретну маргінальну особистість.

В якості підстав для застосування індивідуально-профілактичних заходів можуть слугувати дані про неодноразове вчинення особою, яке веде маргінальний спосіб життя адміністративних правопорушень або злочинів; вчинення ним діянь, що містять ознаки складу злочину; невиконання особою своїх цивільних обов'язків (несплата аліментів, заборгованість по комунальним платежам, невиконання рішень суду тощо); невиконання особою, засудженою без призначення покарання, або з відстрочкою виконання покарання обов'язків, покладених на нього вироком суду; зловживання спиртними напоями, наркотичними засобами, психотропними речовинами, а також дані про осіб, які перебувають на обліку в органах охорони здоров'я у зв'язку із захворюваннями на ВІЛ/СНІД, венеричні захворювання, психічні аномалії, у тому числі громадян, до яких застосовувалися примусові заходи медичного характеру, інші дані, які свідчать про маргінальний спосіб життя конкретної особи.

У той же час, доводиться визнати, що відмічені методи індивідуально-профілактичного впливу на осіб, які ведуть маргінальний спосіб життя, більшою мірою мають лише формальний та малоефективний за своїм значенням характер. Це обумовлено низкою об'єктивних і суб'єктивних причин і, перш за все тим, що серед співробітників правоохоронних органів, і перш за все органів Національної поліції України, вкрай недостатньо фахівців, які на високому професійному рівні могли б здійснювати дану діяльність.

Разом з тим результати застосування спеціальних профілактичних заходів до осіб, які ведуть маргінальний спосіб життя залежать також і від особистої зацікавленості та відповідальності осіб її здійснюють. У той час, як ведення профілактичної роботи у показниках, наприклад, органів поліції не враховуються, відсутній фактор стимулювання й заохочення цього виду діяльності, а, з іншого боку службові особи, відповідальні за здійснення цих функцій не несуть ніякої відповідальності, що навряд чи сприяє своєчасній та ефективній запобіжній діяльності маргінального способу життя, а також вчинення злочинів особами, які його ведуть.

У системі Національної поліції основним суб'єктом, який виконує повноваження з превентивної (профілактичної) роботи є дільничний офіцер поліції. Його діяльність регламентується низкою нормативно-правових актів, але головними з них є Закон «Про Національну поліцію» (2015 р.) [2] та «Інструкція з організації діяльності дільничних офіцерів поліції» (2017 р.) [3].

Поліція у своїй діяльності застосовує різноманітні методи адміністративного нагляду, найважливішими серед них, безперечно,

– є: безпосереднє спостереження в громадських місцях за виконанням громадянами та посадовими особами загальнообов'язкових правил;

– періодичні перевірки виконання органами, посадовими особами та громадянами встановлених правил;

– виявлення порушень у ході перевірки скарг, заяв, пропозицій та іншої інформації про правопорушників [4, с. 76].

У контексті індивідуально-профілактичної діяльності є інспектор ювенальної превенції Національної поліції України. Завдання індивідуальної профілактичної роботи з конкретною дитиною полягає в тому, щоб змінити її негативні ціннісні орієнтації, подолати антигромадські погляди й установки, переорієнтуванні її поведінки в соціально схвальному напрямі [5, с. 206].

Постає проблема оптимізації працездатності, що сприятиме підвищенню успішності, розуміння необхідності шкільних знань та інтересу до шкільних дисциплін. Усю роботу з формування позитивного ставлення до навчальної діяльності слід ґрунтувати на корекції інтелекту дітей, які вчиняють корисливі правопорушення: чим вищий їх інтелект, тим більш здатними вони є до навчання.

З вищезазначеного зрозуміло, що за певних умов і при використанні відповідного педагогічного впливу, у значної маси дітей, які мають злочинну спрямованість, можна стимулювати достатньо високий рівень ставлення до навчальної діяльності.

Активізація інтелектуальних даних є найважливішою метою корекційно-виховної педагогіки для таких дітей. Реалізувати таку установку можна за умови засвоєння ними конкретного навчального матеріалу. Це дидактичне завдання можливо вирішити шляхом розвитку та використання дидактичних принципів, на яких будується педагогічний процес.

Психологічну корекцію відхилень у функціонуванні емоційно-вольової сфери слід здійснювати диференційовано. Зокрема, щодо осіб з високим рівнем відхилень доцільно застосовувати проєктивні методи з метою забезпечення їх емоційного благополуччя, що є підґрунтям подальшого розвитку пізнавальної сфери.

Тобто для досягнення позитивних змін у поведінці й діяльності дітей-маргіналів, які вчинюють злочини, у процесі профілактичної та корекційно-виховної роботи у відповідних соціальних закладах слід вирішувати такі завдання: 1) здійснити кримінологічну оперативну психолого-педагогічну та соціальну діагностику; 2) виявити зону найближчого розвитку дитини й розробити рекомендації для досягнення успіхів у навчально-виховній діяльності; 3) домогтися того, щоб ці рекомендації були прийняті всіма людьми, які оточують дану дитину; 4) навчити всіх, у тому числі дитину, виконувати розроблені рекомендації, тобто навчити їх новим відносинам, іншій поведінці, надаючи необхідні для цього психолого-педагогічні знання; 5) здійснювати спостереження за виконанням рекомендацій, за взаємодією відповідальних осіб з дитиною і, за необхідності, вносити відповідні корективи в цей процес; 6) продовжувати цю роботу до тих пір, поки не будуть досягнуті позитивні зміни в поведінці, діяльності та взаємовідносинах дитини (заміна панування у свідомості дитини насильства на позитивні уявлення про світ).

Таким чином, індивідуальна профілактика працівників органів Національної поліції України містить у собі ряд послідовних, взаємозалежних стадій: виявлення осіб, від яких можна чекати вчинення протиправних дій, спостереження за ними, здійснення профілактичного впливу. Усі ці стадії важливі й необхідні, оскільки лише в їхній комплексній єдності можлива сама індивідуально-профілактична діяльність.

Список використаних джерел

1. Кримінологія: підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. 440 с.

2. Про Національну поліцію: Закон від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/580-19>

3. Інструкція з організації діяльності дільничних офіцерів поліції: наказ МВС України від 28 лип. 2017 р. № 650. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/z1041-17>

4. Адміністративна діяльність поліції у питаннях та відповідях: навчальний посібник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України О. М. Бандурки. Харків: ХНУВС, 2017. 242 с.

5. Пустовий О. О. Кримінологічні засади запобігання злочинам, що вчиняються безпритульними та бездоглядними дітьми в Україні: дис...канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2019. 284 с.

Чхеїдзе Гела Мурманович,

аспірант кафедри кримінології

та кримінально-виконавчого права

Національної академії внутрішніх справ

ВІКТИМОЛОГІЧНІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ВІДНОСНО ІНОЗЕМЦІВ

Анотація. Зазначено, що загальні заходи віктимологічного запобігання спрямовані на виявлення віктимогенних факторів і вжиття заходів щодо їх усунення або нейтралізації, тобто у виявленні причин і умов становлення жертвою, пов'язаних із захистом інтересів потенційних потерпілих загалом, а також в усуненні причин їх віктимізації.

Ключові слова: страти, віктимність, віктимізація, кримінологія, стратифікація, кримінальне правопорушення, віктимологічне запобігання.

Summary: It is noted that general victimological prevention measures are aimed at identifying victimogenic factors and taking measures to eliminate or neutralize them, i.e. at identifying the causes and conditions of becoming a victim, related to the protection of the interests of potential victims in general, as well as at eliminating the causes of their victimization.

Keywords: executions, victimhood, victimization, criminology, stratification, criminal offense, victimological prevention

Віктимологічне запобігання має свої особливості, що й дає можливість розглядати його як самостійний напрям запобігання кримінальним правопорушенням, систему взаємопов'язаних, організаційно забезпечених загальних, спеціальних й індивідуальних заходів, спрямованих на зниження індивідуальної, групової і масової віктимності шляхом усунення негативних віктимних якостей, активізації захисних можливостей потенційних жертв кримінальних правопорушень, забезпечення їх безпеки та ресоціалізації. У вузькому розумінні, це діяльність державних, громадських органів та організацій, окремих громадян та їх об'єднань, спрямована проти становлення людини жертвою злочинних проявів, а також з метою утримання її на віктимонебезпечному рівні за допомогою комплексу заходів по ліквідації або нейтралізації віктимної поведінки [1].

Специфіка статусу досліджуваної жертви-іноземця у більшості випадків виявляється у короткочасному перебуванні на території, достатньо високій мобільності переміщень по регіонах, що ускладнюють проведення заходів індивідуального рівня. Тому особливого значення набуває така профілактична дія, яка спрямована в цілому на зниження рівня віктимності всієї соціальної групи.

Впровадження спеціальних заходів девіктимізації іноземних громадян в Україні може зіткнутися з певними чинниками як об'єктивного (політичний (політична нестабільність і, як реакція у відповідь, розгубленість, розчарування та байдужість населення країни до політики і державних справ, недовіра до органів влади); соціально-економічний (криза виробничої сфери, інфляція, зростання безробіття, неупорядкованість ціноутворення і фінансового контролю); соціально-психологічний (аномія, правовий нігілізм, конформізм, пріоритетність анонімного образу життя, маргіналізація тощо); правовий (відсутність позитивної регламентації режиму перебування іноземних громадян, а також спеціальних питань такого перебування, зокрема, пов'язаних зі станом жертви злочину); управлінський (відсутність, або недосконалість організації соціального контролю); інформаційний (криміногенний вплив засобів масової інформації; недоліки, або повна відсутність інформаційної бази рекомендаційного характеру по оптимізації поведінки в екстремальних ситуаціях і методиці поводження з жертвами злочинів, адаптованих з урахуванням мови і етнопсихологічних особливостей різних категорій іноземних громадян), так і суб'єктивного (релігійні, культурні і етнопсихологічні особливості іноземних громадян; небажання розкривати свій внутрішній світ і переживання перед представниками органів влади через побоювання (часом виправдане) можливих негативних наслідків; відчуженість і роздробленість деяких малих соціальних груп (що найбільш притаманно для нелегальних мігрантів) їх характеру. Всі ці чинники ускладнюють, але аж ніяк не виключають можливість розроблення і застосування заходів девіктимізації іноземних громадян, а також віктимологічної профілактики кримінальних правопорушень відносно них [2].

Фіксація відомостей про трудову зайнятість іноземців має бути більш уніфікованою, з покладанням обов'язку на роботодавця щодо повідомлення органів міграційного обліку та відповідальності за їх виконання.

Запобігаючи корисливо-насильницьким і корисливим злочинам, необхідно залучити до реалізації заходів профілактики самих іноземців, оскільки без безпосередньої участі тільки зовнішнім впливом запобігти таким зазіханням вкрай складно. Так, іноземці зазнають особливо тяжких корисливо-насильницьких злочинів у два рази частіше, ніж місцеве населення.

Особливо вразливі особи, які мають бізнес віктимність. Насамперед такого роду кримінальним правопорушенням можна запобігти заходами спрямованими на зміцнення об'єктів, фізичну охорону підприємств. Досить висока організованість злочинної

діяльності, спрямованої на підприємців-іноземців, унеможливлені звичайні, елементарні засоби протидії, які можуть застосовуватися для інших кримінальних правопорушень, наприклад, прийом самооборони. У цих випадках основу віктимологічних заходів становлять такі, що включають інформаційну складову й спрямовані на інформування потенційних потерпілих про вчинені на території району кримінальних правопорушень організованими групами, бандами, про найбільш типові місця, час таких посягань [3, с. 283–289].

Слід брати до уваги, що будь-які відомості віктимологічної профілактики інформаційного характеру мають бути забезпечені з погляду доступності їх розуміння. Тому, при забезпеченні інформаційного напрямку віктимологічної профілактики [4, с. 104–105] необхідно залучати спеціалістів зі знанням іноземних мов. Наприклад, при створенні пам'яток рідною мовою іноземців участь перекладачів буде заочною, а при проведенні бесід та занять необхідно забезпечувати їх безпосередню участь.

Задачі віктимологічної профілактики можна доповнити завданням вдосконалення заходів, спрямованих на відновлення порушених прав і свобод, яким завдано шкоди протиправним діянням, примирення винної особи з потерпілим, що сприятиме запобіганню рецидивної віктимності, й виходячи з чого запропонувати визначення віктимологічної профілактики як діяльність державних та громадських інститутів, спрямовану на виявлення та нейтралізацію факторів, що формують віктимну поведінку, визначення груп ризику та конкретних осіб з підвищеним підвищеним ступенем віктимізації, розробку охоронно-захисних можливостей потенційних жертв, і навіть відновлення порушених протиправним діянням прав й запобігання рецидивній віктимності.

Список використаних джерел

1. Джужа А. О. Теоретичні та практичні засади віктимологічного запобігання злочинам в Україні: дис...докт. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2018. 522 с.
2. Албул С. В. Кримінологічна характеристика корисливо-насильницьких злочинів відносно іноземних громадян: автореф. дис...канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2005. 194 с.
3. Ковальчук В. П. Деякі проблемні питання злочинів на ґрунті ненависті. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2016. № 2. С. 283–289.
4. Збірник матеріалів конкурсу з актуальних питань розвитку кримінологічної віктимології. Донецький держ. ун-т внутр. справ. Маріуполь: ФОП Парфатик, 2021. С. 104–105.

Шубіна Світлана Анатолівна,
аспірант кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ

**ЗАПОБІГАННЯ ПРИВЛАСНЕННЮ, РОЗТРАТІ МАЙНА
АБО ЗАВОЛОДІННЯ НИМ ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ**

СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ У СФЕРІ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ

Анотація. Висвітлено основні заходи, спрямовані на запобігання кримінальним правопорушенням, їх детермінації, що вчиняються у сфері житлово-комунального господарства, а також підвищення ефективності діяльності органів, що здійснюють протидію злочинності.

Ключові слова: профілактика кримінальних правопорушень, житлово-комунального господарства, запобігання злочинності.

Summary: The main measures aimed at preventing criminal offenses, their determination, which are carried out in the field of housing and communal services, as well as improving the efficiency of bodies involved in combating crime are highlighted.

Keywords: prevention of criminal offenses, housing and communal services, crime prevention.

У ст. 47 Конституції України закріплено, що кожен має право на житло, а держава створює умови, за яких кожний громадянин матиме змогу його побудувати, придбати у власність або взяти в оренду [1]. Ніхто не може бути примусово позбавлений житла інакше як на підставі закону за рішенням суду. У той же час, особливу роль у забезпеченні благополуччя населення відіграє розвиток комунального господарства, яке повинно відповідати європейським стандартам. Наявність цивілізованих житлових умов, надання комунальних послуг, що відповідають вимогам населення, дають можливість забезпечити в країні комфортні умови для проживання та роботи. Житлово-комунальне господарство (ЖКГ) займає основне місце в системі національного господарства, є поліструктурною, комплексною, системною галуззю, що забезпечує першочергові потреби населення й суттєво впливає на створення необхідних умов для ефективності та надійності функціонування господарського комплексу відповідно до встановлених нормативів і національних стандартів. Розпочаті перетворення у даній сфері призвели як до позитивних (поступове зниження бюджетних коштів на обслуговування сфери, створення передумови до її ринкової економіки та ін.), так і до негативних результатів (відсутність ефективних економічних відносин між діючими у сфері ЖКГ компаніями, загостренням криміногенної обстановки в ній тощо).

Складовою частиною міського господарства є ЖКГ, яке включає в себе: а) житлове господарство (житлово-експлуатаційні дільниці, ремонтно-будівельні управління); б) санітарно-технічні підприємства (водопровід і каналізація, лазні, сауни, пральні, служби з прибирання території, санітарну очистку будинків (збір сміття); в) енергетичні підприємства (електростанції та електромережі, газове господарство, опалювальні котельні з тепломережею); г) транспортні підприємства (громадський міський транспорт – трамвай, тролейбус, автобус, метро). До комунального господарства відносять також споруди зовнішнього благоустрою населених пунктів: дороги, мости, тротуари, пішохідні

переходи та естакади, вуличне освітлення, зелені насадження, цвинтарі та крематорії, водойми, архітектуру малих форм (фонтани, пам'ятники).

Водночас житлове господарство – це галузь господарства, завданням якої є задоволення житлово-побутових потреб населення відповідно до потреб народного господарства [2].

Функціональне призначення житлового господарства як підгалузі комунального господарства – обслуговування житлового фонду, надання різноманітних комунальних послуг та виконання робіт безпосередньо в житлових будинках і на житлових масивах, здійснення ремонтно-будівельних, спеціалізованих та монтажоналагоджувальних робіт у житловому і нежитловому фонді, належна експлуатація нежилых будинків, утримання маневреного житлового фонду, проведення єдиної технічної політики в житловому господарстві з питань теплофікації, диспетчеризації, модернізації, оснащення їх інженерним обладнанням.

До системи житлового господарства належать житлово-експлуатаційні та ремонтно-будівельні дільниці, що діють на відповідній території. Як правило, у кожному місті є також спеціальний орган, що виконує функції проведення інвентаризації і паспортизації нежилых будинків та споруд державних, кооперативних, громадських організацій, установ; проведення технічного обліку домоволодінь, які належать громадянам на правах приватної власності; здійснення реєстрації документів на право власності на квартири, садові ділянки (Бюро технічної інвентаризації) [3, с. 26–27].

ЖКГ є комплексною галуззю, що має складну структуру й характеризується великою кількістю складових: житлове господарство, комунальне господарство, водопостачання та водовідведення, комунальна енергетика, теплопостачання, міський електротранспорт, санітарне очищення міст (вуличне прибирання, будинкова очистка з утилізацією твердих побутових і харчових відходів), монтаж, капітальний ремонт та експлуатація ліфтового господарства, власна промисловість і капітальне будівництво, проєкtnі, конструкторсько-технологічні та науково-дослідні роботи, технічна інвентаризація основних фондів [4, с. 4–13].

Розвиток ЖКГ підпорядковується головній меті – найбільш повному задоволенню потреб членів суспільства, що постійно зростають. Чим вищими є темпи соціального розвитку, тим динамічніше змінюються людські потреби, структура життєвих благ, покликаних їх задовольняти та забезпечувати. Законом України «Про житлово-комунальні послуги» визначено, що житлово-комунальні послуги – результат господарської діяльності, спрямованої на забезпечення умов проживання та/або перебування осіб у житлових і нежитлових приміщеннях, будинках і спорудах, комплексах будинків і споруд відповідно до нормативів, норм, стандартів, порядків і правил, що здійснюється на підставі відповідних договорів про надання житлово-комунальних послуг [5, с. 1].

Однак, аналіз криміногенної обстановки засвідчує, що за останні роки кількість кримінальних протиправних діянь у житлово-комунальній сфері залишається стабільно високою з тенденцією до щорічного зростання

питомої ваги тяжких та особливо тяжких її проявів, а також розмірів заподіяної ними шкоди (у 2015 р. зареєстровано 1,8 тис. кримінальних правопорушень, 2017 р. 2,2 тис., 2018 р. 2,0 тис., 2019 р. 2,5 тис., 2020 р. 2,1 тис., 2021 р. 2,7 тис.). Серед внесених відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань про кримінальні правопорушення у цій сфері переважають кримінально-протиправні посягання проти власності (75 %), у тому числі вчинені шляхом привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (41 %). У зв'язку з тривалим реформуванням житлово-комунальної галузі, що проходить в умовах нестабільності спостерігається зростання кримінальних правопорушень, вчинених особами, які виконують організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські функції в управліннях, на підприємствах або організаціях у сфері ЖКГ (на 23 %). Водночас кількість виявлених у зазначений період організованих груп та злочинних організацій відповідного спрямування зменшилася на 33 %, а закінчених провадженням кримінальних правопорушень – на 27 % [6].

На сьогодні, злочинці стали активно пристосовуватися до нової системи функціонування ЖКГ і форм контролю за її діяльністю, розширили можливості незаконного збагачення, використовуючи нові та видозміннені способи розкрадань, відповідальність за які передбачена ст. 191 КК України (розкрадання коштів, товарно-матеріальних цінностей зайняло лідируючі позиції). Характерним для житлово-комунальної галузі є кваліфіковане приховування злочинцями слідів та ознак кримінально караних діянь (частка латентної (невиявленої) кримінальної протиправності у цій сфері складає 70–80 %) шляхом використання мережі різних господарюючих суб'єктів недержавного сектору, що займаються житлово-комунальним бізнесом, підроблення проектно-кошторисної, реєстраційної та дозвільної документації, ігнорування житлово-комунальних норм і правил безпеки, неправомірного доступу до інформації в автоматизованих телекомунікаційних мережах, застосування удосконалених технологій відмивання злочинних доходів, що значно ускладнює своєчасне запобігання та виявлення й розслідування таких правопорушень.

На сьогодні, серед проблем організації запобігання кримінальним правопорушенням щодо розкрадань у сфері ЖКГ слід виокремити недостатній рівень обізнаності працівників правоохоронних органів (слідчих, оперативних працівників) з особливостями способів їх вчинення та приховування з властивими господарсько-фінансовими операціями й інформаційно-телекомунікаційними технологіями. Тому, на сьогодні, в умовах розбудови правової демократичної держави європейського зразка існує потреба у створенні дієвої системи кримінальної юстиції, здатної вживати скоординованих заходів, спрямованих на запобігання кримінальній протиправності та корупції, розроблені окремої кримінологічної методики організації запобігання та виявлення таких кримінальних правопорушень, детермінантів та осіб їх вчинення, вжиття загальносоціальних, спеціально-кримінологічних та індивідуальних заходів

запобігання в умовах чинного кримінального і кримінального процесуального законодавства.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/-254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Близько 250 тисяч слів і словосполучень / гол. ред. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь: ВТФ Перун. 2001. 1728 с.
3. Тетарчук І. В., Дяків Т. Є. Житлове право України: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 250 с.
4. Завада О. Житлово-комунальне господарство: проблеми галузі з точки зору антимонопольного законодавства. Економіка України. 2018. № 10. С. 4–13.
5. Про житлово-комунальні послуги: Закон від 9 листоп. 2017 р. № 2189-VIII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2189-19#Text>
6. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за грудень 2021 року. Офіс Генерального прокурора України. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>.

Рудик Микола Миколайович,

здобувач кафедри криминології та
кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук

КРИМІНОЛОГІЧНЕ ПРОГНОЗУВАННЯ В СФЕРІ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ АВТОМОБІЛЬНОГО ТРАНСПОРТУ

Анотація. Висвітлено основні заходи, спрямовані на запобігання кримінальним правопорушенням, їх детермінації, що вчиняються у сфері безпеки дорожнього руху, а також підвищення ефективності діяльності органів правопорядку.

Ключові слова: сфера безпеки дорожнього руху, запобігання злочинності, криминологічний прогноз, програмно-цільовий підхід.

Summary: The main measures aimed at the prevention of criminal offenses, their determination, which are carried out in the field of road traffic safety, as well as increasing the effectiveness of law enforcement agencies, are highlighted.

Key words: the field of road safety, crime prevention, criminological forecast, programmatic approach.

Вчинення кримінальних правопорушень – динамічне соціальне явище, яке швидко змінюється відповідно до змін, які відбуваються у суспільстві. Нинішній кризовий період у розвитку України як незалежної держави зумовлений низкою об'єктивних і суб'єктивних причин, що мають як внутрішній, так і зовнішній характер, а тому ефективність боротьби зі злочинністю залежить від ступеня наукового забезпечення та аналітичного супроводження на всіх рівнях, інтенсивності взаємодії вчених і практиків різних дотичних галузей науки у справі формування узгодженого інтегрованого цілісного наукового продукту. Негативні процеси і тенденції, які відбуваються в Україні, вимагають постійного наукового відстеження, глибокого і детального дослідження криміногенної обстановки, внесення відповідних коректив у стратегію і тактику попередження злочинності.

Реальність кримінальних загроз обумовила необхідність удосконалення форм та методів запобігання злочинності. У цьому зв'язку на порядок денний поставлено питання про розроблення принципово нових підходів до забезпечення комплексного характеру цього виду діяльності, зокрема за рахунок застосування програмно-цільових структур.

Прогнозування в державній політиці – це багатоаспектна діяльність, спрямована на виявлення перспективних суспільно-значущих проблем та шляхів їх вирішення в інтересах оптимізації управління державно-політичною сферою [1]. Прийняття стратегічних управлінських рішень завжди ґрунтується на передбаченні їх наслідків у контексті загальних економічних, соціальних, культурних та інших процесів. Причому йдеться не про дозвільні припущення чи робочі гіпотези, а про складну науково-дослідну й логіко-конструктивну діяльність, котра охоплює: всебічний аналіз наявних тенденцій; варіантне передбачення розвитку подій; оцінку наслідків планованих рішень; обґрунтування напрямів державного (галузевого) розвитку. Чим вищий рівень науковості прогнозів, тим вони якісніші, а державне планування та управління в цілому – результативніші [2]. Тільки на основі достовірних, науково обґрунтованих прогнозів результати державної політики максимально збігатимуться з її генеральним задумом та стратегічними цілями [3, с. 57–58].

Програмно-цільовий підхід до запобігання кримінальним правопорушенням у сфері безпеки дорожнього руху (БДР) є новітнім ефективним засобом організації вказаної системи на основі розумної диференціації правоохоронного потенціалу в межах окремих регіонів

країни. Необхідність саме такого розподілу зусиль зумовлена такими причинами:

функціонуванням регіонів як певних автономних та відносно самостійних соціально-економічних систем;

поглибленням процесів децентралізації влади, надбанням більшої самостійності адміністративно-територіальними утвореннями;

наявністю територіальних особливостей БДР та злочинності. Так, вітчизняні кримінологи розкрили три закономірності територіального розподілу злочинності: нерівномірність, стабільність, криміногенну диференціацію регіонів [4; 5, с. 31];

зручністю координації та інтеграції діяльності всіх суб'єктів сектору безпеки, що реалізують програму запобігання кримінальним правопорушенням у сфері БДР у межах такого регіону.

Кримінологічний прогноз – це ймовірне судження про майбутній стан (рівень, структуру, динаміку) злочинності та її детермінанти, можливості профілактики й інші засоби впливу на злочинність у певний період часу [6].

У свою чергу, в умовах сьогодення, О. О. Титаренко сформував узагальнене визначення кримінологічного (прогнозного) сценарію зміни стану злочинності, котре запропонував розуміти як послідовний логічний опис альтернативного гіпотетично можливого варіанту трансформації злочинності (його кількісно-якісних показників, детермінаційного комплексу), стану державного впливу на неї у майбутньому (на короткостроковий, середньостроковий та довгостроковий періоди), який відбиває різні погляди на минуле, теперішнє та майбутнє, а також є підґрунтям для стратегічного планування та програмування в процесі формування і реалізації державної політики у сфері протидії злочинності. Також автором визначено структуру кримінологічного сценарію трансформації злочинності, яка містить у собі наявність таких взаємопов'язаних компонентів: опис та аналіз вихідної ситуації щодо стану злочинності, опис та аналіз факторів/загроз впливу на вихідну ситуацію (опис та аналіз можливих шляхів розв'язання вихідної ситуації), аналіз кінцевої ситуації щодо стану злочинності (альтернативні варіанти трансформації кінцевої ситуації) [7, с. 6–7].

На думку інших учених, кримінологічне прогнозування – це систематичне отримання інформації про можливий стан кримінологічної обстановки, чинників злочинності у майбутньому на основі використання наукових методів та відповідних процедур з метою вироблення або корегування запобіжних заходів у майбутньому.

Злочинність у сфері БДР необхідно прогнозувати, передбачати. Масштабність проблем запобігання кримінальним правопорушенням, динамізм обстановки, різноманіття процесів і явищ, пов'язаних з відтворенням злочинності та її виявами в соціальному житті, зумовлюють актуальність комплексного прогнозування розвитку ситуації. Без цього неможливо досягти точності та своєчасності у визначенні цілей і завдань у сфері БДР, їх співвідношення і пріоритетів; неможливо встановити необхідні обсяги та інтенсивність заходів запобігання, кримінально-правового, адміністративного, а також кримінально-політичного впливу на протиправність. Актуальність прогнозування у сфері БДР зумовлена ще й тим, що, по-перше, з'явилася яскраво виражена соціальна потреба вдосконалення кримінально-правових, кримінальних процесуальних основ запобігання кримінальним правопорушенням; по-друге, стало очевидним, що сучасні масштаби злочинності детермінують створення державної системи комплексного спостереження, аналізу і прогнозу у сфері БДР.

Загалом, як убачається, необхідне створення «ситуаційних кримінологічних центрів» на базі НПУ. Завдання таких центрів – узагальнення зібраної криміногенної інформації та її аналіз, нагромадження заходів кримінологічного прогнозування й побудова можливих кримінологічних моделей розвитку злочинності та комплексних цільових планів її запобігання. Головна їх функція – динамічне моделювання, яке дозволить прогнозувати можливі криміногенні наслідки різних варіантів розвитку окремих видів кримінальних правопорушень, у тому числі й у сфері БДР (комплексний аналіз стану дорожньо-транспортної безпеки; прогноз стану БДР та кореляційні соціально-економічні показники в довгостроковій перспективі; генерація системи запобіжних заходів, спрямованих на підвищення БДР; побудова кримінологічних моделей стану БДР; оперативність розрахунків, достовірність їх результатів). Кримінологічний аналіз та прогноз, які можуть бути надані ситуаційним кримінологічним центром, допоможуть правоохоронним органам всебічно володіти складною криміногенною ситуацією, створити умови щодо майбутнього ефективнішого запобігання кримінальним правопорушенням та забезпечення національної безпеки країни.

Список використаних джерел

1. Джу́жа О. М., Іванов Ю. Ф. Кримінологія : навч. посіб. Київ : Вид. Паливода А. В., 2008. 292 с.
2. Кальман О.Г. Злочинність у сфері економіки України: теоретичні та прикладні проблеми попередження : дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2004. 433 с.

3. Інформаційна складова державної політики та управління : монографія / заг. ред. Грицяк Н. В. Київ : К.І.С., 2015. 320 с.

4. Шакун В. І. Урбанізація і злочинність в Україні : автореф. дис. ...докт. юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Харків : НЮАУ ім. Я. Мудрого, 1996. 38 с.

5. Литвак О. М. Державний вплив на злочинність: кримінологічно-правове дослідження. Київ : Юрінком Інтер, 2000. 280 с.

6. Кримінологія : навч. посіб. / О. М. Джу́жа, В. В. Васи́левич, О. Г. Колб та ін. ; за заг. ред. проф. О. М. Джу́жі. Київ : Атіка 2009. 312 с.

7. Титаренко О. О. Теорія та практика державного програмування протидії злочинності в Україні : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Харків, 2020. 40 с.

Гуцалюк Михайло Васильович,
провідний науковий співробітник
Міжвідомчого науково-дослідного центру з
проблем боротьби з організованою
злочинністю при РНБО України, кандидат
юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ПРОТИДІЇ КІБЕРЗЛОЧИННОСТІ ПІД ЧАС КІБЕРВІЙНИ

Анотація. У тезах розглянуто напрями діяльності правоохоронних органів щодо протидії кіберзлочинності під час кібервійни. Запропоновано низку рекомендацій, що можуть бути ефективно використані у запобіжній діяльності даного напрямку.

Ключові слова: кіберзлочинність, кібератака, фішинг, кібершахрайство, кіберзлочини, стратегія кібербезпеки, кібервійська, служба кібероборони.

Summary. The theses consider the directions of law enforcement agencies in countering cybercrime

during cyber warfare. A number of recommendations that can be effectively used in preventive activities in this direction are offered.

Keywords: cyber crime, cyber attack, phishing, cyber fraud, cyber crimes, cyber security strategy, cyber military, cyber defense service.

В Україні як і в усьому світі зберігається тенденція зростання кількості та складності кібератак, фішингу, кібершахрайства та інших кіберзлочинів.

Наприклад, від початку 2023 року в Україні було відкрито більше проваджень за фактом шахрайства, аніж за весь 2021 рік. За даними Генеральної прокуратури за перші чотири місяці 2023 року було зареєстровано 26734 кримінальні провадження за статтею 190 Кримінального кодексу України про шахрайство. Це вже на 2887 справ більше, ніж за весь 2021 рік [1].

Злочинці продовжують розсилати фішингові посилання через соціальні мережі та месенджери під приводом оформлення грошової допомоги від Президента України, ООН, UNICEF та інших організацій. Інтерфейс шахрайських сайтів створений подібно до офіційних урядових ресурсів і сайтів банківських установ.

Коли громадяни переходили за вказаними посиланнями, зловмисники отримували дані банківських карток і списували наявні кошти [2].

В той же час найбільшу небезпеку становлять кібератаки, більшість з яких вчиняють кіберугрупповання з рф. Так протягом 2022 року Державним центром кіберзахисту було зареєстровано в 2,8 разів більше кіберінцидентів, ніж в 2021 році [2]. Тому значна частина сил та засобів правоохоронців спрямована на виявлення протидію зазначеній діяльності.

При цьому їх діяльність спонсорованих рф кіберугрупповань спрямована не тільки на українську інфраструктуру, але й на країни, які підтримують нашу країну у протидії російській агресії. Тому проблеми кібербезпеки стали національним пріоритетом для багатьох країн, особливо після початку першої кібервійни зі сторони рф.

Така ситуація була передбачена Стратегією кібербезпеки України, затвердженою Указом Президента України від 26 серпня 2021 року № 447/2021, у якій зазначено, що «Набирає сили тенденція зі створення кібервійськ, до завдань яких належить не лише забезпечення захисту критичної інформаційної інфраструктури від кібератак, а й проведення превентивних наступальних операцій у кіберпросторі, що включає виведення з ладу критично важливих об'єктів інфраструктури противника шляхом руйнування інформаційних систем, які управляють такими об'єктами» [3].

Тому в умовах воєнного стану крім існуючих на сьогодні правоохоронних органів, які протидіють кіберзлочинності слід сформуванати спеціальні підрозділи для захисту від кібервоєнних

операцій супротивника та адекватних відповідей щодо його інформаційної інфраструктури.

Кібервійська, або служба кібероборони повинна перебувати у складі Збройних сил України та серед інших містити структурні підрозділи, які здійснюють кіберрозвідку, проводять спеціальні кібероперації, у тому числі і психологічні на ресурсах супротивника.

Діяльність таких підрозділів повинна бути унормована на законодавчому рівні. Це складне завдання – адже в світі ще немає однозначних відповідей щодо проведення військових дій у кіберпросторі, зокрема щодо їх початку, масштабів, відмежування від традиційних кіберзлочинів тощо. Проте поточна ситуація вимагає вирішення даного питання вже сьогодні.

Рішенням РНБО від 30 грудня 2021 року, введеного в дію Указом Президента України від 1 лютого 2022 року № 37/2022, затверджено План реалізації Стратегії кібербезпеки України, яким передбачено створення у першому півріччі 2023 року в системі Міністерства оборони України кібервійська, забезпечивши їх належними фінансовими, кадровими та технічними ресурсами для стримування збройної агресії у кіберпросторі та надання відсічі агресору.

При створенні кібервійськ необхідно використати практичний досвід аналогічних формувань НАТО та США та в подальшому діяти в чіткій координації з ними.

Слід зазначити, що у межах цієї підтримки Сполучені Штати працюють із Конгресом над наданням Україні додатково 37 мільйонів доларів на кібердопомогу, що доведе загальну суму до 82 мільйонів доларів з лютого 2022 року та понад 120 мільйонів доларів – із 2016 року [4].

Створення кібервійськ України дозволить забезпечити надійний кіберзахист нашої держави та надасть змогу більш ефективніше протидіяти кіберзлочинності.

Список використаних джерел

1. Пандемія шахрайства: в Україні зафіксовано рекордна активність шахраїв URL: <https://opendatabot.ua/analytics/fraud-pandemic>

2. У Львові правоохоронці викрили злочинну організацію, учасники якої привласнили близько 6 млн гривень за допомогою фішингу URL: <https://lv.npu.gov.ua/news/u-lvovi-pravookhorontsi-vykryly-zlochynnu-orhanizatsiiu-uchasnyky-iakoi-pryvlasnyly-blyzko-6-mln-hryven-za-dopomohoiu-fishynhu>

3. У 2022 році кількість зареєстрованих кіберінцидентів виросла майже втричі URL: <https://cip.gov.ua/ua/news/u-2022-roci-kilkist-zareystrovanikh-kiberincidentiv-virosla-maizhe-vtrichi-zvit>

4. Указ Президента України №447/2021 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року "Про Стратегію кібербезпеки України" URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4472021-40013>.

5. Proceedings of the 2023 U.S.-Ukraine Cyber Dialogue URL: <https://www.state.gov/proceedings-of-the-2023-u-s-ukraine-cyber-dialogue/>

Плуговенко Каріна Олександрівна,
студент 3-го курсу навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: *Кулакова Н.В.,*
професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОТИДІЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

Проблема насильства в сім'ї є загальносвітовою і різні держави протягом тривалого часу відпрацьовують різноманітні шляхи її подолання. Вивчення ситуації рівня сімейного насильства в різних країнах свідчать, що його наслідками можуть бути: загроза життю і здоров'ю особи чи завдання психологічної травми, яка в подальшому може негативно вплинути на сімейне життя жертви. Особливо тяжкі наслідки насильство завдає особистості дитини, яка стала його свідком або жертвою.

Домашнє насильство має глибокі корені застарілого гніту, що засноване на міжстатовому, економічному або фізичному домінуванні в сімейних стосунках. Таке насильство вчинюється з протиправним наміром завдати прямого чи непрямого впливу на поведінку залежного члена сім'ї та пов'язане із завданням матеріальної чи моральної шкоди. У міжнародних правових актах можна знайти основні терміни щодо домашнього насильства. Наприклад, у ст. 1 Декларації ООН про викоренення насильства проти жінок (від 20.12.1993 р.) вказано: «насильство щодо жінок – це довільний акт насильства, скошений на підставі статевої ознаки, який спричиняє або може спричинити фізичний, статевий чи психологічний збиток або

страждання жінкам, а також загроза скоєння таких актів, примусове чи довільне позбавлення свободи або особистого життя». Ст. 2 зазначеної Декларації визначає види та випадки насильства проти жінок:

- фізичне, статеве та психологічне насильство, що має місце в сім'ї, включно нанесення побоїв, статевий примус дівчаток у сім'ї, насильство пов'язане з приданим, зґвалтування дружини чоловіком, пошкодження жіночих статевих органів та інші традиційні види практики, що спричиняють збитки жінкам, лікарське насильство та насильство пов'язане з експлуатацією;

- фізичне, статеве та психологічне насильство, що має місце в суспільстві в цілому, включно зґвалтування, статевий примус, статеве домагання та залякування на роботі, у навчальних закладах та в інших місцях, торгівлю жінками і примус до проституції;

- фізичне, статеве та психологічне насильство з боку чи при потуранні держави.

Сьогодні уряди багатьох країн світу приймають закони, розробляють державні програми, вживають спеціальних заходів, спрямованих на протидію тим формам насильства, які донедавна вважалися приватною справою сім'ї або окремої людини. Серед загальносвітових акцій цього напрямку є систематичне проведення з 1999 р. Всесвітньої акції «16 днів протидії гендерному насильству». Проте, статистика свідчить, що у 79 країнах світу закони щодо протидії насильству в сім'ї або відсутні, або про них нічого невідомо[1]. Зміст європейської доктрини протидії насильству в сім'ї ретельно відпрацьований у Кампанії Ради Європи боротьби з насильством щодо жінок включно з насильством у сім'ї [1], але лише у 35 країнах світу прийняті спеціальні норми законодавства або окремі закони про протидію сімейному насильству і більшість із них діє в Європі. Дотепер фактично відсутні комплексні міжнародні правові акти, які б системно закріпили міжнародні стандарти здійснення попередження насильства в сім'ї.

Серед найважливіших питань попередження та протидії домашньому насильству необхідно згадати і застосування юридичної відповідальності за вчинення проступків та злочинів у цій сфері. Так, законодавство деяких країн взагалі не передбачає відповідальності за вчинення насильства в сім'ї, що гальмує процес вирішення цієї проблеми. У деяких країнах відповідальність настає за вчинення лише окремих форм насильства. [2]. За статистичними даними–зґвалтування у шлюбі визнається злочином лише у 51 країні світу; лише у 16 країнах чинне законодавство окремо класифікує злочини пов'язані із

сексуальною агресією, і лише у трьох (Бангладеш, Швеція і США) насильство по відношенню до жінок виділяється в окрему категорію злочинів; у Болівії, Камеруні, Коста-Ріці, Ефіопії, Лівані, Перу, Румунії, Уругваї та Венесуелі насильник може уникнути покарання якщо запропонує жертві одружитися та отримає її згоду. Зарубіжний досвід у світлі розвитку ідей відновного правосуддя передбачає широкі можливості для застосування альтернативних заходів кримінального переслідування, у тому числі, західні моделі впливу на осіб, які вчинили нетяжкі насильницькі злочини. Серед них можна назвати інститути: пробації (Англія, Австрія, Німеччина), медіації (Англія, Німеччина), трансакції (Бельгія, Нідерланди, Франція), застосування спеціальних консультативних програм (США, Ірландія, Ісландія, Норвегія, Данія), «прощення винного потерпілим» (Іспанія) тощо [3].

Висновок: Протидія насильству в сім'ї є сьогодні одним із важливих напрямів суспільного розвитку. Вона розглядається не лише як соціальна проблема а, насамперед, як проблема захисту прав людини і, перш за все, прав жінок, що вимагає вироблення належних правових засобів її вирішення. При здійсненні насильства в сім'ї відбувається порушення прав і свобод конкретної людини, що, через різні можливості агресора і жертви, ускладнює можливості самозахисту і вимагає втручання з боку держави і суспільства. Прийняття спеціального законодавства та впровадження його у практику діяльності уповноважених державних органів дозволяє поступово викорінювати ці негативні суспільні традиції. Інформаційний міжнародний обмін між вченими, працівниками правоохоронних органів, соціальними працівниками сприяє поширенню міжнародного досвіду на українську правову систему. Крім того, Україна, у ході формування національного законодавства, досліджує й адаптує положення міжнародних стандартів з прав людини, у тому числі щодо протидії домашньому насильству

Список використаних джерел

1. Галай А. О. та ін. Міжнародний досвід попередження та протидії домашньому насильству: монографія. Київ: КНТ, 2014. 160 с. (дата звернення 31.03.2023)
2. Міжнародна школа рівних можливостей. Стоп насильству. URL: <http://gender.ua.org/projects/stop-nasilstvu> (дата звернення 31.03.2023)
3. Громадська організація «Центр «Жіночі перспективи». (дата звернення 31.03.2023)

Люлін Валерій Олександрович,
науковий співробітник наукової
лабораторії з проблем протидії
злочинності ННІ № 1 Національної
академії внутрішніх справ

СПЕЦІАЛЬНО-КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ НА ОБ'ЄКТАХ ВОДОПРОВІДНО-КАНАЛІЗАЦІЙНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

Відповідно до ст. 19 Конституції України, органи державної влади та місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [1]. Ці конституційні приписи поширюються на всіх без винятку службових осіб, незалежно від того, чи є вони представниками державних гілок влади, виконують свої службові функції в апараті, органах місцевого самоврядування чи в громадських об'єднаннях, здійснюють діяльність в юридичних особах комунального права [2, с. 5]. У той же час, п. 46 Стратегії національної безпеки України закріпив, що громадянин мають відчувати себе у безпеці [3]. Забезпечення безпеки належить до базових потреб людини, відтак в сучасному суспільстві сформований запит на безпечне середовище. Тому, роль системи кримінальної юстиції у створенні безпечного середовища в межах реактивної правоохоронної парадигми традиційно обмежується «боротьбою зі злочинністю» – діяльністю, спрямованою на ліквідацію або нейтралізацію кримінальних загроз шляхом реагування на факти правопорушень, які вчинені або готуються. Реактивна правоохоронна парадигма зумовлює гонитву за показниками (і, як наслідок, до численних порушень прав і свобод людини і громадянина), штучне «конструювання злочинності», дублювання компетенції суб'єктів правоохоронної діяльності та перетворення інформаційно-аналітичної діяльності на інструмент узагальнення статистики. Не виключенням стала й сфера водопровідно-каналізаційного господарства (ВКГ).

В умовах прихованості кримінальних правопорушень у сфері ВКГ, ефективним спеціально-кримінологічним напрямом запобігання є оперативно-розшукова діяльність. До суб'єктів запобігання (про що свідчать факти участі їх у виявленні): прокурори (наявність повноважень – 98,3 %, ефективність реалізації цих повноважень – 9,6 %); слідчі (36 % і 6,3 %, відповідно); детективи (71,6 % та 7,9 %,

відповідно); працівники оперативних підрозділів (95,4 % та 67,3 %, відповідно); працівники підрозділів правоохоронних органів, які не мають оперативно-розшукової або слідчої функції (10,2 % та 5,6 %, відповідно); працівники підрозділів у структурі правоохоронних органів, які забезпечують інформаційно-аналітичну функцію (70 % і 18,5 %, відповідно). Серед опосередкованих суб'єктів: державні контролюючі органи (наявність повноважень – 36 %, ефективність їх реалізації – 26,7 %); населення, громадськість і ЗМІ, які ініціативно надають первинну інформацію (наявність повноважень – 7,3 %, ефективність їх реалізації – 33,3 %); негласні співробітники (наявність повноважень – 92,7 %, ефективність їх реалізації – 66,3 %).

Розстановка сил запобігання здійснюється на наступних рівнях: розподіл компетенції між правоохоронними органами, яка частково передбачена КПК України (шляхом визначення підслідності за видом кримінальних правопорушень у сфері ВКГ за кожним правоохоронним органом), а також розподіл сфер (проти власності, довкілля, у сфері службової діяльності тощо) проведення оперативно-профілактичних заходів (що має бути здійснений на рівні міжвідомчого нормативного акта); розстановка сил слідчих та оперативних підрозділів усередині правоохоронного органу (такі, для яких виявлення кримінальних правопорушень певного виду є основною функцією; такі, для яких виявлення кримінальних правопорушень певного виду є похідною функцією, до функцій яких не відноситься виявлення певних видів кримінальних правопорушень, які виконують суттєво допоміжні функції).

У межах спеціально-кримінологічного запобігання виокремлено оперативно-розшукову профілактику, яка спрямована на запобігання вчиненню кримінальних правопорушень шляхом оперативного обслуговування об'єктів ВКГ з використанням гласних і негласних заходів впливу за напрямками: інформаційно-розшуковий – виявлення, попередження, припинення та розкриття злочинної діяльності, розшук осіб на основі отриманої оперативної інформації (суб'єкти вчинення, предмети (угоди; готівкові кошти; контрольні та ревізійні дані, банківські рахунки, товарно-транспортні накладні, ордери, рахунки-фактури, накладні, платіжні доручення, печатки і штампи, факсиміле тощо) (84 %). Такий напрям включає в себе інформаційно-аналітичне забезпечення як елемент організації запобіжної діяльності, який включає в себе: виокремлення джерел пошукової інформації (49 %); отримання первинної інформації (52 %); аналітичний пошук (18 %); кримінологічне прогнозування на основі інформації, підданої аналітичному опрацюванню (13 %); співставлення первинної

інформації, результатів аналітичного пошуку та кримінологічного прогнозування (оцінка кримінологічної ситуації) (35 %); оперативно-перевірочний – визначення місць, де криміногенні процеси мають тенденцію до повторюваності, регулярності проявів у часі та просторі, а також ознак, притаманних об'єктам зацікавленості правоохоронних органів; проведення оперативно-перевірочних заходів на об'єктах ВКГ у ході розслідування інших кримінальних правопорушень, а також підтвердження фактів діяльності організованих груп або злочинних організацій на об'єктах ВКГ, з продовженням на стадіях досудового слідства та судового розгляду кримінальних проваджень (53 %); оперативно-взаємодіючий – проведення оперативно-профілактичних заходів спільно з контрольно-ревізійними управліннями (відділами) (25 %); оперативно-розшуковими підрозділами інших правоохоронних органів (33 %).

Надзвичайно ефективними, як показує практика, є й заходи, що здійснюються у межах припинення корупції. Зазначеним видом запобіжної діяльності у силу її суто профілактичного спрямування (виявлення осіб, які здійснюють готування до вчинення корупційних злочинів, або намагаються безпосереднього його вчинити (замах на злочин), займаються оперативні підрозділи суб'єктів запобігання корупції. У цьому контексті виділяють:

а) заходи спонукання (здійснюються з метою досягнення відмови потенційного корупціонера від продовження злочинної діяльності);

б) заходи перестереження (обережності: застосовуються для того, щоб створити умови, які виключають можливість чи перешкоджають продовженню розпочатої корупційної діяльності);

в) заходи активного втручання (негайна реакція відповідних суб'єктів запобігання корупції у разі, якщо зволікання тягне за собою безпосереднє посягання) [4, с. 38–39].

Таким чином, спеціально-кримінологічні заходи запобігання спрямовані на забезпечення кримінологічної безпеки – діяльність держави, суспільства в цілому та їх інститутів, що ґрунтується на принципах комплексного програмування та планування, мета якої полягає у досягненні та підтримці соціально прийнятної рівня захищеності основних прав і свобод особи та суспільства, законних інтересів держави від злочинних посягань, у тому числі й об'єктів ВКГ.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Тютюгін В. І., Гродецький Ю. В., Гізімчук С. В. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з

наданням публічних послуг: навч.-практ. посіб. / за ред. В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна. Харків: Право, 2014. 227 с.

3. Стратегія національної безпеки України : Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>

4. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.

Золотарьова Ольга Ігорівна,
аспірант кафедри поліцейського права
Національної академії внутрішніх справ

ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

На сьогодні в Україні та в країнах Європейського Союзу збільшилась кількість правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством. Домашнє насильство стало національною проблемою. Воно має специфічні ознаки, по-перше, належить до соціальної сфери, по-друге пов'язане з сімейно-побутовими відносинами, по-третє особливості покарання за вчинення домашнього насильства.

В Україні за вчинення домашнього насильства передбачається адміністративна та кримінальна відповідальність. За вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування – адміністративна відповідальність [1]. За вчинення домашнього насильства, тобто умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах – кримінальна відповідальність [2].

В Європі вважалось домашнім насильством лише застосування до одного із членів родини фізичного насильства, а саме фізичної сили. Надалі до домашнього насильства включили психологічне, емоційне, економічне та сексуальне насильство. За вчинення цих видів насильства були визначені покарання від адміністративного до кримінального. Так, у Швеції, Фінляндії та Норвегії за вчення домашнього насильства в будь-якій формі кривдників притягли до кримінальної відповідальності. [3, с. 46].

Наприклад, приводом для подання позову в суд на одного з подружжя є емоційна сварка, під час якої вживалась нецензурна лайка, образи, погрози. Відповідальність за ці дії може бути у вигляді штрафу та ухвалення припису про заборону спілкування чи позбавлення волі до 2 років. У Швеції заборонено карати дитину фізично. Крім того, до дітей не можна підвищувати голос, залишати дитину вдома одну (до 12 років). Якщо надійде скарга на такі дії, то дитину можуть забрати до притулку [4, с. 705]. Цікавим є правило «відритого вікна», яке застосовується у Швеції, Норвегії та Фінляндії. Щоб запобігти домашньому насильству, вікна в будинках не прикривають ні ролетами, ні фіранками. Так можна запобігти домашньому насильству, адже сусіди чи прості перехожі бачать, що відбувається за стінами будинку.

Кримінальна відповідальність за домашнє насильство передбачена і у Англії. Кодекс королівських прокурорів (Розділі 76 Закону про серйозні злочини 2015 року) встановлює злочин, пов'язаний із контрольною та примусовою поведінкою в інтимних або сімейних стосунках. Правопорушення охоплює як емоційне, так і фінансове насильство, і робить їх злочином. Прикладом домашнього насильства є: ізоляція людини від друзів і родини; позбавлення жертви їх основних потреб, примусовий борг, контроль над витратами, банківськими рахунками, інвестиціями, іпотечними кредитами, виплатами, сексуальні та насильницькі дії та дії, пов'язані з переслідуванням і домаганнями. Ці правопорушення часто вчиняються між нинішніми або колишніми інтимними партнерами і часто може бути способом застосування влади та контролю під час та/або після стосунків [5]. Також у Англії перед початком стосунків чи укладанням шлюбу, партнера можна перевірити на причетність до правопорушення щодо домашнього насильства. Адже такі випадки вносяться до реєстру правопорушень.

У Німеччині лише в 2016 році було прийнято закон, що встановлює відповідальність за сексуальні злочини щодо партнера. Він передбачає, що будь-які сексуальні дії щодо партнера є зґвалтуванням, навіть якщо жертва не чинить активного опору (які виражаються в діях чи навіть жестах протесту). Також є відповідальність за сексуальне домагання до жінок [40]. Протягом 3 місяців з дня вчинення домашнього насильства, жертва має право заявити до поліції. За вчинення домашнього насильства передбачена лише кримінальна відповідальність [6].

Шокуючим є те, що у Болівії, Камеруні, Коста-Ріці, Ефіопії, Лівані, Перу, Румунії, Уругваї та Венесуелі кривдник може уникнути покарання за насильство, якщо запропонує жертві одружитись і вона дасть згоду [3, с. 15-16].

Проблема домашнього насильства є не лише національною проблемою, а й такою, що існує на міжнародному рівні. Україна може запозичити європейський досвід у застосуванні інституту пробації і медіації як заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству.

Список використаних джерел

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон Української РСР від 7 груд. 1984 р. № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

2. Кримінальний кодекс України; Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

3. Галай А. О., Галай В. О. Міжнародний досвід попередження та протидії домашньому насильству. Київ: КНТ, 2014. 160 с.

4. Хохлова Д. А. Проблема домашнього насильства: міжнародний досвід в державах ЄС та Україні. XX Всеукраїнська наукова конференція з кримінології для студентів, аспірантів та молодих вчених. м. Харків, 16 листопада 2020 р. С. 705.

5. Old Bailey Solicitors. What are the possible charges and potential sentences for Domestic Abuse? URL: <https://www.oblaw.co.uk/what-are-the-possible-charges-and-potential-sentences-for-domestic-abuse/> (accessed: 12.03.2022).

6. Злочин і кара: чому в Європі сімейне насильство під табу. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2360665-zlocin-i-kara-comu-v-evropi-simejne-nasilstvo-pidtabu.html> (дата звернення : 12.03.2022).

7. Кримінально-процесуальний кодекс Федеративної Республіки Німеччини (1950 р., зі змінами 2014 р.) (витяги, пов'язані з насильством щодо жінок і домашнім насильством) (англійською). URL: <https://legislationline.org/taxonomy/term/21926> (дата звернення : 12.03.2022).

Наукове видання

КРИМІНОЛОГІЧНА ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА:
ДОСВІД, ПРОБЛЕМИ СЬОГОДЕННЯ ТА ШЛЯХИ
ЇХ ВИРІШЕННЯ

Матеріали
міжвідомчого науково-практичного круглого
столу
(Київ, 24 листопада 2022 року)

Відповідальні упорядники: *Віктор КОРОЛЬЧУК, Валерій СЮРАВЧИК*
Комп'ютерна верстка – *Яна ШУМКО*

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного
реєстру видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції
Дк № 4155 від 13.09.2011.

Підписано до друку 21.11.2022. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Обл.-вид. арк. 14,25. Ум. друк. арк. 13,25.
Тираж 15 прим.
